"Aceste biografii imperiale nu pot înlocui o istorie: faptele generale nu-și păstrează aici importanța relativă; cronologia e adesea nesigură. De altfel, fiecare împărat îl interesează pe Suetonius mai mult că om decît ca șef de stat. Dar opera dezvăluie mari calități de istoric: căutarea amănuntului precis și specific, abundența și siguranța a informației, spirit critic, imparțialitate rece. Suetonius ne pare chiar foarte «modern», fiindcă îi explică pe oameni prin ereditate, consideră că fizicul și moralul se influențează reciproc, și, spre deosebire de istoricii precedenți, citează documentele din arhivă în forma lor originală."

Jean BAYET
Literatura latină

RAO
International
Publishing
Company

ISBN 973-576-178-5
9 789735 761783

VIEȚILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

SUETONIUS

RAO

RAO

SUETONIUS

VIEȚILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

RAO CLASIC

Suetonius

VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

Născut probabil la Roma în jurul anilor 70-75 d.C., într-o familie de cavaleri, **GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS** urmează o carieră specifică membrilor ordinului ecvestru, care însă va culmina, în vremea împăratului Hadrianus, cu funcția de secretar *ab epistulis latinis* (însărcinat cu redactarea corespondenței în limba latină). Această poziție importantă în cancelaria imperială îi facilitează accesul la documente de arhivă, pe care le va întrebuința în redactarea principalei sale opere, *Vitae duodecim Caesarum*, o lucrare istorică „non-conformistă" ce sparge tiparele istoriografiei latine. Erudit de sorginte varroniană, Suetonius a scris mult și în varii domenii – *Prata (Pajiștile), De viris illustribus (Despre oameni de seamă)* –, dar, din păcate, lucrările sale ne-au parvenit fragmentar. Chiar și așa, ele constituie o sursă de prim rang pentru cunoașterea unor realități și personaje ale Antichității romane și pentru reconstituirea mentalităților epocii.

Căzut în dizgrație în vremea aceluiași Hadrianus, se retrage din viața publică și moare către mijlocul secolului II d.C. (150-160), lăsînd în urma sa nu numai o operă importantă, ci și meritul de a fi fost, prin metoda biografică și prin cultul pentru document, unul dintre cei mai scrupuloși și exacți istorici ai lumii romane.

SUETONIUS

VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

RAO CLASIC

RAO International Publishing Company S.A.
P.O. Box 2-124 Bucureşti, ROMÂNIA

SUETONIUS
Vitae duodecim Caesarum
Teubner, Leipzig 1908

Traducere din limba latină, prefaţă şi anexe
GHEORGHE CEAUŞESCU

Coperta colecţiei
DONE STAN
Pe copertă
Detaliu dintr-o frescă pompeiană

Copyright © 1998
RAO International Publishing Company S.A.
pentru versiunea în limba română

Tiparul executat de
ALFÖLDI NYOMDA AG
Debrecen, Ungaria

Februarie 1998

ISBN 973-576-178-5

CUPRINS

UN AUTOR ŞI O CARTE DE SUCCES ÎN ROMA ANTICĂ / 7
Prefaţă de Gheorghe Ceauşescu

VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI
Trducere şi anexe de Gheorghe Ceauşescu

Cartea întîi: DIVINUL IULIUS / 13
Cartea a doua: DIVINUL AUGUSTUS / 55
Cartea a treia: TIBERIUS / 113
Cartea a patra: GAIUS CALIGULA / 155
Cartea a cincea: DIVINUL CLAUDIUS / 191
Cartea a şasea: NERO / 221
Cartea a şaptea: GALBA, OTHO, VITELLIUS / 259
Cartea a opta: DIVINUL VESPASIANUS, DIVINUL TITUS, DOMITIANUS / 291

ANEXA I
Principalele evenimente în ordine cronologică de la naşterea lui Caesar la moartea lui Domitianus / 330

ANEXA II
Jocuri şi spectacole la Roma / 334
Legi menţionate de Suetonius / 339
Unităţi de măsură / 341
Cronologie: împărţirea zilei / 341

ANEXA III
Glosar / 342
Indice de persoane / 345

UN AUTOR ŞI O CARTE DE SUCCES ÎN ROMA ANTICĂ

Data şi locul naşterii lui C. Suetonius Tranquillus sînt necunoscute; ipotezele oscilează între 69-77, în ceea ce priveşte data, şi între Roma, Hippo Regius (Algeria de azi) şi Ostia, în ceea ce priveşte locul naşterii. Era tînăr în vremea lui Domitianus, cum se vede din amintirile personale inserate în biografia ultimului reprezentant al dinastiei Flavilor. Mai tîrziu, face parte din cercul literar al lui Plinius cel Tînăr, un cerc frecventat, între alţii, de celebrităţi ale epocii, cum au fost istoricii Cornelius Tacitus şi Fabius Rusticus, biograful Claudius Pollio, pamfletarul Caius Fennius sau C. Sulpicius Clarus, prefectul Romei între 119-121. Lui Sulpicius Clarus, căruia îi va dedica şi biografiile Cezarilor, îi datorează Suetonius cariera publică de la curtea împăratului Hadrianus. Funcţiile îndeplinite au putut fi precizate graţie unei inscripţii descoperite în 1950 în Algeria: Suetonius a fost preot pe viaţă al zeului Vulcan la Ostia, secretar însărcinat cu documentele emise de împărat (a studiis), *conservator al bibliotecii imperiale* (a bibliothecis) *şi secretar însărcinat cu corespondenţa imperială* (ab epistulis). *Prin funcţiile îndeplinite, Suetonius făcea parte din consiliul principelui* (consilium principis), *ceea ce înseamnă că avea o influenţă nu neglijabilă în marile decizii.*

În anul 122, atît Suetonius, cît şi protectorul său Septicius Clarus cad în dizgraţie din motive misterioase pentru noi. Probabil Hadrianus, revenit din Britannia, a diminuat influenţa la curte a soţiei sale Sabina şi, în consecinţă, a eliminat persoanele prea legate de împărăteasă; cel puţin aceasta este opinia autorului Historiei Augusta (Hadrianus 11, 3). *După dizgraţiere Suetonius se va fi retras la Hippo în Africa, unde locuitorii îi ridicaseră o statuie. Moartea trebuie să fi survenit între anii 126 şi 128, căci în 128 aflăm la Ostia un alt preot pe viaţă al zeului Vulcan.*

Membru al unei familii aparţinînd ordinului ecvestru, Suetonius pătrunde în înalta societate romană datorită calităţilor sale intelectuale. Din numeroasele sale scrieri n-au ajuns pînă la noi decît biografiile Cezarilor şi un tratat despre gramaticienii şi retorii latini. Dar lista de publicaţii despre care avem ştire este mult mai numeroasă; le enunţăm pe cele mai importante: Despre bărbaţii iluştri *(tratatul despre gramaticieni şi retori aparţinea acestei opere) cuprinzînd scurte biografii ale poeţilor, oratorilor, istoricilor, filozofilor etc. latini;* Despre jocurile grecilor, *scriere în limba greacă;* Despre spectacolele romane; Despre anul la romani; Despre semnele diacritice în ediţii; Despre atitudinea politică a lui Cicero; Despre îmbrăcăminte; Despre obiceiurile romanilor; Despre funcţiile publice; Despre regi; *două scrieri cu caracter enciclopedic* – Roma *şi* Prata *(ultima împărţită în trei mari capitole referitoare la om, la timp şi la natură). Cum se vede, o operă bogată şi variată, trădînd o preocupare accentuată pentru erudiţie, preocupare vizibilă şi în biografiile Cezarilor.*

În ciuda numeroaselor scrieri al căror ecou a ajuns pînă la noi, Suetonius trebuie să fi fost un timid care se decidea cu greu să-şi publice lucrările, din moment ce Plinius cel Tînăr îi trimite următoarele rînduri: „Şi eu şovăi cînd e să public ceva, dar tu m-ai întrecut şi pe mine în nehotărîre şi reticenţă. Volumele prietenului meu Tranquillus se copiază, se citesc, se vînd. Pentru

dragostea pe care ne-o purtăm unul altuia, este drept ca şi tu să-mi faci mie aceeaşi plăcere de care te bucuri tu din partea mea" *(traducere Liana Manolache).*

Din toate scrierile menţionate au ajuns pînă la noi aproape integral biografiile Cezarilor. Spunem aproape integral, deoarece lipsesc dedicaţia către Sulpicius Clarus, arborele genealogic al familiei Iulia, naşterea şi primii ani de viaţă ai lui Iulius Caesar. Pierderea trebuie să se fi produs între secolele VI şi IX, deoarece bizantinul Lydus le cunoştea, dar ele nu mai figurează în manuscrisele ajunse pînă la noi (cel mai vechi manuscris datează din secolul IX).

Suetonius a publicat biografiile Cezarilor începînd cu Iulius Caesar şi terminînd cu Domitianus. Numele de Caesar, iniţial doar un cognomen *al familiei Iulia, a devenit treptat sinonim cu împărat şi, împreună cu Augustus, unul din titlurile definitorii ale împăraţilor romani. De aici titlul care se atribuie cărţii lui Suetonius, căci titlul original s-a pierdut o dată cu primele pagini ale operei.*

Pincipalul punct de interes literar al operei este preocuparea pentru ceea ce francezii numesc la petite histoire. *Nu vom afla la Suetonius o viziune asupra marilor procese şi evenimente istorice (cucerirea Galliei de către Iulius Caesar este expediată în cîteva rînduri) sau consideraţii de ordin general asupra marilor tragedii care s-au produs în secolul I d.C. în timpul Cezarilor, ci detalii de viaţă cotidiană, obiceiuri ale împăraţilor, literatura şi vorbele care circulau despre ei, zvonurile de la Roma etc. Îl vedem pe un Augustus pasionat al jocurilor de noroc (juca zaruri sau arşice), pe un Caligula conversînd cu Jupiter, pe Titus ducînd în mormînt un secret (singura faptă de care se ruşina) care constituia şi pentru Suetonius un mister, pe Vespasianus proverbial de zgîrcit, încît un pantomim a subliniat această trăsătură de caracter chiar şi în timpul ceremoniei funerare. Pentru toate aceste detalii Suetonius s-a informat temeinic: el a avut acces la*

arhiva imperială şi şi-a cules din documentele existente multe din faptele relatate. Pe lîngă aceasta, el a studiat scrierile Cezarilor şi bogata literatură referitoare la ei. Spun cu intenţie că „a studiat", deoarece de multe ori el intervine cu spirit critic în chestiuni controversate. Cu alte cuvinte, el cultivă erudiţia pentru reconstituirea vieţii cotidiene a Cezarilor atît la Roma, cît şi în campanii şi călătorii.

„Mica istorie" urmărită cu intenţie şi spirit critic, pasiunea documentului fac din Suetonius un Lenotre (istoricul francez care a reconstituit viaţa cotidiană din timpul Revoluţiei Franceze, obiceiurile protagoniştilor) al Romei în vremea Cezarilor. Nu vom afla la Suetonius consideraţii asupra literaturii epocii, în schimb vom găsi citate, numeroase versuri ironice şi chiar infamante la adresa Cezarilor. Zvonurile care circulau în capitala imperiului sînt înregistrate cu grijă, ceea ce constituie pentru noi o importantă sursă de informaţii, căci zvonurile, de multe ori lansate cu intenţie şi în Roma antică, atestă stări de spirit care explică în bună măsură evoluţia evenimentelor. Suetonius nu este un portretist, însă oferă toate elementele pentru alcătuirea unui portret.

Biografiile Cezarilor trebuie să fi fost un bestseller la Roma, judecînd după influenţa pe care a exercitat-o. În secolul III Suetonius şi-a găsit un continuator şi imitator în persoana lui Marius Maximus, care a scris biografiile împăraţilor de la Nerva pînă la Elagabal. Apoi Aelius Iunius Cordus îl completează pe Maximus, scriind biografiile împăraţilor minori; dar, spre deosebire de predecesorii şi modelele sale la care toate afirmaţiile sînt susţinute de documente şi informaţii credibile, Iunius Cordus inventează documente cu o fantezie debordantă. În sfîrşit, între biografiile antice alcătuite în spirit suetonian se numără Historia Augusta, *singura, de altminteri, dintre cele menţionate pînă acuma, care s-a păstrat, o scriere extrem de interesantă şi de savantă din secolul IV, care nu şi-a dezvăluit încă toate secretele.*

Tot în Antichitatea tîrzie poetul Ausonius transpune în cîte trei hexametri fiecare biografie a Cezarilor lui Suetonius.

În Evul Mediu, la curtea lui Carol cel Mare, Eginhard scrie biografia acestui împărat sub influența lui Suetonius. La Bizanț, în secolul VI, Lydus îl utilizează masiv în De magistratibus (Despre magistrați). *Destinul literar al lui Suetonius continuă neîntrerupt, căci în secolul XIII se fac excerpte din biografiile sale, de pildă excerptele de la Notre Dame. La sfîrșitul secolului XIV apare prima traducere în limba franceză (1381), iar în 1438 prima traducere italiană. În 1576, medicul și naturalistul Gerolamo Cardano scrie o autobiografie în latinește în stilul lui Suetonius.*

Prima traducere românească o datorăm lui Gavrilă I. Munteanu – el este și primul traducător al lui Tacitus – și a apărut la Brașov în 1867, sub titlul Caiu Suetoniu Trancuillu, Viatia a XII imperatori.

Suetonius a inaugurat un tip de biografie de prezentare a unei personalități prin prisma cronicii mondene și de scandal de la Roma. Nu există împărat, nici măcar Augustus, care să fie exceptat de la zvonuri răuvoitoare, la care să nu fie subliniate faptele reprobabile săvîrșite, la care să nu fie pomenite elemente șocante, ceea ce face savoarea acestei opere. După toate probabilitățile, din acest motiv Suetonius și-a oprit biografiile la Domitianus și nu le-a continuat cu Antoninii (împărații care i-au urmat lui Domitianus): oricît de tolerant și de liberal era Hadrianus, el n-ar fi putut accepta ca el însuși și predecesorii săi, Nerva și Traianus, să fie zugrăviți în maniera în care au fost prezentați cei doisprezece Cezari.

Am făcut traducerea de față pe baza ediției lui Maximilian Ihm, publicată la editura Teubner, Leipzig, 1908. Pentru explicitarea textului, în loc de note am recurs la excursuri (vezi anexele de la sfîrșitul volumului) despre spectacolele de la

Roma, jocurile de noroc, cursele de care etc., o cronologie a principalelor evenimente de la naşterea lui Iulius Caesar la asasinarea lui Domitianus, un glosar şi un indice de persoane cu principalele date cunoscute despre viaţa acestora. În privinţa numelor proprii, am menţinut grafia latină.

Gheorghe CEAUŞESCU

CARTEA ÎNTÎI

DIVINUL IULIUS

1. La vîrsta de şaisprezece ani şi-a pierdut tatăl; în anul următor, desemnat *flamen Dialis,* după ce a părăsit-o pe Cossutia, membră a unei foarte bogate familii de cavaleri, cu care fusese logodit cînd a îmbrăcat toga pretextă, s-a căsătorit cu Cornelia, fiica lui Cinna, care fusese de patru ori consul; din această căsătorie s-a născut Iulia. Dictatorul Sulla n-a putut în nici un chip să-l oblige să-şi repudieze soţia. 2. Din acest motiv Sulla i-a retras funcţia sacerdotală, zestrea soţiei şi moştenirile de familie; mai mult, l-a considerat în rîndul adversarilor, astfel încît a fost constrîns să-şi schimbe ascunzătoarea în fiecare noapte, deşi era grav bolnav din pricina febrei, şi să-şi cumpere cu bani anchetatorii, pînă ce a reuşit să-şi dobîndească iertarea datorită fecioarelor vestale, a lui Mamercus Aemilius şi a lui Aurelius Cotta, prieteni şi rude. 3. Este un fapt destul de sigur că Sulla s-a opus lungă vreme prietenilor şi bărbaţilor iluştri care-i cereau să-l ierte şi, cum aceştia insistau cu încăpăţînare, a exclamat în momentul cedării, fie în chip profetic, fie în urma unui raţionament: „aţi învins şi îl veţi avea nevătămat, numai să ştiţi că omul a cărui salvare o doriţi cu atîta pasiune va fi cîndva spre pieirea facţiunii aristocratice, pe care voi împreună cu mine o apăraţi, căci în Caesar zac mulţi Marius".

2. Serviciul militar şi l-a început în Asia, în cadrul statului major al lui Marcus Thermus; trimis de acesta cu misiunea de a concentra flota în Bithynia, s-a oprit la regele Nicomedes; au circulat zvonuri că s-ar fi prostituat cu regele; zvonul a fost amplificat de faptul că, după puţine zile, a revenit în Bithynia sub pretextul achitării unei datorii pe care o avea faţă de un libert

oarecare, client al său. În restul serviciului militar a repurtat succese şi a fost încoronat cu coroana civică de către Thermus cu ocazia cuceririi oraşului Mytilene.

3. A fost sub comanda lui Servilius Isauricus în Cilicia, dar pentru scurtă vreme, căci, la aflarea morţii lui Sulla şi în speranţa noilor diversiuni declanşate de Marcus Lepidus, s-a întors în grabă la Roma. Cu toate acestea nu a intrat în combinaţie cu Lepidus, deşi i se făcuseră propuneri ispititoare, deoarece nu se încredea în inteligenţa acestuia şi nici în oportunitatea momentului, pe care-l socotea mai puţin favorabil decît se credea.

4. După ce discordiile civile s-au stins, l-a atacat în justiţie pentru corupţie pe Cornelius Dolabella, fost consul încununat cu însemnele triumfale; cînd acesta a fost absolvit de învinuire, a hotărît să se retragă la Rhodos, atît pentru a evita ura, cît şi pentru a se concentra în linişte şi odihnă asupra învăţăturii lui Apollonios Molon, pe atunci cel mai celebru profesor de retorică. În timp ce se îndrepta spre Rhodos, în lunile de iarnă, a fost capturat de piraţi pe lîngă insula Pharmacussa şi a rămas la ei, nu fără a fi indignat la culme, timp de patruzeci de zile, avînd cu sine doar un medic şi doi slujitori de casă; 2. pe ceilalţi, prieteni şi sclavi, îi trimisese înapoi de la început, pentru a-i aduce banii necesari răscumpărării. După ce a plătit cincizeci de talanţi, debarcat pe ţărm, n-a avut pic de linişte pînă nu a organizat o flotă cu care i-a urmărit pe piraţi, a pus mîna pe ei şi le-a aplicat pedeapsa cu care îi ameninţase adesea ca în joacă în timpul captivităţii. Cum regele Mithridates devasta regiunile învecinate regatului său, Caesar, pentru a nu da impresia că se află în inactivitate cînd aliaţii se află în primejdie, a părăsit Rhodosul, a trecut în Asia, a concentrat trupe auxiliare, l-a izgonit pe generalul regelui şi a menţinut în credinţă cetăţile care ezitau şi erau nesigure.

5. Ca tribun militar – prima demnitate pe care a dobîndit-o în baza sufragiului popular după revenirea la Roma – i-a sprijinit pe iniţiatorii acţiunii de restabilire a prerogativelor tribunilor plebei, pe care Sulla le diminuase. În urma propunerii lui Plotius, a obţinut chiar şi pentru L. Cinna, fratele soţiei sale, şi pentru cei

care împreună cu acesta, urmîndu-l pe Lepidus, se refugiaseră la Sertorius, după uciderea consulului în cursul discordiilor civile, restabilirea cetăţeniei romane; cu această ocazie Caesar a ţinut un discurs despre acest subiect.

6. În calitate de cvestor a rostit elogiul funebru la moartea mătuşii sale Iulia şi la cea a soţiei sale, Cornelia, conform tradiţiei, în faţa rostrelor. În discursul ţinut pentru mătuşa lui s-a exprimat în următorii termeni despre originea ei şi a tatălui său: „familia dinspre partea mamei a mătuşii mele Iulia se trage din regi, cea a tatălui este înrudită cu zeii nemuritori. Căci Reges Marcii descind din Ancus Marcius, în care familie s-a aflat mama mea; Iulii, din al căror neam se trage familia noastră, din zeiţa Venus. Aşadar, în familia noastră există şi sanctitatea regilor, care strălucesc între oameni, şi sacralitatea zeilor, în puterea cărora se află regii". 2. După moartea Corneliei s-a căsătorit cu Pompeia, fiica lui Quintus Pompeius, nepoata lui Lucius Sulla; mai tîrziu a divorţat de ea, bănuind-o de adulter cu Publius Clodius, despre care circula zvonul că a pătruns la ea îmbrăcat în haine femeieşti în timpul unei ceremonii religioase oficiale; zvonul a fost atît de intens, încît senatul a decretat o anchetă în legătură cu pîngărirea ceremoniei.

7. În calitate de cvestor i-a revenit provincia Hispania Ulterior; pe cînd se afla în misiune în provincie judecînd procese din însărcinarea pretorului, a ajuns la Gades unde, văzînd lîngă templul lui Hercule o statuie a lui Alexandru Macedon, a gemut şi a fost aproape dezgustat de propria-i inactivitate, deoarece nu săvîrşise nici o faptă memorabilă la o vîrstă la care Alexandru supusese globul pămîntesc; atunci a luat hotărîrea de a profita cît mai curînd, la Roma, de circumstanţele prielnice unor fapte deosebite. 2. Cînd a fost tulburat de un vis avut în noaptea de dinainte – visase că se culcase cu propria-i mamă –, interpreţii i-au dat mari speranţe, afirmînd că i se prevestea stăpînirea asupra globului pămîntesc, deoarece mama, pe care o văzuse unită cu sine, nu era alta decît pămîntul, care este socotit părintele tuturor. **8.** Părăsind provincia înainte de termen, a vizitat coloniile care se agitau pentru dobîndirea cetăţeniei romane şi,

dacă n-ar fi reținut consulii pentru scurtă vreme legiunile recrutate în Cilicia, ar fi îndemnat coloniile să fie mai îndrăznețe în cererea lor.

9. A făcut apoi tentative mai mari la Roma: cu puține zile înainte de a-și inaugura edilitatea, a apărut bănuiala că ar fi conspirat împreună cu consularul Marcus Crassus, de asemenea cu Publius Sulla și Lucius Antonius, amîndoi condamnați pentru fraudă electorală după alegerile de consuli; conjuraţii ar fi hotărît să atace senatul în anul următor, să-i ucidă pe senatori după bunul lor plac, să impună dictatura lui Marcus Crassus, Caesar să devină comandantul cavaleriei, iar, după ce statul ar fi fost supus voinței lor, să le restituie lui Publius Sulla și Lucius Antonius consulatul. 2. Despre această conjurație amintesc Tanusius Geminus în istoria sa, Marcus Bibulus în edicte, C. Curio, tatăl, în discursuri. La același fapt pare că face aluzie și Cicero în scrisoarea către Axius, cînd spune că Iulius Caesar în timpul consulatului său a întărit domnia pe care o gîndise încă în timpul edilității. Tanusius adaugă că, în ziua hotărîtă pentru măcel, Crassus, fie din remușcări, fie din teamă, n-a întreprins nimic; nici măcar Caesar n-a dat semnalul convenit: se hotărîse, spune Curio, să-și arunce toga de pe umăr. Același Curio, dar și M. Actorius Naso pretind că Iulius Caesar a conspirat chiar și cu tînărul Gnaeus Piso, căruia, din pricina bănuielilor că ar complota la Roma, i s-a acordat provincia Hispania în pofida regulii încetățenite; s-ar fi stabilit ca, simultan, Piso în provincii și Caesar la Roma să declanșeze o revoluție; planul a fost zădărnicit de moartea lui Piso.

10. În calitate de edil, Caesar, în afară de *comitium*, for și bazilici, a împodobit chiar și Capitoliul cu porticuri provizorii în care a expus o parte a operelor de artă pe care le avea în mare cantitate. A organizat și vînători și jocuri împreună cu colegul său, dar și singur, în așa fel încît, deși cheltuielile erau comune, să beneficieze singur de popularitate. De aceea colegul său, Marcus Bibulus, nu a ascuns faptul că „lui însuși i se întîmpla asemenea lui Polux: deși templul din for este dedicat celor doi frați gemeni, se numește numai templul lui Castor; la fel

generozitatea sa şi a lui Caesar este atribuită numai lui Caesar". 2. Pe lîngă acestea Caesar a organizat jocuri de gladiatori, dar uneori cu perechi mai puţin numeroase decît cele planificate: prea îi speriase pe inamicii săi adunînd mulţi gladiatori; în consecinţă, numărul lor a fost stabilit prin lege şi nimănui nu-i era permis să-l depăşească la Roma.

11. După ce şi-a cîştigat popularitate în rîndul poporului, a încercat ca, prin intermediul tribunilor, să-i fie atribuit un mandat în Egipt: se ivise ocazia învestirii cu puteri extraordinare, deoarece alexandrinii îl izgoniseră pe regele lor, care fusese numit aliat şi prieten de către senat, iar fapta lor produsese indignarea poporului roman; n-a reuşit să obţină misiunea din cauza facţiunii aristocratice; spre a putea diminua în orice fel autoritatea acestei facţiuni, a restabilit trofeele lui Gaius Marius obţinute în urma victoriilor asupra lui Iugurtha, asupra cimbrilor şi teutonilor, trofee care fuseseră înlăturate odinioară de către Sulla; în ancheta declanşată împotriva asasinilor, el i-a inclus între aceştia şi pe cei care în timpul proscripţiilor primiseră bani din tezaurul public, pentru că denunţaseră cetăţeni romani, în ciuda faptului că ei fuseseră exceptaţi de la prevederile legii Cornelia. **12.** A determinat pe cineva să-i intenteze un proces lui Gaius Rabirius, cel cu ajutorul căruia, cîţiva ani mai înainte, senatul îl pusese în dificultate pe tribunul rebel Lucius Saturninus; devenit judecător în urma tragerii la sorţi, Caesar l-a condamnat pe inculpat cu atîta pasiune, încît condamnarea i-a fost acestuia de cel mai mare folos în timpul apelului în faţa poporului. **13.** După ce a pierdut speranţa obţinerii misiunii în Egipt, a candidat la funcţia de *pontifex maximus,* cheltuind mulţi bani pentru aceasta; calculînd mărimea datoriei contractate, cînd a plecat dimineaţa la comiţii, se zice că i-ar fi spus mamei sale că nu va reveni acasă decît în calitate de pontifex. I-a depăşit atît de mult pe cei doi competitori ai săi, mult mai puternici decît el prin vîrstă şi demnitate, încît a obţinut mai multe voturi în triburile lor decît fiecare dintre ei în toate triburile. **14.** În calitate de pretor, cînd a fost descoperită conjuraţia lui Catilina, iar senatul în unanimitate a hotărît pedeapsa capitală pentru

complici, a fost singurul care a cerut arestarea şi încarcerarea lor în municipii şi confiscarea averilor; ba chiar le-a inspirat o asemenea teamă celor care cereau pedepse mai grele, arătîndu-le acestora cu insistenţă la ce ură se vor expune în viitor din partea plebei romane, încît consulul desemnat Decimus Silanus, deoarece îi era ruşine să-şi schimbe opinia, nu s-a sfiit să o modereze prin interpretare, ca şi cum opinia sa ar fi fost receptată mai grav decît intenţionase el. 2. Caesar ar fi reuşit să-şi impună punctul de vedere, dacă discursul lui Marcus Cato n-ar fi restabilit hotărîrea unei adunări devenite ezitante. Şi nici măcar atunci n-a încetat să se opună pedepsei capitale, pînă cînd garda pentru paza senatului, formată din cavaleri romani, nu l-a ameninţat cu moartea, îndreptîndu-se spre el cu săbiile scoase; în acel moment cei din apropierea lui l-au părăsit deodată şi abia cîţiva l-au protejat cu corpurile şi togele lor. Atunci, înspăimîntat, nu numai că a încetat să-şi susţină punctul de vedere, dar chiar s-a abţinut în restul anului să mai participe la şedinţele senatului. **15.** În prima zi a preturii l-a convocat pe Quintus Catulus, pentru a-i cere socoteală în faţa poporului în legătură cu refacerea Capitoliului, şi a promulgat o lege prin care transfera în mîinile altuia lucrările; însă faţă de inegalitatea forţelor sale în comparaţie cu cele puse în mişcare de optimaţi, pe care îi vedea abandonînd imediat primirea noilor consuli, dînd năvală în număr mare şi hotărîţi să-i opună rezistenţă, a lăsat de o parte şi această tentativă. **16.** L-a susţinut cu îndîrjire în calitate de apărător pe tribunul plebei Caecilius Metellus care propunea legi revoluţionare, în pofida intercesiunii colegului, pînă cînd amîndoi au fost excluşi de la administrarea statului printr-un decret al senatorilor. Nemaiîndrăznind să rămînă în funcţie şi să prezideze complete de judecată, cînd a înţeles că adversarii săi sînt pregătiţi să-i interzică accesul prin forţa armelor, şi-a licenţiat lictorii, şi-a aruncat toga pretextă şi s-a refugiat acasă spre a evita conjunctura defavorabilă. 2. Două zile mai tîrziu, a domolit mulţimea care, spontan, s-a adunat şi i-a promis zgomotos ajutor pentru redobîndirea demnităţii. Cum toate acestea s-au produs în chip neaşteptat, senatul, adunat în

mare grabă datorită răzmeriţei, i-a adus mulţumiri lui Caesar prin fruntaşii cetăţii şi, chemîndu-l la senat, l-a lăudat în cuvinte pompoase şi l-a restabilit în funcţie, anulînd decretul emis mai înainte. **17.** Apoi a intrat în altă încurcătură, deoarece a fost citat între complicii lui Catilina; a fost chemat în faţa cvestorului Novius Niger datorită denunţului lui Lucius Vettius şi în senat de către Quintus Curius; acestuia, deoarece fusese primul care dezvăluise planurile conjuraţilor, i se acordaseră răsplăţi publice. Curius pretindea că deţine informaţii de la Catilina, iar Vettius promitea că va produce scrisoarea olografă a lui Caesar către Catilina. 2. Caesar, socotind că nu poate tolera această acuzaţie, după ce, invocînd mărturia lui Cicero, a arătat că el însuşi produsese dovezi despre conjuraţie, a acţionat astfel încît nu i-au mai fost acordate lui Curius răsplăţile; pe Vettius, după ce i-au fost răpite bunurile, după ce a fost bătut şi aproape sfîşiat în adunarea care a avut loc în faţa rostrelor, l-a aruncat în puşcărie; l-a arestat şi pe cvestorul Novius, deoarece a acceptat ca un magistrat superior să fie acuzat în faţa sa. **18.** În urma preturii a obţinut prin tragere la sorţi Hispania; cum creditorii îl reţineau, a scăpat de ei prin intervenţia unui garant; apoi a plecat, în pofida obiceiului şi a legii, înainte de îndeplinirea formalităţilor: nu este sigur dacă a plecat astfel de teama procesului ce i se pregătea ca simplu particular, sau dacă spre a veni în ajutorul aliaţilor care solicitau sprijin; imediat ce provincia a fost pacificată, a plecat cu aceeaşi grabă fără să-şi aştepte succesorul, pretinzînd simultan triumful şi candidatura la consulat. 2. Dar, cum, prin hotărîrea comiţiilor, alegerile fuseseră stabilite şi nu putea candida decît dacă venea la Roma ca particular şi cum încercarea sa de a obţine o derogare s-a izbit de opoziţia multora, a fost constrîns să renunţe la triumf, pentru a nu fi exclus de la consulat. **19.** Dintre cei doi competitori ai săi la consulat, Lucius Lucceius şi Marcus Bibulus, şi l-a asociat pe Lucceius convenind ca acesta, deoarece avea o mai mică trecere, dar era foarte bogat, să promită centuriilor bani în numele amîndurora; cînd optimaţii au aflat acest lucru, i-a cuprins teama că nu vor mai avea nici o influenţă, dacă în magistratura supremă cei doi

colegi vor acționa în acord; în consecință, au luat inițiativa ca Bibulus să promită aceleași sume de bani; majoritatea optimaților au contribuit cu bani și de data asta nici măcar Cato n-a respins inițiativa, socotind-o utilă statului.

2. Așadar, Caesar a fost ales consul împreună cu Bibulus. Din același motiv optimații s-au străduit să le fie atribuite viitorilor consuli provincii de mică importanță, adică împădurite și cu pășuni. Iritat în cel mai înalt grad de insulta adusă, Caesar și l-a asociat prin toate mijloacele pe Gnaeus Pompeius; acesta fusese și el jignit de senatori, deoarece, în ciuda faptului că regele Mithridates fusese învins, ei întîrziau recunoașterea actelor sale; Caesar i-a împăcat pe Pompeius și pe Marcus Crassus, vechi inamici din vremea consulatului lor, cînd guvernaseră împreună fiind într-o permanentă discordie. A realizat înțelegerea să nu se ia vreo decizie care să-i fi displăcut vreunuia dintre cei trei. **20.** Imediat ce și-a inaugurat consulatul, Caesar a fost primul care a luat decizia redactării și publicării actelor zilnice ale senatului și ale poporului roman. A restabilit chiar și vechiul obicei ca în lunile în care nu avea fascii, să-l preceadă ordonanțe, iar lictorii să-l urmeze. Cînd a promulgat legea agrară, deoarece colegul se opunea, l-a izgonit din for cu forța armelor; a doua zi Bibulus s-a plîns în senat; dar, cum nu s-a găsit nimeni care să îndrăznească să pună în discuție o asemenea tulburare a ordinii publice sau să propună vreo hotărîre, cum se mai făcuse în situații mai puțin grave, Bibulus a fost adus într-o asemenea stare de disperare, încît, pînă la ieșirea din funcție, a stat retras acasă și n-a mai comunicat decît prin edicte.

2. Din acel moment un singur om a guvernat, după bunul lui plac; unii indivizi spirituali, cînd iscăleau vreun act pentru a depune mărturie, scriau în bătaie de joc că faptul s-a produs nu în timpul consulatului lui Caesar și al lui Bibulus, ci în cel al lui Iulius și al lui Caesar, numindu-l de două ori pe același cu *nomen*-ul și *cognomen*-ul său; s-au răspîndit și aceste versuri:

De curînd nimic n-a mai fost făcut de Bibulus, ci de Caesar: nu-mi amintesc nimic făcut de consulul Bibulus.

3. Caesar a împărţit fără tragere la sorţi la douăzeci de mii de cetăţeni care aveau trei sau mai mulţi copii Cîmpul Stelat, consacrat de strămoşi, şi ogorul campan, lăsat pînă atunci în arendă în folosul statului. Publicanilor care îi cereau o reducere a arendei le-a diminuat dările cu o treime, dar, ca să nu liciteze prea nemăsurat la arendarea noilor impozite, i-a avertizat public. Era extrem de generos cu dorinţele tuturor, nimeni neîndrăznind să-l contrazică, iar, dacă cineva încerca, îl oprea prin forţă. 4. Cînd Marcus Cato l-a interpelat, a poruncit lictorilor să-l scoată din senat şi să-l ducă în temniţă. Pe Lucius Lucullus, care-i opunea rezistenţă cu prea multă libertate, l-a înspăimîntat atît de mult prin calomniile puse în circulaţie, încît acesta s-a aruncat la picioarele sale. Deoarece într-un proces Cicero s-a plîns de nenorocirea timpurilor, Caesar l-a transferat în aceeaşi zi, la ora a noua, pe Publius Clodius, inamicul oratorului, din senat în rîndurile plebei, fapt pe care Clodius îl încercase pînă atunci zadarnic. În sfîrşit, împotriva tuturor adversarilor a cumpărat un denunţător care a declarat că unii din ei îi ceruseră să-l asasineze pe Pompeius; denunţătorul a apărut pe tribună şi, în baza indicaţiilor lui Caesar, i-a desemnat pe instigatorii la crimă; dar cînd, numindu-l pe unul şi altul, s-a încurcat şi a dat naştere la bănuieli, Caesar, se zice, pierzîndu-şi nădejdea în succesul acţiunii, l-a otrăvit pe denunţător.

21. Tot pe atunci Caesar s-a căsătorit cu Calpurnia, fiica lui L. Piso, cel care urma să-i succeadă la consulat, iar pe fiica sa Iulia a măritat-o cu Gnaeus Pompeius, repudiindu-l pe logodnicul ei Servilius Caepio, cu ajutorul neprecupeţit al căruia el reuşise mai înainte să-l neutralizeze pe Bibulus. După ce s-a înrudit cu Pompeius, i-a cerut acestuia mai întîi părerea în senat, deşi pînă atunci i-o ceruse primul lui Crassus, iar tradiţia impunea ca ordinea să fie cea stabilită de consul la kalendele lui ianuarie.

22. Aşadar, susţinut de socru şi de ginere, el a ales din toate provinciile Galliile, care i se păreau prin avantajele oferite şi prin situaţia lor o bună ocazie pentru triumfuri. La început a primit,

prin legea Vatinia, Gallia Cisalpină şi Illyricum; apoi, prin hotărîrea senatului, a primit Gallia Comata; senatorii s-au temut că, dacă nu i-o acordă ei, i-ar fi acordat-o poporul. 2. Bucuros la culme, nu s-a mai putut stăpîni ca, puţine zile mai tîrziu, în plin senat să se laude că a dobîndit tot ce a vrut, în ciuda opoziţiei şi lamentaţiilor adversarilor săi, că de aici înainte poate să salte pe capetele tuturor; cînd un senator i-a replicat spre a-l insulta că o femeie greu poate face aşa ceva, a răspuns în bătaie de joc că Semiramida a domnit odinioară în Siria şi că amazoanele au stăpînit mare parte a Asiei.

23. La ieşirea din consulat pretorii Gaius Memmius şi Lucius Domitius au depus un raport despre actele anului precedent; Caesar a înaintat raportul senatului; dar, cum acesta nu a intrat pe ordinea de zi şi s-au pierdut trei zile în dispute vane, a plecat în provincie. Imediat după aceea cvestorul său a fost dat în judecată; el însuşi a fost chemat în judecată de către tribunul plebei Lucius Antistius; a reuşit totuşi prin intermediul colegiului tribunilor să nu fie inculpat, sub motivul că lipsea din Roma în interesul statului. 2. Pentru siguranţa sa în viitor, a făcut mari eforturi să şi-i oblige pentru totdeauna pe magistraţii anuali, iar dintre candidaţi să nu-i ajute pe alţii decît pe cei care îi promiseseră că îl vor apăra pe toată durata absenţei sale; n-a ezitat să pretindă pentru întărirea înţelegerii jurămînt şi chiar un angajament scris. **24.** Dar, deoarece Lucius Domitius, candidat la consulat, l-a ameninţat public că el, cînd va fi consul, va duce la bun sfîrşit ceea ce nu putuse realiza ca pretor şi îi va retrage armata, Caesar i-a convocat pe Crassus şi pe Pompeius în oraşul Luca al provinciei sale, pentru ca ei să găsească altă soluţie pentru consulat şi să-l distrugă pe Domitius; au stabilit ca lui Caesar să-i fie prelungită comanda militară pentru cinci ani. 2. În baza acestei înţelegeri, Caesar s-a dus la legiunile care-i fuseseră acordate de stat; a mai recrutat altele trei pe cheltuială proprie: una dintre acestea era constituită din transalpini – era numită cu un cuvînt galic Alauda – formaţi şi organizaţi conform disciplinei şi civilizaţiei romane; mai tîrziu le-a acordat tuturor acestora cetăţenia romană. 3. Din acel moment n-a evitat nici o ocazie de

a purta război, chiar şi războaie nedrepte şi riscante, distrugînd atît neamuri aliate, cît şi periculoase şi sălbatice; în faţa acestei stări de fapt senatul a decretat trimiterea unor delegaţi pentru a constata situaţia din Gallia; unii s-au gîndit chiar că Caesar trebuie predat duşmanilor. Dar, cum deznodămîntul i-a fost favorabil, a obţinut mai dese rugăciuni publice, decît oricine. **25.** Timp de nouă ani cît a beneficiat de comandă militară a săvîrşit următoarele: a transformat în provincie, cu excepţia cetăţilor aliate şi a celor care binemeritaseră din partea Romei, întreaga Gallie care este cuprinsă de munţii Pirinei, Alpi şi muntele Cevena, de fluviile Rin şi Ron şi care are o circumferinţă de aproximativ trei milioane două sute de mii de paşi; a impus Galliei un impozit anual de patruzeci de milioane de sesterţi. 2. A fost primul dintre romani care a aruncat un pod peste Rin şi care i-a zdrobit pe germani în bătălii foarte mari; i-a atacat şi pe britani, popor necunoscut pînă atunci, şi, după ce i-a înfrînt, le-a impus tribut şi ostatici; între atîtea succese nu a înregistrat decît trei eşecuri: în Britannia flota i-a fost aproape distrusă de furtună, în Gallia, la Gergovia, o legiune a fost decimată, în Germania legaţii Titurius şi Aurunculeius au fost ucişi mişeleşte. **26.** În acelaşi interval de timp a pierdut-o mai întîi pe mama sa, apoi pe fiica sa şi nu mult după aceea pe un nepot. Între acestea, în timp ce statul era consternat de uciderea lui Publius Clodius, pe cînd senatul se gîndise să fie numit un singur consul şi lansase numele lui Gnaeus Pompeius, a acţionat cu ajutorul tribunilor plebei, care voiau să fie colegul lui Pompeius, ca mai degrabă să propună poporului să aibă dreptul să candideze în absenţă pentru un al doilea consulat, atunci cînd comanda sa va fi pe punctul să înceteze; dorea acest lucru pentru a nu fi obligat să părăsească prea repede un război încă neîncheiat. 2. Cînd a obţinut această favoare, şi-a făcut planuri mai mari şi, plin de speranţe, nu şi-a precupeţit generozitatea şi nu s-a dat înapoi de la nici o îndatorire publică sau particulară. A început să construiască din prăzile de război un for al cărui teren a costat peste o sută de milioane de sesterţi. A promis poporului daruri, jocuri de gladiatori şi banchete publice în memoria fiicei sale, ceea ce

înaintea lui nu făcuse nimeni. Pentru a conferi mai mare atracție banchetelor, deși totul era făcut în măcelării, a pregătit multe și la el acasă. 3. Ori de cîte ori gladiatori cunoscuți se luptau în fața unui public ostil, poruncea să fie scoși din arenă cu forța și puși la dispoziția sa. Pe gladiatorii debutanți îi instruia în mînuirea armelor nu în școli și cu ajutorul unor maeștri de scrimă, ci în case particulare cu ajutorul cavalerilor și chiar a senatorilor experți în arme, străduindu-se prin rugăminți, cum rezultă din scrisorile sale, să se ocupe de pregătirea fiecăruia și să-i învețe personal regulamentul. A dublat pentru totdeauna solda legiunilor. Ori de cîte ori a existat grîu din abundență, l-a distribuit fără limită și măsură, și din cînd în cînd a oferit fiecăruia cîte un sclav din prada de război. **27.** Pentru a-și menține legăturile de rudenie și prietenie cu Pompeius, i-a oferit acestuia mîna nepoatei sorei sale Octavia, care fusese măritată cu Gaius Marcellus, iar el însuși a cerut-o în căsătorie pe fiica lui Pompeius care îi era destinată lui Faustus Sulla. Pe cei din anturajul lui Pompeius și mare parte din senat și-i avea obligați prin împrumuturi fără dobîndă sau cu dobîndă moderată, iar cînd cetățeni aparținînd celorlalte ordine veneau la el, fie în urma unei invitații, fie din proprie inițiativă, îi răsplătea, fără să omită liberții și sclavii lor, cu condiția să se bucure de influență față de stăpînii și patronii lor. 2. În aceste condiții el a devenit unicul și cel mai eficace ajutor pentru inculpați și debitori, pentru tinerii risipitori, cu excepția celor copleșiți de prea grave acuzații de crimă sau care erau mult prea săraci sau prea risipitori pentru a-i putea sprijini; acestora le spunea că singura soluție pentru ei este un război civil. **28.** A depus același efort pentru a-i cîștiga de partea sa pe regii și provinciile de pe tot întinsul pămîntului, unora oferindu-le în dar mii de prizonieri, altora trimițîndu-le trupe auxiliare unde voiau și ori de cîte ori voiau, fără a ține seama de autoritatea senatului și a poporului roman; în plus a împodobit cele mai mari orașe din Italia, Gallia, Hispania, chiar și pe cele ale Asiei și Greciei cu monumente splendide. 2. În sfîrșit, după ce toți fuseseră uimiți și se întrebau ce urmărește, Marcus Claudius Marcellus, consulul, anunțînd într-un edict că

va acţiona în chestiuni de stat extrem de grave, a făcut un raport senatului cerîndu-i să-i desemneze un succesor lui Caesar înainte de termen, deoarece prin încheierea războiului pacea era restabilită, iar armata învingătoare trebuia lăsată la vatră; afirma că nu poate ţine seama de o candidatură în absenţă, deoarece plebicistul fusese abrogat de Pompeius. 3. S-a întîmplat că Pompeius, propunînd legea cu clauza prin care se interzicea candidatura în absenţă, din neglijenţă uitase să-l excepteze pe Caesar şi corectase eroarea doar după ce legea fusese săpată pe table de bronz şi depusă la arhivă. Marcellus, nemulţumit numai cu faptul că i-a luat lui Caesar provinciile şi privilegiul, a cerut senatului să li se ridice cetăţenia romană celor care se aşezaseră în colonia Novum Comum în baza legii Vatinia, sub motiv că le-a fost acordată în chip demagogic şi peste prevederile legii. **29.** Caesar, impresionat de toate acestea şi socotind că este mai greu să decazi din poziţia de fruntaş al cetăţii în poziţia a doua decît din a doua în ultima – se zice că a fost auzit adesea făcînd această afirmaţie –, s-a opus din toate forţele acestor iniţiative, fie prin vetoul tribunilor, fie prin intermediul celuilalt consul, Servius Sulpicius. În anul următor, cînd Gaius Marcellus, care îi succedase la consulat vărului său Marcus, a reluat atacul, Caesar şi i-a luat ca apărători în schimbul unor mari sume de bani pe consulul Aemilius Paulus şi pe Gaius Curio, cel mai violent tribun. 2. Dar, cînd a observat că acţiunea împotriva sa se duce cu mai mare energie şi că au fost desemnaţi consuli din partida adversă, a cerut senatului printr-o scrisoare să nu-i fie retras ceea ce îi acordase poporul sau să li se ordone tuturor comandanţilor să-şi părăsească armatele. Era convins, cum se crede, că, de îndată ce îi va conveni, îi va fi mai uşor lui să-şi convoace veteranii decît lui Pompeius să-şi recruteze noi soldaţi. Cu toate acestea a oferit adversarilor săi un acord prin care lui să-i fie concedate două legiuni şi Gallia Cisalpină sau o legiune şi Illyricum pînă să devină consul, fiindu-i lăsate la vatră opt legiuni şi luată Gallia Transalpină. **30.** Dar, cum senatul nu intervenea în acest sens, iar adversarii refuzau încheierea vreunui acord politic, a trecut în Gallia Citerior şi s-a oprit la Ravenna

unde, după ce a prezidat tribunale, avea de gînd să răzbune prin forţa armelor pe tribunii plebei, dacă senatul, în ciuda vetoului acestora, ar fi luat o decizie gravă împotriva lui.

2. Acesta a fost pretextul lui Caesar de declanşare a războiului civil; se pare însă că altele au fost cauzele reale. Gnaeus Pompeius afirma adesea că, deoarece Caesar nu-şi putuse desăvîrşi opera începută şi nu putea împlini prin forţe proprii speranţele poporului – pe care el însuşi le stîrnise la venirea sa –, a dorit să producă o confuzie generală. 3. Alţii susţin că s-a temut să nu fie constrîns să dea socoteală de faptele pe care le săvîrşise în timpul primului său consulat în pofida auspiciilor, a legilor şi a vetourilor. M. Cato de asemenea declarase sub prestare de jurămînt că îl va denunţa de îndată ce îşi va concedia armata; se făceau anunţuri publice că, dacă s-ar întoarce ca particular, va fi judecat, ca şi Milo, într-o instanţă înconjurată de soldaţi; 4. Asinius Pollio dă mai multă greutate acestei ipoteze, cînd afirmă că Caesar, văzîndu-i la bătălia de la Pharsalus pe adversarii săi ucişi şi prăbuşiţi la pămînt, a exclamat: „au vrut-o; eu Gaius Caesar, cu toate faptele strălucite săvîrşite, aş fi fost condamnat, dacă n-aş fi apelat la sprijinul armatei!" Unii susţin că, fiind cuprins de obişnuinţa puterii, s-a folosit de prima ocazie pentru a dobîndi întîietatea, fapt pe care-l dorise cu pasiune din prima tinereţe. Se pare că aceasta era şi părerea lui Cicero cînd scrie în cartea a treia din *De oficiis* că întotdeauna Iulius Caesar avea pe buze versurile din *Fenicienele* lui Euripides pe care le-a tradus el însuşi în felul următor:

dacă dreptul trebuie violat, să fie violat pentru a domni;
în orice altă situaţie să cultivi pietatea.

31. După ce i s-a anunţat că le-a fost retras tribunilor dreptul de veto şi că aceştia au părăsit Roma, a trimis imediat, pe ascuns, cohorte; ca să nu dea naştere la nici o bănuială, a participat la un spectacol public, pentru a abate atenţia, a examinat modul în care urma să fie construită o şcoală de gladiatori şi a luat parte, ca de obicei, la un banchet cu multă lume. 2. Apoi, la

apusul soarelui, a înhămat nişte catîri de la moara vecină la carul său şi a plecat pe un drum lăturalnic cu puţină lume. Şi cum, din lipsă de lumină, a greşit drumul, a trebuit să rătăcească pînă în zori cînd, găsind o călăuză, a reuşit să ajungă la destinaţie pe jos pe o potecă. Mergînd cu cohortele pînă la rîul Rubicon, care constituia graniţa provinciei sale, a ezitat puţină vreme şi, luînd în calcul toate consecinţele, s-a întors către cei mai apropiaţi spunînd: „încă mai putem să ne întoarcem; dacă trecem podul, armele le vor hotărî pe toate".

32. O apariţie fantastică l-a decis pe Caesar care încă mai ezita: o persoană de o statură şi formă deosebită s-a ivit în apropiere pe neaşteptate cîntînd din nai; spre a-l asculta s-au adunat în afară de păstori şi foarte mulţi soldaţi din posturile de pază, între care şi trompetişti; arătarea i-a luat unuia trompeta şi s-a îndreptat spre fluviu; indicînd astfel armatei drumul, s-a dus pe celălalt mal. Atunci Caesar a spus: „să mergem acolo unde ne cheamă apariţiile zeilor şi nedreptatea duşmanilor noştri; zarurile au fost aruncate".

33. Astfel a trecut armata; după ce au fost primiţi tribunii plebei, care, izgoniţi din Roma, i se alăturaseră, a cerut credinţă soldaţilor într-o adunare, plîngînd şi rupîndu-şi hainele de la piept. Se crede chiar că a promis fiecărui soldat rangul de cavaler, dar ipoteza se bazează pe o eroare. În realitate, în timpul discursurilor şi al îndemnurilor, arăta adesea inelul mîinii sale stîngi afirmînd că nu va ezita să renunţe la inelul său pentru a-i satisface pe cei care-i vor apăra onoarea; însă soldaţii aflaţi în ultimul rînd, care-l puteau mai uşor vedea decît auzi pe orator, i-au atribuit cuvinte pe care doar le bănuiau, urmărindu-i gesturile; astfel s-a răspîndit zvonul că a promis tuturor dreptul la inelul ecvestru şi la cei patru sute de mii de sesterţi.

34. Succesiunea celor mai de seamă fapte săvîrşite apoi a fost, spusă pe scurt, următoarea. A ocupat Picenum, Umbria, Etruria şi l-a supus pe Lucius Domitius care, în dezordinea generală, fusese numit succesorul lui Caesar şi avea garnizoană la Corfinium; apoi s-a îndreptat de-a lungul ţărmului Adriaticii spre Brundisium, unde consulii şi Pompeius se refugiaseră pentru a

trece spre Grecia cît mai repede. 2. Deoarece eforturile de a-i opri au fost zadarnice, s-a îndreptat spre Roma unde a discutat în senat situaţia politică; apoi, a atacat forţele principale ale lui Pompeius care se aflau în Hispania sub comanda legaţilor M. Petreius, L. Afranius şi M. Varro, declarîndu-le partizanilor săi că el se duce împotriva unei armate fără comandant şi că apoi va reveni împotriva comandantului fără armată. Şi, deşi la asediul Massiliei, care îi închisese porţile, s-a aflat în mari dificultăţi care l-au întîrziat, a reuşit să depăşească toate obstacolele. **35.** De aici a revenit la Roma, a trecut în Macedonia, l-a zdrobit pe Pompeius la Pharsalus, după ce l-a hărţuit timp de patru luni; apoi, l-a urmărit pînă la Alexandria unde l-a găsit asasinat; cu regele Ptolemeu, care i-a întins multe curse, a purtat un război dificil într-un loc şi un anotimp defavorabile, căci s-a luptat în timp de iarnă şi între zidurile unui duşman numeros şi foarte viclean, în timp ce el însuşi era lipsit de mijloace şi nepregătit pentru această înfruntare. Învingător, i-a încredinţat regatul Egiptului Cleopatrei şi fratelui ei minor, temîndu-se ca, dacă l-ar transforma în provincie romană, nu cumva vreun guvernator ambiţios să provoace rebeliuni. 2. De la Alexandria a trecut în Siria şi apoi în Pont, chemat acolo de urgenţă din cauza veştilor despre mişcările lui Pharnaces; pe acesta, fiu al lui Mithridates cel Mare, care profitînd de situaţie declanşase o ofensivă antiromană şi devenise feroce datorită numeroaselor succese repurtate, l-a zdrobit într-o bătălie, a cincea zi după sosirea sa, patru ore după ce stabilise contactul cu armata duşmană. Adesea el amintea norocul pe care-l avusese Pompeius, căci îşi croise faima militară în confruntarea cu un neam atît de lipsit de virtuţi militare. Apoi i-a înfrînt pe Scipio şi pe Iuba, care reconstituiau în Africa resturile armatei adverse, iar în Hispania – pe fiii lui Pompeius. **36.** În toate războaiele civile nu a suferit nici o înfrîngere decît prin subalternii săi: C. Curio a pierit în Africa, C. Antonius a fost luat prizonier în Illyricum, P. Dolabella a pierdut flota în acelaşi Illyricum, Cn. Domitius Calvinus armata în Pont. El însuşi a repurtat numai succese şi nu a fost pus în dificultate decît de două ori: o dată la Dyrrachium, cînd a fost

respins; dar, cum Pompeius nu a exploatat situaţia, Caesar a spus despre el că nu are ştiinţa învingătorului; a doua oară în Hispania, în timpul ultimei bătălii, cînd, aflat într-o situaţie disperată, s-a gîndit la sinucidere.

37. După încheierea acestor războaie şi-a sărbătorit de cinci ori triumful; după înfrîngerea lui Scipio de patru ori în răstimpul aceleiaşi luni, dar în zile diferite, şi încă o dată după înfrîngerea fiilor lui Pompeius. Primul şi cel mai strălucitor triumf celebrat a fost cel galic; a urmat cel alexandrin, apoi cel pontic, cel african, în fine cel hispanic, fiecare din ele cu o pompă şi accesorii diferite. 2. În ziua triumfului galic aproape că a fost azvîrlit din carul triumfal în urma ruperii osiei în timp ce străbătea cartierul Velabrum, şi s-a urcat pe Capitoliu la lumina lampadarelor purtate de-a stînga şi dreapta sa de patruzeci de elefanţi. În timpul triumfului pontic, între carele alegorice a aşezat o inscripţie cu trei cuvinte: *veni, vidi, vici* („am venit, am văzut, am învins"), semnalînd astfel nu faptele săvîrşite, ca în cazul celorlalte triumfuri, ci viteza cu care au fost săvîrşite. **38.** Soldaţilor vechilor sale legiuni le-a acordat cu titlu de pradă fiecăruia în parte optzeci de mii de sesterţi, pe lîngă cei două mii pe care i-au primit la începutul războiului civil. A atribuit şi loturi de pămînt, dar nu unul lîngă altul, pentru a nu fi expulzaţi vechii proprietari. În ceea ce priveşte poporul, i-a distribuit nu numai zece măsuri de grîu pe cap de om şi tot atîtea livre de ulei, ci şi trei sute de sesterţi fiecăruia, pe care le promisese odinioară; pentru a compensa întîrzierea a mai adăugat încă o sută de sesterţi. 2. A amînat cu un an plata chiriilor care la Roma se ridicau pînă la două mii de sesterţi, iar în Italia nu depăşeau cinci sute. La toate acestea a adăugat un ospăţ şi o distribuire de carne, iar după victoria hispanică două banchete: dar, cum pe primul l-a socotit sărăcăcios şi nedemn de generozitatea sa, cinci zile mai tîrziu a oferit altul foarte îmbelşugat.

39. A dat spectacole de diferite genuri: lupte de gladiatori, reprezentări teatrale în toate cartierele Romei, şi chiar cu actori vorbind toate limbile, de asemenea spectacole de circ, întreceri atletice, o bătălie navală. La luptele de gladiatori date în for au

luat parte Furius Leptimus, de neam pretorian, şi Q. Calpenus, odinioară senator şi avocat. Dansul pyrrhic a fost executat de copiii principilor Asiei şi Bithyniei. 2. În cursul reprezentaţiilor teatrale cavalerul roman Decimus Laberius a interpretat un mim compus de el însuşi şi, după ce a primit cinci sute de sesterţi şi un inel de aur, a traversat orchestra şi s-a aşezat pe unul din cele patrusprezece rînduri rezervate ordinului ecvestru. Pentru jocurile de circ arena a fost mărită în amîndouă sensurile, a fost înconjurată de un şanţ, iar tineri foarte nobili au mînat care cu cîte patru şi cîte doi cai, precum şi cai de călărie. La jocurile troiene au participat două echipe de copii de diferite vîrste.
3. Timp de cinci zile au fost organizate vînători; în fine, a avut loc şi o bătălie între două trupe cuprinzînd cinci sute de infanterişti, douăzeci de elefanţi şi treizeci de călăreţi. Pentru a lăsa mai mult spaţiu luptătorilor, au fost luate bornele şi organizate două tabere militare opuse una celeilalte. Atleţii s-au întrecut timp de trei zile pe un stadion construit pentru această ocazie în regiunea Cîmpului lui Marte. 4. Pentru bătălia navală s-a săpat pe terenul numit Codeta Mică un bazin în care s-au luptat corăbii cu două, trei şi patru rînduri de vîsle, reprezentînd două flote, tireniană şi egipteană, cu un număr mare de luptători. Spectacolele au provocat o atît de mare afluenţă de lume, încît majoritatea celor veniţi au locuit în corturi ridicate în mijlocul străzilor sau la intersecţii; cu această ocazie mulţi au fost striviţi şi înăbuşiţi de mulţime, între aceştia şi doi senatori.

40. Caesar s-a concentrat apoi asupra reorganizării statului; în acest sens el a reformat calendarul care, de multă vreme, din neglijenţa preoţilor, datorită abuzului de zile intercalate, era atît de dezorganizat, încît zilele de sărbătoare ale recoltei nu mai cădeau vara şi nici cele pentru culesul viilor, toamna. A restabilit anul conform cursului soarelui, astfel încît să fie de trei sute şaizeci şi cinci de zile, iar, după suprimarea lunii intercalate, la fiecare patru ani, să se intercaleze o zi. 2. Dar, pentru a asigura mai bine de aici înainte congruenţa datelor începînd cu kalendele lui ianuarie, a adăugat două luni între noiembrie şi decembrie; astfel anul reformei calendarului a avut cincisprezece luni,

socotind şi luna intercalată care-i revenea respectivului an conform vechiului obicei. **41.** A completat senatul, a ales patricieni noi şi a sporit numărul pretorilor, edililor, cvestorilor, şi chiar şi pe cel al magistraţilor inferiori; i-a reabilitat pe cei degradaţi de censori sau pe cei condamnaţi pentru corupţie de instanţele de judecată. 2. Alegerea magistraţilor, cu excepţia consulilor, a împărţit-o cu poporul; jumătate din magistraţi erau aleşi de popor, cealaltă jumătate era desemnată de el însuşi. Comunica numele candidaţilor prin circulare trimise triburilor, redactate într-un stil concis: „Dictatorul Caesar către tribul... Vă recomand următorul candidat pentru a putea obţine cu ajutorul sufragiului vostru demnitatea". A admis în funcţii importante şi pe fiii proscrişilor. În ce priveşte justiţia n-a păstrat decît două categorii de judecători, pe cei ai ordinului ecvestru şi pe cei ai ordinului senatorial; pe a treia, a tribunilor tezaurului, a suprimat-o.

3. A organizat recensămîntul nu conform obiceiului şi în locul obişnuit, ci pe cartiere, prin intermediul proprietarilor de imobile; a redus numărul celor care primeau grîu de la stat în mod gratuit de la trei sute douăzeci de mii la o sută cincizeci de mii; în plus, pentru ca recensămintele să nu poată produce noi tulburări, a stabilit ca pretorii să tragă la sorţi plebeieni care nu fuseseră înscrişi pentru a primi grîu de la stat, spre a-i înlocui pe cei morţi. **42.** A distribuit optzeci de mii de cetăţeni în coloniile de dincolo de mare; dar, pentru a asigura necesarul de populaţie Romei, care prin măsura luată fusese diminuată, a interzis cetăţenilor de peste douăzeci de ani şi mai tineri de şaizeci, cu excepţia celor aflaţi în serviciul militar, să absenteze mai mult de trei ani la rînd din Italia; fiilor de senatori le-a interzis să plece în străinătate, altfel decît în suita unui magistrat; a pretins crescătorilor de vite să aibă cel puţin a treia parte dintre lucrători oameni liberi. Tuturor medicilor de la Roma, precum şi celor care profesau artele liberale, pentru a-i fixa în capitală şi pentru a-i atrage şi pe alţii, le-a acordat cetăţenia romană. 2. În ce priveşte datoriile, spulberînd speranţa anulării lor, despre care se vorbea mult, a stabilit ca debitorii să plătească creditorilor suma pentru proprietăţile achiziţionate evaluată la preţurile dinaintea

războaielor civile, deducînd din această sumă ceea ce fusese plătit cu titlul de dobîndă fie în numerar, fie în valoare. În aceste condiţii datoriile au fost reduse cu aproximativ un sfert. 3. A dizolvat toate asociaţiile cu excepţia celor constituite din vechime. A sporit pedepsele pentru crime; cum însă cei bogaţi recurgeau la crimă cu atît mai uşor, cu cît se exilau fără să-şi piardă patrimoniul, a hotărît, după cum scrie Cicero, ca vinovaţilor de paricid să li se confişte toate bunurile, celorlalţi, jumătate. **43.** A prezidat în dese rînduri tribunale, cu maximă severitate. Pe cei dovediţi de corupţie i-a eliminat din senat. A anulat căsătoria unui fost pretor care se însurase cu o femeie divorţată doar de două zile şi fără să fi existat bănuiala de adulter. A instituit vamă pentru mărfurile de import. A interzis utilizarea lecticelor şi a hainelor de purpură şi perle, cu excepţia unor persoane anume de o anumită vîrstă, la anumite zile. 2. A fost foarte strict în ceea ce priveşte legea asupra luxului şi a dispus pază în jurul pieţelor, care să reţină şi să-i aducă lui mărfurile interzise; uneori, a trimis lictori şi soldaţi care să confişte de pe mesele de sufragerie ceea ce scăpase vigilenţei paznicilor. **44.** Zilnic făcea planuri mai mari şi mai numeroase pentru împodobirea şi organizarea Romei, pentru apărarea şi extinderea imperiului: se gîndise să construiască un templu dedicat lui Marte, de dimensiuni încă neexistente – pentru aceasta trebuia secat lacul unde se dăduse bătălia navală – şi un teatru imens lîngă stînca tarpeiană; a strîns în puţine cărţi cele mai bune şi necesare legi din numărul imens existent, pentru a putea aşeza dreptul civil pe baze sigure; a vrut să pună la dispoziţia publicului biblioteci cît mai mari, greceşti şi latineşti; misiunea de a procura cărţile şi de a le organiza a fost dată lui Marcus Varro. A intenţionat să sece mlaştinile Pomptine şi să deschidă o cale de scurgere a lacului Fucinus; să construiască un drum de la Marea Adriatică prin Apenini pînă la Tibru; să străpungă istmul de Corint; să pună stăpînire asupra dacilor, care se extinseseră în Pont şi în Tracia, apoi să-i atace pe parţi prin Armenia Minor, după ce-i va fi cercetat prin luptă.

4. Moartea l-a surprins pe cînd săvîrşea şi plănuia toate acestea. Dar mai înainte de a povesti moartea sa, nu mi se pare nelalocul lui să amintesc pe scurt aspectul său fizic, ţinuta, cultura, moravurile sale, cum şi competenţa sa în chestiuni politice şi militare.

45. Se zice că a fost de o statură înaltă, cu tenul alb, membrele bine făcute, figura puţin prea palidă, cu ochii negri, vioi, cu o sănătate de fier, cu excepţia ultimei părţi a vieţii cînd leşina pe neaşteptate şi cînd somnul îi era tulburat de coşmaruri. De două ori a avut crize de epilepsie în timpul activităţii. 2. Era atît de pedant în îngrijirea corpului, încît nu numai că se tundea şi se rădea cu atenţie, dar chiar se epila, ceea ce i-a atras reproşurile unora; era neconsolat din pricina cheliei, deoarece constatase adesea că se glumea pe seama ei. De aceea obişnuia să-şi pieptene în faţă rarele fire de păr din creştet şi, dintre toate onorurile decretate lui de către senat şi popor, nu a primit altul şi nu s-a folosit mai bucuros de altceva decît de dreptul de a purta permanent cununa de laur.

3. Se zice că şi felul de a se îmbrăca era remarcabil: purta o laticlavă împodobită cu franjuri pînă la mîini şi peste tunică îşi punea cingătoarea lăsată laxă. De aici îşi are originea vorba lui Sulla care îi avertiza pe nobili „să se ferească de tînărul prost încins". **46.** A locuit mai întîi în cartierul Subura într-o casă modestă, apoi, ca mare pontifex, pe Via Sacra într-o casă publică. Mulţi susţin că era pasionat de lux şi de somptuozitate: o vilă pe care şi-a început-o la Aricia cu mare cheltuială, a demolat-o în întregime, deoarece nu-i era pe plac, deşi în acel moment era sărac şi apăsat de datorii; în timpul expediţiilor ar fi luat cu sine mozaicuri. **47.** Ar fi pornit expediţia în Britannia în speranţa descoperirii de perle; se zice că, pentru a le determina mărimea, le cîntărea uneori cu mîna sa; a fost întotdeauna un pasionat colecţionar de geme, de vase cizelate, de tablouri vechi; achiziţiona numai sclavi frumoşi şi cultivaţi la un preţ foarte mare, de care se ruşina el însuşi în aşa măsură, încît interzisese să fie menţionaţi în evidenţele sale contabile. **48.** În provincii organiza permanent ospeţe la două mese distincte: la una stăteau

ofiţerii şi grecii, la cealaltă cetăţenii romani şi notabilităţile indigene. În chestiunile de familie era extrem de atent şi pînă-ntratîta de sever, atît în cele importante, cît şi în cele mărunte, încît l-a pus în lanţuri pe un franzelar care a servit comesenilor altă pîine decît lui însuşi şi, deşi nu exista nici o plîngere, l-a executat pe un libert foarte drag lui, deoarece o sedusese pe soţia unui cavaler roman.

49. Reputaţia de desfrînat i-a provenit numai în urma şederii lui la regele Nicomedes, dar l-a dezonorat pentru totdeauna şi l-a expus glumelor tuturor. Las de-o parte cunoscutele versuri ale lui Calvus Licinius:

orice au stăpînit vreodată Bithynia
şi amantul lui Caesar.

Trec peste discursul lui Dolabella şi al lui Curio tatăl; Dolabella l-a numit „rivalul reginei", „dosul lecticei regale", iar Curio „staulul lui Nicomedes" şi „locul rău famat al Bithyniei". 2. Trec şi peste edictele lui Bibulus în care îşi denumea colegul la consulat „regină a Bithyniei" şi adăuga „care mai înainte îl iubise pe rege, iar acum regalitatea". În acest timp, după spusele lui Marcus Brutus, un oarecare Octavius care, avînd mintea deranjată, era mai slobod la gură, l-a salutat într-o adunare numeroasă pe Pompeius ca „rege", iar pe Caesar ca „regină". C. Memmius îi reproşează chiar faptul că a stat împreună cu alţi tineri să-i toarne vin lui Nicomedes la un ospăţ cu mulţi invitaţi, la care au luat parte unii negustori de la Roma pe care-i citează pe nume. 3. Cicero nu s-a mulţumit doar să scrie în cîteva scrisori că a fost dus în dormitorul regal de către sclavi, aşezat într-un pat de aur şi îmbrăcat în haine de purpură şi că a fost pîngărit în floarea vîrstei în Bithynia de către un descendent al lui Venus; odată cînd, în senat, Caesar, apărînd-o pe Nysa, fiica lui Nicomedes, a amintit binefacerile pe care i le făcuse regele, Cicero i-a replicat: „treci, te rog, peste asta, căci serviciile pe care ţi le-a făcut regele şi serviciile pe care tu însuţi i le-ai făcut sînt bine cunoscute". 4. În sfîrşit, în timpul triumfului asupra galilor, soldaţii săi, între alte cîntece satirice pe care le cîntau în faţa

carului triumfal, au rostit şi aceste versuri devenite foarte populare:

Caesar a supus Galliile, Nicomedes pe Caesar:
iată Caesar, care a supus Galliile, acuma sărbătoreşte triumful;
Nicomedes, care l-a supus pe Caesar, nu triumfă.

50. Opinia generală este că a fost foarte dornic de plăceri, că le-a sedus pe cele mai multe femei ilustre, între care pe Postumia, soţia lui Servius Sulpicius, pe Lollia, soţia lui Aulus Gabinus, pe Tertulla, a lui Marcus Crassus, chiar şi pe Mucia, soţia lui Pompeius. În orice caz cei doi Curio, tatăl şi fiul, şi mulţi alţii i-au reproşat lui Pompeius faptul că, din dorinţa de putere, a acceptat să se căsătorească cu fiica aceluia din pricina căruia îşi repudiase soţia, deşi îi dăruise trei copii, şi pe care gemînd îl numea de obicei „Aegist". 2. Dar, mai presus de toate, a iubit-o pe Servilia, mama lui Marcus Brutus: la primul său consulat i-a cumpărat o perlă în valoare de şase milioane de sesterţi, iar în timpul războiului civil, pe lîngă alte cadouri, i-a obţinut proprietăţi imense dobîndite prin licitaţii la preţuri minime. Cum mulţi se mirau de preţul mic la care au fost licitate, Cicero a spus foarte spiritual: „să ştiţi că afacerea este şi mai bună; a fost dedusă din preţ a treia parte"; se bănuia că Servilia îi aranjase lui Caesar relaţii cu fiica ei Tertia. **51.** Nu s-a abţinut nici de la relaţii cu femei din provincie, cum răzbate din distihul repetat pe drept cuvînt de soldaţi în timpul triumfului galic:

orăşeni, păziţi-vă soţiile: îl aducem pe desfrînatul chel;
în Gallia a regulat cu aurul împrumutat la Roma.

52. A iubit şi regine; între acestea pe Eunoe din Mauritania, soţia lui Bogud şi, după cum scrie Actorius Naso, i-a făcut ei şi soţului ei daruri imense; cel mai mult însă a iubit-o pe Cleopatra, cu care prelungea pînă în zori banchetele şi cu care ar fi ajuns, străbătînd Egiptul, pe o navă, pînă în Etiopia, dacă armata n-ar fi refuzat să-l urmeze; la sfîrşit, a adus-o la Roma şi a trimis-o înapoi numai după ce a copleşit-o cu onoruri şi daruri foarte mari; fiului pe care l-a avut cu ea a acceptat să-i dea numele său. 2. Scriitori greci au transmis că el era asemănător fizic şi ca alură

cu Caesar. Marcus Antonius a afirmat în senat despre Caesar că a recunoscut copilul şi că acest lucru îl ştiu şi C. Matius, C. Oppius şi ceilalţi prieteni apropiaţi lui; dar Gaius Oppius, ca şi cum l-ar fi apărat în justiţie, susţine într-o carte că fiul declarat de Cleopatra nu era copilul lui Caesar. 3. Helvius Cinna, tribunul plebei, a mărturisit de faţă cu mulţi martori că a avut în mînă textul unei legi, pe care Caesar îi poruncise să o propună în absenţa sa, conform căreia avea voie să se căsătorească cu oricîte femei ar dori, pentru a-şi asigura descendenţa. Şi ca să nu existe nici un dubiu asupra faptului că s-a pîngărit în toate felurile, reproduc spusele lui Curio tatăl care într-un discurs l-a numit pe Caesar „bărbatul tuturor femeilor şi femeia tuturor bărbaţilor".

53. Chiar şi adversarii săi au recunoscut că nu era amator de băutură. Marcus Cato a spus următoarea vorbă: „dintre toţi cei care au vrut să răstoarne statul, singur Caesar nu a fost beţiv". Gaius Oppius îl arată atît de indiferent faţă de mîncare, încît, invitat odată la masă, gazda a oferit ulei rînced în loc de ulei proaspăt şi, în timp ce ceilalţi l-au dispreţuit, Caesar a fost singurul care a mai cerut şi n-a lăsat deloc impresia că îi reproşează gazdei neglijenţa sau lipsa de maniere elegante.

54. Cîtă vreme a fost comandant sau magistrat nu s-a arătat a fi de o cumpătare dezinteresată. După unii autori, în Hispania, în calitate de proconsul, a acceptat bani de la aliaţi, bani pe care îi cerşise pentru a-şi stinge datoriile; în Lusitania a prădat oraşe, deşi acestea nu refuzau contribuţiile de război şi îi deschideau porţile. 2. În Gallia a spoliat sanctuarele şi templele bogate în ofrande pentru zei şi a distrus oraşe mai degrabă pentru pradă decît în urma vreunui delict; astfel a avut la dispoziţie cantităţi mari de aur pe care le-a vîndut în Italia şi în provincii la preţul de trei mii de sesterţi livra. 3. În timpul primului consulat a furat trei mii de livre de aur de pe Capitoliu pe care le-a înlocuit cu aceeaşi cantitate de bronz aurit. A oferit alianţe şi regate contra bani: de pildă, lui Ptolemeu i-a smuls şase mii de talanţi în numele său şi al lui Pompeius. Şi-a putut susţine cheltuielile războaielor civile, triumfurilor şi spectacolelor numai prin jafuri şi sacrilegii evidente.

55. În elocinţă şi artă militară a egalat gloria celor mai străluciţi bărbaţi, ba chiar a întrecut-o. După discursul de acuzare rostit împotriva lui Dolabella a fost considerat fără îndoială unul din cei mai importanţi maeştri în tribunale. Cicero, enumerînd în scrierea *Brutus* oratorii, afirmă foarte clar că „nu cunoaşte nici un orator căruia Caesar să-i fie inferior", şi adaugă că „el deţinea un stil de oratorie elegant, strălucitor, magnific, dovedind un talent înnăscut"; iar în scrisoarea către Cornelius Nepos a scris despre acelaşi în următorii termeni: 2. „ce orator i l-ai considera superior lui dintre toţi cei care au ca unică preocupare oratoria? Cine este mai fin şi mai abundent în sentinţe? Cine mai împodobit şi mai elegant în expresie?" În tinereţe pare a fi fost sub influenţa oratoriei lui Strabo Caesar din al cărui discurs denumit *În favoarea sarzilor* a transpus pasaje în rechizitoriul împotriva lui Dolabella. Se zice că pronunţa discursurile cu o voce penetrantă, cu mişcări şi gesturi energice, dar nu fără eleganţă. 3. Există discursuri de-ale lui, dar între acestea unele îi sînt atribuite în mod fals. În ce priveşte discursul *Pentru Quintus Metellus,* nu fără temei Augustus socotea că mai degrabă a fost notat de un stenograf care nu-i urmărea bine cuvintele, decît editat de el însuşi; pe unele exemplare nu am găsit titlul *Pentru Metellus,* ci *Discurs compus pentru Metellus,* deşi discursul a fost rostit de Caesar personal pentru a-l apăra pe Metellus şi pe sine însuşi de învinuirile aduse de detractori. 4. Acelaşi Augustus socoteşte alocuţiunile către soldaţii din Hispania ca fiind dubioase, deşi i se atribuie lui Caesar două: una ar fi fost ţinută înaintea primei bătălii, a doua înaintea celei de a doua, despre care Asinius Pollio susţine că nici măcar n-a avut timp să o rostească din pricina unei incursiuni neaşteptate a duşmanului. **56.** Au rămas de la el comentarii asupra faptelor sale din războiul galic şi din războiul civil împotriva lui Pompeius. Autorul scrierilor despre războiul alexandrin, african şi hispanic este incert; unii cred că este Oppius, alţii Hirtius, care ar fi completat şi ultima carte a războiului galic lăsată neterminată de Caesar. 2. Despre comentariile lui Caesar, Cicero se exprimă în următorii termeni în aceeaşi scriere *Brutus:* „a scris comentarii

demne de toată lauda; sînt lipsite de ornamente, simple şi elegante, fără nici o podoabă retorică, ca un corp fără haină. Dar, cum el a vrut să ofere material celor care vor să scrie istorie, poate că le-a făcut pe plac proştilor care vor să le facă frizura, dar pe oamenii cu scaun la cap, i-a descurajat de la scris". 3. Despre aceleaşi comentarii Hirtius afirmă următoarele: „sînt lăudate de toţi atît de mult, încît par mai degrabă să le fi luat celorlalţi posibilitatea de a scrie, decît să le fi oferit material pentru scris. Cu toate acestea sînt, din acest motiv, mai admirate decît opera altora; alţii ştiu cît de bine şi de îngrijit au fost scrise comentariile; noi însă, cît de uşor şi de repede". 4. Asinius Pollio este de părere că au fost compuse neîngrijit şi cu prea puţin respect pentru adevăr; Caesar ar fi crezut, fără să mai controleze, faptele povestite de alţii, iar cele săvîrşite de el însuşi au fost deformate fie cu intenţie, fie din scăderi ale memoriei; el crede că Caesar avea de gînd să le rescrie şi să le corecteze. 5. Caesar a mai publicat o carte *De Analogia* („Despre analogie"), două cărţi intitulate *Anticato,* de asemenea un poem cu titlul *Călătoria.* Prima lucrare a scris-o în timp ce trecea Alpii întorcîndu-se din Gallia Citerior unde prezidase tribunalele; pe cealaltă, în perioada bătăliei de la Munda; ultima, în cele douăzeci şi trei de zile cît a durat călătoria de la Roma pînă în Hispania Ulterior. 6. Se păstrează scrisori către senat; pare a fi fost primul care le-a împărţit în pagini şi în forma unor memorii, în timp ce pînă la el consulii şi comandanţii trimiteau rapoarte scrise pe toată suprafaţa foii. Există şi scrisori către Cicero şi către prieteni despre chestiuni domestice, în care, dacă trebuia ceva transmis secret, scria cifrat, adică schimbînd ordinea literelor, astfel încît să nu poată fi înţeles nici un cuvînt; dacă cineva vrea să descopere sensul şi să-l descifreze, trebuie să schimbe fiecare a patra literă, adică să citească D în loc de A şi aşa mai departe. 7. Se citează şi unele scrieri de tinereţe ca *Elogiu lui Hercules,* tragedia *Oedipus* şi o antologie de vorbe celebre. Augustus însă, în scurta şi simpla scrisoare trimisă lui Pompeius Macer, însărcinatul cu organizarea bibliotecilor, a interzis editarea lor.

57. Caesar era un mînuitor de arme şi un călăreţ remarcabil, cu o incredibilă rezistenţă la efort. În timpul marşurilor, uneori pe cal, mai adesea pe jos, mergea în fruntea coloanei cu capul descoperit, indiferent dacă era soare sau ploaie; a străbătut drumuri imense cu o viteză incredibilă, fără echipamente speciale, într-un car închiriat, parcurgînd o sută de mii de paşi pe zi; dacă întîlnea în drum fluvii le trecea înot sau susţinut de burdufuri umflate, astfel încît adesea îi depăşea pe curierii săi. **58.** Nu se poate spune dacă în timpul expediţiilor era mai degrabă prudent sau mai degrabă îndrăzneţ; n-a condus niciodată armata pe drumuri riscante decît după ce a studiat locurile; n-a trecut în Britannia decît după ce a explorat el însuşi porturile, posibilităţile de navigaţie şi accesul. Cînd i s-a anunţat asedierea unei tabere în Germania a ajuns la ea printre posturile de pază duşmane deghizat în gal. 2. În plină iarnă a traversat marea de la Brundisium la Dyrrachium trecînd printre navele duşmane; cum trupele sale, cărora le ordonase să-l urmeze, nu îndeplineau ordinul, deşi îl trimisese în repetate rînduri, s-a îmbarcat el însuşi pe ascuns, cu capul acoperit, în timpul nopţii, într-o corabie de mici dimensiuni şi nici n-a vrut să se desconspire, nici să-i permită pilotului să renunţe la drum din cauza furtunii, pînă cînd corabia n-a fost aproape complet acoperită de valuri. **59.** N-a amînat şi nici nu s-a lăsat împiedicat în vreo acţiune nici măcar de scrupulele religioase. N-a întîrziat plecarea în expediţia împotriva lui Scipio şi Iuba, deşi, cînd a săvîrşit sacrificiul, victima a fugit de pe altar. Ba chiar cînd la debarcare a căzut, a întors în favoarea sa prevestirea: „Africa, te deţin", a spus el. Spre a anula profeţiile conform cărora numele de Scipio era plin de noroc şi de neînvins în provincia Hispania, datorită prestigiului de care se bucura, a ţinut la el în tabără un membru dispreţuit al familiei Cornelia, care era poreclit Solvito datorită vieţii infame duse.

60. Dădea bătălia nu atît la momentul planificat, cît atunci cînd i se ivea ocazia favorabilă; adesea imediat după un marş, uneori în condiţii meteorologice grele, cînd adversarul se aştepta mai puţin; nimic nu l-a determinat să fie ezitant în bătălie. Doar

în ultima parte a vieţii a crezut că nu trebuie să forţeze destinul, deoarece, învingător adesea, victoria nu-i putea aduce atîta avantaj, cîtă nenorocire i-ar fi adus înfrîngerea. Cînd inamicul era în debandadă nu s-a oprit pînă nu i-a distrus tabăra. În momentele indecise ale bătăliei, retrăgea caii începînd cu al său, ca, fiind luată posibilitatea fugii, rezistenţa să devină un imperativ. **61.** Avea un cal deosebit, cu picioare asemănătoare celor umane şi cu copitele despicate în forma unui unghi; calul se născuse pe domeniul său şi, deoarece haruspicii anunţaseră că imperiul pămînturilor va aparţine stăpînului acestuia, l-a îngrijit cu atenţie şi a fost primul care l-a încălecat; de altminteri calul nu suporta alt călăreţ; mai tîrziu i-a dedicat o statuie în mărime naturală în faţa templului lui Venus Genetrix. **62.** Adesea în bătălie a restabilit singur situaţia stînd în faţa fugarilor, reţinîndu-l pe fiecare în parte, apucîndu-i de gît şi întorcîndu-i către duşmani; acţiona astfel în momente de panică; odată un stegar l-a ameninţat cu vîrful steagului, iar altul, ca să scape, a lăsat steagul în mîinile sale. **63.** A fost de un curaj statornic remarcabil; iată cîteva exemple mai importante: după bătălia de la Pharsalus, deoarece trimisese înainte trupe spre Asia, a traversat strîmtoarea Hellespont pe o corabie mică de transport; pe neaşteptate i-a ieşit în cale Lucius Cassius din partida adversă, cu zece corăbii; n-a fugit, ci s-a apropiat de el, l-a invitat să se predea şi l-a primit pe corabia sa ca prizonier. **64.** La Alexandria, în timpul bătăliei pentru cucerirea unui pod, o incursiune neaşteptată a duşmanilor l-a obligat să sară într-o barcă; cum mulţi s-au precipitat în aceeaşi barcă, a sărit în mare înotînd două sute de paşi pînă la cea mai apropiată corabie, cu mîna stîngă ridicată spre a nu uda hîrtiile pe care le avea, ţinînd în dinţi mantaua de general, pentru ca inamicul să nu pună mîna pe o asemenea pradă.

65. Pe soldaţi nu-i judeca după moravurile sau după norocul lor, ci numai după calităţile lor militare, tratîndu-i cu severitate, dar şi cu indulgenţă. Nu-i constrîngea oriunde şi oricînd, ci numai în apropierea inamicului: atunci era extrem de atent cu disciplina; nu anunţa nici itinerarul şi nici momentul de declanşare a bătăliei, ci îi ţinea pe soldaţi pregătiţi şi în alertă,

spre a-i conduce pe neaşteptate oriunde ar fi voit. Ba chiar de multe ori acţiona astfel fără motiv, de preferinţă în zilele ploioase şi de sărbătoare. Adesea, îndemnîndu-i pe soldaţi să-l observe cu atenţie, dispărea pe neaşteptate ziua sau noaptea şi forţa ritmul de marş, pentru a-i obosi pe cei care rămîneau în urmă. **66.** Nu nega, nici nu diminua faima trupelor duşmane în faţa soldaţilor proprii, ci dimpotrivă o confirma, amplificînd-o prin minciuni. De pildă: cînd sosirea lui Iuba era aşteptată cu spaimă, convocînd o adunare militară, a spus: „să ştiţi bine că în aceste zile va veni regele cu zece legiuni, treizeci de mii de călăreţi, cu o sută de mii de soldaţi uşor înarmaţi şi trei sute de elefanţi. Aşadar să înceteze orice întrebare sau zvon şi daţi-mi mie crezare, eu care sînt bine informat; pe cei care se vor purta altfel îi voi îmbarca pe cea mai veche corabie şi voi porunci să fie lăsaţi în seama vînturilor spre orice pămînturi". **67.** Nu sancţiona toate delictele militare şi nici nu dădea pedepse proporţional cu gravitatea faptelor; era însă foarte atent şi îi pedepsea fără milă pe dezertori şi pe rebeli; cu ceilalţi era blînd. Uneori, după o victorie repurtată într-o mare bătălie, îi scutea pe toţi de orice obligaţii şi le acorda toată libertatea de a se distra oriunde ar voi, căci, se lăuda el în mod obişnuit, soldaţii săi se pot lupta cu curaj şi fiind parfumaţi. 2. În discursurile ţinute în faţa armatei nu se adresa cu termenul de soldaţi, ci cu cel mai plăcut lor de „camarazi de arme"; îi cinstea în aşa măsură, încît dădea arme împodobite cu argint şi aur, şi pentru a ieşi în evidenţă şi pentru a se lupta cu mai multă tenacitate de teamă să nu le piardă. Ţinea atît de mult la ei, încît, auzind dezastrul suferit de Titurius, şi-a lăsat barba şi părul să crească şi nu s-a ras şi nu s-a tuns pînă cînd nu l-a răzbunat. **68.** Prin asemenea fapte el i-a făcut pe soldaţi mai devotaţi lui şi mai curajoşi. La începutul războiului civil centurionii fiecărei legiuni i-au oferit din resursele proprii echipamentul unui călăreţ, iar toţi soldaţii s-au pus la dispoziţia lui fără să primească soldă şi grîu; cei mai bogaţi au preluat asupra lor îngrijirea celor mai săraci. Nici unul nu s-a îndepărtat de el în tot acest răstimp, iar cei mai mulţi dintre cei căzuţi prizonieri au refuzat să li se acorde viaţa cu condiţia să lupte

împotriva lui. 2. Foametea şi alte lipsuri le suportau nu numai cînd erau asediaţi, ci şi cînd ei înşişi erau asediatori; odată Pompeius a văzut în întăriturile de la Dyrrachium o bucată de pîine făcută din iarbă cu care se hrăneau şi a exclamat că are de a face cu fiare sălbatice şi a poruncit să dispară imediat bucata de pîine, ca nu cumva capacitatea de rezistenţă a duşmanului să frîngă curajul alor săi.

3. Cu cîtă vitejie se luptău se vede din faptul că, pierzînd odată o luptă la Dyrrachium, au cerut din proprie iniţiativă să fie pedepsiţi, astfel încît comandantul a trebuit mai degrabă să-i consoleze decît să-i pedepsească. În celelalte lupte, deşi în inferioritate numerică, au înfrînt cu uşurinţă nenumărate trupe ale duşmanilor. Pentru a nu lungi discuţia, un singur exemplu: o cohortă a legiunii a şasea care apăra fortificaţiile a rezistat timp de cîteva ore atacului a patru legiuni ale lui Pompeius; cohorta a fost distrusă aproape în întregime de mulţimea săgeţilor lansate de adversari: în interiorul fortificaţiilor s-au găsit o sută treizeci de mii de săgeţi. 4. Fapta nu este de mirare dacă urmăreşti actele fiecăruia, fie ale centurionului Cassius Scaeva, fie ale soldatului Gaius Acilius, ca să nu vorbesc de mulţi alţii. Scaeva, pierzînd un ochi, cu coapsa şi cu umărul străpunse, cu scutul perforat de o sută douăzeci de lovituri, a continuat să apere poarta care-i fusese încredinţată. În bătălia navală de la Massilia, Acilius şi-a pierdut mîna dreaptă apucînd pupa corăbiei duşmane şi, imitînd exemplul celebru la greci al lui Cynaegirus, a sărit pe navă şi i-a respins cu scutul pe adversari.

69. Soldaţii nu s-au revoltat niciodată în timpul celor zece ani ai războiului galic şi doar în cîteva rînduri în timpul războaielor civile; au revenit însă repede la datorie, nu datorită indulgenţei comandantului, ci datorită autorităţii sale: Caesar n-a cedat niciodată în faţa rebelilor, ci li s-a opus întotdeauna: legiunea a noua a fost demobilizată în apropierea Placentei în chip dezonorant pentru ea, deşi Pompeius încă se mai afla în fruntea unor importante forţe militare; legiunea a fost reprimită numai după multe rugăminţi şi după pedepsirea vinovaţilor.

70. Pe soldaţii legiunii a zecea care, la Roma, cereau insistent cu mari ameninţări concediu şi recompense, şi puneau în pericol oraşul, deşi războiul cuprinsese Africa, n-a ezitat să-i concedieze ducîndu-se în faţa lor; în pofida sfaturilor contrare date de prieteni; dar cu o singură vorbă (i-a numit cetăţeni în loc să-i numească soldaţi) i-a schimbat atît de uşor, încît au replicat că sînt soldaţii săi şi l-au urmat în Africa împotriva voinţei sale; cu toate acestea i-a pedepsit pe cei mai rebeli dintre ei luîndu-le a treia parte a prăzii şi a ogorului care li se cuvenea.

71. Preocuparea şi zelul său faţă de clienţi erau proverbiale încă din tinereţe. Pe Masintha, un tînăr nobil, l-a apărat cu atîta energie împotriva regelui Hiempsal, încît în timpul disputei, l-a apucat de barbă pe Iuba, fiul regelui, iar cînd protejatul său a fost declarat tributar, l-a smuls pe dată din mîinile celor care-l duceau cu ei şi l-a ascuns la el; mai tîrziu, cînd a plecat în Hispania în calitate de fost pretor, l-a dus cu sine printre prieteni şi lictori cu fascii în propria sa lectică.

72. Pe prieteni i-a tratat întotdeauna cu blîndeţe şi indulgenţă: lui Gaius Oppius care-l întovărăşea pe un drum de pădure, deoarece s-a îmbolnăvit pe neaşteptate, i-a cedat locul în singura cabană existentă, iar el însuşi s-a culcat sub cerul liber. Cînd a devenit stăpînul statului a acordat cele mai înalte onoruri şi unor oameni de condiţie infimă; cum faptul i s-a reproşat, a replicat public că „şi dacă nişte bandiţi şi asasini i-ar fi apărat demnitatea, i-ar fi recompensat la fel ca pe nişte oameni iluştri prin naştere".

73. Niciodată n-a considerat duşmăniile ca fiind atît de importante, încît să nu le treacă cu vederea cînd i se ivea ocazia. A sprijinit campania electorală pentru consulat a lui Gaius Memmius, cu toate că îi replicase în scris, cu aceeaşi monedă, la discursurile extrem de dure ale acestuia împotriva sa. Gaius Calvus îl calomniase în epigrame faimoase; cînd însă a vrut să se împace cu el prin intermediul unor prieteni, Caesar a luat iniţiativa şi i-a trimis o scrisoare. Pe Valerius Catullus, ale cărui poezioare despre Mamurra recunoştea că îl stigmatizaseră pentru vecie, cînd i-a dat satisfacţie, l-a primit în aceeaşi zi la cină; n-a întrerupt niciodată relaţiile de prietenie cu tatăl acestuia.

74. Prin natură era foarte blînd în răzbunări: cînd i-a prins pe piraţii care-l luaseră prizonier, deoarece jurase că îi va crucifica, a poruncit să fie mai întîi strangulaţi şi apoi urcaţi pe cruce. Nu i-a făcut niciodată un rău lui Cornelius Phagita, deşi odinioară acesta îl urmărise noaptea cînd era bolnav şi proscris şi, doar plătind o sumă mare de bani, reuşise să nu-i fie predat lui Sulla. Pe Philemon, secretarul său, care le promisese adversarilor săi că-l va otrăvi, l-a pedepsit cu moartea, dar fără să-l tortureze.
2. Cînd a fost citat ca martor în procesul lui Publius Clodius, amantul soţiei sale acuzat de pîngărirea unei ceremonii religioase, a refuzat să confirme faptele, deşi mama sa Aurelia şi sora sa Iulia făcuseră depoziţii detaliate; întrebat de ce şi-a repudiat soţia, a răspuns: „deoarece în familia mea, după cum socotesc eu, nimeni nu trebuie nici să fie bănuit şi nici vinovat".
75. A fost de o moderaţie şi de o clemenţă extraordinare atît în timpul războiului civil, cît şi după repurtarea victoriei. Cînd Pompeius a declarat că îi va socoti drept duşmani pe cei care nu se situează de partea statului, Caesar a afirmat că îi vor fi prieteni şi cei neutri şi cei indiferenţi. Celor pe care îi avansase în grad la recomandarea lui Pompeius le-a dat posibilitatea de a intra în rîndurile armatei sale. 2. La Ilerda, cînd se discutau condiţiile capitulării, se stabiliseră contacte între cele două armate; Afranius şi Petreius, cuprinşi de o subită remuşcare, i-au ucis pe toţi soldaţii lui Caesar surprinşi în tabăra lor; cu toate acestea el n-a vrut să utilizeze perfidia a cărei victimă fusese. În timpul bătăliei de la Pharsalus, a cerut cu voce tare să fie cruţaţi cetăţenii romani, apoi a acordat fiecărui soldat dreptul de a elibera un prizonier după dorinţa lor. 3. Nici nu s-a găsit vreun om ucis în afara bătăliei, cu excepţia poate a lui Afranius, Faustus şi Lucius Caesar cel tînăr; se pare însă că nici aceştia nu au fost ucişi la ordinul său, cu toate că primii doi s-au revoltat din nou după ce primiseră iertarea, iar al treilea nu numai că i-a ucis în chip bestial cu foc şi sabie pe liberţii şi sclavii lui Caesar, dar a şi masacrat animalele cumpărate pentru un spectacol oferit poporului. 4. În fine, la sfîrşitul războiului le-a permis tuturor, chiar şi celor pe care nu-i iertase încă, să revină în Italia şi să

deţină magistraturi şi comandamente militare. A reaşezat pe soclu statuile lui Lucius Sulla şi ale lui Pompeius, care fuseseră răsturnate de către plebe. Iar după aceea, dacă s-a plănuit sau s-a spus ceva grav împotriva lui, a preferat să prevină acele lucruri decît să se răzbune. 5. Astfel, cînd erau descoperite conjuraţii şi întîlniri nocturne, se limita să arate printr-un edict că este la curent cu toate; cînd era atacat cu violenţă de adversari le cerea în plină adunare să nu persevereze; a suportat ca simplu cetăţean cartea injurioasă la adresa sa a lui Aulus Caecinna şi versurile lui Pitholaus care-i prejudiciau grav reputaţia. **76.** Totuşi, alte fapte şi vorbe ale sale par a înclina în altă direcţie balanţa, astfel încît pare a fi abuzat de putere şi, în consecinţă, asasinat pe drept. Nu s-a mulţumit doar cu onoruri nemăsurate: consulate continue, dictatura şi prefectura moravurilor pe viaţă, ba, în plus, şi prenumele de *Imperator, cognomen*-ul de *Părinte al Patriei,* statuie aşezată între statuile regilor, o estradă în orchestră; a acceptat chiar să i se decerneze onoruri mai mari decît se cuveneau unui muritor: un tron de aur în senat şi în faţa tribunalului, un car şi o litieră în procesiunile de la circ, temple, altare, statui alături de cele ale zeilor, un pat împodobit, preot, o lună a anului denumită după numele său; a preluat şi a atribuit funcţii după bunul său plac. 2. În al treilea şi al patrulea consulat s-a folosit numai de titlu, în rest a guvernat în baza dictaturii decretate simultan cu consulatele; în aceşti ultimi doi ani a desemnat consuli supleanţi pentru ultimele trei luni. În acest interval a organizat alegeri doar pentru funcţiile de tribuni şi edili ai plebei; a creat prefecţi propretori pentru a administra Roma în absenţa sa. În ajunul kalendelor lui ianuarie, cînd consulul a murit pe neaşteptate, a acordat demnitatea rămasă vacantă pentru cîteva ore celui care i-a solicitat-o. 3. Cu un dispreţ suveran faţă de tradiţia strămoşească a numit magistraţi pentru mai mulţi ani, a atribuit însemnele consulare unui număr de zece foşti pretori şi a primit în senat oameni cărora abia li se acordase cetăţenia romană şi unor gali semibarbari. Pe deasupra, a pus în fruntea monetăriei şi serviciului de impozite sclavi de-ai săi, iar cele trei legiuni lăsate la Alexandria le-a pus sub comanda lui Rufio, fiul

libertului său, unul din iubiții săi. **77.** După cum scrie Titus Ampius, unele vorbe spuse de el în public trădau o insolență similară: „*res publica* este doar un nume fără consistență și realitate; Sulla s-a comportat ca un analfabet, cînd a depus dictatura; oamenii trebuie să i se adreseze cu și mai mult respect și să considere lege ceea ce spune el". Ajunsese la un asemenea grad de aroganță, încît, cînd un prezicător l-a anunțat că prevestirile sînt sumbre și că victima sacrificată nu are inimă, a replicat: „vor fi favorabile, cînd voi vrea eu și nu trebuie considerat de rău augur faptul că un animal este lipsit de inimă". **78.** Însă ceea ce a declanșat ura cea mai mare și mai funestă pentru el este următorul fapt: pe senatorii veniți să-i prezinte cele mai mari și onorifice decrete i-a primit așezat în fața templului lui Venus Genetrix. Unii susțin că, atunci cînd a vrut să se ridice, a fost oprit de Cornelius Balbus, alții, dimpotrivă, că n-a făcut nici un gest, iar cînd Gaius Trebatius l-a sfătuit să se ridice, i-a aruncat acestuia priviri furioase. 2. Or, această atitudine a părut cu atît mai intolerabilă, cu cît el însuși, cînd a trecut pe carul triumfal pe lîngă locul rezervat tribunului, observînd că numai unul dintre aceștia, și anume Pontius Aquila, nu se ridicase, i-a strigat plin de de indignare: „tribunule, cere-mi să-ți dau înapoi statul!"; zile în șir le răspundea tuturor celor care-i adresau vreo cerere că le-o îndeplinește doar dacă va accepta acest lucru și Pontius Aquila. **79.** La asemenea dispreț față de senat a adăugat o faptă încă mai arogantă: revenind de la sărbătorile latine în aclamațiile neobișnuite și nemăsurate ale poporului, un om din mulțime a așezat pe statuia sa o cunună de laur legată cu o bandă albă; cum tribunii plebei Epidius Marullus și Caesetius Flavus au poruncit ruperea cununei și arestarea individului, Caesar, furios fie din cauza faptului că aluzia la regalitate nu a produs impresie, fie, cum pretindea, că i s-a luat gloria de a refuza el însuși oferta, i-a certat dur pe tribuni și i-a demis. 2. Din această zi n-a mai putut să evite reproșul de a fi dorit titlul de rege, deși răspundea plebei care-l saluta cu acest titlu că „el este Caesar, nu rege", iar de Lupercalii, sărbătoarea zeului Pan, cînd consulul Antonius a vrut în mai multe rînduri să-i pună diadema pe cap, a respins-o și a

depus-o în templul lui Iupiter Optimus Maximus de pe Capitoliu. 3. Ba chiar s-au răspîndit zvonuri diferite că intenţiona să plece la Alexandria sau la Ilion transferînd acolo bogăţiile şi esenţa puterii, după ce Italia va fi epuizată de recrutări, iar administraţia Romei încredinţată prietenilor; se spune că, în prima şedinţă a senatului, Lucius Cotta, cvindecemvir, urma să facă propunerea să i se acorde lui Caesar titlul de rege, deoarece în cărţile sibiline stă scris că numai un rege îi poate înfrînge pe parţi. **80.** Acestea au fost motivele pentru care conjuraţii au grăbit realizarea planului lor, spre a nu fi obligaţi să aprobe propunerile menţionate. Atunci s-au unit grupurile de doi sau trei care pînă atunci acţionau separat şi au contopit toate planurile într-unul singur; şi, deoarece nici măcar poporul nu mai era mulţumit de starea prezentă, se răspîndeau denigrări ale tiraniei şi se cereau eliberatori. 2. Împotriva senatorilor neromani s-au pus afişe cu următorul conţinut: „noroc bun! nimeni să nu-i arate vreunui senator nou drumul spre senat"; peste tot se cîntau următoarele versuri:

A supra galilor a triumfat Caesar, tot el i-a introdus în senat
galii şi-au dat jos brăcinarii şi şi-au pus laticlava.

Cînd lictorul a anunţat, conform obiceiului, sosirea la teatru a lui Quintus Maximus, consul supleant pentru trei luni, spectatorii au strigat în cor că „nu este consul". 3. La alegerile care au urmat după demiterea tribunilor Caesetius şi Marullus au fost descoperite buletine de vot care îi desemnau pe aceştia consuli. S-au găsit persoane care au scris pe statuia lui Lucius Brutus: „numai de-ai fi în viaţă", iar pe cea a lui Caesar:

„Brutus, deoarece i-a izgonit pe regi, a fost primul făcut consul; Caesar, deoarece i-a izgonit pe consuli, în cele din urmă a fost făcut rege". 4. Mai mult de şaizeci de cetăţeni au conspirat împotriva lui: Gaius Cassius, Marcus şi Decimus Brutus au fost conducătorii conjuraţiei. Aceştia au ezitat la început dacă să-l ucidă pe Cîmpul lui Marte în timpul alegerilor (unii aruncîndu-l de pe pod, alţii aşteptîndu-l jos pentru a-l ucide) sau dacă să-l atace pe Via Sacra sau la intrarea în teatru; după ce însă senatul

a fost convocat pentru idele lui martie în curia lui Pompeius, s-au decis repede pentru acest moment şi loc.

81. Asasinarea i-a fost semnalată lui Caesar prin prodigii evidente. Cu puţine luni mai înainte, pe cînd erau aşezaţi coloni în colonia Capua în baza legii Iulia, în timp ce se făceau săpături pentru construirea vilelor, au distrus morminte antice; le-au distrus cu atît mai mare entuziasm, cu cît, săpînd, au descoperit într-unul din ele vase străvechi; în acest mormînt se spunea că se aflau osemintele lui Capys, întemeietorul cetăţii Capua; s-a găsit şi o tablă de bronz pe care erau scrise în greceşte următoarele: „cînd osemintele lui Capys vor fi descoperite, descendentul lui Iulius va fi ucis de mîna rudelor sale, iar Italia va plăti fapta prin mari nenorociri". 2. Pentru ca povestea să nu pară o pură invenţie, adaug că ea a fost relatată de Cornelius Balbus, un prieten intim al lui Caesar. Cu cîteva zile înaintea morţii a aflat că o herghelie, pe care, pe cînd trecuse fluviul, o consacrase zeului Rubiconului şi o lăsase slobodă şi fără paznic, refuza cu încăpăţînare hrana şi vărsa lacrimi din belşug. Haruspexul Spurinna l-a avertizat în timpul unui sacrificiu „să se ferească de un pericol care îl va paşte nu după idele lui martie". 3. În ajunul idelor lui martie o pasăre purtînd o ramură de laur a pătruns în curia lui Pompeius şi a fost făcută bucăţi de diferite păsări venind dintr-un arbore apropiat. Cu o noapte înainte de a străluci ziua asasinatului, Caesar s-a văzut pe sine însuşi în vis cînd zburînd deasupra norilor, cînd strîngînd dreapta lui Jupiter; soţia sa Calpurnia a visat că acoperişul casei se prăbuşeşte şi că soţul ei e străpuns de lovituri în braţele ei; şi brusc s-au deschis de la sine uşile camerei. 4. Din aceste motive şi din cauza sănătăţii, Caesar a ezitat lungă vreme dacă să se ducă sau să rămînă acasă şi să amîne propunerile pe care voia să le facă senatului. În sfîrşit, la îndemnul lui Decimus Brutus să nu-i lipsească de prezenţa lui pe senatorii veniţi în număr atît de mare, a pornit pe la ora a cincea; pe drum a primit din partea unui individ un bilet cu numele conspiratorilor, pe care l-a pus între celelalte hîrtii ca şi cum avea de gînd să-l citească mai tîrziu; apoi a făcut sacrificii fără să obţină prevestiri favorabile; cu toate acestea a intrat

în senat disprețuind semnele divine; şi-a bătut joc şi de Spurinna că ar fi spus lucruri mincinoase, deoarece idele lui martie sosiseră fără nici un incident; Spurinna i-a replicat că totuşi încă nu trecuseră. **82.** În timp ce se aşeza pe locul său din senat, conspiratorii l-au înconjurat sub pretextul omagiului şi imediat Cimber Tillius, care-şi asumase această misiune, s-a apropiat mai mult ca şi cum avea să-l roage ceva: deoarece Caesar l-a refuzat şi l-a amînat cu un gest categoric, Cimber i-a apucat toga de amîndoi umerii. Cum Caesar a strigat: „asta este violenţă", unul din cei doi Casca l-a rănit ceva mai jos de gît; 2. Caesar, apucîndu-l de braţ, l-a străpuns cu stilul, dar, cînd a vrut să sară, a fost oprit de o nouă rană; cînd a observat că este asaltat din toate părţile de pumnale, şi-a înfăşurat capul în togă şi cu mîna stîngă şi-a tras faldurile togii pînă jos, ca să cadă cu cît mai mare decenţă, chiar avînd partea inferioară a corpului acoperită. Astfel a fost străpuns de douăzeci şi trei de lovituri; a scos un singur geamăt la prima lovitură; unii spun că i-ar fi zis în greceşte lui Marcus Brutus, cînd l-a văzut năvălind asupra sa: „şi tu, fiul meu". 3. Toată lumea a fugit în panică. Caesar a zăcut o bucată de vreme, pînă cînd trei sclavi l-au aşezat în lectică, cu braţele atîrnîndu-i afară, şi l-au dus acasă. Medicul Antistius era de părere că, între toate rănile, numai a doua, cea din piept, fusese mortală.

Planul conjuraţilor era să-i poarte corpul la Tibru, să-i confişte bunurile, să-i anuleze actele, dar au renunţat de teama consulului Marcus Antonius şi a comandantului cavaleriei Lepidus. **83.** La cererea socrului său, Lucius Piso, testamentul lui Caesar a fost deschis şi citit în casa lui Marcus Antonius, testament pe care-l redactase la idele lunii septembrie a anului precedent în proprietatea sa de la Lavicum şi pe care-l încredinţase marii vestale. Quintus Tubero afirmă că de la primul consulat pînă la începutul războiului civil l-a instituit pe Gn. Pompeius moştenitor şi că a citit în faţa soldaţilor testamentul redactat în acest sens. 2. Însă în ultimul testament a numit trei nepoţi ca moştenitori, pe Gaius Octavius pentru trei sferturi din avere, pe Lucius Pinarius şi pe Quintus Pedius pentru restul de

un sfert; în finalul testamentului îl adopta pe Gaius Octavius. Pe majoritatea asasinilor îi numise tutori ai fiului său, dacă i se năştea vreunul; pe Decimus Brutus îl lăsase chiar printre moştenitorii de a doua categorie. A dat poporului roman grădinile din apropierea Tibrului şi fiecăruia trei sute de sesterţi.

84. Cînd a fost anunţată data funeraliilor, a fost ridicat un rug pe Cîmpul lui Marte lîngă mormîntul Iuliei, iar în faţa tribunei a fost construit un templu de aur, replică în miniatură a templului lui Venus Genetrix; în interiorul său a fost aşezat pe un pat de fildeş acoperit cu aur şi purpură, iar la cap un trofeu cu haina purtată în ziua asasinatului. Deoarece ziua nu părea a fi de ajuns pentru mulţimea celor care-i aduceau ofrande, s-a decretat că fiecare, fără vreo ordine prestabilită, să se ducă pe Cîmpul lui Marte, mergînd pe orice drum doreşte. 2. În timpul jocurilor funerare s-au cîntat cîntece care să inspire milă pentru el şi ură pentru asasini, de pildă versul din tragedia lui Pacuvius *Judecata armelor:*

Oare trebuia să-i salvez, ca să-mi fie asasini?

şi din *Electra* lui Attius versuri similare. În locul elogiului funebru Marcus Antonius a vestit printr-un crainic hotărîrea senatului prin care i se decretau lui Caesar toate onorurile divine şi umane şi jurămîntul prin care toţi senatorii se angajaseră să-l apere; n-a mai adăugat decît puţine cuvinte. 3. Magistraţii în exerciţiu şi foştii magistraţi au dus patul funebru în for în faţa tribunei. Cum unii voiau să incinereze corpul în sanctuarul lui Iupiter Capitolinul, iar alţii în curia lui Pompeius, pe neaşteptate, doi oameni încinşi cu sabie şi purtînd fiecare două suliţe au aprins rugul cu lumînări; pe dată mulţimea a pus de jur împrejur lemn uscat, banchetele tribunalului şi scaunele judecătorilor, orice obiect pe care-l aduseseră ca ofrandă. 4. Apoi cîntăreţii la flaut şi actorii şi-au scos hainele, pe care le luaseră pentru respectiva împrejurare din instrumentarul triumfurilor, le-au rupt şi le-au aruncat în mijlocul flăcărilor; veteranii legiunilor au făcut acelaşi lucru cu armele cu care se împodobiseră; matroanele au aruncat în flăcări majoritatea podoabelor lor, globurile de aur şi togile pretexte ale copiilor.

În acest doliu general l-a deplîns şi o mulţime de oameni din neamurile străine, fiecare după obiceiul său, şi, mai ales, iudeii, care s-au adunat în jurul rugului mai multe nopţi de-a rîndul. **85.** Imediat după funeralii, plebea s-a îndreptat cu torţe spre casa lui Brutus şi Cassius; respinsă cu mare greutate, l-a întîlnit în cale pe Helvius Cinna pe care prin confuzie l-a luat drept Cornelius Cinna, căutat încă din ajun, deoarece ţinuse un discurs violent împotriva lui Caesar; l-au ucis pe Helvius Cinna şi i-au purtat capul înfipt într-o suliţă. Mai tîrziu plebea a aşezat în for o coloană masivă din marmură de Numidia de vreo douăzeci de picioare înălţime, cu inscripţia „Părintelui Patriei". Lungă vreme a rămas în obicei să se ofere sacrificii la coloană, să se facă jăgăduieli sacre şi să se rezolve diferendele jurînd pe numele lui Caesar.

86. Rude de-ale lui Caesar au fost de părere că el nu mai voia să-şi prelungească existenţa şi de aceea nu şi-a îngrijit sănătatea care se deteriora. Din acest motiv el n-ar fi dat atenţie semnelor divine şi avertismentelor prietenilor. Alţii cred că el a preferat să înfrunte o dată toate pericolele decît să trebuiască să se apere permanent. 2. Alţii socotesc că, datorită încrederii pe care o avea în ultimul *senatus consultum* şi în jurămîntul depus de senatori, a îndepărtat escorta înarmată cu săbii, formată din soldaţi hispanici; alţii relatează că obişnuia să spună: „statul este mai interesat decît mine în salvarea mea; eu unul de lungă vreme am dobîndit suficientă putere şi glorie; statul însă, dacă mi se întîmplă o nenorocire, nu va avea linişte şi va avea de înfruntat războaie civile". **87.** Aproape toţi sînt de acord că a murit aşa cum şi-a dorit. Căci, lungă vreme înainte, citind la Xenofon că Cyrus în timpul ultimei boli a făcut recomandări în ceea ce priveşte funeraliile sale, a respins ideea unei morţi atît de lente şi şi-a dorit una instantanee; în ajunul morţii, în timpul discuţiei despre cea mai plăcută moarte, care a avut loc la cina oferită de Marcus Lepidus, a preferat-o pe cea rapidă şi neaşteptată.

88. A murit la vîrsta de cincizeci şi şapte de ani şi a fost aşezat în rîndul zeilor nu printr-o hotărîre a senatului, ci din credinţa poporului. Într-adevăr, în timpul jocurilor, primele pe

care moştenitorul său Augustus i le-a consacrat, o cometă a strălucit timp de şapte zile apărînd în jurul orei a unsprezecea; s-a răspîndit credinţa că ea reprezintă sufletul lui Caesar primit în cer. Clădirea senatului în care a fost ucis a fost zidită, idele lui martie declarate „zi paricidă" şi s-a interzis senatului să mai ţină şedinţă la această dată.

89. Asasinii săi, aproape toţi, nu i-au supravieţuit mai mult de trei ani şi nici n-au murit de moarte naturală. Cu toţii au fost condamnaţi şi au pierit în chip tragic, unii într-un naufragiu, alţii în luptă; cîţiva dintre ei s-au sinucis cu acelaşi pumnal cu care-l asasinaseră pe Caesar.

CARTEA A DOUA

DIVINUL AUGUSTUS

1. Multe fapte arată că ginta Octavia a fost odinioară strălucită în oraşul Velitrae. Într-adevăr şi cartierul aşezat în cea mai aglomerată parte a oraşului se numea Octavius şi se arăta un altar consacrat de un Octavius care, conducător într-un război cu vecinii, pe cînd aducea din întîmplare sacrificii lui Marte, a fost anunţat de o incursiune neaşteptată a duşmanilor; în această situaţie el a scos din foc măruntaiele semicrude ale victimelor, le-a tăiat, a plecat la luptă în aceste condiţii şi s-a întors învingător. Există chiar o hotărîre publică prin care de atunci înainte măruntaiele să-i fie astfel oferite lui Marte, iar resturile victimelor să le fie date Octaviilor. 2. Această gintă a fost introdusă în senat de regele Tarquinius Priscus între cele de al doilea rang, apoi a fost aşezată de Servius Tullius între cele patriciene; după un timp a revenit între cele plebeiene şi din nou, după un lung interval, între cele patriciene datorită divinului Iulius. Primul din acest neam care a dobîndit o magistratură în urma sufragiului poporului a fost C. Rufus. 2. Acesta, devenit cvestor, a avut doi fii, pe Gnaeus şi pe Gaius, din care au descins cele două ramuri ale Octaviilor de condiţie diferită: Gnaeus şi apoi descendenţii săi au dobîndit onorurile supreme, Gaius şi urmaşii săi, fie datorită destinului, fie datorită propriei voinţe, au rămas în ordinul ecvestru pînă la tatăl lui Augustus. Străstrăbunicul lui Augustus, în timpul celui de al doilea război punic, a făcut serviciul militar în Sicilia sub comanda lui Aemilius Papus. Străbunicul s-a mulţumit cu magistraturi municipale şi a îmbătrînit în linişte datorită unei averi importante. 3. Alţii spun toate acestea; Augustus însuşi n-a spus nimic mai mult decît că

s-a născut într-o veche şi bogată familie de cavaleri şi că primul senator din rîndurile ei a fost tatăl său. Marcus Antonius i-a reproşat că a avut un străbunic libert, un curelar din satul Thurinum, şi un bunic bancher. N-am găsit nimic mai mult despre strămoşii paterni ai lui Augustus.

3. C. Octavius tatăl s-a bucurat din tinereţe de o mare avere şi reputaţie, încît chiar mă mir că acesta a fost numit de unii bancher, agent electoral şi negustor pe Cîmpul lui Marte; crescut în opulenţă, el a dobîndit cu uşurinţă funcţii publice şi le-a îndeplinit cu succes. După ce şi-a încheiat pretura, a obţinut prin tragere la sorţi Macedonia şi, ducîndu-se spre provincie, a lichidat, în baza unei misiuni extraordinare încredinţate de senat, pe sclavii fugari, resturile bandelor lui Spartacus şi Catilina care terorizau teritoriul Thurinum. 2. În guvernarea provinciei a dovedit tot atîta spirit de dreptate cît şi curaj; după ce i-a zdrobit pe baesi şi pe traci într-o mare bătălie, s-a purtat atît de bine cu aliaţii, încît Cicero, într-o scrisoare adresată fratelui său Quintus, care exercita în acelaşi timp proconsulatul Asiei nu cu bună reputaţie, îl îndeamnă şi îi recomandă să-l imite pe vecinul său Octavius în relaţiile cu aliaţii. **4.** La reîntoarcerea din Macedonia a murit pe neaşteptate mai înainte de a-şi putea pune candidatura la consulat. În urma lui au rămas trei copii: Octavia Maior pe care a avut-o cu Ancharia, Octavia Minor şi Augustus pe care i-a avut cu Atia. Atia era fiica lui M. Atius Balbus şi a Iuliei, sora lui Gaius Caesar. Pe linie paternă Balbus era originar din Aricia şi avusese mulţi senatori în familie; pe linie maternă era înrudit îndeaproape cu Pompeius Magnus şi, după ce a fost pretor, a făcut parte din cei douăzeci de bărbaţi însărcinaţi cu împărţirea ogorului campan plebei în baza legii Iulia. 2. Însă acelaşi Antonius, disprețuind şi familia pe linie maternă a lui Augustus, i-a reproşat că străbunicul lui a fost de neam african, că ar fi exercitat la Aricia cînd meseria de parfumar, cînd pe cea de franzelar. Într-o scrisoare, Cassius din Parma îl taxează pe Augustus nu numai ca nepot de franzelar, ci şi ca nepot de bancher în următorii termeni: „făina maternă îţi vine din grosolana moară din Aricia; pe aceasta a făurit-o un schimbător

de bani din Nerulum cu mîinile negre din cauza contactului cu monedele".

5. Augustus s-a născut în timpul consulatului lui M. Tullius Cicero şi C. Antonius, în ziua a noua înainte de kalendele lui octombrie, puţin timp înainte de răsăritul soarelui, în regiunea Palatinului numită „La capetele de bou", unde acum are un sanctuar construit destul de tîrziu după moartea sa. Căci, aşa cum rezultă din actele senatului, cînd un tînăr, C. Laetorius, de neam patrician, ca argument pentru a fi tratat cu indulgenţă într-un proces de adulter, a invocat în faţa senatorilor, pe lîngă vîrsta şi familia sa ilustră, faptul că este proprietarul şi ca şi paznicul pămîntului pe care păşise pentru prima dată Divinul Augustus şi că, din acest motiv, el cere să i se acorde indulgenţă datorită acestui zeu care, ca să zică aşa, îi aparţine, senatul a decis atunci ca acea parte a casei să-i fie consacrată lui Augustus. **6.** Se mai vede şi astăzi casa modestă şi asemănătoare unei magazii pe pămîntul aparţinînd familiei lîngă porţile Velitre unde a crescut; vecinii cred chiar că s-a născut acolo. Există o interdicţie religioasă de a intra altfel decît cu un motiv întemeiat şi în mod pios, căci se răspîndise încă de mult credinţa că oricine pătrundea fără rost era cuprins de un tremur de spaimă; credinţa a fost confirmată şi mai tîrziu: s-a întîmplat că un nou proprietar al casei s-a dus, fie din întîmplare, fie ca să braveze, să se culce în ea; după puţine ore ale nopţii a fost expulzat de o forţă neaşteptată şi necunoscută şi a fost găsit aproape mort, cu patul său în faţa porţii.

7. În timpul copilăriei i s-a dat *cognomen*-ul de Thurinus în amintirea originii strămoşilor săi sau pentru că în regiunea Thurinum tatăl său, scurtă vreme după naşterea sa, a repurtat succesul împotriva sclavilor fugari. Pentru a dovedi că a avut *cognomen*-ul de Thurinus amintesc descoperirea mea: am găsit o veche statuie de bronz reprezentîndu-l pe Augustus copil, pe care este scris cu litere de fier aproape ruginite aceste nume; am dăruit statuia principelui Hadrianus care o cinsteşte printre zeii Lari în dormitorul său. Pe deasupra, M. Antonius în scrisorile sale îl numeşte în bătaie de joc Thurinus, iar Augustus s-a limi-

tat în a răspunde că îl miră faptul că i se reproşează primul său nume. 2. Mai tîrziu a adoptat numele de Gaius Caesar şi, apoi, *cognomen*-ul de Augustus; pe primul, în baza testamentului unchiului său după mamă, pe al doilea în urma moţiunii lui Munatius Plancus; unii senatori se gîndiseră să se numească Romulus, ca fiind al doilea întemeietor al Romei; a prevalat numele de Augustus atît datorită noutăţii lui, cît şi datorită caracterului său mai grandios: termenul derivă fie din *auctus* (sporit), fie din expresia *avium gestus gustusve* (bătaia din aripi a păsărilor sau pofta lor de mîncare), şi se aplică în egală măsură locurilor sanctificate prin religie şi celor într-un fel oarecare consacrate, cum arată Ennius în versul: „după ce strălucita Romă a fost întemeiată sub auguste augurii".

8. La vîrsta de patru ani şi-a pierdut tatăl. La doisprezece a ţinut discursul funebru în faţa adunării pentru bunica sa Iulia. Patru ani mai tîrziu a îmbrăcat toga virilă şi a primit recompense militare în timpul triumfului african al lui Caesar, deşi nu luase parte la campanie datorită vîrstei sale. Apoi, cînd unchiul său a plecat în Hispania împotriva fiilor lui Gnaeus Pompeius, l-a urmat, deşi abia se restabilise după o boală grea; a mers pe drumuri înţesate de duşmani cu o escortă redusă, a suferit şi un naufragiu, ceea ce l-a determinat pe Caesar să-l aprecieze pentru trăsăturile de caracter şi pentru îndrăzneala călătoriei.

2. Caesar, după cucerirea Hispaniei, a plănuit o campanie împotriva dacilor şi apoi împotriva parţilor şi l-a trimis în acest scop la Apollonia, unde şi-a petrecut timpul liber dedicîndu-se studiului. De îndată ce a aflat despre asasinarea lui Caesar şi că fusese lăsat moştenitor, a ezitat lungă vreme dacă să nu ceară ajutorul legiunilor învecinate; a renunţat la această idee ca fiind temerară şi prematură. A revenit la Roma şi şi-a cerut moştenirea, în ciuda dubiilor mamei sale şi a opoziţiei socrului său Marcius Philippus, om de rang consular. Apoi, recrutînd armate, din acest moment a guvernat statul mai întîi împreună cu Marcus Antonius şi Marcus Lepidus, apoi aproximativ doisprezece ani numai cu Antonius, la sfîrşit singur timp de patruzeci şi patru de ani.

9. Am arătat pe scurt etapele vieţii lui; acum voi urmări diferitele părţi, dar nu prezentîndu-le cronologic, ci grupînd faptele pe categorii, pentru a putea fi arătate şi cunoscute mai clar.

A purtat cinci războaie civile: la Mutina, Philippi, Perusia, în Sicilia şi la Actium; pe primul şi pe ultimul – împotriva lui Marcus Antonius, pe al doilea – împotriva lui Brutus şi Cassius, pe al treilea – împotriva lui Lucius Antonius, fratele triumvirului, pe al patrulea – împotriva lui Sextus Pompeius, fiul lui Gnaeus Pompeius. **10.** Cauza tuturor acestor războaie a fost următoarea: socotind că prima sa îndatorire era să răzbune asasinarea unchiului său şi să-i apere opera, de îndată ce a revenit de la Apollonia a hotărît să-i atace prin forţă pe Brutus şi pe Cassius, care la acea dată nu se aşteptau la aşa ceva; dar, fiindcă mai tîrziu, prevăzînd pericolul, au fugit, s-a decis să-i acţioneze în justiţie şi să-i condamne în contumacie pentru omucidere. Deoarece magistraţii nu îndrăzneau să organizeze jocurile în cinstea victoriei lui Caesar, le-a organizat el însuşi. 2. Şi, pentru a putea îndeplini cu mai multă îndrăzneală celelalte proiecte, deşi era patrician şi încă nu devenise senator, şi-a pus candidatura pentru funcţia de tribun al plebei devenită vacantă prin moartea neaşteptată a unuia dintre ei. Dar, cum consulul Marcus Antonius, în sprijinul căruia îşi pusese mari speranţe, se opunea proiectelor sale şi îi pretindea să se supună dreptului public şi regulilor în orice iniţiativă, în schimb îşi asigura lui însuşi enorme recompense, a trecut de partea optimaţilor: simţise ura lor împotriva lui Antonius, mai ales de cînd îl asedia pe D. Brutus la Mutina şi se străduia să-l izgonească dintr-o provincie acordată lui de către Caesar şi confirmată de senat. 3. La îndemnul unora, Augustus i-a trimis asasini; dar tentativa fiind descoperită, temîndu-se pentru sine, i-a chemat pe veterani, prin intermediul unor daruri cît a putut mai bogate, în ajutorul său şi al statului; deoarece a primit ordinul să se pună în fruntea acestei armate în calitate de propretor şi să-i dea ajutor împreună cu consulii Hirtius şi Pansa lui Decimus Brutus, a încheiat în trei luni, în două bătălii, războiul care-i fusese încredinţat. În prima

bătălie, spune Antonius, a fugit şi a apărut doar două zile mai tîrziu fără mantaua de comandant şi fără cal; în a doua, faptul era absolut sigur, şi-a făcut datoria nu numai de comandant, ci şi de soldat: în plină bătălie, cum stegarul fusese grav rănit, Augustus a luat el însuşi pe umeri însemnul şi l-a purtat lungă vreme. **11.** În acest război au căzut Hirtius şi Pansa, primul în bătălie, al doilea puţin după aceea în urma rănilor; s-a răspîndit zvonul că Augustus i-a ucis ca, Antonius fiind fugar şi statul lipsit de consuli, să rămînă singurul stăpîn al armatei învingătoare. În orice caz moartea lui Pansa a fost atît de suspectă, încît medicul Glyco a fost aruncat în puşcărie sub acuzaţia de a-i fi pus otravă în rană. Aquilius Niger adaugă la toate acestea că Augustus l-a ucis el însuşi pe Hirtius, celălalt consul, în tumultul bătăliei. **12.** Dar cînd a aflat că, după înfrîngere, Antonius îşi găsise refugiu la M. Lepidus şi la ceilalţi generali, a abandonat fără ezitare partida optimaţilor, pretextînd pentru schimbarea lui de atitudine spusele şi faptele unora dintre aceştia: se plîngea că unii ar fi spus că este un copil, alţii, că trebuie acoperit de flori şi ridicat la cer; toate acestea pentru a nu-i aduce lui şi veteranilor săi recunoştinţa pe care o merita. Şi pentru a demonstra mai clar regretul pentru alegerea făcută în trecut, cînd locuitorii din Nursia au ridicat din tezaurul public un monument în cinstea cetăţenilor căzuţi în lupta de la Mutina cu inscripţia că au murit pentru libertate, le-a impus o amendă enormă şi, cum nu erau în stare s-o plătească, i-a izgonit din oraş.

13. Încheind o alianţă cu Antonius şi Lepidus, a terminat în două bătălii războiul de la Philippi, deşi era slăbit şi bolnav; în timpul primei bătălii tabăra lui a fost cucerită şi abia a reuşit să se salveze fugind la aripa comandată de Antonius. Succesul repurtat nu l-a moderat, ci a trimis la Roma capul lui Brutus, ca să fie zvîrlit la picioarele statuii lui Caesar, şi s-a dezlănţuit împotriva tuturor prizonierilor nobili pe care nu i-a cruţat de vorbe jignitoare; se pare că i-a răspuns unuia dintre aceştia, atunci cînd l-a implorat să-i asigure un mormînt, că „asta va fi treaba vulturilor"; alţi doi prizonieri, tată şi fiu, i-au cerut să le cruţe viaţa; le-a poruncit să tragă la sorţi între ei şi i-a privit pe

amîndoi murind, căci tatăl s-a oferit el însuşi să fie ucis, iar fiul s-a sinucis după aceea. Din acest motiv ceilalţi prizonieri, între care şi M. Favonius – acel emul al lui Cato –, pe cînd erau duşi în lanţuri, îl salutau cu respect pe generalul Antonius, în schimb pe Augustus îl copleşeau cu cele mai teribile insulte în faţa tuturor.

3. După împărţirea sarcinilor în urma victoriei, Antonius a primit misiunea de a organiza Orientul, iar Augustus de a-i readuce pe veterani în Italia şi de a-i stabili pe ogoarele municipale; prin aceasta şi-a îndepărtat de sine şi pe veterani şi pe proprietarii de pămînturi, căci ultimii s-au plîns că au fost izgoniţi din posesiunile lor, primii că n-au fost răsplătiţi conform speranţelor pe care şi le făcuseră ca urmare a meritelor lor. **14.** În acest răstimp, Lucius Antonius, în baza consulatului pe care-l exercita şi a forţei fratelui său, punea la cale o rebeliune; Augustus l-a constrîns să se refugieze la Perusia şi l-a împins prin înfometare la capitulare; cu toate acestea a înfruntat mari pericole şi înainte şi în timpul acestui război. Asistînd la un spectacol public, l-a dat afară prin servitorul său pe un soldat de rînd care se aşezase pe cele patrusprezece rînduri rezervate cavalerilor; s-a răspîndit zvonul, pus în circulaţie de detractori, că l-ar fi ucis prin tortură şi puţin a lipsit să nu fie făcut bucăţi de mulţimea soldaţilor indignaţi; spre norocul lui, cel considerat mort a apărut pe neaşteptate viu şi nevătămat. Altă dată, în timp ce sacrifica sub zidurile Perusiei, aproape a fost capturat de o ceată de gladiatori, care organizaseră o incursiune. **15.** După cucerirea Perusiei a ordonat foarte multe execuţii; cei care căutau să se scuze sau îi cereau iertare primeau răspunsul că „trebuie să moară". Unii autori scriu că a ales trei sute de prizonieri din cele două ordine şi i-a sacrificat ca victime la altarul Divinului Iulius, de idele lui martie. Alţii susţin că a pus mîna pe arme pentru a-i demasca pe inamicii secreţi şi pe cei care trecuseră de partea sa mai mult de teamă decît din voinţa lor, oferindu-le posibilitatea de a trece de partea lui Lucius Antonius pentru a putea, după ce îi va fi înfrînt, să le confişte bunurile şi să le atribuie veteranilor săi.

16. Războiul din Sicilia a fost unul din primele pe care le-a angajat, dar a durat mult, căci l-a întrerupt adesea, cînd pentru a-şi reface flota distrusă în două rînduri de furtună în plină vară, cînd pentru a încheia pacea la insistenţele poporului, deoarece, din cauza întreruperii aprovizionărilor, se agrava foametea. În sfîrşit, după ce construise nave noi şi eliberase douăzeci de mii de sclavi pentru a-i avea vîslaşi, a construit portul Iulius la Baiae prin unirea lacurilor Lucrinum şi Avernus cu marea. În acest răstimp şi-a exersat trupele pe timp de iarnă şi după aceea l-a înfrînt pe Sextus Pompeius între oraşele Mylae şi Naulochus; înainte de ora declanşării bătăliei a fost cuprins pe neaşteptate de un somn atît de adînc, încît prietenii au trebuit să-l trezească pentru a da semnalul bătăliei. 2. Cred că asta l-a îndreptăţit pe Antonius să-i reproşeze faptul că „n-a avut curajul să privească în faţă o armată organizată pentru bătălie, ci a rămas stupefiat, culcat pe spate, privind cerul, aşteptînd, pentru a se ridica şi a veni în faţa trupelor, ca Marcus Agrippa să pună pe fugă navele inamice". Alţii incriminează o faptă şi o vorbă a lui: cînd furtuna i-a înghiţit flota ar fi exclamat că „el va dobîndi victoria chiar în pofida lui Neptun" şi că la primele jocuri a exclus din cortegiul tradiţional statuia acestui zeu. 3. N-a înfruntat în nici un alt război mai multe şi mai mari pericole. După ce a trecut armata în Sicilia, s-a reîntors pe continent pentru a căuta restul trupelor, dar a fost atacat prin surprindere de Democharcs şi Apollophanes, prefecţi ai lui Sextus Pompeius, şi a reuşit cu mare greutate să scape cu o singură corabie. De asemenea, pe cînd mergea pe jos în jurul oraşului Locri pentru a ajunge la Rhegion, a văzut de departe biremele lui Pompeius care navigau lîngă ţărm; crezînd că sînt ale sale, a coborît la mal şi era cît pe aci să fie prins. Şi chiar în aceste circumstanţe cînd fugea pe cărări lăturalnice, un sclav al lui Aemilius Paulus, tovarăşul lui de drum, furios că Augustus îl proscrisese odinioară pe Paulus tatăl, a încercat să-l omoare, socotind că s-a ivit ocazia răzbunării.

4. După fuga lui Sextus Pompeius, văzîndu-l pe celălalt coleg al său, Marcus Lepidus, pe care-l chemase în ajutor din

Africa, mîndru de cele douăzeci de legiuni ale sale şi încercînd să-l terorizeze prin ameninţări, în dorinţa de a deţine primul rang, l-a deposedat de armată şi, doar în urma rugăminţilor, i-a cruţat viaţa, exilîndu-l pentru totdeauna la Circei.

17. Alianţa lui cu Marcus Antonius a fost întotdeauna îndoielnică şi nesigură, cu toate variile reconcilieri; a rupt alianţa la sfîrşit şi, ca să demonstreze că Antonius şi-a trădat spiritul civic, s-a îngrijit să deschidă şi să citească în faţa adunării testamentul lăsat de Antonius la Roma, prin care îi desemna ca moştenitori şi pe copiii lui cu Cleopatra. 2. Deşi l-a declarat inamic public, i-a trimis lui Antonius toate rudele şi prietenii, între alţii pe C. Sosius şi T. Domitius, la data aceea consuli. De asemenea i-a scutit pe locuitorii Bononiei, deoarece erau clienţii din vechime ai lui Antonius, să se înroleze în armata sa cum a procedat restul Italiei. Nu mult după aceea l-a învins pe Antonius în lupta navală de la Actium; lupta s-a prelungit atît de mult, încît, învingător, a înnoptat pe corabie. 3. De la Actium s-a dus în Samos pentru a petrece iarna, dar, tulburat de ştirile despre revolta soldaţilor, pe care-i trimisese după victorie la Brundisium şi care cereau răsplată şi concediu, a revenit în Italia; în timpul traversării mării a înfruntat două furtuni: prima, între promontoriile Peloponezului şi ale Aetoliei, cealaltă, în apropierea munţilor Cerauni; de fiecare dată o parte a corăbiilor liburnice a fost scufundată, iar propria corabie a avut pînzele rupte şi cîrma frîntă; n-a zăbovit mai mult de douăzeci şi şapte de zile la Brundisium, timp în care a rezolvat cererile soldaţilor; apoi, navigînd pe lîngă coastele Asiei şi ale Siriei s-a îndreptat spre Egipt şi a asediat Alexandria, unde se refugiaseră Antonius şi Cleopatra; în scurtă vreme le-a stăpînit pe toate. 4. Antonius a făcut o tîrzie tentativă de pace, dar Augustus l-a constrîns la sinucidere şi i-a privit cadavrul. A dorit atît de mult s-o aibă pe Cleopatra în viaţă pentru triumful său, încît a adus psili, o populaţie africană, care să-i sugă veninul din rană, deoarece se credea că a murit muşcată de un şarpe. Amîndurora le-a dat un mormînt comun şi a desăvîrşit monumentul funerar pe care îl începuseră. 5. Pe Antonius cel tînăr, mai vîrstnicul dintre cei doi

fii, l-a ucis smulgîndu-l de la picioarele statuii Divinului Iulius, la care se refugiase după multe şi zadarnice rugăminţi. De asemenea pe Caesarion, fiul pe care Cleopatra se lăuda că l-a avut cu Caesar, l-a prins în timpul fugii şi l-a omorît. Pe copiii lui Antonius şi ai reginei i-a tratat ca pe rudele sale: nu numai că i-a lăsat în viaţă, dar mai tîrziu i-a susţinut şi ajutat conform situaţiei fiecăruia. **18.** În acelaşi timp a vrut să vadă sarcofagul şi corpul lui Alexandru cel Mare: după ce acestea au fost scoase din mormînt, l-a cinstit aşezîndu-i pe cap o coroană de aur şi pe corp, flori; întrebat dacă nu vrea să-i vadă şi pe Ptolemei, a răspuns: „am vrut să văd un rege, nu nişte morţi". 2. A organizat Egiptul în forma unei provincii şi, pentru a-l face mai roditor şi mai apt să contribuie la aprovizionarea Romei, a curăţat cu ajutorul armatei canalele deteriorate de timp în care se revărsa Nilul. Pentru a perpetua amintirea victoriei asupra lui Antonius a întemeiat lîngă Actium oraşul Nicopolis şi a instituit jocuri cvincvenale, a mărit vechiul templu al lui Apollo; a împodobit locul unde îşi aşezase tabăra cu prăzi navale şi l-a consacrat lui Neptun şi lui Marte.

19. O serie de tentative de rebeliune şi de conjuraţii, descoperite mai înainte de a lua amploare, au fost jugulate în diferite momente: mai întîi cea a lui Lepidus cel tînăr, apoi cea a lui Varro Murena şi a lui Fannius Caepio, mai tîrziu cea a lui M. Egnatius, a lui Plautius Rufus şi a lui Lucius Paulus, ginerii săi, pe lîngă acestea cea a lui L. Audasius, un falsificator bătrîn şi infirm, de asemenea cea a lui Asinius Epicadus, un individ cu sînge amestecat ilir şi italic, în sfîrşit cea a lui Telephus, un sclav, nomenclatorul unei femei. 2. Audasius şi Epicadus hotărîseră să-i facă să evadeze pe Iulia, fiica lui Augustus, şi pe nepotul său Agrippa Postumus din insulele în care fuseseră exilaţi şi să-i ducă la armate; Telephus, ca şi cum destinul i-ar fi rezervat domnia, a vrut să-l atace pe el şi senatul. Ba chiar un simplu soldat al armatei ilirice a înşelat vigilenţa paznicilor şi a fost prins într-o noapte cu un cuţit de vînătoare la cingătoare: nu s-a putut afla dacă era nebun sau dacă doar simula nebunia: torturile nu l-au putut determina să facă vreo mărturisire.

20. A condus personal doar două războaie externe: ca adolescent cel din Dalmatia, iar, după înfrîngerea lui Antonius, cel împotriva cantabrilor. În timpul celui dalmatic a fost rănit: în cursul unei bătălii a fost lovit la genunchiul drept de o piatră, în alta a avut piciorul şi amîndouă braţele rănite în urma prăbuşirii unui pod. Celelalte războaie le-a purtat prin intermediul legaţilor săi; totuşi, în timpul celor panonice şi germanice, fie a intervenit personal, fie le-a urmărit de aproape plecînd de la Roma pînă la Ravenna sau Mediolanum sau Aquileia. **21.** A supus – fie personal, fie prin intermediari – Cantabria, Aquitania, Pannonia, Dalmatia cu întregul Illyricum, de asemenea Raetia, pe vindelici şi pe salsi, un neam din munţii Alpi. A oprit şi incursiunile dacilor, ucigînd trei din conducătorii lor împreună cu un număr mare de soldaţi; i-a aruncat pe germani dincolo de fluviul Albis, cu excepţia suebilor şi a scambrilor pe care, deoarece se supuseseră, i-a dus în Gallia şi i-a aşezat pe terenurile învecinate Rinului. A supus şi alte popoare neîmblînzite pînă atunci. 2. N-a declanşat nici un război fără motive legitime şi întemeiate; de altminteri, a fost atît de puţin dornic de a extinde imperiul şi de a-şi spori gloria militară, încît i-a obligat pe principii unor popoare barbare să jure în templul lui Marte Răzbunătorul că vor respecta tratatele şi pacea pe care ei o ceruseră; a încercat şi o metodă nouă – anume de a lua ca ostateci nu bărbaţi, ci femei, deoarece a constatat că bărbaţii nu reprezentau o garanţie suficientă; şi totuşi le-a dat tuturor întotdeauna posibilitatea de a-şi lua înapoi ostatecii, ori de cîte ori voiau. Atunci cînd reluau războiul prea des sau în chip perfid, s-a limitat ca represalii să-i facă pe prizonieri sclavi şi să-i trimită într-o regiune îndepărtată de a lor şi să nu fie eliberaţi înainte de treizeci de ani. 3. Datorită faimei virtuţii şi moderaţiei sale, inzii şi sciţii, popoare cunoscute mai mult din auzite, i-au trimis din proprie iniţiativă ambasadori pentru a solicita prietenia sa şi a poporului roman. Parţii i-au cedat cu uşurinţă Armenia şi însemnele militare, pe care le luaseră de la Marcus Crassus şi de la Marcus Antonius, şi i-au oferit pe deasupra ostateci şi, în sfîrşit, în diferite situaţii, cînd mai mulţi candidaţi îşi disputau tronul partic, n-au recunos-

cut decît candidatul ales de Augustus. **22.** Templul lui Ianus Quirinius, care nu fusese închis decît de două ori înaintea lui de la întemeierea Romei, a fost închis de trei ori într-un interval de timp mult mai scurt, pacea fiind instaurată pe pămînt şi pe mare. A intrat de două ori în Roma avînd onoarea ovaţiilor, după războiul de la Phillippi şi, din nou, după cel din Sicilia. A celebrat trei triumfuri curule – cel dalmatic, actiac şi alexandrin, toate în trei zile una după alta.

23. A suferit în total doar două înfrîngeri grave şi ruşinoase, şi numai în Germania: înfrîngerea lui Lollius şi cea a lui Varus; prima a produs mai multă dezonoare decît pierderi, cea a lui Varus a dus la masacrarea a trei legiuni cu comandant, legaţi şi totalitatea trupelor auxiliare. La aflarea veştii Augustus a dispus santinele în toată Roma, spre a preveni dezordinea, şi a prelungit comanda militară a guvernatorilor de provincii, socotind că experienţa şi practica sînt necesare pentru a-i menţine pe aliaţi credincioşi. 2. I-a promis lui Iupiter Optimus Maximus mari jocuri, dacă situaţia statului se îmbunătăţeşte; aşa ceva nu se mai întîmplase din vremea războaielor cu cimbrii şi marşii. A fost, se zice, atît de impresionat, încît luni întregi nu s-a bărbierit şi nu s-a tuns, şi din cînd în cînd se izbea cu capul de uşă strigînd: „Quintilius Varus, redă-mi legiunile"; ziua aceasta de dezastru a fost de aici înainte pentru el în fiecare an o zi de tristeţe şi de doliu.

24. În domeniul organizării armatei a introdus numeroase reforme şi a reactualizat unele practici străvechi. A menţinut o disciplină riguroasă. Nici măcar legaţii săi nu primeau permisii pentru a-şi vedea soţiile decît cu mare greutate şi numai în timpul lunilor de iarnă. Un cavaler roman le-a tăiat celor doi fii degetele mari pentru a-i scăpa de serviciul militar; cînd l-a descoperit, Augustus l-a vîndut pe el şi toate bunurile sale la licitaţie, dar, cum a constatat că publicanii erau dispuşi să-l cumpere, l-a vîndut unui libert al său cu ordinul de a-l duce la ţară, dar să-l lase să trăiască ca un om liber. 2. A demobilizat dezonorant legiunea a zecea, deoarece se supusese cu aroganţă; de asemenea, cînd alte legiuni cereau concediu cu prea mare

insistenţă, le libera fără să le acorde recompensele datorate serviciilor făcute. Cohortele care cedaseră în faţa duşmanului le-a decimat şi le-a hrănit cu orz. Cînd se întîmpla ca centurionii să-şi părăsească posturile de pază, îi pedepsea cu moartea ca pe nişte simpli soldaţi; pentru delicte de alt gen le aplica pedepse infamante, condamnîndu-i, de pildă, să stea în picioare o zi întreaga în faţa cortului comandantului, uneori îmbrăcaţi doar în tunică, fără centură, cîteodată ţinînd în mînă o tijă de zece picioare sau o bucată de gazon. **25.** Niciodată după războaiele civile n-a mai utilizat în discursuri sau în proclamaţii termenul de camarazi de arme, ci pe cel de soldaţi; n-a permis nici fiilor săi, nici fiilor vitregi, cînd erau învestiţi cu comandamente, să utilizeze alt termen, socotind că primul este prea ambiţios, nepotrivit cu disciplina militară, cu ordinea necesară timpurilor sau cu maiestatea sa şi a familiei sale. 2. În afară de situaţii speciale, în timpul unor incendii la Roma şi în timpul unei creşteri nemăsurate a preţului grîului, cînd s-a temut de tulburări, n-a înrolat liberţi ca soldaţi decît în două rînduri: o dată, pentru a apăra coloniile din vecinătatea Illyricumului, a doua oară pentru a păzi malurile fluviului Rin; era vorba de sclavi bogaţi, bărbaţi şi femei deopotrivă eliberaţi pe loc, aşezaţi în prima linie fără să fie amestecaţi cu soldaţii oameni liberi prin naştere şi fără să poarte acelaşi tip de armament. 3. În ce priveşte recompensele militare, Augustus decerna mai uşor decoraţii, orice însemne de aur sau de argint, decît coroane murale a căror valoare era onorifică; pe acestea din urmă le acorda cu mare zgîrcenie, fără să urmărească popularitatea, de multe ori unor simpli soldaţi. După victoria navală din Sicilia, i-a dăruit lui Marcus Agrippa un steag de culoarea cerului. Generalilor care triumfaseră, chiar dacă îl întovărăşiseră în expediţii şi participaseră la victoriile lui, nu a crezut de cuviinţă să le acorde asemenea recompense, deoarece ei înşişi aveau dreptul să le acorde oricui ar crede de cuviinţă. 4. Era de părere că un general desăvîrşit nu trebuie să fie nici grăbit, nici temerar. De aceea repeta întruna: „grăbeşte-te încet!" Şi „un conducător trebuie să fie mai mult prudent decît temerar" (Euripide, *Fenicienele,* 599), şi „faci destul de repede

ceea ce faci bine". Afirma că n-a pornit vreo bătălie sau vreun război dacă nu constata că profitul scontat avea să fie mai mare decît pierderile previzibile. Îi compara pe cei care riscau mult pentru a cîştiga puţin cu pescarii pescuind cu cîrlige de aur, a căror pierdere nu putea fi compensată prin nici o captură.

26. A preluat unele magistraturi şi misiuni înainte de timpul legal, unele de un tip nou şi altele conferite pentru totdeauna. A pus mîna pe consulat la vîrsta de douăzeci de ani, punînd în mişcare spre Roma legiuni care să ceară în numele lor magistratura supremă pentru el; cum senatul ezita, centurionul Cornelius, conducătorul delegaţiei, a aruncat în spate mantaua, a arătat vîrful sabiei şi n-a ezitat să spună în plin senat: „dacă voi nu-l faceţi consul, îl va face sabia". 2. A exercitat un al doilea consulat nouă ani mai tîrziu, un al treilea după un an, la fel şi celelalte fără întrerupere pînă la al unsprezecelea; mai tîrziu, cum i se tot ofereau şi le refuza, a cerut el însuşi un al doisprezecelea, după un lung interval de şaptesprezece ani, apoi un al treisprezecelea doi ani mai tîrziu, căci a vrut să fie în posesia magistraturii supreme pentru a-i prezenta în for pe fiii săi Gaius şi Lucius, cînd aceştia şi-au făcut debutul. 3. Cinci consulate, de la al şaselea la al zecelea, au durat tot anul, celelalte, sau nouă sau şase sau patru sau trei luni, al doilea doar cîteva ore. În acest an a stat doar puţin timp pe scaunul curul dimineaţa în faţa templului lui Iupiter Capitolinus, apoi s-a retras din funcţie şi şi-a ales un înlocuitor. Nu întotdeauna şi-a inaugurat magistratura la Roma, ci consulatul al patrulea în Asia, pe al cincilea în insula Samos, pe al optulea şi al nouălea la Tarraco.

27. A făcut parte timp de zece ani din triumviratul instituit pentru organizarea statului: în această calitate a rezistat destul de mult timp colegilor care voiau să declanşeze proscripţiile; odată însă declanşate, s-a dovedit mai atroce decît ei. Aceia, ţinînd adesea cont de prestigiul persoanelor, ar fi cedat recomandărilor şi rugăminţilor, el singur se încăpăţîna să nu cruţe pe nimeni şi l-a proscris chiar şi pe C. Toranius, tutorele său, care-i fusese coleg ca edil tatălui său Octavius. 2. Iulius Saturninus afirmă că, după încheierea proscripţiilor, M. Lepidus a scuzat trecutul în

senat şi a dat bune speranţe pentru viitor, deoarece avuseseră loc destule pedepsiri; Augustus a replicat că „a încheiat proscripţiile, dar că îşi păstrează toată libertatea de acţiune". Cu toate acestea, după aceea, cuprins de remuşcare de încăpăţînarea lui, l-a promovat în rîndurile ordinului ecvestru pe T. Vinius Philopoemenes, despre care se spunea că odinioară îl ascunsese pe patronul său, proscris la acea dată. 3. În timpul triumviratului a provocat ura multora din pricina unei serii de acte. Astfel într-o zi, cînd vorbea în faţa soldaţilor în prezenţa unui mare număr de civili cărora li se permisese să vină , l-a observat pe Pinarius, un cavaler roman, luînd note pe ascuns: l-a acuzat de indiscreţie şi de spionaj şi a poruncit să fie străpuns în faţa tuturor; iar pe Taedius Afer, consulul desemnat, deoarece criticase în termeni răuvoitori o faptă a lui, atîta l-a copleşit cu ameninţări, încît acesta s-a aruncat în gol; pe pretorul Quintus Gallius, care venise să-l salute şi ţinea sub haină tăbliţe duble, Augustus, crezînd că ascunde o sabie, dar neîndrăznind să-l cerceteze pe moment de teamă să nu descopere altceva, l-a dat pe mîna centurionilor şi a soldaţilor puţin mai tîrziu, l-a răpit din tribunal, l-a torturat în felul în care sînt torturaţi sclavii şi a poruncit să fie ucis, după ce i-a scos cu mîinile lui ochii, deşi acesta afirma că n-a săvîrşit nimic; despre această persoană Augustus scrie în memoriile lui că i-a cerut o audienţă particulară şi că a atentat la viaţa lui; că din acest motiv a fost arestat, apoi eliberat interzicîndu-i-se şederea la Roma, şi că a murit după aceea, fie într-un naufragiu, fie asasinat de tîlhari. 5. Augustus a primit puterea de tribun pentru vecie; de două ori pentru două lustre a exercitat-o cu un coleg. A primit şi misiunea de a controla moravurile şi legile, de asemenea pentru vecie, şi în virtutea acestei misiuni, deşi nu avea funcţia de censor, a organizat de trei ori recensămîntul poporului, prima şi a treia oară cu un coleg, a doua oară singur.

28. De două ori s-a gîndit să restabilească statul republican: o dată după zdrobirea lui Marcus Antonius, amintindu-şi că acesta i-a obiectat adeseori că numai persoana lui împiedică această restabilire; a doua oară din cauza descurajării în care l-a aruncat o boală îndelungată, cînd chiar i-a chemat acasă pe

magistraţi şi pe senatori şi le-a predat statistica imperiului. Dar, gîndindu-se că reintrarea sa între particulari nu va fi fără pericol pentru el şi că ar fi imprudent să dea statul pe mîna mai multora, a păstrat puterea fără să se poată spune dacă rezultatul a fost mai bun sau nu decît intenţia. 2. Intenţia a proclamat-o în mai multe rînduri şi a formulat-o într-un edict în următorii termeni: „Fie ca statul să fie prosper în sediul său şi ca eu să culeg rodul pe care-l doresc de a fi desemnat drept autorul celei mai bune forme de guvernămînt; şi, murind, să duc cu mine speranţa că fundamentele statului vor rămîne cele pe care le-am aşezat eu". El însuşi s-a achitat de această dorinţă, străduindu-se ca nimeni să nu se poată plînge de noua stare de lucruri.

3. A împodobit Roma cu monumente, căci pînă la el ea nu se potrivea cu majestatea imperiului şi se găsea expusă inundaţiilor şi incendiilor; pe drept cuvînt s-a lăudat că „ a lăsat în urmă un oraş de marmură, oraş pe care-l primise făcut din cărămizi". În ce priveşte securitatea Romei a garantat-o pentru lungă vreme, atît cît înţelepciunea omenească poate să prevadă. **29.** A construit foarte multe edificii publice dintre care principalele sînt următoarele: un for cu un templu al lui Marte Răzbunătorul, templul lui Apollo şi un altul al lui Iupiter Tonans pe Capitoliu. Motivul construirii forului a fost multitudinea de oameni şi de procese care făceau insuficiente cele două existente; de aceea a fost deschis în mare grabă publicului, mai înainte de terminarea templului lui Marte, şi a fost dedicat proceselor publice şi tragerii la sorţi a magistraţilor. 2. În ce priveşte templul lui Marte făcuse jurămînt în timpul războiului de la Philippi dus pentru răzbunarea tatălui său că îl va ridica; a hotărît ca senatul să dezbată în acest templu despre războaie şi triumfuri, că de aici vor porni spre provincii magistraţii învestiţi cu comandă militară, că aici vor purta comandanţii învingători însemnele triumfului. 3. Templul lui Apollo l-a construit în acea parte a casei sale de pe Palatin care fusese lovită de trăsnet: haruspicii se pronunţaseră că zeul şi-o revendica; a adăugat un portic cu o bibliotecă latină şi greacă, în care adesea, la bătrîneţe, a ţinut şedinţele senatului şi a trecut în revistă decuriile de

judecători. I-a ridicat lui Iupiter Tonans un templu, deoarece îl scăpase de trăsnet în cursul unei expediţii împotriva cantabrilor, cînd, în timpul unui drum de noapte, fulgerul a atins lectica sa şi l-a ucis pe sclavul care-l preceda cu o făclie. 4. Augustus a mai construit şi alte edificii în numele altora, ca, de pildă, porticul şi bazilica lui Gaius şi Lucius, de asemenea porticurile Liviei şi al Octaviei şi teatrul lui Marcellus. Dar i-a îndemnat adesea şi pe ceilalţi bărbaţi de vază ca, după posibilităţile fiecăruia, să împodobească oraşul cu monumente noi sau să le restaureze şi să le înfrumuseţeze pe cele vechi. 5. Atunci au fost construite multe edificii de către cetăţeni, ca, de pildă, templul lui Hercules şi al Muzelor de către Marcius Philippus, templul Dianei de către L. Cornificius, sala Libertăţii de către Asinius Pollio, templul lui Saturn de către Munatius Plancus, un teatru de către Cornelius Balbus, un amfiteatru de către Statilius Taurus şi de către M. Agrippa numeroase monumente splendide.

30. Augustus a împărţit Roma în regiuni şi cartiere şi a stabilit ca primele să fie administrate de magistraţi anuali traşi la sorţi, celelalte de magistraţi aleşi din rîndurile plebei din vecinătate. A creat un corp de pază nocturn şi observatori pentru combaterea incendiilor. Pentru a preveni inundaţiile a lărgit şi a curăţat albia Tibrului, plină de moloz adunat de-a lungul timpului şi micşorată de extinderea construcţiilor. Pentru a face Roma mai accesibilă a reparat el însuşi Via Flaminia pînă la Ariminum şi a repartizat celelalte drumuri între comandanţii onoraţi cu triumfuri, care le-au pavat cu ajutorul banilor luaţi ca pradă.

2. A refăcut templele distruse de vechime sau consumate de incendii şi le-a împodobit pe celelalte cu daruri bogate; astfel a dus într-o singură dată în sanctuarul lui Iupiter Capitolinus şaisprezece mii de livre de aur şi pietre preţioase şi perle în valoare totală de cincizeci de milioane de sesterţi. **31.** După ce a devenit mare pontif la moartea lui Lepidus – cît a trăit acesta, n-a vrut să-i retragă funcţia sacerdotală – a adunat toate culegerile de profeţii latineşti şi greceşti care circulau în imperiu fără ca autorii lor să aibă vreo autoritate în materie sau doar una minimă

şi le-a ars; au fost arse peste două mii de volume; a păstrat doar cărţile sibiline, după ce a făcut o selecţie, şi le-a pus în două dulapuri aurite sub statuia lui Apollo Palatinul. 2. A restabilit calendarul Divinului Iulius care fusese complet dat peste cap între timp din cauza neglijenţei; cu ocazia acestei operaţii a numit luna *sextilis* după *cognomen*-ul său, preferînd această lună celei de septembrie, în care se născuse, deoarece în luna aceasta a şasea obţinuse primul său consulat şi repurtase cele mai importante victorii. 3. A sporit numărul, prestigiul şi prerogativele preoţilor, în special pe cele ale fecioarelor vestale. Cum decesul uneia din ele a presupus alegerea unei înlocuitoare, mulţi cetăţeni au făcut intervenţii ca fiicele lor să nu participe la tragerea la sorţi; Augustus a replicat jurînd că „dacă una din nepoatele lui ar fi avut vîrsta legală, ar fi oferit-o". 4. A restabilit unele din ceremoniile şi funcţiile religioase din vechime căzute treptat în desuetudine, ca, de pildă, augurul Salvării, flamenul lui Iupiter, ceremonia Lupercaliilor, jocurile seculare şi compitale. A interzis tinerilor imberbi să participe la cursele lupercaliilor şi, de asemenea, le-a interzis tinerilor de amîndouă sexele să frecventeze în timpul jocurilor seculare vreun spectacol nocturn altfel decît în compania unei rude în vîrstă. A hotărît ca Larii compitali să fie împodobiţi cu flori de două ori pe an, primăvara şi vara.

5. A cinstit aproape ca pe zeii nemuritori memoria conducătorilor romani care au contribuit la crearea imperiului din începuturi atît de modeste. În consecinţă, a restaurat monumentele acestora păstrînd inscripţiile iniţiale şi a ridicat statuile lor cu însemnele triumfale pe amîndouă porticurile forului său; în acest sens a declarat într-un edict că „a imaginat acestea pentru ca el însuşi, cît va trăi, şi principii viitori să aibă ca modele pe aceşti bărbaţi iluştri în faţa cetăţenilor lor". A scos statuia lui Pompeius din clădirea curiei unde fusese asasinat Caesar şi a aşezat-o în faţa galeriei de lîngă teatrul său, pe un arc de marmură.

32. Mai multe abuzuri oribile care compromiteau ordinea publică au izvorît din dezordinile provocate de războaiele civile

şi au devenit obişnuite; altele s-au instaurat chiar în timp de pace. Astfel, mulţi tîlhari se plimbau în public cu un pumnal la centură, sub motiv de apărare; pe la sate călătorii erau răpiţi şi aruncaţi în închisorile proprietarilor, pregătite pentru sclavi, indiferent dacă erau oameni liberi sau sclavi; se constituiau nenumărate asociaţii cu titlul de noi colegii cu scopul organizării unor lovituri. Augustus a stopat tîlhăriile organizînd posturi de pază în locuri bine alese, a pus să fie inspectate închisorile pentru sclavi şi a dizolvat toate colegiile cu excepţia celor vechi şi legal constituite. 2. A dat foc listelor vechilor debitori ai tezaurului public, izvorul cel mai bogat de denunţuri calomnioase; în ce-i priveşte pe acuzaţii menţinuţi de lungă vreme în această situaţie numai pentru plăcerea duşmanilor lor, le-a şters numele de pe liste şi a dat un edict în care proclama că oricine poate să declanşeze din nou urmărirea cu riscul de a se expune la pedepse. Dar, ca să nu rămînă nepedepsit vreun delict sau să fie clasat datorită întîrzierilor, a declarat deschise pentru justiţie mai mult de treizeci de zile care pînă atunci erau consacrate jocurilor date la intrarea în funcţie a noilor magistraţi. 3. A adăugat la cele trei decurii de judecători o a patra compusă din cetăţeni mai puţin bogaţi, cu numele de *decenarii,* care să judece procese referitoare la sume mai mici. A ales judecători începînd cu vîrsta de treizeci de ani, adică cu cinci ani mai devreme decît se obişnuise. Dar, cum majoritatea se sustrăgeau, a admis cu greutate ca fiecare decurie pe rînd să aibă un an de vacanţă iar în lunile noiembrie şi decembrie, conform obiceiului, tribunalele să fie închise. **33.** El însuşi a participat în mod asiduu la judecăţi, chiar şi tîrziu în noapte; cînd se simţea prea slăbit aducea lectica în faţa tribunalului şi judeca pînă şi acasă culcat în pat. A dat sentinţe nu numai cu mare grijă, ci şi cu maximă indulgenţă; astfel, judecînd un om dovedit de paricid şi nevrînd să fie cusut într-un sac, supliciu aplicat celor care îşi recunoşteau fapta, se zice că l-a întrebat: „desigur nu ţi-ai ucis tatăl?" 2. De asemenea, cînd s-a judecat un proces pentru falsificare de testamente, deşi toţi semnatarii cădeau sub incidenţa legii Cornelia, a remis judecătorilor nu două tăbliţe, una pentru condamnare, alta pen-

tru achitare, ci şi o a treia care le permitea să-i graţieze pe cei care semnaseră din eroare sau în urma unei înşelătorii. 3. Pentru judecarea apelurilor îşi delega prerogativele în fiecare an la Roma pretorului urban, în provincii unor consulari pe care îi alegea personal pentru a rezolva problemele provinciei.

34. A revizuit legi şi a refăcut unele în totalitate, cum ar fi legea privind cheltuielile, despre adulter, despre sodomie, despre corupţie, despre căsătoriile între membrii diferitelor ordine. Cum pe aceasta din urmă a amendat-o cu mai mare severitate decît pe celelalte, n-a putut s-o impună din pricina protestelor, fără să-i atenueze prevederile pentru o parte de pedepse, fără să acorde un termen de trei ani pentru aplicarea ei şi fără să augmenteze răsplăţile. 2. Cu toate acestea, cînd a observat că în cursul unui spectacol cavalerii cer insistent abolirea legii, i-a arătat pe copiii lui Germanicus – pe unii îi ţinea la el în braţe, pe alţii tatăl lor –, arătîndu-le prin gesturi şi priviri să nu ezite să-l imite pe acest tînăr. Cînd a văzut că se eludează legea prin logodne cu fete prea tinere sau prin schimbarea foarte deasă a femeilor, a redus timpul de logodnă şi a reglementat divorţurile.

35. Senatul era format dintr-o mulţime amestecată şi fără prestigiu: erau într-adevăr peste o mie de membri, unii absolut nedemni, aleşi după moartea lui Caesar prin intervenţii şi corupţie, pe care oamenii îi numeau „senatori de dincolo de mormînt"; Augustus a readus senatul la numărul iniţial şi i-a redat prestigiul pe baza a două selecţii: prima făcută de senatorii înşişi, în care fiecare îşi alegea colegul, a doua făcută de el şi de Agrippa; se crede că în această împrejurare prezida adunările cu o platoşă sub haină, încins cu o sabie, şi că zece senatori, prieteni ai săi dintre cei mai robuşti, stăteau în jurul scaunului său. 2. Cremutius Cordus scrie că în această perioadă n-a admis în audienţă senatori decît cîte unul singur, după ce fusese controlat în prealabil. Pe unii i-a convins să demisioneze dintr-un sentiment de ruşine, dar le-a lăsat după demisie dreptul la laticlavă, locul în orchestră pentru spectacole şi dreptul de a lua parte la banchetele publice. 3. Pentru ca senatorii aleşi şi acceptaţi de el să-şi îndeplinească funcţia cu mai multă conştiinţă

şi mai puţin efort, a hotărît că fiecare, mai înainte să ia loc, va arde tămîie şi va face o libaţie zeului în templul căruia se reunea senatul, că senatul nu se va reuni mai des decît de două ori pe lună, la kalende şi la ide, şi că în lunile septembrie şi octombrie va funcţiona numai o comisie trasă la sorţi în număr suficient pentru cvorumul necesar *senatus consultum*-urilor; în fiecare lună se trăgea la sorţi un consiliu cu care discuta dinainte chestiunile care urmau să fie supuse dezbaterii senatului. 4. Cînd se discutau chestiuni importante cerea părerea senatorilor nu în ordinea tradiţională, ci după bunul lui plac, pentru ca fiecare să fie mai atent şi să-şi spună propria părere, nu s-o urmeze automat pe cea a altuia.

36. A mai luat şi alte măsuri: a interzis publicarea actelor senatului şi plecarea magistraţilor în provincii imediat ce şi-au depus magistratura; a decis ca proconsulii să primească o sumă fixă pentru catîri şi corturi (pînă atunci ele se licitau), ca tezaurul public să fie administrat de foşti pretori şi pretori în funcţie (pînă atunci fusese administrat de cvestori urbani), ca judecătorii centumviri să fie convocaţi nu de cvestori onorari, ca pînă atunci, ci de decemviri. **37.** Ca să participe cît mai mulţi la administrarea statului a instituit noi funcţii: intendenţa lucrărilor publice, a drumurilor, a albiei Tibrului, a grîului care trebuia împărţit poporului, prefectura Romei, triumviratul pentru recrutarea senatorilor, un altul pentru a trece în revistă escadroanele de cavalerie, ori de cîte ori era nevoie. A numit censori, ceea ce nu se mai făcuse de lungă vreme. A sporit numărul pretorilor. A cerut chiar ca, de cîte ori i se decernează consulatul, să aibă doi colegi în loc de unul singur: n-a reuşit să aibă cîştig de cauză, deoarece toţi au intervenit spunînd că îşi diminuează suficient maiestatea împărţind magistratura cu un coleg, în loc s-o exercite singur. **38.** Nu s-a zgîrcit deloc în recompensarea meritelor militare: peste treizeci de comandanţi au primit triumful complet, iar mai mulţi însemnele triumfale.

2. Copiilor senatorilor, ca să se obişnuiască mai repede cu problemele de stat, le-a permis ca, imediat ce au primit toga virilă, să poarte laticlava şi să asiste la şedinţele senatului; ime-

diat ce au intrat în serviciul militar le-a dat gradul de tribuni de legiune şi i-a numit în fruntea unei aripi de cavalerie; ca nimeni dintre ei să nu fie fără experienţă militară a pus în fruntea fiecărei aripi de cavalerie două persoane purtînd laticlava. 3. A trecut adeseori în revistă escadroanele de cavalerie şi a restabilit defilarea tradiţională a cavalerilor, căzută în desuetudine. N-a tolerat însă ca în timpul defilării vreun acuzator să aresteze pe vreunul din ei, ceea ce se întîmpla înainte, şi a permis celor care erau în vîrstă sau aveau vreo infirmitate să nu figureze personal în cortegiu, ci să-şi trimită doar calul, ei înşişi venind pe jos pentru a răspunde la apel; apoi, cei trecuţi de treizeci şi cinci de ani, la cererea lor puteau să renunţe să mai păstreze calul. **39.** Asistat de zece ajutoare date de senat, Augustus l-a obligat pe fiecare cavaler să dea socoteală asupra modului său de viaţă; cei cărora li se găsea vreo vină erau pedepsiţi sau blamaţi, cei mai mulţi primeau avertismente în diferite feluri. Cel mai blînd fel de avertisment era înmînarea unei note pe care trebuiau s-o citească pe loc cu glas încet; unii au fost infamaţi, deoarece au dat credite cu dobîndă mare din bani împrumutaţi cu dobîndă mică. **40.** Cînd aveau loc alegerile de tribuni, dacă nu erau suficienţi candidaţi membri ai ordinului senatorial, numea cavaleri romani, permiţîndu-le după ieşirea din funcţie să aparţină ordinului pe care-l voiau. Deoarece un număr foarte mare de cavaleri se ruinaseră în timpul războaielor civile şi nu îndrăzneau, de teama legii despre spectacole, să se aşeze la teatru pe cele paisprezece trepte rezervate ordinului ecvestru, a proclamat că legea nu se va aplica celor care ei înşişi sau părinţii lor avuseseră o avere conformă cu censul ecvestru.

2. În ce priveşte poporul, a organizat recensămintele pe cartiere, pentru ca plebea să nu fie deturnată prea des de la activităţile ei din pricina donaţiilor de grîne; hotărîse să împartă bonuri de trei ori pe an pentru raţia pe patru luni, dar la protestele plebei a renunţat şi a revenit la sistemul împărţirii lunare. A restabilit şi vechiul obicei al comiţilor şi a instituit pedepse severe împotriva corupţiei; în ziua alegerilor a distribuit triburilor

l'ania şi Scaptia cîte o mie de sesterţi de om din tezaurul său personal, ca să nu dorească să primească ceva de la vreun candidat.

3. Pe lîngă acestea, socotind că sîngele roman trebuia să rămînă pur şi neamestecat cu sînge străin sau de sclav, a fost foarte zgîrcit în acordarea cetăţeniei romane şi a restrîns numărul de eliberări de sclavi. Lui Tiberius, care îi cerea cetăţenia romană pentru un grec, i-a scris: „am să i-o acord, dacă tu personal îmi vei dovedi cît de legitimă este cererea ta"; Liviei care-i cerea acelaşi lucru pentru un gal tributar i-a refuzat rugămintea, dar a acordat scutirea de tribut cu cuvintele: „mai uşor aduc un prejudiciu tezaurului public decît să profanez demnitatea de cetăţean roman". 4. În ce-i priveşte pe sclavi, nu s-a mulţumit numai să îngreuneze dobîndirea libertăţii simple şi a libertăţii complete, determinînd cu atenţie numărul, situaţia şi diferitele categorii care puteau fi eliberate, dar a adăugat şi această prevedere că nici un fel de eliberare nu putea conferi calitatea de cetăţean unui sclav care a fost vreodată pus în lanţuri sau torturat.

5. S-a străduit chiar să se revină la vechea modă de îmbrăcăminte şi, într-o zi, văzînd într-o adunare un număr mare de oameni îmbrăcaţi în negru, a strigat: „iată-i pe romanii, stăpîni ai lumii, poporul îmbrăcat în togă" (Vergilius, *Eneida*, 1, 282); De aceea i-a însărcinat pe edili să nu mai lase oamenii să stea în for sau în împrejurimi decît după ce îşi vor fi scos mantalele care le acopereau togile.

41. În mai multe împrejurări a făcut dovada dărniciei sale. După ce a fost adus la Roma, cu ocazia triumfului alexandrin, tezaurul regal din Egipt, a rezultat o asemenea abundenţă de numerar, încît s-a produs o scădere a dobînzilor şi o creştere nemăsurată a preţurilor terenurilor agricole; atunci şi mai tîrziu, cînd confiscările produceau o sporire de bani în tezaur, dădea împrumuturi gratuite pentru un timp determinat celor care puteau să garanteze dublul. A mărit censul senatorial ridicîndu-l de la opt sute de mii de sesterţi la un milion două sute de mii, iar celor care nu dispuneau de bani le-a plătit el diferenţa. 2. A fost în repetate rînduri darnic cu poporul, dar cu sume diferite: cînd patru sute de sesterţi de fiecare om, cînd trei sute, uneori două

sute cincizeci; nu i-a omis nici pe copiii mici, deşi, conform obiceiului, trebuiau să împlinească zece ani pentru a putea beneficia de asemenea dărnicii. În momentele de penurie de grîu acorda adesea fiecărui cetăţean o cantitate de grîu la un preţ foarte mic, uneori chiar gratuit, şi a dublat valoarea bonurilor de schimb pentru grîu. **42.** În toate actele sale urmărea mai mult binele public decît popularitatea; următorul fapt o dovedeşte: cînd poporul s-a plîns de lipsa şi de scumpetea vinului, l-a dojenit în cuvinte severe: „ginerele meu Agrippa a avut suficientă grijă ca oamenii să nu sufere de sete, construind numeroase apeducte". 2. Şi cînd poporul i-a cerut o distribuire de grîu pe care o promisese, a răspuns că este de bună credinţă şi a acordat-o; dar cînd i s-a cerut cu insistenţă fără ca el să fi promis, a reproşat obrăznicia şi a anunţat într-un edict că nu va acorda nimic, deşi avusese de gînd. A fost la fel de riguros şi de statornic şi în alte ocazii: cînd a aflat că la anunţarea unei distribuiri de bani au fost eliberaţi mulţi sclavi şi înscrişi în numărul cetăţenilor, a refuzat să acorde ceva celor cărora nu le promisese, iar celorlalţi le-a dăruit mai puţin, pentru ca suma programată să fie suficientă. 3. În timpul unei penurii teribile şi greu de rezolvat a expulzat din Roma pe sclavii de vînzare, pe gladiatori şi pe toţi străinii, cu excepţia medicilor, a profesorilor şi a unei părţi a sclavilor; cînd aprovizionarea a putut fi asigurată a avut, spune el în memoriile sale, „intenţia de a suprima pentru totdeauna distribuirile de grîu gratuit din partea statului, deoarece poporul, bizuindu-se pe ele, a abandonat cultivarea ogoarelor"; n-a recurs însă la această măsură, deoarece era sigur că va fi restabilită într-o zi din dorinţa de popularitate. În consecinţă, a încercat să satisfacă interesele agricultorilor, ale comercianţilor, dar şi ale poporului.

43. Prin numărul, varietatea şi splendoarea spectacolelor date de el i-a depăşit pe toţi predecesorii. A declarat că „a organizat patru jocuri publice în numele său, iar în numele altor magistraţi, care sau erau absenţi sau lipsiţi de mijloace, douăzeci şi trei". A organizat spectacole chiar în diferite cartiere, pe mai multe scene cu actori vorbind toate limbile (...) nu numai în for

şi amfiteatru, ci şi în circ şi în incinta pentru alegeri; uneori ele se rezumau la vînători; a organizat şi întreceri atletice pe Cîmpul lui Marte, construind tribune de lemn; de asemenea, a organizat o bătălie navală pentru care a săpat pămîntul în zona în care acum se află pădurea Cezarilor. În zilele de spectacol dispunea gărzi înarmate în oraş, ca să nu fie pradă hoţilor în absenţa populaţiei. 2. La circ aducea în arenă conducători de care, alergători, ucigători de fiare, uneori recrutaţi din tineretul nobil. În repetate rînduri a organizat jocuri troiene cu copii de diferite vîrste, socotind că este un vechi şi nobil obicei de a pune în valoare calităţile unui neam ilustru. Lui Nonius Asprenas, rămas olog în urma unei căzături în timpul jocurilor, i-a dăruit un colier de aur şi le-a permis lui şi descendenţilor săi să poarte *cognomen*-ul de Torquatus. Mai tîrziu a pus capăt unor astfel de jocuri, deoarece oratorul Asinius Pollio s-a plîns amarnic în senat de faptul că nepotul său Aeserninus şi-a rupt piciorul în urma unei căzături.

3. Uneori la reprezentaţiile teatrale şi la jocurile de gladiatori i-a pus şi pe cavalerii romani să participe, pînă cînd faptul a fost interzis printr-un *senatus consultum*. De atunci n-a mai adus nici un tînăr nobil, cu excepţia unui lician, pe care l-a arătat numai pentru că avea o înălţime mai mică de două picioare, o greutate de şaptesprezece livre şi o voce extraordinară. 4. Obişnuia ca, înaintea zilelor de spectacol, să arate poporului în mod excepţional cîte un animal demn de văzut, dacă un asemenea exemplar sosea la Roma; de pildă, a prezentat un rinocer în incinta de alegeri, un tigru pe scenă, un şarpe de cincizeci de coţi în faţa incintei de alegeri.

5. S-a întîmplat ca în timpul unor jocuri votive o indispoziţie bruscă să-l oblige să rămînă aşezat în lectică pentru a deschide defilarea carelor sacre. Altă dată, cu ocazia jocurilor organizate pentru inaugurarea teatrului lui Marcellus, s-a întîmplat ca, rupîndu-se încheieturile scaunului curul, să cadă pe spate. În timpul unui spectacol oferit de nepoţii lui, văzînd poporul cuprins de panică de teama prăbuşirii edificiului şi imposibili-

tatea de a-l linişti, s-a ridicat de la locul său şi s-a aşezat în partea cea mai ameninţată a clădirii.

44. În timpul spectacolelor domneau cea mai mare confuzie şi licenţă; Augustus a pus ordine şi a introdus reguli, deoarece fusese impresionat de insulta adusă unui senator care, la Puteoli, în timpul jocurilor nu fusese întîmpinat de nimeni, deşi asistenţa era foarte numeroasă. În consecinţă a dat un decret al senatului prin care se statua ca la orice spectacol public organizat în indiferent ce loc, primul rînd de scaune să fie rezervat senatorilor şi a interzis ca ambasadorii naţiunilor libere şi aliate să se aşeze în orchestră, deoarece constatase că unii dintre aceştia erau liberţi. 2. A separat soldaţii de popor. A stabilit locuri rezervate pentru plebeii căsătoriţi, tinerilor care purtau toga pretextă, un sector, şi, alături, preceptorilor; a interzis celor îmbrăcaţi în negru să se aşeze pe locurile din mijloc. În ceea ce priveşte femeile, nu le-a permis să urmărească nici măcar spectacolele de gladiatori, în ciuda unui vechi obicei, amestecate cu bărbaţii, ci doar singure numai de pe băncile din sectoarele superioare. 3. Fecioarele vestale au primit un loc separat la teatru în faţa lojii pretorului. La întrecerile atletice a interzis categoric prezenţa femeilor; cum la jocurile pontificale poporul a cerut insistent un cuplu de luptători, a amînat spectacolul pentru a doua zi dimineaţă şi a proclamat că „nu vrea să vină nici o femeie la teatru înaintea orei a cincea". **45.** El însuşi privea jocurile de circ din sufrageria unui prieten sau a unui libert, uneori din loja sa, împreună cu nevasta şi copiii săi. Lipsea de la spectacole ore întregi, uneori zile, scuzîndu-se şi recomandîndu-i pe magistraţii care prezidau jocurile în absenţa sa. Dar, de fiecare dată cînd asista, nu făcea altceva decît să privească jocurile, fie din cauză că îşi amintea că poporul îi reproşase tatălui său Caesar faptul că în timpul spectacolelor citea scrisori şi cereri sau scria, fie din plăcerea pe care o resimţea, plăcere pe care n-a ascuns-o niciodată şi a mărturisit-o adesea. 2. La spectacolele şi jocurile date de alţii oferea întotdeauna din tezaurul său coroane şi premii importante, şi n-a fost dată cînd, asistînd la un concurs grec, să nu-i răsplătească pe adversari, pe fiecare după meritul său. I-a admi-

rat întotdeauna pe luptători, mai ales pe cei latini, pe care-i plăcea să-i confrunte cu cei greci, dar şi bătăile dezordonate între locuitorii oraşului de la colţuri de stradă. 3. A socotit demn de solicitudinea sa toate categoriile care contribuiau în vreun fel la spectacolele publice: a menţinut şi a sporit privilegiile atleţilor, a interzis să fie constrînşi gladiatorii să lupte fără asigurarea eliberării; în ceea ce-i priveşte pe histrioni, a interzis magistraţilor să facă uz de puterea lor coercitivă, pe care o veche lege o extinsese în orice loc şi în orice împrejurare, în timpul jocurilor şi a reprezentaţiilor scenice. 4. A introdus reguli severe în luptele de gymnaziu şi în bătăliile gladiatorilor. A înfrînat dezordinile histrionilor; aflînd că actorul de piese romane Stephanio fusese servit la masă de o matroană tunsă băieţeşte, a pus să fie bătut cu bâtul în trei teatre, apoi l-a alungat; în urma plîngerii pretorului l-a biciuit pe pantomimul Hylas în atriul casei sale în faţa tuturor, iar pe Pylades l-a izgonit din Roma şi Italia, deoarece a arătat cu degetul şi l-a semnalat pe un spectator care-l fluiera.

46. După ce a reglementat în acest fel problemele Romei şi ale administraţiei capitalei, a populat Italia cu douăzeci şi opt de colonii întemeiate de el însuşi, pe care le-a înfrumuseţat cu monumente şi cărora le-a asigurat venituri; ba chiar, într-un fel, le-a acordat o demnitate asemănătoare Romei, căci a imaginat un mod de sufragiu permiţînd decurionilor colonilor să voteze la ei pentru alegerea magistraţilor Romei şi să trimită voturile lor în capitală. Pentru a stimula peste tot meritele şi familiile numeroase ale păturilor inferioare, acorda intrarea în ordinul ecvestru oricui o cerea în baza unei recomandări a oraşului, iar cînd vizita regiunile Italiei, orice membru al plebei, care dovedea că are băieţi sau fete, primea cîte o mie de sesterţi pentru fiecare copil.

47. Provinciile mai importante şi care nu erau uşor şi nici recomandabil să fie administrate de magistraţi anuali şi le-a rezervat; pe celelalte le-a atribuit proconsulilor traşi la sorţi; cu toate acestea a schimbat statutul unora şi le-a vizitat pe majoritatea adesea, indiferent de categorie. Unele oraşe care aveau

statutul de oraşe federate, dar care decăzuseră din cauza anarhiei, şi-au pierdut libertatea; a ajutat financiar pe altele copleşite de datorii şi a reîntemeiat oraşe distruse de cutremure; cele care au făcut servicii importante poporului roman au primit dreptul latin sau dreptul de cetăţenie romană. N-a existat provincie, cu excepţia Africii şi a Sardiniei, pe care să n-o fi vizitat, după ştiinţa mea. A vrut să le viziteze şi pe acestea – după înfrîngerea lui Sextus Pompeius alungat din Sicilia –, dar a fost împiedicat de furtuni continue, de o forţă excepţională; apoi n-a mai avut ocazia sau vreun motiv să le viziteze.

48. Regatele pe care le-a luat în stăpînire în timpul războaielor civile le-a redat, cu rare excepţii, vechilor stăpînitori sau le-a atribuit unor străini. În ceea ce îi priveşte pe regii aliaţi, i-a înrudit între ei, căci era un susţinător şi partizan al apropierilor şi prieteniilor; de altminteri, s-a preocupat de toţi de parcă ar fi făcut parte din imperiu; le-a dat mentori pentru copiii încă de vîrstă fragedă sau mai slabi la minte, pînă cînd creşteau sau îşi redobîndeau raţiunea; pe mulţi copii ai regilor i-a educat şi i-a instruit împreună cu copiii săi.

49. În domeniul militar a repartizat legiunile şi trupele auxiliare pe provincii, a stabilit o flotă la Misenum şi alta la Ravenna pentru apărarea Mării Adriatice şi Tyrreniene; restul efectivelor le-a repartizat pentru paza Romei şi a sa însuşi, după ce a lăsat la vatră trupele de calaguritani pe care-i păstrase pînă la înfrîngerea lui Marcus Antonius; de asemenea, a concediat trupele de germani după înfrîngerea lui Varus. 2. Cu toate acestea n-a admis niciodată să fie mai mult de trei cohorte la Roma şi încă fără să aibă cazarmă; celelalte au fost staţionate în tabere de iarnă şi de vară din jurul oraşelor vecine. De altminteri, pentru toate trupele a fixat durata serviciului militar, valoarea răsplăţilor în funcţie de grad, timpul petrecut sub arme, şi a pensiilor militare, astfel încît după liberare nimeni să nu poată fi, din cauza vîrstei şi a sărăciei, antrenat în rebeliuni. Şi, pentru ca permanent şi fără dificultate să poată avea banii necesari întreţinerii şi recompensării trupelor, a creat un tezaur militar alimentat prin noi impozite.

3. Pentru a putea fi mai repede şi mai uşor informat despre evenimentele din provincii a dispus mai întîi tineri la anumite distanţe pe drumurile strategice; mai tîrziu, a dispus vehicule. Ultimul sistem i s-a părut mai eficace, deoarece purtătorul de scrisoare venea de la faţa locului şi putea fi interogat în caz de necesitate. **50.** Pentru a sigila diplomele, hîrtiile oficiale şi scrisorile s-a folosit la început de un sigiliu cu imaginea sfinxului, apoi cu cea a lui Alexandru Macedon şi în cele din urmă de unul gravat cu propria sa imagine, făcut de Dioscoride – care a rămas sigiliul oficial al principilor ulteriori. Pe fiecare scrisoare indica ora nu numai a zilei, ci şi a nopţii.

51. Există nenumărate dovezi ale spiritului său civic şi ale clemenţei sale. Spre a nu-i enumera pe toţi membrii partidei adverse cărora le-a acordat iertarea şi viaţa, ba chiar le-a permis să deţină poziţii fruntaşe în stat, îi voi menţiona numai pe Iunius Novatus şi pe Cassius Patavinus, doi plebei; i-a pedepsit, pe primul cu o amendă, pe al doilea cu un exil uşor, deşi primul a pus în circulaţie o pretinsă scrisoare din tinereţe a lui Agrippa foarte severă la adresa lui Augustus, iar cel de al doilea declarase în plin banchet că nu-i lipsea nici dorinţa, nici curajul de a-l ucide. 2. Odată, în timpul unei judecăţi, auzind că lui Aemilius Aelianus din Corduba i se aducea drept acuzaţia cea mai gravă faptul că obişnuia să-l vorbească de rău pe împărat, întorcîndu-se către acuzator cu o mină înfuriată a spus: „vreau să-mi dovedeşti; îl voi face pe Aelianus să ştie că şi eu am limbă, căci voi spune eu mai multe despre el"; şi n-a mai continuat nici atunci, nici mai tîrziu ancheta. 3. Lui Tiberius, care-i adresase o scrisoare pe acelaşi subiect, dar cu mai mare violenţă, i-a răspuns: „dragul meu Tiberius, fereşte-te să te laşi în voia vîrstei şi să te indignezi prea tare că există oameni care mă vorbesc de rău; fii mulţumit că nu ne pot face nici un rău".

52. Ştia că pînă şi proconsulii îi ridică temple; n-a acceptat în nici o provincie decît dacă numele său era ascociat cu cel al Romei. La Roma a refuzat categoric această onoare; a mers pînă acolo, încît a topit toate statuile de argint care-i fuseseră ridicate

odinioară şi cu suma obţinută i-a consacrat lui Apollo Palatinul trepiede de aur.

Cînd, cu mare insistenţă, poporul i-a oferit dictatura, s-a aşezat în genunchi, şi-a aruncat de pe umeri toga şi l-a rugat insistent să nu i-o impună. **53.** Considerînd denumirea de „stăpîn" o insultă infamantă, a respins-o permanent cu oroare. Cînd, în timpul unui spectacol, într-un mim s-au spus cuvintele:

O stăpîne drept şi bun!

iar spectatorii toţi au aprobat spusele plini de bucurie ca şi cum îi erau lui aplicate, pe dată a pus capăt prin gestul mîinii şi prin mimică adulaţiei indecente; a doua zi a sancţionat faptul printr-un edict redactat în termeni foarte severi; de atunci înainte n-a suportat să fie numit stăpîn nici măcar de copiii sau de nepoţii săi, nici în joacă, nici în serios, şi le-a interzis să glumească între ei în acest fel. 2. Nu pleca sau intra în vreun oraş sau tîrg decît seara sau noaptea, pentru a nu obliga pe cineva să-i iasă în întîmpinare. În timpul consulatului mergea de regulă pe jos, în restul timpului într-o lectică închisă. La audienţele publice admitea şi plebea şi îi primea cu atîta bunăvoinţă pe solicitanţi, încît în glumă i-a reproşat unuia care îi prezenta ezitant o petiţie „de parcă ar da o monedă unui elefant". 3. În zilele de şedinţe ale senatului îi saluta pe senatori numai în sala de şedinţe şi numai după ce se aşezaseră, numindu-l pe fiecare pe nume fără ca nimeni să trebuiască să i le amintească; chiar cînd pleca, îşi lua rămas bun fără să-i oblige să se scoale în picioare. Întreţinea relaţii de prietenie cu mulţi senatori şi n-a lipsit de la solemnităţile celebrate de fiecare dintre ei decît la bătrîneţe, după ce într-o zi a fost împins de mulţime în timpul ceremoniilor unei logodne. Gallus Terrinius, senator, nu era dintre intimii săi; cu toate acestea, cînd a orbit pe neaşteptate şi din acest motiv se hotărîse să moară de foame, Augustus l-a vizitat personal, l-a consolat şi i-a redat gustul pentru viaţă.

54. În timpul unei cuvîntări pe care a ţinut-o în senat un senator i-a spus: „n-am înţeles", un altul „te-aş contrazice dacă mi-ai lăsa timp". Cînd, din cauza disputelor prea aprinse din senat, i s-a întîmplat să părăsească furios clădirea, unii i-au strigat: „tre-

buie lăsată senatorilor libertatea de a discuta despre problemele de stat". Cu ocazia alcătuirii listei senatului, cînd fiecare îşi alegea un coleg, Antistius Labeo l-a ales pe M. Lepidus, odinioară duşman al lui Augustus şi în acel moment aflat în exil; la întrebarea lui Augustus dacă nu-i găseşte pe alţii mai demni, i-a replicat: „fiecare are dreptul să judece". Cu toate acestea nimeni nu a fost pedepsit pentru sinceritate sau pentru încăpăţînare. **55.** Nu s-a temut de pamfletele răspîndite în senat împotriva sa, dar le-a respins cu mare grijă, fără să-i urmărească pe autori; a propus doar să fie divulgate numele celor care scriseseră poeme sau pamflete la adresa cuiva sub pseudonim.

56. Hărţuit de glumele răuvoitoare şi insultătoare ale unora împotriva sa, le-a replicat printr-un edict. Şi totuşi a intervenit pentru ca să nu se ia nici o măsură împotriva insolenţei testatorilor. De fiecare dată cînd participa la alegeri, umbla printre triburi cu candidaţii săi şi solicita voturi pentru ei conform obiceiului încetăţenit. Vota el însuşi în tribul său ca un cetăţean oarecare. Cînd depunea mărturie în justiţie accepta să fie interogat şi contrazis cu cea mai mare răbdare. 2. A construit un for prea îngust, deoarece n-a îndrăznit să-i exproprieze pe proprietarii caselor învecinate. Niciodată nu i-a recomandat pe fiii săi poporului fără să adauge „dacă vor merita". S-a plîns foarte tare cînd toţi spectatorii s-au sculat în picioare şi i-au aplaudat pe fiii săi care mai purtau încă toga pretextă. A vrut ca prietenii săi care deţineau poziţii importante la Roma să fie supuşi dreptului civil şi legilor judiciare, asemenea tuturor cetăţenilor. 3. Cassius Severus l-a acuzat pe Aspernas Nonius, prieten al lui Augustus, de omucidere prin otrăvire; Augustus a cerut senatului „să judece după cum îi este datoria; în ceea ce-l priveşte, el ezită, să nu fie acuzat de încălcarea legii, dacă îl ajută, iar dacă nu, să nu fie acuzat că se abţine şi nu ajută un prieten şi astfel îi determină condamnarea"; la cererea unanimă a senatului s-a aşezat, pentru cîteva ore, pe banca apărării, dar fără să spună o vorbă şi fără să facă vreo depoziţie. 4. A fost alături şi de clienţii săi, de pildă alături de Scutarius, unul din reangajaţii săi care era judecat pentru injurii. Pe un singur acuzat l-a sustras judecăţii, dar numai

înduplecîndu-l pe acuzator prin rugăminţi în prezenţa judecătorilor; este vorba de Castricius care îi dăduse informaţii despre conjuraţia lui Murena.

57. Este uşor de apreciat cîtă afecţiune i-au adus asemenea merite. Las deoparte senatus consultele, deoarece pot părea expresia necesităţii sau a respectului. Cavalerii romani celebrau întotdeauna din proprie iniţiativă ziua lui de naştere timp de două zile. Toate clasele statului aruncau în fiecare an monede în lacul Curtius, o făgăduială făcută zeilor pentru sănătatea sa; de asemenea, la kalendele lui ianuarie îi aduceau cadouri de bun augur pe Capitoliu chiar cînd era absent, cadouri din care Augustus a cumpărat statui foarte preţioase ale zeilor şi le-a aşezat în diferite cartiere, ca, de pildă, cea a lui Apollo Sandaliarul, a lui Iupiter Tragicul şi altele. 2. Pentru reconstruirea casei sale de pe Palatin, distrusă de foc, veteranii, decuriile, triburile şi chiar persoane individuale din toate categoriile i-au adus din iniţiativa lor bani, fiecare după posibilităţi; cu toate acestea, el s-a mulţumit să mîngîie grămezile de bani şi nu a luat din fiecare decît un dinar. Cînd se întorcea dintr-o provincie era întîmpinat nu numai cu urări de bun venit, dar şi cu cîntece. S-a luat chiar obiceiul ca, ori de cîte ori revenea la Roma, să fie amînate execuţiile. **58.** Titlul de părinte al patriei i-a fost decernat printr-un acord total şi spontan: mai întîi plebea i l-a oferit printr-o delegaţie trimisă la Antium; apoi, deoarece îl refuza, o mulţime numeroasă încoronată cu laur i l-a oferit cînd a sosit la un spectacol la Roma; în sfîrşit, senatul i l-a acordat nu printr-un decret sau prin aclamaţii, ci prin intermediul lui Valerius Messala. Acesta a spus în numele tuturor: „Vorbele mele să-ţi fie ţie şi familiei tale fericite şi de bun augur, Caesar Augustus! Noi considerăm că ele vor asigura o fericire eternă şi o bucurie statului: senatul în acord cu poporul te salută ca părinte al patriei". Augustus, cu lacrimi în ochi, a răspuns în următorii termeni (citez cuvintele lui, cum le-am citat şi pe cele ale lui Messala): „Realizîndu-mi dorinţele, senatori, ce să le mai cer zeilor nemuritori, decît să văd această înţelegere între voi pînă la sfîrşitul vieţii mele?"

59. Medicului Antonius Musa care-l scăpase de o boală grea i-au ridicat prin subscripţie publică o statuie lîngă cea a lui Esculap. Unii şefi de familie au prescris prin testament moştenitorilor să conducă pe Capitoliu victime pentru sacrificiu precedate de un afiş, pentru împlinirea jurămîntului pe care-l făcuseră, dacă Augustus le supravieţuieşte. Oraşe ale Italiei au stabilit ca început al anului ziua cînd a venit în vizită pentru prima oară. Majoritatea provinciilor i-au dedicat, în afară de temple şi altare, jocuri cincinale aproape în fiecare oraş. **60.** Regii prieteni şi aliaţi au întemeiat fiecare în regatul său oraşe cu numele de Caesarea şi toţi la un loc au hotărît să termine prin cheltuială comună templul lui Iupiter Olimpianul de la Atena, templu început de foarte multă vreme şi rămas neterminat, şi să-l dedice geniului lui Augustus; adesea părăseau regatele lor pentru a-i aduce omagiu nu numai la Roma, ci şi cînd vizita provincii, îmbrăcaţi în togă, fără însemne regale, ca nişte simpli cetăţeni.

61. Deoarece am expus care a fost comportarea lui Augustus în fruntea armatelor, a magistraturilor, în administrarea statului pe toată suprafaţa pămînturilor în timp de război şi de pace, voi descrie acum care i-au fost viaţa şi comportarea, de ce moravuri şi de ce destin a avut parte în viaţa de familie, din tinereţe pînă la sfîrşitul vieţii.

2. Şi-a pierdut mama în timpul primului său consulat, sora Octavia la vîrsta de cincizeci şi patru de ani. Cum de amîndouă a avut mare grijă, le-a cinstit cu cele mai mari onoruri şi după moarte.

62. În tinereţe se logodise cu fiica lui P. Servilius Isauricus; dar, cînd s-a împăcat cu Antonius după primul lor conflict, la cererea soldaţilor adresată celor doi să se unească printr-o legătură de familie, s-a căsătorit cu Claudia, fiica vitregă a lui Antonius, fiica Fulviei şi a lui P. Clodius, deşi abia era nubilă; apoi, certîndu-se cu soacra sa Fulvia, a trimis-o acasă încă fecioară. 2. Mai tîrziu s-a căsătorit cu Scribonia, văduvă a doi consulari, cu copii din ambele căsătorii. A divorţat de ea „dezgustat", cum scrie el însuşi, „de perversitatea moravurilor ei" şi, imediat, s-a căsătorit cu Livia Drusilla, răpind-o de la soţul ei,

Tiberius Nero, deşi era însărcinată; a păstrat-o pînă la sfîrşitul vieţii şi a înconjurat-o cu dragoste şi o stimă unice.

63. Cu Scribonia a avut o fată, pe Iulia; Livia nu i-a dăruit nici un copil, deşi a dorit enorm; Livia a rămas însărcinată, dar copilul s-a născut prematur. Pe Iulia a căsătorit-o mai întîi cu Marcellus, fiul surorii sale Octavia, abia ieşit din vîrsta copilăriei; apoi, după moartea lui Marcellus, cu M. Agrippa, obţinînd de la sora sa să-i cedeze ginerele: Agrippa era în acel moment căsătorit cu una din cele două Marcella şi avea copii cu ea. 2. Cînd Agrippa a murit, a căutat multă vreme, pînă şi în ordinul ecvestru, pînă să-l aleagă pe Tiberius ca fiu vitreg; l-a obligat să-şi abandoneze soţia, deşi era însărcinată şi îi dăruise un copil. M. Antonius scrie că mai întîi i-o promisese pe Iulia fiului său Antonius, apoi lui Cotis, rege al geţilor, şi că în această perioadă îi ceruse în schimb regelui pe fiica acestuia în căsătorie.

64. Agrippa şi Iulia i-au dăruit trei nepoţi, Gaius, Lucius şi Agrippa, şi două nepoate, Iulia şi Agrippina. Pe Iulia a măritat-o cu Lucius Paulus, fiul censorului, pe Agrippina cu Germanicus, nepotul surorii sale. I-a adoptat pe Gaius şi pe Lucius cumpărîndu-i de la tatăl lor cu bani şi balanţă; încă din tinereţe i-a făcut să participe la treburile statului şi, după ce au devenit consuli, i-a trimis în provincii şi la armate. 2. Pe fiica sa şi pe nepoate astfel le-a educat, încît le-a învăţat să lucreze lîna şi le-a interzis să pronunţe vreo vorbă sau să facă ceva pe ascuns care să nu poată fi înscris în jurnalul zilnic al casei. Le-a interzis cu desăvîrşire să aibă contacte cu străini; într-o zi i-a scris lui Lucius Vinicius, un tînăr de mare distincţie: „ţi-ai luat o libertate excesivă, venind să o saluţi pe fata mea la Baiae". 3. Pe nepoţii săi i-a învăţat personal să imite scrierea; cînd lua cina împreună cu ei, îi aşeza la picioarele patului, iar cînd călătorea mergeau înaintea lui sau călăreau alături de el. **65.** Destinul nu i-a permis să se bucure de descendenţă şi nici de moralitatea familiei în care a avut mare încredere. Cele două Iulii, fiica şi nepoata, s-au pîngărit în fel şi chip: le-a alungat pe amîndouă. Gaius şi Lucius au dispărut amîndoi la un interval de timp de optsprezece luni unul de altul; Gaius a murit în Licia, Lucius la Massilia. Pe cel

de al treilea nepot, Agrippa, l-a adoptat în for conform legii curiate o dată cu Tiberius, fiul său vitreg; dar în curînd Agrippa şi-a manifestat caracterul grosolan şi brutal şi a fost relegat în Surrentum.

2. Cu toate acestea, Augustus a suportat mai bine moartea alor săi decît dezonoarea. Dispariţia lui Gaius şi a lui Lucius nu l-a frînt; în schimb, în ceea ce-o priveşte pe fiica sa a informat senatul printr-o notă citită de un cvestor în absenţa sa; de ruşine, lungă vreme s-a ţinut departe de societate; s-a gîndit chiar s-o ucidă. În orice caz, cînd în acel timp una din complice, liberta Phoebe, s-a sinucis prin spînzurare, a spus că „ar fi preferat să fie tatăl lui Phoebe". 3. Fiicei sale exilate i-a interzis vinul şi orice fel de lux, contactul cu orice bărbat, om liber sau sclav, fără să i se fi cerut avizul: voia să ştie vîrsta, statura, tenul, chiar şi semnele particulare şi cicatricele. Abia după cinci ani i-a permis să plece din insulă pe continent şi să-i îndulcească puţin tratamentul. N-a vrut însă niciodată s-o ierte în ciuda rugăminţilor repetate ale poporului roman; le-a urat tuturor asemenea fiice şi neveste. 4. Cum nepoata sa Iulia a avut un copil după condamnarea ei, a interzis să fie recunoscut şi crescut. Deoarece Agrippa nu se schimbase deloc în bine, ba dimpotrivă, devenise din ce în ce mai nebun, l-a dus pe o insulă şi l-a înconjurat cu o gardă militară. S-a îngrijit să fie condamnat printr-un *senatus consultum* pe vecie la exil în acel loc. Şi de fiecare dată, la orice menţionare în prezenţa sa a numelui de Agrippa sau al celor două Iulii, spunea gemînd: „Mai bine piereai fără nuntă, mai bine nu te năşteai" (Homer, *Iliada*, 3, 40) şi nu-i numea decît cele trei abcese şi cele trei cancere ale sale.

66. Nu lega cu uşurinţă prietenii, dar a fost un prieten statornic; nu se mulţumea numai să răsplătească în mod demn virtuţile şi meritele lor, ci le suporta şi defectele, numai să fi fost tolerabile. Dintre toţi prietenii n-a dizgraţiat pe nimeni, cu excepţia lui Salvidienus Rufus, pe care de la o condiţie socială măruntă îl ridicase pînă la demnitatea de consul, şi pe Cornelius Gallus, pe care îl numise prefect al Egiptului. 2. Primul a pus la cale o rebeliune: Augustus a determinat senatul să-l condamne;

lui Gallus, pentru a-l pedepsi pentru ingratitudine şi pentru spiritul său răuvoitor, i-a interzis accesul în casa sa şi în provinciile sale. Cînd însă Gallus, în urma delaţiunilor şi a unui *senatus consultum*, a fost constrîns la sinucidere, a lăudat pietatea celor care-l apărau cu atîta indignare, dar a deplîns moartea şi s-a plîns de condiţia în care se află „deoarece lui nu-i era îngăduit să se mînie împotriva prietenilor". 3. Ceilalţi au strălucit bogaţi şi puternici, fruntaşi ai ordinului lor, pînă la sfîrşitul vieţii, deşi şi ei l-au ofensat uneori. De pildă, ca să nu dau alte exemple, s-a plîns uneori de susceptibilitatea lui M. Agrippa şi de indiscreţia lui Maecenas; cel dintîi, la prima bănuială de răceală şi pentru că i-ar fi fost preferat Marcellus, a părăsit totul pentru a se retrage la Mytilene; al doilea a dezvăluit soţiei sale Terentia secretul conjuraţiei lui Murena, recent descoperită. 4. În revanşă, a pretins de la prieteni aceeaşi bunăvoinţă atît în timpul vieţii, cît şi după moarte. Într-adevăr, deşi nu urmărea moşteniri, nedorind să fie moştenitorul unor necunoscuţi, totuşi cîntărea foarte atent ultimele declaraţii ale prietenilor şi nu-şi disimula supărarea dacă erau prea măsuraţi în cuvinte de laudă, şi nici bucuria dacă îi dovedeau recunoştinţă şi dragoste. În ce priveşte darurile lăsate lui prin testament sau partea lui de moştenire de la persoane care aveau familie, o restituia imediat copiilor defunctului sau, dacă erau prea mici, cînd îmbrăcau toga virilă sau în ziua căsătoriei, adăugînd şi din partea lui.

67. Ca patron şi ca stăpîn a fost sever, dar şi indulgent şi clement. A cinstit şi a tratat ca pe nişte prieteni pe mulţi din liberţii săi, de pildă pe Licinus, Celadus şi pe alţii. Pe sclavul său Cosmus, care l-a criticat fără menajamente, s-a limitat să-l pună în lanţuri. Administratorul său Diomedes se plimba împreună cu el; de frică l-a împins spre un mistreţ care se repezise pe neaşteptate asupra lor; cu toate acestea, Augustus a preferat să-l trateze de fricos decît de criminal şi, deşi pericolul fusese mare, a transformat totul în glumă, deoarece nu a existat o intenţie. 2. În schimb, l-a condamnat la moarte pe Polus, unul din cei mai iubiţi liberţi ai săi, deoarece s-a descoperit că întreţinea legături

adulterine cu matroane; secretarului său, deoarece a divulgat conţinutul unei scrisori în schimbul a cinci sute de dinari, i-a frînt picioarele; cînd pedagogul şi servitorii lui Gaius, fiul său, au profitat de boala şi de moartea acestuia pentru a se plimba cu trufie şi cu lăcomie prin provincie, i-a azvîrlit într-un fluviu cu o greutate atîrnată de gît.

68. În prima tinereţe a suferit pîngăriri de tot felul. Sextus Pompeius l-a acuzat că este efeminat; Marcus Antonius, că a obţinut adoptarea de către unchiul său prostituîndu-se cu el; de asemenea Lucius, fratele lui Marcus Antonius, pretindea că şi-a prostituat virtutea, care fusese deja pîngărită de Iulius Caesar, lui Aulus Hirtius în Hispania, în schimbul a trei sute de mii de sesterţi şi că obişnuia să-şi ardă părul de pe picioare cu coji de nucă încinsă, ca să-l facă să crească mai moale. Într-o zi, în timpul unor jocuri publice, toţi spectatorii au interpretat ca o bătaie de joc la adresa lui Augustus şi au aplaudat toţi versul spus pe scenă de un actor despre preotul Cibelei care cînta la timbală:

Oare nu-l vezi pe acest desfrînat cum guvernează
lumea cu degetul?

69. În ce priveşte adulterele, nici măcar prietenii săi nu le neagă, dar îl scuză că le-a comis nu din desfrîu, ci pentru a cunoaşte mai bine planurile adversarilor săi, chestionîndu-le pe nevestele lor. Marcus Antonius îi reproşează, în afară de căsătoria sa precipitată cu Livia, faptul că a smuls-o pe nevasta unui bărbat consular din sala de mese sub ochii soţului, a dus-o în camera sa şi a readus-o la masă cu urechile roşii şi părul răvăşit; că a repudiat-o pe Scribonia, deoarece ea a deplîns faptul că un om fără moravuri are o putere atît de mare; că şi-ar fi procurat prin intermediul prietenilor amante pe care aceştia le dezbrăcau şi le examinau, fie ele mame de familie, fie fecioare adulte, ca şi cum ar fi fost vîndute de vînzătorul de sclavi Toranius. 2. Marcus Antonius i-a scris chiar lui Augustus cu vechea prietenie dinainte de a deveni duşmani şi adversari: „De ce te-ai schimbat în ceea ce mă priveşte? Pentru că posed o regină? Dar este soţia mea! Oare de acum sau încă de nouă ani? Tu eşti numai cu Drusilla? Fii sănătos dacă, atunci cînd citeşti

această scrisoare, nu eşti cu Tertulla sau cu Terentilla sau cu Rufilla sau cu Salvia Titisenia sau cu toate. Ce contează în ce loc şi cu cine faci amor?"

70. S-a vorbit despre un banchet secret dat de Augustus, pe care toată lumea îl numea banchetul celor „doisprezece zei"; participanţii la banchet erau îmbrăcaţi în ţinuta zeilor şi a zeiţelor; Augustus însuşi era deghizat în Apollo, ceea ce-i reproşează nu numai scrisorile lui Antonius, care-i enumeră ironic numele tuturor, ci şi aceste versuri anonime foarte cunoscute:

De îndată ce masa de banchete l-a cuprins pe amfitrionul ăstora
şi Mallia a văzut şase zei şi şase zeiţe,
cînd Caesar în impietatea lui l-a parodiat pe Apollo,
cînd i-a desfătat pe comeseni cu noi adultere ale zeilor,
atunci toate divinităţile au părăsit pămînturile,
şi însuşi Iupiter a fugit de pe tronul său de aur.

2. Sărăcia şi foametea care domneau în acel moment la Roma au sporit scandalul produs de acest banchet; astfel, a doua zi s-au auzit strigătele: „zeii au mîncat tot grîul, Caesar este într-adevăr Apollo, dar Apollo călăul", *cognomen* cu care zeul era onorat într-un cartier al Romei. Mai era acuzat că-i plac mobilele de lux şi vasele de Corint şi că era pasionat de jocuri de noroc. În timpul proscripţiilor s-a scris pe statuia lui:

Tatăl mi-era argintar, eu iubesc bronzul corintian, deoarece se bănuia că i-a pus pe unii pe lista proscrişilor pentru a pune mîna pe vasele lor de Corint; în timpul războiului sicilian s-a răspîndit următoarea epigramă:

După ce-a pierdut corăbiile în două bătălii,
pentru a cîştiga, joacă permanent zaruri.

71. Din toate aceste acuzaţii şi calomnii a respins-o cel mai uşor pe cea de desfrîu, fie în acel moment, fie mai tîrziu, prin viaţa integră pe care a dus-o; de asemenea, acuzaţia de a iubi prea mult luxul, deoarece, cînd a cucerit Alexandria, din tot tezaurul regal n-a luat pentru sine decît o cupă marină şi mai tîrziu a

dat la topit toate vasele sale de aur de uz curent. În ce priveşte plăcerile, a fost întotdeauna un doritor şi, chiar mai tîrziu, se zice, plăcerea lui era să defloreze fete tinere pe care i le furniza chiar soţia sa. Reputaţia de jucător nu l-a deranjat în nici un fel şi a continuat să joace pentru plăcerea lui fără să se ferească, chiar şi la bătrîneţe şi nu numai în decembrie, ci şi în celelalte luni, în zilele de sărbătoare şi în cele de lucru. Asupra acestui fapt nu există nici un dubiu. 2. Există o scrisoare autografă a lui în care scrie: „Am luat cina, dragul meu Tiberius, cu aceiaşi; s-au adăugat Vinicius şi Silius, tatăl. În timpul cinei am jucat ca nişte bătrîni, şi ieri şi astăzi; se zvîrleau zarurile şi, cînd cineva reuşea lovitura cîinelui sau şasele, arunca la mijloc cîte un dinar pentru fiecare zar; cel care reuşea lovitura Venerei îi aduna pe toţi". 3. Şi, în altă scrisoare: „Cît despre noi, dragă Tiberius, Quinquetriile le-am petrecut destul de plăcut; am jucat toate zilele şi am încălzit masa de joc. Fratele tău a jucat scoţînd strigăte; la sfîrşit totuşi n-a fost în pagubă mare, dar numai după pierderi serioase; şi-a revenit treptat împotriva oricărei speranţe. Eu am pierdut douăzeci de mii de sesterţi, deoarece, conform obiceiului meu, am fost un jucător excesiv de generos. Dacă le-aş fi cerut mizele de care i-am iertat sau dacă le-aş fi cerut sumele pe care le-am dăruit fiecăruia, aş fi cîştigat cincizeci de mii de sesterţi. Prefer însă să fiu astfel: bunătatea mea mă va ridica pînă la gloria cerească". 4. I-a scris fiicei sale: „ţi-am trimis două sute cincizeci de dinari, sumă pe care am dat-o fiecărui comesean rugîndu-i să joace în timpul cinei fie arşice, fie par şi impar".

72. În rest, este un lucru cert că a dus o viaţă foarte cumpătată şi nu a fost bănuit de vicii. A locuit la început lîngă forul roman deasupra scărilor inelare, în casa care aparţinuse oratorului Calvus; apoi, pe Palatin în casa tot atît de modestă a lui Hortensius; ea nu se distingea prin mărime sau lux, de pildă avea porticuri mici din piatră luată de pe muntele alban şi nu avea nici marmură, nici mozaicuri preţioase. Timp de peste patruzeci de ani s-a culcat în aceeaşi cameră, iarna şi vara; deşi constatase că iarna clima de la Roma îi dăuna sănătăţii, petrecea cu regularitate acest anotimp în capitală. 2. Dacă voia să lucreze

în secret şi fără să fie deranjat, avea la etaj un cabinet pe care îl numea „Syracuza" şi „atelierul său": se retrăgea aici sau în casa lui Maecenas. Pentru odihnă frecventa litoralul şi insulele Campaniei sau oraşele cele mai apropiate de Roma, anume Lanuvium, Praeneste, Tibur, localitate unde adesea judeca procese sub porticul lui Hercules. 3. Nu-i plăceau vilele somptuoase şi luxoase. Şi chiar cînd nepoata sa Iulia şi-a construit o vilă splendidă, a poruncit să fie rasă de pe suprafaţa pămîntului; casele sale, deşi modeste, le-a înfrumuseţat mai puţin prin statui şi tablouri, cît prin colonade şi boscheţi şi curiozităţi antice şi rare, cum ar fi resturile enorme ale unui animal monstruos descoperite la Capri, care au fost numite oasele giganţilor, şi arme de eroi. **73.** Inventarul său domestic şi mobilele erau simple, cum se vede din paturile şi mesele care se păstrează pînă în zilele noastre şi care abia dacă ar fi potrivite cu un particular. Se zice că se culca numai pe paturi joase şi fără cuverturi bogate. Purta ca haină numai una de interior confecţionată de sora sa, de nevasta sa, de fiică şi nepoate; togile lui nu erau nici strîmte, nici largi, la fel şi banda de purpură, doar pantofii cu talpa ceva mai groasă pentru a părea mai înalt. În cameră avea întotdeauna o haină de oraş şi pantofi pregătiţi pentru cazuri neprevăzute.

74. Invita adesea la masă, dar numai conform regulilor şi ţinînd cont de rang şi de persoane. Valerius Messala ne spune că n-a primit nici un libert la masă cu excepţia lui Mena, dar numai după ce l-a echivalat cu cetăţenii liberi prin naştere, deoarece îi predase flota lui Sextus Pompeius. Augustus însuşi scrie că a invitat odată la masă un libert, în vila căruia era oaspete şi care mai de mult aparţinuse gărzii sale personale. Uneori întîrzia la masă şi pleca mai devreme, căci comesenii începeau masa înainte de sosirea lui şi o continuau după plecarea lui. Cina avea trei sau maximum şase feluri şi, dacă modera cheltuielile, în schimb amabilitatea lui era desăvîrşită. Într-adevăr, cînd comesenii tăceau sau vorbeau cu voce joasă, provoca discuţii de ordin general şi aducea actori, histrioni sau chiar pantomimi vulgari de circ şi mai adesea bufoni.

75. Celebra zilele de sărbătoare şi solemnităţile cu mare darnicie şi uneori numai cu simple amuzamente. În timpul Saturnaliilor sau în orice ocazie distribuia cînd daruri, haine, aur şi argint, cînd monede de toate felurile, chiar şi unele vechi datînd din vremea regilor sau străine; alteori nimic altceva decît cuverturi militare sau bureţi sau un făcăleţ, cleşti şi alte obiecte de acest fel însoţite de texte obscure şi cu dublu sens. Avea obiceiul în timpul meselor să pună în vînzare obiecte de diferite valori, tablouri întoarse pe dos, pentru a vedea hazardul împlinind sau înşelînd speranţele cumpărătorilor: astfel la fiecare pat se organiza o licitaţie şi se comunica pe faţă cîştigul sau pierderea. **76.** În ce priveşte hrana (căci nu vreau să omit nici un detaliu) pretenţiile lui erau minime şi aproape vulgare. Preferinţele lui erau pîinea inferioară, peşti mici, brînză de vacă presată cu mîna, smochine proaspete din acel soi care dă două roade pe an. Mînca şi înainte de cină, în orice loc şi în orice moment, după necesităţile stomacului. El însuşi o spune într-o scrisoare: „noi în trăsură am gustat pîine şi curmale". 2. În altă scrisoare: „în timp ce lectica mă purta de la portic spre casă, am mîncat o uncie de pîine şi cîteva boabe de struguri uscaţi". Şi în alta: „dragul meu Tiberius, nici măcar un iudeu în timpul sabatului nu respectă atît de strict postul, cum am făcut eu astăzi; căci doar la băi am mîncat două înghiţituri înainte de a începe masajul". Aceste capricii l-au făcut să mănînce uneori singur, fie înainte, fie după un banchet, în timp ce nu se atingea de mîncare în timpul mesei. **77.** Era foarte sobru în ceea ce priveşte vinul. După cele transmise de Cornelius Nepos obişnuia să bea nu mai mult de trei ori în timpul cinei în tabăra militară de la Mutina. Mai tîrziu, nici în cele mai mari excese nu depăşea două măsuri de vin şi, dacă le depăşea, vomita. Cel mai mult îi plăcea vinul raetic şi nu bea în timpul zilei. Ca băutură lua o bucată de pîine muiată în apă proaspătă sau castravete sau lăptucă tînără sau fructe zemoase proaspete sau conservate.

78. După masa de prînz, fără să-şi scoată hainele sau încălţările, fără să-şi acopere picioarele, se odihnea puţin cu mîinile pe ochi. De la cină se retrăgea într-o mică lectică care- i

servea pentru veghe; acolo rămînea pînă tîrziu în noapte, pînă cînd treburile zilnice erau sau încheiate sau aproape încheiate. După aceea se culca, dar nu mai mult de şapte ore şi nici măcar acestea continuu, ci se trezea în acest răstimp de trei sau patru ori. 2. Dacă, după ce se trezea, nu-şi putea regăsi somnul, cum se întîmplă, chema lectori sau povestitori şi de multe ori ajungea astfel pînă în zori. Niciodată nu stătea treaz în întuneric fără să aibă pe cineva lîngă el. Dimineaţa îi era greu să se scoale. Dacă trebuia să se scoale devreme pentru vreo îndatorire sau vreun sacrificiu, pentru a-i fi cît mai puţin incomod rămînea peste noapte în casa unui prieten de-al lui din apropiere, într-o cameră de la etaj. Cu toate acestea adesea mai avea nevoie de somn şi dormea în timp ce era transportat prin oraş sau cînd un fapt neprevăzut îi întîrzia lectica.

79. Augustus a fost de o neobişnuită frumuseţe, cu un şarm pe care şi l-a păstrat toată viaţa; totuşi, neglija orice cochetărie: nu-l interesa să-şi îngrijească părul, astfel încît aducea mai mulţi frizeri care-l tundeau în acelaşi timp în mare grabă; în ce priveşte barba, cînd şi-o tundea, cînd şi-o rădea, şi chiar şi în acest timp citea sau chiar scria. Avea o înfăţişare atît de calmă şi de senină, fie cînd tăcea, fie cînd discuta, încît un fruntaş gal a mărturisit compatrioţilor săi că, ajuns în apropierea lui în timpul trecerii Alpilor sub pretextul unei discuţii, în realitate pentru a-l zvîrli în prăpastie, a fost incapabil să-şi realizeze intenţia. 2. Avea ochii limpezi şi strălucitori; dorea chiar ca lumea să creadă că în ei există o putere divină şi se bucura cînd, privind pe cineva, acesta pleca privirea ca orbit de strălucirea soarelui. La bătrîneţe i-a slăbit ochiul stîng. Avea dinţii rari şi mici. Părul uşor buclat şi blonziu. Sprîncenele unite, urechile, mijlocii. Nasul bombat în partea de sus, curbat în jos. Tenul între brun şi alb. Era de statură mică (totuşi Iulius Marathus, libertul şi arhivistul său, afirmă că avea o înălţime de cinci picioare şi nouă degete), dar atît de bine proporţionat, încît nu se observa şi nu se vedea decît comparîndu-l cu alţii mai înalţi decît el, cînd stăteau în picioare.

80. Se zice că avea corpul acoperit cu pete, semne naturale pe piept şi pe abdomen care prin numărul lor şi prin dispunere

reproduceau constelaţia Ursa mare, dar şi bătături şi plăgi provocate de obiceiul de a se freca violent cu strigilul. Avea coapsa şi piciorul stîng mai slabe, ceea ce-l făcea adesea să şchioapete; corecta acest beteşug cu ajutorul unor curele şi tije. Îşi simţea degetul arătător al mîinii drepte atît de slab, încît, contractat de frig, abia reuşea să scrie înconjurîndu-l cu un inel de aur. A suferit şi de băşică şi nu se domolea pînă nu elimina calculi urinînd.

81. Toată viaţa a suferit de boli grave şi periculoase; mai ales după ce i-a supus pe cantabri, cînd revărsările bilei l-au adus la disperare şi l-au pus în situaţia să urmeze tratamente contrarii şi hazardate: deoarece pansamentele calde n-au dat rezultate, a trebuit să recurgă la pansamente reci, la recomandarea medicului Antonius Musa.

2. Era chinuit şi de boli anuale care reveneau ciclic; sănătatea lui se deteriora mai ales înainte de aniversarea sa; la începutul verii era cuprins de o inflamare a stomacului, iar vînturile meridionale îi provocau răceli. Din acest motiv organismul său nu suporta uşor nici frigul, nici căldura.

82. În timpul iernii purta sub o togă groasă patru tunici, o cămaşă, o vestă de lînă şi bandaje în jurul coapselor şi picioarelor; vara se culca în camera sa cu uşile deschise, adesea în peristil în apropierea unui jet de apă şi chiar punea un sclav să-l răcorească. Soarele îi făcea rău chiar şi iarna: pînă şi acasă nu se plimba decît cu o pălărie cu boruri largi sub cerul liber. Drumurile le făcea în lectică şi aproape numai noaptea, încet, în etape atît de mici, încît drumul pînă la Praeneste sau Tibur dura două zile; cînd putea să meargă pe mare prefera acest mod de transport. 2. Îşi susţinea cu mari eforturi sănătatea şubredă în primul rînd îmbăindu-se rar; mai adesea îşi ungea corpul sau transpira în apropierea focului, apoi se stropea cu apă călduţă sau încălzită la soare; ori de cîte ori starea lui nervoasă îi impunea băi de mare sau la apele termale de la Albula, se mulţumea să se aşeze pe un scaun de lemn, pe care-l numea el însuşi cu un cuvînt hispanic „dureta", şi să-şi zvîrle alternativ mîinile şi picioarele în apă.

83. A renunţat la exerciţiile militare de călărie şi de mînuire a armelor imediat după încetarea războaielor civile şi le-a înlocuit mai întîi cu jocul cu mingea, apoi cu băşica; mai tîrziu cu plimbări în lectică şi pe jos pe care le încheia cu alergări şi salturi îmbrăcat într-o manta grosolană sau acoperit cu o cuvertură mică. Pentru a se recrea, pescuia cu undiţa sau se juca cu zaruri sau cu pietricele şi nuci împreună cu sclavi tineri mici de stat şi cu voce plăcută care erau căutaţi pretutindeni, mai ales între mauri şi sirieni. Avea oroare de pitici, de creaturi diforme şi de avortoni de tot felul pe care-i considera capricii ale naturii şi prevestitori de rele.

84. A studiat elocinţa şi artele liberale cu pasiune şi susţinut încă din fragedă copilărie. Se spune că în timpul războiului de la Mutina, în ciuda activităţii debordante, nu a încetat să citească, să scrie şi să declame zilnic. N-a vorbit niciodată în senat, în faţa poporului, sau a soldaţilor, fără să-şi fi studiat şi pregătit discursul, deşi nu era lipsit de capacitatea de a improviza în situaţii neprevăzute. 2. Pentru a nu risca deficienţe de memorie şi pentru a nu pierde timpul învăţînd pe dinafară discursul, a luat obiceiul să îl citească. Pregătea în scris chiar şi discuţiile particulare, şi cele cu Livia, de teamă ca improvizaţia să nu-l facă să spună mai mult sau mai puţin decît trebuie. Avea o voce plăcută cu un timbru special şi lucra adesea cu un profesor de declamaţie; uneori, din cauza unei răceli la gît, punea un crainic să citească discursurile în faţa poporului.

85. A scris în proză mai multe lucrări de diferite genuri; pe unele le-a citit în cercul prietenilor care-i ţineau loc de public; de pildă *Răspunsuri lui Brutus despre Cato* pe care le-a citit în mare parte la o vîrstă înaintată, dar, plictisit de lectură, l-a lăsat pe Tiberius să le termine; de asemenea a scris *Îndemnuri pentru filozofie* şi memoriile *Despre viaţa sa* pe care a povestit-o în treisprezece cărţi pînă la războiul cu cantabrii, fără să depăşească acest moment. 2. De poezie s-a ocupat puţin. Există o singură carte de hexametri care are ca titlu şi subiect *Sicilia*; mai există o carte la fel de scurtă de epigrame pe care le compunea în timpul băilor. A început cu mare entuziasm şi o tragedie, dar văzînd

că nu o reuşeşte, a distrus-o; cînd prietenii l-au întrebat ce-i face Aiaxul, a răspuns: „Aiax s-a zvîrlit într-un burete".

86. A adoptat un gen de elocinţă elegant şi temperat, evitînd inepţia şi simetria formulelor şi „putoarea cuvintelor obscure", după propria-i expresie. Preocuparea principală era să-şi exprime cît mai clar gîndurile. Ca să-şi atingă mai uşor scopul şi să nu-l perturbe sau întîrzie pe cititor şi pe auditor, n-a ezitat să pună prepoziţii în faţa numelor de oraşe, nici să repete mai adesea conjuncţiile, care, suprimate, sporesc obscuritatea chiar dacă augmentează farmecul. 2. Îi dispreţuia pe pedanţi la fel de mult ca şi pe arhaizanţi, şi uneori îi ironiza; în primul rînd pe iubitul său Maecenas ale cărui „ondulări parfumate", cum le numea, le imita şi de care îşi bătea joc. Nu-l cruţa nici pe Tiberius care urmărea uneori expresii obscure şi desuete. Pe Marcus Antonius îl trata de nebun că prin felul său de a scrie căuta mai mult să-i impresioneze pe oameni decît să fie înţeles; apoi, bătîndu-şi joc de spiritul rău şi inconstant al acestuia în materie de stil, a adăugat următoarele: 3. „Stai oare la îndoială dacă trebuie să-i imiţi pe Cimber Annius şi Veranius Flaccus utilizînd cuvinte pe care Crispus Sallustius le-a extras din *Originile* lui Cato, sau dacă mai degrabă să nu utilizezi vorbăria goală a oratorilor asiatici transferînd-o în limba noastră?" Iar într-o scrisoare, lăudînd spiritul nepoatei sale Agrippina, i-a spus: „străduieşte-te să scrii şi să vorbeşti cu claritate".

87. În vorbirea zilnică utiliza frecvent expresii curioase, cum se vede din scrisorile sale autografe; de pildă, cînd voia să spună că cineva nu-şi va achita datoria, spunea că şi-o va achita „la kalendele greceşti"; cînd îl îndemna pe vreunul să suporte vremurile aşa cum sînt, „să ne mulţumim cu Cato al nostru"; pentru a spune cu ce repeziciune s-a făcut un lucru, „mai repede decît se coace sparanghelul". 2. Adesea în loc de *stultus* (imbecil) utiliza *baceolus* (nătîng), în loc de *ceritus* (nebun furios), *vacerosus* (bătut în cap) şi *vapide se habere* (a fi mahmur), în loc de *male se habere* (a se simţi rău) şi *betizare* (a fi lînced), pentru *languere* (a fi moale), ceea ce în popor se spune *lachanizare* (a fi asemănător unei legume); de asemenea, Augustus utiliza

forma *simus* în loc de *sumus* şi *domos* la genitiv singular în loc de *domuos*. Niciodată n-a scris altfel aceste ultime două cuvinte, ceea ce înseamnă că era un obicei şi nu o greşeală.

3. Am remarcat în manuscrisele sale în felul său de a scrie următoarele particularităţi: nu desparte cuvintele şi nu pune literele care n-au mai încăput pe rînd în rîndul următor, ci le scrie sub cuvînt înconjurîndu-le cu un cerc. **88.** Nu respecta ortografia, adică arta de a scrie corect conform regulilor stabilite de gramaticieni, şi pare a fi fost partizanul scrierii fonetice. I se întîmplă să schimbe sau să sară nu numai litere, ci şi silabe, ceea ce este o eroare pe care toţi o fac. N-aş semnala acest fapt dacă n-aş fi fost mirat să citesc la alţii că a demis un consular ca fiind necioplit şi ignorant, deoarece a observat că acesta scria *ixi* în loc de *ipsi*. Ori de cîte ori însă scria cifrat, scria B în loc de A, C în loc de B şi aşa mai departe pentru celelalte litere; în loc de X punea un dublu A.

89. Augustus avea aceeaşi pasiune şi pentru studiile greceşti. Era foarte bun cunoscător în acest domeniu, căci l-a avut ca profesor pe Apollodor din Pergam pe care în tinereţe l-a luat cu sine, în ciuda vîrstei înaintate a acestuia, de la Roma la Apollonia; mai tîrziu şi-a sporit cultura prin discuţiile cu filozoful Areus şi cu fiii săi, Dionysius şi Nicanor; cu toate acestea n-a ajuns să vorbească curent greceşte şi nu avea curajul să compună în această limbă; dacă situaţia o impunea scria în latineşte şi dădea la tradus textul. Nu era necunoscător al poeziei greceşti, îi plăcea comedia veche şi adesea a pus să fie reprezentate asemenea piese în spectacole publice. 2. Ceea ce urmărea el în special la autorii greci şi latini erau exemple utile pentru viaţa publică şi particulară; pe acestea le copia cuvînt cu cuvînt şi le trimitea sub această formă ca avertismente fie celor din familie, fie comandanţilor de armate, guvernatorilor de provincii sau magistraţilor Romei. Ba chiar a citit cărţi întregi în senat şi a făcut cunoscute poporului prin edicte o serie de lucrări cum ar fi discursurile lui Quintus Metellus *Despre sporirea populaţiei* şi cele ale lui Rutilius *Despre somptuozitatea excesivă a edificiilor*, pentru a demonstra

mai clar că amîndouă problemele n-au fost numai preocuparea sa, ci au stat în atenţia şi a celor vechi.

3. Augustus a încurajat talentele epocii sale prin toate mijloacele. Asculta cu bunăvoinţă şi răbdare nu numai poezii şi scrieri de istorie, ci şi discursuri şi dialoguri. Cu toate acestea nu-i plăcea să fie el însuşi subiectul unei opere, decît dacă stilul era elevat şi autorul de un talent deosebit; recomanda pretorilor să nu permită ca numele său să cadă în deriziune în concursuri literare.

90. Am aflat următoarele despre superstiţiile lui: se temea teribil de tunete şi fulgere; de aceea oriunde călătorea lua cu sine o piele de focă şi, la cea mai mică ameninţare de furtună, se adăpostea într-un refugiu boltit, deoarece cu multă vreme în urmă fusese impresionat de un trăsnet în timpul unei călătorii pe timp de noapte, cum am avut ocazia să spun mai înainte.

91. În ce priveşte visele, nu le neglija nici pe ale sale, nici pe ale altora despre el. La bătălia de la Philippi, deşi hotărîse să nu-şi părăsească cortul din cauza stării sănătăţii, l-a părăsit totuşi în urma unui vis avut de un prieten; şi bine a făcut, deoarece, cînd a fost cucerită tabăra, lectica lui a fost străpunsă şi zdrobită de duşmani, care credeau că se afla în ea. El însuşi tot timpul primăverii avea numeroase coşmaruri himerice, în restul timpului mai rare şi mai puţin himerice. 2. Cum frecventa asiduu templul pe care-l dedicase pe Capitoliu lui Iupiter Tonans, a visat că Iupiter Capitolinul se plîngea că îi îndepărtează adoratorii; iar el ar fi răspuns că i l-a aşezat pe Iupiter Tonans ca portar; de aceea a aşezat apoi clopote mici pe acoperişul templului, pentru că exista deja obiceiul de a le pune la porţi; tot în urma unui vis, în fiecare an, la o dată fixă, cerşea şi întindea mîna celor care-i dădeau aşi.

92. Considera unele auspicii şi prodigii ca fiind infailibile: dacă dimineaţa se încălţa pe dos, punînd piciorul drept în pantoful stîng, considera faptul drept o prevestire funestă; cînd pleca în călătorii lungi pe pămînt sau pe mare, dacă atunci cădea roua, credea că este un semn de bun augur prevestind o întoarcere rapidă şi plină de succes. Era impresionat şi de prodigii:

bunăoară, un palmier răsărit între pietre, în faţa casei sale, l-a transportat în compluvium alături de zeii Penaţi şi s-a preocupat cu multă grijă de creşterea lui. 2. S-a bucurat atît de mult cînd a văzut pe insula Capri ramurile unui stejar bătrîn care atîrnau spre pămînt recăpătînd viaţă la sosirea sa, încît a dat în schimbul Capriului insula Aenaria cetăţii Neapolis. Avea şi unele superstiţii în ceea ce priveşte datele: nu pleca niciodată în călătorie a doua zi după zilele de tîrg şi nu întreprindea nici o acţiune serioasă la none; în ce priveşte nonele, voia numai, aşa cum îi scrie lui Tiberius, să evite „proasta prevestire" a acestui cuvînt.

93. Cît despre cultele religioase străine, pe cît le respecta pe cele consacrate de timp, pe atît le dispreţuia pe celelalte. A fost iniţiat la Atena; cum, după aceea, la Roma judeca la tribunalul său despre privilegiile preoţilor zeiţei Ceres ateniana şi s-au divulgat unele chestiuni secrete, i-a înlăturat pe asesori şi mulţimea şi a urmărit singur dezbaterea. Dimpotrivă, în timpul călătoriei în Egipt, n-a făcut nici cel mai mic efort pentru a-l vedea pe Apis şi l-a felicitat pe nepotul său Gaius că a străbătut Iudeea fără a oferi ofrande la Ierusalim.

94. Pentru că am ajuns la acest subiect, nu va fi inutil să enumăr presagiile care s-au produs înaintea naşterii sale, în ziua naşterii şi mai tîrziu şi care prevesteau măreţia lui viitoare şi permanentul său noroc. 2. În vremuri străvechi, căzînd din cer un trăsnet la Velitrae pe o porţiune a zidului, s-a profetizat că un cetăţean al acestui oraş va fi cîndva stăpînul lumii; încrezători în această profeţie, locuitorii din Velitrae, şi atunci, şi mai tîrziu, au purtat adesea războaie cu poporul roman, războaie care aproape i-au dus la pieire; abia tîrziu s-a dovedit că acel fapt prevestise puterea lui Augustus.

3. Conform celor relatate de Iulius Marathus, puţine luni înaintea naşterii lui Augustus s-a produs la Roma într-un loc public o minune prin care se anunţa că natura va da naştere unui rege pentru poporul roman; senatul, înspăimîntat, a hotărît că în acel an nu va fi crescut nici un băiat; însă senatorii care aveau neveste însărcinate, crezînd fiecare că prevestirea îl priveşte pe

copilul său, s-au îngrijit ca *senatus consultum*-ul să nu fie depus la arhivă.

4. În cartea lui Asclepiades din Mendes despre *Aventurile divine* citesc că Atia, cînd s-a dus în timpul nopţii la o solemnitate în cinstea lui Apollo, şi-a lăsat lectica în templu şi a adormit, în timp ce restul matroanelor au plecat acasă; pe neaşteptate un dragon s-a repezit către ea şi s-a retras scurtă vreme după aceea; Atia, cînd s-a trezit, s-a purificat, ca şi cum ar fi ieşit din patul soţului ei; pe dată însă i-a apărut pe corp o pată în forma unui şapre pe care n-a putut niciodată să o şteargă şi a trebuit să renunţe pentru totdeauna la băile publice; cînd Augustus s-a născut nouă luni mai tîrziu, a fost socotit fiul lui Apollo. Aceeaşi Atia, înainte de a naşte, a visat că măruntaiele ei se ridică pînă la astre, întinzîndu-se pe toată lungimea pămîntului şi a cerului. Şi tatăl lui Augustus, Octavius, a visat că din pîntecul Atiei izbucnesc raze de soare.

5. Augustus s-a născut în ziua cînd în senat se discuta despre conjuraţia lui Catilina; Octavius a întîrziat din cauza naşterii; or, cînd s-a anunţat cauza întîrzierii, P. Nigidius (faptul este de notorietate publică), aflînd ora naşterii, a afirmat că s-a născut stăpînul pămînturilor. Mai tîrziu Octavius, cînd conducea armata prin locurile greu accesibile ale Traciei, a consultat într-o pădurice consacrată lui Bacchus oracolele barbare în legătură cu fiul său; preoţii i-au dat următorul răspuns: va fi stăpînul lumii, deoarece vinul răspîndit pe altar a produs o flacără atît de înaltă, încît a depăşit vîrful templului ridicîndu-se pînă la cer, ceea ce s-a mai întîmplat numai cînd Alexandru cel Mare a făcut sacrificii la aceleaşi altare. 6. Şi în următoarea noapte i s-a părut lui Octavius că-l vede pe fiul său de o statură supraomenească, cu fulgerul, sceptrul şi podoabele lui Iupiter cel Mare şi Bun, cu o coroană de raze, aşezat pe un car acoperit cu lauri şi tras de doisprezece cai de un alb strălucitor. În fragedă copilărie, cum scrie C. Drusus, Augustus, aşezat seara în leagăn de doica sa, la parter, n-a putut fi găsit a doua zi decît tîrziu, după multe căutări, culcat în vîrful unui turn, cu faţa spre soare răsare.

7. Abia începuse să vorbească şi într-o zi, în casa din afara oraşului a familiei, a poruncit broaştelor care-l deranjau cu orăcăiala lor să tacă; de atunci broaştele nu mai orăcăie în acest loc. Odată, luînd masa într-o pădure cam pe la a patra piatră militară de pe Via Campana, un vultur venit pe neaşteptate i-a luat pîinea din mînă, s-a ridicat în înaltul cerului, apoi a coborît deodată şi i-a redat bucata de pîine, liniştit.

8. Q. Catulus, în timpul celor două nopţi care au urmat dedicării Capitoliului, a visat următoarele vise: în primul l-a văzut pe Iupiter cel Mare şi Bun alegînd dintre mai mulţi copii îmbrăcaţi în togă pretextă, care se jucau în jurul altarului, pe unul şi aşezînd în braţele sale imaginea statului; în al doilea a văzut acelaşi copil în braţele lui Iupiter Capitolinus şi, cum a vrut să-l izgonească, a fost oprit de gestul zeului care i-a dat a-nţelege că-l educă pentru a proteja statul; în ziua următoare, întîlnindu-l pe Augustus, pe care nu-l cunoştea, a fost mirat de asemănarea lui cu copilul pe care-l văzuse în vis. Unii povestesc altfel primul vis al lui Catulus: deoarece mai mulţi copii i-au cerut un tutore, Iupiter l-a indicat pe unul dintre ei căruia trebuiau să-i adreseze toate dorinţele şi a dus la buzele sale degetele pe care i le dăduse la sărutat.

9. Marcus Cicero, urmîndu-l pe Gaius Caesar pe Capitoliu, a povestit prietenilor săi visul pe care îl avusese în noaptea precedentă: a văzut în vis un copil cu figură distinsă coborînd din cer pe un lanţ de aur şi oprindu-se la porţile Capitoliului unde Iupiter i-a dat un bici; apoi, pe neaşteptate, l-a văzut pe Augustus, pe care majoritatea încă nu-l cunoşteau şi pe care unchiul său Caesar l-a convocat pentru sacrificiu; Cicero a afirmat că văzuse imaginea acestuia în timpul somnului.

10. Cînd Augustus a îmbrăcat toga virilă, laticlava s-a descusut din amîndouă părţile şi a căzut la picioarele sale: or, unii au interpretat faptul în felul următor: ordinul al cărui însemn era laticlava i se va supune într-o zi.

11. La Munda, cînd Divinul Iulius a tăiat o pădure unde hotărîse să aşeze tabăra, a fost găsit un palmier pe care Caesar l-a cruţat ca pe o prevestire a victoriei; or, imediat palmierul a dat

naştere unei mlădiţe care a crescut în cîteva zile în asemenea măsură, încît nu numai că l-a egalat, ci l-a acoperit şi s-a umplut cu cuiburi de porumbei, deşi această specie evită cu mare grijă frunzele dure şi aspre. Se zice că această minune l-a determinat pe Caesar să nu vrea alt succesor decît pe nepotul surorii sale.

12. În timpul retragerii sale la Apollonia, Augustus s-a urcat, împreună cu Agrippa, în observatorul astrologului Theogenes; cum acesta i-a făcut lui Agrippa, care l-a consultat primul, preziceri extraordinare şi aproape de necrezut, Augustus a refuzat categoric să-i declare ziua lui de naştere, de teamă să nu i se facă lui preziceri mai puţin strălucite. Totuşi, ezitînd, după multe insistenţe, a dat amănunte: Theogenes a sărit de pe scaunul său şi s-a prosternat în faţa lui. Mai tîrziu Augustus s-a încrezut atît de mult în destinul său, încît şi-a publicat horoscopul şi a bătut monede de argint cu semnul Capricornului, zodia în care se născuse.

95. Revenind la Roma de la Apollonia după asasinarea lui Caesar, pe neaşteptate pe un cer senin şi limpede o coroană asemenea unui curcubeu a înconjurat discul solar şi brusc mormîntul Iuliei, fiica lui Caesar, a fost lovit de un trăsnet. În timpul primului său consulat, cînd consulta auguriile, i s-au arătat doisprezece vulturi, ca odinioară lui Romulus, şi, cînd a săvîrşit un sacrificiu, măruntaiele tuturor victimelor au apărut repliate asupra lor însele pînă la ultima fibră: or, experţii au fost unanimi în a vedea în aceasta prevestirea măreţiei şi a succesului.

96. Mai mult: Augustus a cunoscut dinainte deznodămîntul tuturor bătăliilor. Cînd trupele triumvirilor erau concentrate la Bononia, un vultur, aşezîndu-se pe cortul său, a atacat şi a zvîrlit la pămînt doi corbi care îl hărţuiau din două părţi: întreaga armată a conchis că în viitor se va naşte discordia între cei trei colegi (faptul s-a confirmat) şi prevestea deznodămîntul conflictului între ei. La Philippi, un tesalian i-a prevestit victoria din partea Divinului Caesar, a cărui fantomă îi apăruse pe un drum lăturalnic.

2. În apropierea Perusiei, cum sacrificiile nu erau favorabile, a dat ordin să fie mărit numărul victimelor; o incursiune bruscă a inamicului a capturat toate instrumentele de sacrificiu; haruspicii au tras concluzia că toate pericolele şi nenorocirile prevestite sacrificatorului se vor abate asupra celor care stăpîneau măruntaiele victimelor; or, s-a întîmplat întocmai. În ajunul bătăliei navale din Sicilia, în timp ce Augustus se plimba pe mal, un peşte a sărit din mare şi a căzut la picioarele sale. În apropierea Actiumului, cînd se ducea la luptă, a întîlnit un om cu un măgar: omul avea numele de Eutychus, iar măgarul pe cel de Nicon; după repurtarea victoriei le-a înălţat celor doi o statuie de bronz în templul pe care l-a ridicat pe locul unde îşi aşezase tabăra.

97. Chiar şi moartea, despre care voi vorbi imediat, şi apoteoza sa au fost anunţate prin semne evidente. Cînd, în prezenţa unei mari mulţimi, încheia lustrul pe Cîmpul lui Marte, un vultur a zburat de mai multe ori în jurul său şi a trecut la templul vecin unde s-a aşezat sub prima literă a numelui lui Agrippa; observînd faptul, Augustus l-a însărcinat pe Tiberius, colegul său, să facă jurămintele obişnuite pentru lustrul următor, căci el a refuzat să facă nişte jurăminte, pe care, deşi erau înscrise în tăbliţe, nu le va mai putea îndeplini. 2. Cam în acelaşi timp, trăsnetul lovind inscripţia de pe statuia sa a şters prima literă a numelui său; prevestitorii au declarat că nu va trăi mai mult de o sută de zile, cifră notată cu litera C, şi că va fi primit în rîndul zeilor, deoarece „aesar", adică ce mai rămăsese din numele Caesar, înseamnă în limba etruscă zeu.

3. Atunci s-a pregătit să-l trimită pe Tiberius în Illyricum şi să-l întovărăşească pînă la Beneventum, dar, cum a fost reţinut la tribunalul său de inoportuni care-i prezentau proces după proces, a exclamat (faptul a fost considerat un presentiment) că „şi dacă toate vor încerca să-l împiedice, tot nu va mai fi la Roma"; pornind la drum a ajuns la Astura şi de acolo s-a îmbarcat, contrar obiceiului său, pe timp de noapte, pentru a profita de un vînt favorabil; boala i-a început cu un deranjament stomacal.

98. Parcurgînd atunci ţărmul Campaniei şi insulele învecinate, s-a oprit timp de patru zile la Capri, unde s-a odihnit şi s-a destins cu fel de fel de distracţii.

2. Întîmplător, navigînd în golful de la Puteoli, pasagerii şi marinarii unei corăbii de la Alexandria, care tocmai abordase, îmbrăcaţi în alb, încoronaţi cu flori, i-au urat noroc şi i-au adus laude extraordinare spunînd că „datorită lui trăiesc, datorită lui pot naviga şi se bucură de libertate şi de bunurile lor". Încîntat de cele auzite, a împărţit companionilor săi cîte patruzeci de aurei şi i-a pus să jure că vor folosi banii pentru cumpărarea de mărfuri alexandrine. 3. În zilele următoare le-a dat printre diferite mici daruri togi şi mantale greceşti, cu condiţia ca romanii să îmbrace costumul grecesc şi să vorbească greceşte, iar grecii invers. Asista adesea la exerciţii de efebi care pe atunci se găseau în număr mare la Capri în virtutea unui vechi obicei; le-a oferit chiar un banchet în prezenţa sa cu permisiunea , ba chiar cu libertatea de a se distra şi de a prăda fructele, mîncărurile şi celelalte lucruri. Într-un cuvînt, nu s-a dat înapoi de la nici o plăcere.

4. Numea Agrapolis insula învecinată Capriului, deoarece curtezanii săi duceau acolo o existenţă leneşă. Avea însă obiceiul ca pe unul din preferaţii săi, pe nume Masgaba, să-l numească „ktistes" (întemeietor), ca şi cum întemeiase insula. Cînd a văzut din sufrageria sa o mulţime mare vizitînd mormîntul lui Masgaba, mort cu un an înainte, a recitat cu voce tare acest vers improvizat: „văd în flăcări mormîntul întemeietorului". Întorcîndu-se spre Thrasyllus, companionul lui Tiberius, care stătea la masă în faţa lui şi care nu cunoştea faptul, l-a întrebat din ce poet crede că este acest vers; acela ezitînd, Augustus a improvizat un altul: „nu-l vezi pe Masgaba cinstit cu torţe?" A repetat întrebarea şi despre acest vers; cum acela a răspuns că indiferent de autor ele sînt versuri excelente, a izbucnit în rîs şi a făcut bancuri. 5. Apoi a plecat la Neapolis, deşi suferea încă de stomac, boala avînd repetate crize. Cu toate acestea a asistat la concursul cincinal de gimnastică organizat în cinstea lui şi l-a întovărăşit pe Tiberius pînă la locul stabilit. La întoarcere, însă, i s-a agravat boala şi a trebuit să se oprească la Nola; l-a

rechemat din drum pe Tiberius cu care a avut o întrevedere secretă, şi din acel moment nu s-a mai ocupat de nici o problemă de stat.

99. În ultima zi a vieţii se informa dacă starea sănătăţii sale provocase sau nu agitaţie la Roma; a cerut o oglindă, şi-a aranjat părul şi obrajii căzuţi; primindu-şi prietenii i-a întrebat dacă îşi jucase bine rolul în piesa vieţii şi a adăugat încheierea tradiţională:

dacă piesa
v-a plăcut, aplaudaţi-o
şi toţi împreună manifestaţi-vă bucuria.

Apoi i-a concediat pe toţi şi, în timp ce întreba persoane venite de la Roma despre starea fiicei bolnave a lui Drusus, a murit brusc în braţele Liviei, spunînd: „Livia, trăieşte amintindu-ţi de căsătoria noastră şi fii sănătoasă". A avut o moarte uşoară, cum şi-a dorit-o întotdeauna. 2. Căci, ori de cîte ori auzise că cineva a murit repede şi fără să sufere, îi ruga pe zei să-i dea şi lui o euthanasie (întrebuinţa acest cuvînt) similară. A dat un singur semn de tulburare mentală înainte de a-şi da sufletul: cuprins de o frică bruscă, a spus că este răpit de patruzeci de tineri. Şi, de fapt, a fost mai degrabă o presimţire decît un efect al delirului, căci corpul lui a fost transportat în loc public de patruzeci de pretorieni. **100.** A murit în aceeaşi cameră în care murise tatăl său Octavius în timpul consulatului celor doi Sextus, Pompeius şi Apuleius, în a patrusprezecea zi înainte de kalendele lui septembrie, la ora a noua a zilei, în vîrstă de şaizeci şi şase de ani fără treizeci şi cinci de zile.

2. Decurionii municipiilor şi ai coloniilor i-au purtat corpul de la Nola la Bovilae în timpul nopţii, din cauza căldurii; în timpul zilei era depus într-o bazilică sau în cel mai mare templu. De la Bovilae a fost preluat de cavaleri care l-au dus la Roma şi l-au aşezat în vestibulul casei sale. Senatorii au rivalizat între ei pentru înfrumuseţarea funeraliilor şi cinstirea memoriei sale pînă-ntr-atît, încît, între altele, unii s-au gîndit să fie dus pe poarta triumfală precedat de Victoria care se află în senat, în timp ce copii de ambele sexe ai fruntaşilor Romei cîntă un imn fune-

bru; alţii au propus ca în ziua funeraliilor toţi să poarte inele de fier în locul celor de aur; alţii, ca osemintele să fie culese de preoţi aparţinînd colegiilor superioare. 3. S-au găsit unii care să ceară schimbarea numelui lunii septembrie după numele lui Augustus, care fusese dat lunii precedente, deoarece în această lună murise, în timp ce în cealaltă se născuse; un altul, ca întreaga perioadă de la naşterea sa şi pînă la moarte să fie numită „secolul lui Augustus" şi înscrisă astfel în faste. Dar, au fost impuse limite onorurilor. S-au rostit două discursuri funebre: unul, în faţa templului Divinului Iulius de către Tiberius, altul, în faţa rostrelor de către Drusus, fiul lui Tiberius; apoi a fost dus pe umeri de senatori în Cîmpul lui Marte şi a fost incinerat acolo. 4. S-a găsit un fost pretor care să jure că a văzut spiritul său urcîndu-se la cer. Fruntaşii ordinului ecvestru, în tunică şi cu picioarele goale, au cules rămăşiţele şi le-au pus în Mausoleu. Augustus îl construise la intersecţia Viei Flaminia cu Tibrul în timpul celui de al şaselea consulat al său şi încă din acest moment a lăsat poporul să se plimbe printre boschetii şi promenadele cu care îl înconjurase.

101. Augustus şi-a redactat testamentul în timpul consulatului lui Lucius Plancus şi Gaius Silius, trei zile înaintea nonelor lui aprilie, un an şi patru luni înainte de a muri; îl scrisese pe două caiete, parte de mîna lui, parte prin liberţii săi Polybios şi Hilario, şi îl depusese la vestale care l-au adus la funeralii împreună cu trei rulouri, de asemenea sigilate. Toate au fost deschise şi citite în senat. 2. Augustus i-a desemnat moştenitori în primul rînd pe Tiberius pentru jumătate plus o şesime, pe Livia pentru o treime; le-a cerut amîndurora să-i poarte numele; în al doilea rînd, pe Drusus, fiul lui Tiberius, pentru o treime, pe Germanicus şi pe cei trei băieţi ai săi, pentru celelalte două treimi; în al treilea rînd: rude şi mai mulţi prieteni. A lăsat poporului roman patruzeci de milioane de sesterţi, triburilor trei milioane cinci sute de mii, pretorienilor, o mie de sesterţi de persoană, fiecărui membru al cohortelor urbane, cinci sute, fiecărui soldat din legiuni, trei sute; această sumă a cerut să fie plătită pe loc, căci a ţinut-o întotdeauna pregătită. 3. A mai făcut

donaţii diferite, unele nedepăşind douăzeci de mii de sesterţi; a stabilit pentru plată un răstimp de un an, scuzîndu-se de averea lui modestă, căci nu va reveni moştenitorilor săi mai mult de o sută cincizeci de milioane de sesterţi; a scris că, dacă în ultimii douăzeci de ani testamentele prietenilor îi aduseseră patru miliarde de sesterţi, le cheltuise aproape în întregime pentru stat; la fel procedase cu patrimoniul său şi cu alte moşteniri. În ce le priveşte pe cele două Iulii, fiica şi nepoata lui, a interzis să fie aşezate în mausoleul său după moarte. 4. Cele trei rulouri conţineau: primul, recomandări referitoare la funeralii, al doilea, rezumatul faptelor sale – pe care a vrut să fie săpat pe table de bronz şi pus în faţa mausoleului – , al treilea, situaţia imperiului, cîţi soldaţi se află sub arme pe ansamblul imperiului, cîţi bani în tezaurul public, în casa palatului şi ce rămînea din veniturile publice. A adăugat şi numele sclavilor şi ale liberţilor cărora li se putea cere socoteală.

CARTEA A TREIA

TIBERIUS

1. Familia patriciană Claudia (a existat şi alta plebeie, nu mai puţin importantă prin putere şi renume) este originară din Regilliae, un oraş al sabinilor. Mai tîrziu, scurtă vreme după întemeierea Romei, ea s-a strămutat în capitală cu o mare parte a clienţilor, la iniţiativa lui Titus Tatius, colegul lui Romulus, sau, după o tradiţie mai bine întemeiată, la iniţiativa lui Atta Claudius, conducătorul familiei, cinci ani după expulzarea regilor; cooptată în rîndul familiilor patriciene, a primit de la stat ogoare dincolo de rîul Anio pentru clienţii ei, iar pentru sine un loc de mormînt la poalele Capitoliului. 2. Apoi, cu timpul, a dobîndit douăzeci şi opt de consulate, cinci dictaturi, şapte censuri, şase triumfuri, două ovaţii. Deoarece se distingea prin diferite *praenomina* şi *cognomina*, prin consens a respins *praenomen*-ul de Lucius, după ce doi membri ai familiei cu acest *praenomen* au fost dovediţi unul de tîlhărie, altul de crimă. Dintre *cognomina* l-a adoptat pe cel de Nero, ceea ce în limba sabină înseamnă curajos şi energic.

2. Se cunosc multe fapte strălucite ale multor Claudii, dar, chiar mai adesea, şi crime împotriva statului. Dar le voi aminti pe cele mai importante: Appius Caecus a fost împotriva încheierii unei alianţe cu regele Pyrrhus, ca fiind prea dezavantajoasă. Claudius Caudex, primul care a trecut cu flota strîmtoarea Messina, i-a expulzat pe puni din Sicilia. C. Claudius Nero l-a înfrînt pe Hasdrubal, venit din Hispania cu trupe imense, mai înainte de a putea face joncţiunea cu fratele său

Hannibal. 2. Pe de altă parte, Claudius Regillianus, decemvir pentru redactarea legilor, încercînd pentru satisfacerea poftelor să o ducă în sclavie cu forța pe o fecioară liberă prin naștere, a provocat o secesiune a plebei. Claudius Drusus, după ce și-a așezat o statuie încoronată cu o diademă lîngă forul lui Appius, a încercat să ocupe Italia prin intermediul clienților săi. Claudius Pulcher a dat o bătălie navală în Sicilia, în ciuda faptului că puii sacri au refuzat hrana în timp ce consulta auspiciile; disprețuind religia, i-a aruncat în mare sub pretextul că, „deoarece nu voiau să mănînce, trebuiau să bea"; înfrînt în bătălie, a primit din partea senatului misiunea de a desemna un dictator; în bătaie de joc față de nenorocirile statului l-a desemnat pe valetul său Glycias.

3. În aceeași familie au fost și femei de caracter diferit; acesteia i-au aparținut două Claudia: prima a scos nava care purta statuia Mamei Zeilor, zeița de pe muntele Ida, navă eșuată pe fluviul Tibru, rugîndu-se zeilor în fața tuturor s-o ajute numai dacă virtutea îi era neîntinată; cealaltă, fapt fără precedent, a fost judecată pentru lezmaiestate, deși era femeie, deoarece, înaintînd cu greu prin mulțimea densă cu trăsura ei, a spus public că ar dori ca fratele ei Pulcher să reînvie și să mai prăpădească o flotă pentru a diminua populația Romei. 4. Este un fapt notoriu că toți membrii familiei Claudia – cu excepția lui Publius Clodius care, pentru a-l putea condamna la exil pe Cicero, s-a lăsat adoptat de un plebeu mai tînăr decît el – au fost întotdeauna aristocrați, partizani ai demnității și puterii patricienilor, adversari atît de violenți și aroganți ai plebei, încît, nici cînd erau acuzați în fața poporului de o crimă capitală, nu acceptau să-și schimbe atitudinea, nici să implore clemență; unii dintre ei în timpul altercațiilor și al disputelor i-au lovit pe tribunii plebei. Ba chiar o Claudia, fecioară vestală, s-a urcat pe carul fratelui ei, care își sărbătorea triumful în pofida interdicției poporului, și l-a urmat pînă pe Capitoliu, pentru ca nici un tribun să nu poată opri sau împiedica ceremonia.

3. Din acest neam şi-a tras originea Tiberius Caesar atît pe linie paternă, cît şi maternă: pe linie paternă se trăgea din Tiberius Nero, pe linie maternă din Appius Pulcher, amîndoi fiii lui Appius Caecus. Făcea parte şi din familia Liviilor, căci bunicul său matern fusese adoptat în această familie. Aceasta, deşi plebee, a fost totuşi celebră, căci a fost onorată cu opt consulate, două censuri, trei triumfuri şi chiar printr-o dictatură şi prin funcţia de comandant al cavaleriei; ea s-a ilustrat prin bărbaţi celebri, mai ales prin Salinator şi Drusus. 2. Salinator în timpul censurii sale a dat un blam tuturor triburilor, deoarece după ce l-au condamnat la o amendă în urma primului său consulat, l-au numit consul pentru a doua oară şi chiar şi censor. Drusus l-a ucis în luptă corp la corp pe generalul duşmanilor, Drausus, fapt pentru care i s-a acordat lui şi urmaşilor săi *cognomen*-ul de Drusus. Circulă chiar tradiţia că, în calitate de propretor în Gallia, a readus din provincie aurul dat odinioară senonilor în timpul asediului Capitoliului, aur pe care Camillus nu l-ar fi recuperat, cum se spune. Strănepotul său, numit patron al senatului datorită ajutorului dat împotriva Gracchilor, a avut un fiu pe care, într-un moment de criză asemănătoare, partida adversă l-a asasinat prin viclenie, în timp ce pregătea variate reforme.

4. Tatăl lui Tiberius, Nero, cvestor al lui Iulius Caesar, comandant al flotei în războiul alexandrin, a avut o contribuţie importantă în repurtarea victoriei. Din acest motiv a fost numit pontifex în locul lui P. Scipio şi a primit misiunea să întemeieze colonii în Gallia, între altele Narbo şi Arles. Cu toate acestea, după asasinarea lui Caesar, cînd, de teama tulburărilor, senatul a hotărît iertarea făptaşilor, a prezentat o moţiune pentru recompensarea tiranicizilor. 2. Apoi, devenit pretor, după ce la sfîrşitul anului a izbucnit discordia între triumviri, şi-a menţinut funcţia dincolo de termenul legal; l-a urmat pe consulul Lucius Antonius, fratele triumvirului, la Perusia, iar cînd ceilalţi s-au predat, rămas singur în partidul său, s-a refugiat mai întîi la

Praeneste, apoi la Neapolis şi, după ce a încercat zadarnic să înroleze sclavi, a fugit în Sicilia. 3. Indignat de faptul că n-a fost primit imediat de Sextus Pompeius şi că i s-a interzis utilizarea fasciilor, a trecut în Ahaia la Marcus Antonius. În scurtă vreme, la adăpostul păcii generale, a revenit cu acesta la Roma şi i-a cedat-o lui Augustus la cererea acestuia pe soţia sa Livia Drusilla care atunci era însărcinată şi îi mai dăruise un copil. Nu mult după aceea a murit; i-au supravieţuit cei doi copii, Tiberius Nero şi Drusus Nero.

5. Unii au crezut că Tiberius s-a născut la Fundi, ipoteză care nu este plauzibilă, bazată numai pe faptul că bunica lui maternă era din acest oraş şi că mai tîrziu acolo a fost ridicată o statuie a Norocului în urma unui *senatus consultum*. Dar, după cum transmit cei mai mulţi şi mai demni de încredere autori, s-a născut la Roma în Palatium în ziua a şaisprezecea înainte de kalendele lui decembrie, în timpul celui de-al doilea consulat al lui M. Aemilius Lepidus şi al lui L. Munatius Plancus, în timpul războiului de la Philippi. Astfel apare în faste şi în actele oficiale. Cu toate acestea, există autori care scriu unii că s-a născut în anul precedent, consuli fiind Hirtius şi Pansa, alţii, în anul următor în timpul consulatului lui Servilius Isauricus şi al lui Lucius Antonius. **6.** A avut o copilărie grea şi agitată, căci i-a urmat pe părinţi în fuga lor; la Neapolis, în plin atac al duşmanilor, în două rînduri aproape i-a trădat pe părinţi cu plînsul său, o dată cînd aceştia se întorceau pe ascuns pe corabie, deoarece fusese smuls de la sînul doicii, a doua oară din braţele mamei de către cei care sub imperiul momentului se străduiau să le uşureze pe femei de povară. 2. Plimbat prin Sicilia şi prin Ahaia, încredinţat cetăţii Lacedaemonia, care se afla sub protecţia Claudiilor, umblînd pe timp de noapte, a fost în pericol de a-şi pierde viaţa, căci plecînd din Lacedaemonia, a izbucnit pe neaşteptate un incendiu de pădure care a înconjurat atît de aproape întreg grupul, încît au luat foc o parte a veşmintelor şi a părului Liviei. 3. Există încă şi se arată la Baiae cadourile pe care i le-a făcut în

Sicilia sora lui Sextus Pompeius, şi anume o hlamidă, o fibulă şi o bulă de aur. Revenit la Roma, Tiberius a fost adoptat de senatorul M. Gallius, dar a luat doar moştenirea şi s-a abţinut să-i poarte numele, deoarece Gallius a făcut parte din partida adversă lui Augustus.

4. La vîrsta de nouă ani a rostit elogiul funebru pentru tatăl său. Apoi, la vîrsta adolescenţei în timpul triumfului după bătălia de la Actium, a întovărăşit carul lui Augustus pe calul din stînga, în timp ce pe cel din dreapta se afla Marcellus, fiul Octaviei. A fost în fruntea jocurilor urbane şi a participat la cele troiene în calitate de conducător al echipei de copii mari.

7. După ce a îmbrăcat toga virilă şi-a petrecut astfel adolescenţa şi perioada următoare pînă la începutul principatului său. A dat spectacole de gladiatori în amintirea tatălui său, a bunicului său Drusus, la date şi locuri diferite, primul în for, al doilea în amfiteatru, angajînd şi gladiatori, care se retraseseră, în schimbul unei sume de o sută de mii de sesterţi; a dat jocuri şi în absenţă, spectacole magnifice pe cheltuiala mamei sale şi a tatălui adoptiv.

2. S-a căsătorit cu Agrippina, fiica lui Marcus Agrippa, nepoata lui Caecilius Atticus, cavaler roman, care s-a aflat în corespondenţă cu Cicero; a avut cu ea un fiu, Drusus. Deşi trăiau în armonie şi Agrippina era din nou însărcinată, a fost obligat să divorţeze şi să se căsătorească cu Iulia, fiica lui Augustus, nu fără mare durere sufletească: se obişnuise cu Agrippina şi reproba moravurile Iuliei, mai ales că observase că îl dorise chiar în timpul vieţii fostului ei soţ, ceea ce dăduse naştere la zvonuri. 3. Tiberius a suferit din cauza despărţirii de Agrippina: întîlnind-o odată din întîmplare după divorţ, a urmărit-o cu ochi atît de fericiţi şi înlăcrimaţi, încît s-au luat măsuri speciale să n-o mai poată revedea. La început a trăit în concordie şi dragoste cu Iulia, apoi s-a detaşat de ea în asemenea măsură, încît au dormit separat; firul care-i unea s-a rupt la moartea fiului lor care se născuse la Aquileea. În Germania l-a pierdut pe fratele său

Drusus; i-a readus corpul la Roma mergînd pe jos tot drumul în fruntea convoiului.

8. Şi-a făcut debutul în activitatea civilă apărîndu-l pe regele Archelaos, pe locuitorii oraşului Tralles şi pe tesalieni, în procese diferite, în faţa lui Augustus; i-a susţinut pe locuitorii din Laodiceea, pe cei din Thyatira şi din Chios care implorau ajutor din partea senatului pentru oraşele lor distruse de cutremur. L-a acuzat de lezmajestate în faţa judecătorilor şi a obţinut condamnarea lui Fannius Caepio care conspirase cu Varro Murena împotriva lui Augustus. În acest răstimp a îndeplinit două sarcini: a asigurat aprovizionarea cu grîne într-un moment dificil şi a pus ordine în toată Italia în atelierele care utilizau munca sclavilor: proprietarii acestora deveniseră odioşi, deoarece erau bănuiţi că au constrîns la muncă nu numai călători primiţi în gazdă, ci şi persoane pe care teama de jurămîntul militar le împinsese la astfel de ascunzători.

9. Prima expediţie militară a făcut-o în Cantabria ca tribun militar, apoi a condus armata în Orient, i-a restituit lui Tigranes regatul Armeniei şi i-a aşezat pe cap diadema în faţa tribunei sale. A reluat şi însemnele pe care parţii le capturaseră de la Crassus. După aceea a guvernat timp de un an Gallia Comata tulburată de incursiunile barbare şi de rivalităţile dintre principi. Imediat după aceea a condus războaiele din Raetia şi Vindelicum, mai tîrziu pe cele din Pannonia şi apoi din Germania. 2. În timpul războiului din Raetia şi Vindelicum a supus neamurile din Alpi, în timpul celui din Pannonia pe breuţi şi pe dalmaţi; în timpul celui din Germania a strămutat în Gallia patruzeci de mii de germani care se supuseseră şi le-a fixat sedii pe malul stîng al Rinului. Din acest motiv a intrat în Roma în ovaţii şi pe un car triumfal, onorat fiind, cum cred unii, mai înainte cu însemnele triumfale, un gen nou de cinstire fără precedent.

3. A împlinit magistraturile înainte de vîrsta legală şi a parcurs ciclul în întregime: cvestura, pretura, consulatul; după un timp a fost consul a doua oară şi a primit chiar şi puterea tri-

buniciană pentru cinci ani. **10.** În plin succes, în puterea vîrstei, bucurîndu-se de o sănătate de fier, a hotărît pe neaşteptate să se retragă cît mai departe şi să dispară; nu este sigur dacă din dezgust faţă de soţie, pe care nu îndrăznea nici s-o acuze, nici s-o repudieze, sau dacă spre a-şi păstra sau chiar spori prin absenţă autoritatea în cazul cînd statul va avea nevoie de el, evitînd uzura unei prezenţe permanente. Unii susţin că, fiind atunci adulţi copiii lui Augustus, le-a cedat din proprie iniţiativă locul şi, ca să zic aşa, bunurile uzurpate, deoarece ocupase lungă vreme poziţia a doua în stat; ar fi urmat astfel exemplul lui M. Agrippa, care, cînd M. Marcellus a primit însărcinări publice, s-a retras la Mytilene, ca prezenţa lui să nu constituie un obstacol şi o cenzură pentru tînăr. 2. Tiberius însuşi a dat această explicaţie, dar mai tîrziu. Atunci însă a cerut concediu sub pretextul saţietăţii de onoruri şi al necesităţii odihnei; nu l-au putut îndupleca nici rugăminţile mamei, nici ale tatălui vitreg care s-a plîns că este abandonat. Ba chiar, cum insistenţele erau mari, a refuzat hrana timp de patru zile. Imediat ce i s-a dat permisiunea plecării, a pornit la Ostia, lăsîndu-şi la Roma soţia şi fiul, fără să adreseze nici un cuvînt celor care îl întovărăşeau, fără să-i îmbrăţişeze, cu excepţia cîtorva.

11. Pornind de la Ostia, de-a lungul coastei Campaniei, s-a oprit o clipă din drum, cînd i s-a anunţat îmbolnăvirea lui Augustus. Dar, cum s-a răspîndit zvonul că se oprise pentru a-şi împlini ambiţia, a navigat pe un timp aproape nefavorabil spre Rhodos, cucerit de farmecul şi clima insulei încă de pe vremea cînd se oprise acolo la revenirea din Armenia. La Rhodos s-a mulţumit să stea într-o casă modestă şi să aibă o locuinţă nu mai mare decît cea pe care o avea la Roma în afara oraşului; a dus o viaţă simplă, plimbîndu-se uneori în gymnaziu fără lictor sau valet, întreţinînd relaţii cu grecii simpli aproape de la egal la egal.

2. Într-o dimineaţă, întîmplător, cînd îşi organiza ziua, a spus că vrea să-i viziteze pe toţi bolnavii cetăţii; cei din anturajul său

i-au interpretat altfel intenţia şi au dat ordin tuturor bolnavilor să se adune într-o galerie publică şi să fie dispuşi în grupuri, în funcţie de boli. Stupefiat de situaţia neaşteptată, nesigur lungă vreme ce să facă, s-a apropiat într-un sfîrşit de fiecare scuzîndu-se de neînţelegerea creată, chiar şi faţă de cei mai umili. 3. Într-un singur caz, nu se semnalează altul, a făcut uz de puterea lui de tribun: cum frecventa adesea şcolile şi sălile de conferinţe s-a întîmplat să asiste la o dispută mai aprinsă între sofişti; unul din ei, văzîndu-l intervenind, l-a luat drept un partizan al adversarilor săi şi l-a acoperit cu injurii; revenit acasă, Tiberius a apărut pe neaşteptate cu servitori publici, l-a citat în faţa tribunalului prin vocea crainicului pe cel care-l insultase şi a poruncit să fie aruncat în temniţă.

4. Mai tîrziu a aflat că soţia sa Iulia a fost condamnată din cauza desfrîului şi a adulterelor şi că a fost repudiată în numele său prin autoritatea lui Augustus; vestea l-a bucurat, dar a socotit că este de datoria sa să-l roage pe tată în dese scrisori s-o ierte pe fiică; i-a lăsat Iuliei, în ciuda vinovăţiei ei, toate darurile pe care i le făcuse vreodată. După ce s-a încheiat puterea lui de tribun, a mărturisit că, prin retragerea sa, n-a avut alt scop decît să evite bănuiala unei rivalităţi cu Gaius şi Lucius; deoarece exista acum certitudine în această privinţă, cei doi fiind la vîrstă adultă şi capabili să ocupe locul secund în stat, a cerut să i se permită să-şi revadă apropiaţii de care i se făcuse dor. N-a putut însă obţine permisiunea, ba chiar a fost avertizat „să nu le mai poarte de grijă alor săi de care se despărţise cu atîta grabă". **12.** Arămas aşadar, împotriva voinţei, la Rhodos şi abia a reuşit prin intervenţia mamei sale ca, spre a acoperi dizgraţia, să fie numit *legatus Augusti*.

2. Într-adevăr, atunci şi-a petrecut viaţa nu numai ca persoană particulară, ci şi ca un suspect cuprins de panică, ascuns în interiorul regiunii, evitînd întîlnirile cu personalităţile care făceau escală sau care treceau foarte des pe acolo, deoarece orice magistrat sau comandant militar oriunde s-ar fi dus avea

drum prin Rhodos. S-au adăugat şi alte motive de îngrijorare: cînd s-a dus la Samos ca să-l viziteze pe fiul său vitreg Gaius, numit în fruntea trupelor din Orient, l-a simţit răuvoitor faţă de el, în urma intrigilor lui Lollius, camaradul şi mentorul lui Gaius. 3. S-a născut chiar bănuiala că Tiberius a dat prin intermediul unor centurioni obligaţi lui, care reveneau în tabăra militară după concediu, instrucţiuni formulate în termeni ambigui prin care părea că sondează starea de spirit a fiecăruia în vederea unei schimbări de regim. Augustus l-a informat de această bănuială; atunci Tiberius a cerut insistent un supraveghetor, indiferent din ce ordin, care să-i controleze faptele şi vorbele. **13.** A renunţat şi la exerciţiile de călărie şi la cele militare; a abandonat costumul roman şi a preluat îmbrăcămintea şi încălţămintea greacă şi a petrecut aproape doi ani în această situaţie, din zi în zi mai disprefuit şi mai urît, pînă-ntr-atît încît locuitorii din Nemausus i-au distrus portretele şi statuile; cînd i-a fost menţionat numele în timpul unui banchet intim s-a găsit cineva care să-i promită lui Gaius că, dacă dă poruncă, va porni imediat spre Rhodos şi îi va aduce capul exilatului (astfel l-a numit). 2. Acest fapt l-a determinat pe Tiberius nu atît din cauza fricii, cît din cauza pericolului, să ceară insistent, şi personal, şi prin intermediul mamei, dreptul de reîntoarcere; a reuşit să obţină acest drept, ajutat în bună măsură de întîmplare. Augustus hotărîse ca în această chestiune să nu ia nici o decizie fără acordul fiului mai mare al lui Tiberius; întîmplător acesta era atunci iritat împotriva lui Lollius şi binevoitor faţă de tatăl său vitreg. Tiberius a fost în consecinţă rechemat cu permisiunea lui Gaius, cu condiţia însă să nu ia parte în nici un fel la guvernare.

14. A revenit la Roma după o absenţă de opt ani, cu mari şi serioase speranţe de viitor pe care i le indicaseră încă de la începutul vieţii presagii şi prevestiri.

2. Cînd Livia era însărcinată vrusese să afle prin diferite prevestiri dacă va avea un băiat; a luat un ou de sub o găină care clocea, l-a încălzit cu mîna ei, fie înlocuită de femeile din suita

ei, pînă cînd a ieşit un pui cu o creastă extraordinară. Astrologul Scribonius a prezis copilului un viitor strălucit, ba chiar că va domni cîndva, dar fără însemnele regale; or, la data respectivă nu era încă ştiută puterea Caesarilor. 3. Cînd a plecat în prima campanie militară, în timp ce conducea armata prin Macedonia spre Siria, s-a întîmplat ca altarele consacrate odinioară de legiunile învingătoare la Philippi să strălucească brusc; mai tîrziu, îndreptîndu-se spre Illyricum, s-a dus la Patavium să consulte oracolul lui Geryon; oracolul i-a cerut să arunce zaruri de aur în fîntîna lui Aponius, pentru a primi un răspuns; or, s-a întîmplat să i se arate numărul maxim; încă şi astăzi se mai văd zarurile sub apă. 4. Cu puţine zile înainte de a fi rechemat la Roma, un vultur, pasăre nemaivăzută pînă atunci la Rhodos, s-a aşezat pe vîrful casei sale; în ajunul zilei cînd a primit vestea despre reîntoarcerea sa, schimbîndu-şi veşmintele, tunica a părut că ia foc. L-a putut verifica pe astrologul Thrassylus, pe care-l luase în anturajul său ca profesor, cînd acesta i-a spus că o navă văzută în larg îi va aduce o bucurie; or, în timpul unei plimbări, Tiberius tocmai se pregătea să-l arunce în mare, considerîndu-l un impostor şi îi părea rău că i-a încredinţat secretele sale, deoarece faptele contraziceau prezicerile lui optimiste.

15. Revenit la Roma, imediat ce fiul său Drusus a debutat în for, s-a mutat de la Carene şi din casa lui Pompeius în grădinile lui Maecenas de pe Esquilin; s-a dedicat în întregime vieţii particulare neluînd parte la nici o activitate publică.

2. Cînd însă, după trei ani, Gaius şi Lucius au murit, a fost adoptat de Augustus în acelaşi timp cu fratele lor M. Agrippa şi a fost la rîndul său obligat să-l adopte pe Germanicus, nepotul său de frate. Din clipa adoptării n-a mai acţionat în nici un fel ca *pater familias* şi n-a mai păstrat în nici un fel drepturile pe care le pierduse. Astfel, n-a mai făcut vreo donaţie sau eliberare de sclavi, n-a acceptat moşteniri sau donaţii decît ca peculiu. Din acel moment s-a făcut totul pentru sporirea măreţiei sale, mai

ales după dizgraţierea şi deportarea lui Agrippa, cînd devenise o certitudine faptul că numai lui singur îi va reveni succesiunea.

16. I-a fost din nou conferită puterea de tribun pentru cinci ani; a primit misiunea de a pacifica Germania; solii parţilor, după ce şi-au îndeplinit misiunea la Roma în faţa lui Augustus, au primit poruncă să-l viziteze pe Tiberius în provincia sa. Dar, de îndată ce a fost cunoscută rebeliunea din Illyricum, a şi pornit să conducă acest război nou, care a fost cel mai grav război extern după cele punice; l-a purtat timp de trei ani cu cincisprezece legiuni şi tot atîtea trupe auxiliare, înfruntînd mari dificultăţi şi o cumplită penurie de alimente. 2. Cu toate că a fost rechemat adesea, a perseverat de teamă ca nu cumva inamicul puternic şi vecin al Italiei să treacă la ofensivă, dacă se retrage. Perseverenţa i-a fost răsplătită: Illyricum în întregime, care se întinde între Italia şi regatul Noricum şi Tracia şi Macedonia, între fluviul Dunăre şi ţărmul Mării Adriatice, a fost pacificat şi supus. **17.** Circumstanţele i-au amplificat gloria. Cam în acelaşi timp Quintilius Varus a pierit împreună cu trei legiuni în Germania şi nimeni nu se îndoia că germanii învingători s-ar fi unit cu panonienii, dacă Illyricum n-ar fi fost înfrînt mai înainte. Din acest motiv i s-au decernat triumful şi mari şi multe onoruri. 2. Unii senatori s-au gîndit să-l numească „Pannonicus", alţii „Invincibilul", alţii „Piosul". S-a opus însă Augustus care a promis că îi va fi suficient *cognomen*-ul de Augustus pe care-l va moşteni după moartea sa. Tiberius însuşi a amînat celebrarea triumfului, deoarece Roma se afla în acel timp în doliu din cauza dezastrului lui Quintilius Varus; cu toate acestea, a intrat în Roma cu toga pretextă, încoronat cu laur; în prezenţa senatului s-a urcat pe o tribună ridicată în incinta pentru alegeri şi s-a aşezat cu Augustus la mijloc între cei doi consuli; de aici a salutat poporul şi, apoi, a făcut înconjurul templelor.

18. În anul următor a revenit în Germania şi, deoarece a constatat că dezastrul lui Varus s-a datorat temerităţii şi neglijenţei comandantului, n-a întreprins nimic fără consultarea unui

consiliu militar; faptul contravenea obiceiului său, căci în toate celelalte împrejurări el acționase de unul singur: de data asta a discutat chestiunile militare cu mai mulți. A dovedit chiar o prudență neobișnuită pentru el. În momentul trecerii Rinului n-a dat drumul convoaielor de aprovizionare, limitate la strictul necesar, mai înainte ca să fi verificat de pe mal încărcăturile vehiculelor, ca nu cumva să fie transportate lucruri neaprobate și fără importanță. 2. Modul lui de viață dincolo de Rin a fost următorul: lua masa șezînd pe o brazdă de iarbă, înnopta adesea fără cort, dădea în scris toate ordinele pentru a doua zi sau pentru situații neprevăzute; a adăugat recomandarea ca oricine avea vreo nelămurire să i se adreseze numai lui personal la orice oră din zi și din noapte. **19.** A fost extrem de riguros în ce privește disciplina și a readus în actualitate pedepse și degradări folosite în timpuri vechi: l-a dezonorat chiar și pe un legat de legiune, deoarece trimisese cîțiva soldați și pe libertul său dincolo de malul fluviului ca să vîneze. În ce privește bătăliile, lăsa cît mai puțin loc hazardului și întîmplării; le pornea cu cea mai mare încredere ori de cîte ori, atunci cînd lucra seara, lumina lămpii scădea sau se stingea fără nici un motiv aparent; el spunea că se încrede mult în această prevestire care niciodată nu îi înșelase pe el și pe strămoșii săi în campanii. Cu toate acestea, după un succes, n-a lipsit mult să fie asasinat de un bructer: acesta se amestecase în anturajul său, dar a fost trădat de agitația care l-a cuprins și, sub tortură, a mărturisit crima proiectată. **20.** A revenit din Germania la Roma după doi ani și și-a celebrat triumful pe care-l amînase; a fost secondat de legații legiunilor pentru care a obținut dreptul la însemnele triumfale. Mai înainte de a se îndrepta spre Capitoliu, a coborît de pe carul triumfal și a îngenuncheat în fața tatălui său care prezida ceremonia. Pe conducătorul panonian Bato l-a dus la Ravenna și l-a copleșit cu daruri ca mulțumire pentru faptul că odată, pe cînd se afla cu armata în poziție proastă din cauza terenului defavorabil, l-a lăsat să iasă din situația grea. Apoi a oferit poporului un banchet cu o

mie de mese şi a distribuit cîte trei sute de sesterţi de fiecare om. Pe deasupra, din prada de război dobîndită a dedicat un templu Concordiei, un altul lui Castor şi Polux în numele său şi al fratelui său. **21.** Scurtă vreme mai tîrziu, consulii au dat o lege conform căreia el să administreze provinciile împreună cu Augustus şi să facă împreună cu el recensămîntul; cînd s-a încheiat recensămîntul, Tiberius a plecat în Illyricum. A fost rechemat pe dată din drum şi l-a găsit pe Augustus foarte slăbit, dar încă respirînd şi a stat cu el între patru ochi toată ziua.

2. Ştiu că există convingerea că, ieşind Tiberius după discuţia confidenţială, valeţii au auzit o vorbă scăpată de Augustus: „nefericit popor roman care va fi supus unor maxilare atît de lente"; nu ignor faptul că, după alţii, Augustus reproba pe faţă, fără să se ascundă, caracterul crud al lui Tiberius, încît întrerupea de multe ori conversaţii mai frivole şi glumeţe la apariţia acestuia; l-ar fi adoptat în cele din urmă, învins de insistenţele soţiei sau împins de ambiţia ca el însuşi să fie regretat mai tîrziu datorită unui asemenea succesor. 3. Totuşi, nu pot să nu iau în consideraţie faptul că un principe atît de calculat şi de prudent nu putea, mai ales într-o chestiune atît de importantă, să procedeze cu uşurinţă: cîntărind, după opinia mea, viciile şi calităţile lui Tiberius, a socotit că prevalează calităţile, mai ales că în faţa adunării a jurat că îl adoptă în interesul statului, iar în scrisori îl laudă ca fiind cel mai bun specialist în chestiuni militare şi unica pavăză a poporului roman. Cu titlu de exemplu ofer cîteva citate din scrisorile sale:

4. „Fii sănătos, preaplăcutule Tiberius, şi repurtează succese pentru mine şi pentru camarazii noştri de arme; preaplăcutule, de-aş fi eu atît de norocos, pe cît eşti tu bărbat preacurajos şi general preaînţelept! Fii sănătos!".

5. „Cît de mult admir modul de organizare a taberelor tale de vară! Eu cred, Tiberius al meu, că în asemenea dificultăţi şi cu trupe cu moralul atît de scăzut nimeni n-ar fi putut să

acţioneze cu mai multă prudenţă decît ai făcut-o tu. Cei care au fost cu tine au declarat că ţi se poate aplica versul:

Un singur om stînd de veghe a restabilit situaţia"

(Ennius, *Annales*, 370).

6. „Fie că intervine vreo situaţie care presupune o analiză mai atentă, fie vreo chestiune care mă irită, pe zeul jurămintelor, Tiberius al meu îmi lipseşte şi îmi vine în minte acel vers homeric:

Dacă-nsoţi-mă-va el, prin foc şi potop de vom trece,
teferi venim înapoi, că-i prea cumpănit şi cuminte"

(Homer, *Iliada*, 10, 246-247).

7. „Cînd aud sau citesc că eşti extenuat de efortul continuu, să mă piardă zeii dacă nu mă ia cu frig pe şira spinării; şi te rog să te cruţi, ca nu cumva şi eu şi mama ta, de vom auzi că te-ai îmbolnăvit, să nu murim de grija ta şi imperiul roman să fie în pericol! Mă rog zeilor să mi te păstreze în deplină sănătate acum şi întotdeauna dacă sînt favorabili poporului roman."

22. Tiberius n-a divulgat moartea lui Augustus decît după asasinarea tînărului Agrippa. Pe acesta l-a ucis tribunul militar pus lui ca paznic, după ce a citit instrucţiunile prin care i s-a poruncit ce are de făcut; despre aceste instrucţiuni există un semn de întrebare dacă le-a dat Augustus în momentul morţii, spre a evita un motiv de criză după moartea sa, sau dacă le-a dat Livia în numele lui Augustus şi dacă Tiberius îşi dăduse sau nu acordul. Tiberius i-a replicat tribunului, care l-a anunţat îndeplinirea misiunii, că el n-a poruncit nimic şi că, deci, tribunul va avea de dat socoteală în faţa senatului; a spus acestea desigur pentru a îndepărta de la el ura generată de asasinat. Mai tîrziu a lăsat să se aştearnă uitarea. **23.** Convocînd senatul în virtutea puterii de tribun, cînd şi-a început cuvîntarea Tiberius a gemut pe neaşteptate, ca şi cum nu putea face faţă durerii: a spus că ar prefera să-i dispară nu numai vocea, ci şi spiritul şi l-a însărcinat pe fiul său Drusus să-i citească discursul. Apoi a fost adus testamentul lui Augustus; n-au fost admişi dintre semnatari

decît senatorii; ceilalţi au verificat peceţile în afara senatului; apoi un libert a citit testamentul. Începutul său era următorul: „deoarece cruzimea destinului mi i-a răpit pe fiii Gaius şi Lucius, Tiberius Caesar să fie moştenitorul unei jumătăţi plus o şesime din averea mea". Acest început a sporit bănuiala celor care opinau că succesorul a fost desemnat mai degrabă din necesitate decît în urma unei alegeri, deoarece Augustus nu se abţinuse de la un astfel de preambul.

24. Tiberius, deşi nu a ezitat nici să ocupe imediat principatul, nici să-l exercite (el şi-a dat imediat o gardă militară, adică şi forţa şi semnele puterii), totuşi l-a refuzat lungă vreme: a jucat teatru în mod neruşinat, cînd reproşînd prietenilor care îl îndemnau să-l accepte că „nu ştiu ce monstru este imperiul", cînd ţinînd în suspans prin formule ambigue şi amînări viclene un senat care i se prosterna la picioare; pînă-ntr-atîta simula, încît unii şi-au pierdut răbdarea şi cineva i-a strigat în plin tumult: „sau să accepte sau să renunţe"; un altul i-a spus în faţă că, în timp ce alţii erau lenţi în realizarea promisiunilor, el era încet în a promite ceea ce deţinea deja. 2. În sfîrşit, ca şi cum a fost constrîns, plîngîndu-se că i se impune o servitute nenorocită şi împovărătoare, a acceptat imperiul. Dar numai exprimîndu-şi speranţa că într-o zi îl va putea abandona. Iată termenii în care s-a exprimat: „pînă cînd voi ajunge la acel moment în care vi se va părea legitim să acordaţi odihnă bătrîneţii mele".

25. Motivul ezitării era o asemenea teamă de pericolele care îl ameninţau, încît adesea spunea că ţine lupul de urechi. Într-adevăr, un sclav al lui Agrippa, pe nume Clemens, a organizat o ceată nu de dispreţuit de sclavi pentru a-şi răzbuna stăpînul; L. Scribonius Libo, un bărbat nobil, a pus la cale pe ascuns o răzvrătire, iar în Illyricum şi Germania a izbucnit o dublă revoltă militară. 2. Amîndouă armatele pretindeau multe privilegii extraordinare şi, mai presus de toate, solde egale cu cele ale pretorienilor. Armatele germanice refuzau chiar să-l recunoască pe Tiberius, adică pe un principe pe care nu-l

numiseră ele, şi îl împingeau pe Germanicus, care în acel moment se afla în fruntea lor, să preia conducerea statului, deşi el refuza cu încăpăţînare. Tiberius, temîndu-se mai ales de situaţii neprevăzute, a cerut senatului să-i atribuie ce sectoare ar voi din administrarea statului, sub motivul că nu poate acoperi toate problemele fără să aibă unul sau mai mulţi colegi. 3. A invocat şi motive de sănătate, pentru ca Germanicus să aştepte cu sufletul împăcat o succesiune rapidă sau în mod cert o asociere la domnie. După ce s-au liniştit revoltele militare, l-a capturat prin viclenie pe Clemens; pe Scribonius Libo, pentru a nu fi prea sever la începutul domniei, l-a acuzat în senat abia după doi ani, rezumîndu-se între timp numai la supravegherea lui; odată, cînd acesta făcea un sacrificiu cu pontifii, în loc de cuţitul ritual a avut grijă să i se dea unul de plumb, iar altă dată, cînd i-a cerut audienţă particulară, nu i-a acordat-o decît în prezenţa fiului său Drusus şi, cît a durat discuţia, s-a plimbat şi, sub pretextul de a se sprijini de el, l-a ţinut de mîna dreaptă.

26. Odată eliberat de teamă, s-a comportat la început ca un cetăţean şi aproape ca un particular. Între numeroasele onoruri oferite lui n-a acceptat decît puţine şi neînsemnate. Cum ziua lui de naştere coincidea cu jocurile plebeiene, abia a fost de acord să fie onorat cu un car suplimentar tras de doi cai. A interzis categoric să-i fie dedicate temple, flamini, preoţi, să-i fie aşezate statui şi portrete fără acordul său, în orice caz nu între statuile zeilor, ci numai între ornamentele templelor. 2. N-a permis să fie făcute jurăminte pe actele sale şi nici ca luna septembrie să se numească Tiberius, iar luna octombrie, Livia. A refuzat de asemenea prenumele de *imperator* şi *cognomen*-ul de *pater patriae*. A utilizat numele de Augustus, deşi îl moştenise, numai în scrisorile adresate regilor şi monarhilor. N-a îndeplinit decît trei consulate, unul timp de cîteva zile, al doilea trei luni, al treilea în absenţă pînă la idele lui mai.

27. A avut o asemenea repulsie faţă de adulaţii, încît n-a admis pe nici unul dintre senatori să vină la lectica sa fie pentru

omagiu, fie pentru a discuta diferite probleme; s-a îndepărtat atît de brusc de un bărbat consular care-i cerea iertare şi voia să-i cadă la picioare, încît acesta s-a răsturnat; ba chiar, dacă într-o conversaţie sau într-un discurs se spunea ceva linguşitor la adresa lui, nu ezita să-l întrerupă pe loc şi să-l oblige pe vorbitor să reia pasajul schimbînd expresiile. Cînd cineva l-a numit „stăpîn", i-a ordonat să nu-l mai jignească astfel; pe unul care declarase „sacre" activităţile sale şi pe altul care spusese că a venit în senat la „ordinul său", i-a obligat să-şi schimbe formulările: în loc de „ordinul său" să spună „la sfatul său", în loc de „sacre", „laborioase". **28.** Chiar şi faţă de injurii, zvonuri răutăcioase şi versuri satirice la adresa sa şi a alor săi era de o răbdare proverbială; spunea adesea că „într-o cetate liberă limba şi mintea trebuie să fie libere"; cînd senatul i-a cerut într-o zi anchetarea unor asemenea delicte şi a autorilor lor, a spus: „nu avem suficient timp liber pentru a ne implica în mai multe probleme; dacă veţi deschide această fereastră, nu veţi mai putea face nimic altceva: sub acest pretext vor ajunge în faţa voastră duşmăniile tuturor". Există şi o vorbă rostită de el în senat cu mult bun-simţ; „dacă un senator a susţinut altceva decît mine, îmi voi da silinţa să-i explic faptele şi vorbele mele; dacă persevează, îl voi urî la rîndul meu".

29. Iar această atitudine era cu atît mai remarcabilă, cu cît el însuşi, prin modul şi prin respectul cu care se adresa fiecăruia în parte şi tuturor, aproape depăşea limitele politeţii. Fiind în dezacord în senat cu Q. Haterius, i-a spus acestuia: „te rog să mă ierţi, dacă te voi combate ca senator cu prea multă libertate". Apoi adresîndu-se tuturor: „am spus-o şi acum şi în multe alte ocazii, senatori, că un principe bun şi salutar, pe care voi l-aţi înzestrat cu o putere atît de mare şi chiar nelimitată, trebuie să fie la dispoziţia senatului, a tuturor cetăţenilor, adesea, şi chiar foarte adesea, a fiecărui cetăţean; nu-mi e ruşine că m-am exprimat astfel şi că v-am socotit şi că vă socotesc pînă acum stăpîni buni, echitabili şi binevoitori".

30. Ba chiar a lăsat o anumită iluzie de libertate menţinînd senatului şi magistraturilor vechiul prestigiu şi vechea putere. N-au existat probleme minore sau majore, publice sau particulare despre care să nu raporteze senatului: despre impozite şi monopoluri, despre construirea sau refacerea unor edificii, despre recrutări sau licenţieri de trupe, despre repartizarea legiunilor şi a unităţilor auxiliare, în sfîrşit, despre prelungirea funcţiilor de comandă sau despre încredinţarea unor campanii extraordinare, despre fondul şi forma în care să fie redactate scrisorile adresate regilor. L-a constrîns pe comandantul unei aripi de cavalerie, acuzat de violenţă şi jaf, să se apere în senat. În senat a intrat întotdeuna fără gardă personală; într-o zi, deoarece era bolnav, a fost adus în lectică în senat, dar a îndepărtat imediat suita. **31.** Unele hotărîri s-au luat împotriva părerii sale şi nici măcar nu s-a plîns. Deşi a susţinut că magistraţii desemnaţi trebuie să fie prezenţi la Roma pentru a-şi pregăti misiunea, un pretor desemnat a obţinut o misiune liberă. De asemenea, cînd a cerut ca locuitorii oraşului Trebia să transfere banii repartizaţi unui teatru nou pentru întreţinerea drumului, n-a avut cîştig de cauză şi voinţa legatorului a fost respectată. Ori de cîte ori se vota în senat prin despărţirea în două grupuri şi el trecea în grupul minoritar, nu îl urma nimeni.

2. Celelalte probleme erau rezolvate de magistraţi conform regulilor stabilite; autoritatea consulilor era atît de mare, încît ambasadorii sosiţi din Africa i-au căutat pe consuli şi s-au plîns că Caesar, la care fuseseră trimişi, îi duce cu vorba. Şi faptul nu era de mirare din moment ce în public el se scula în picioare în faţa consulilor şi le ceda calea. **32.** I-a criticat pe consularii aflaţi în fruntea armatelor că nu raportează senatului actele lor şi că îl consultă pe el în legătură cu recompensele militare, deşi ei înşişi aveau dreptul de a le decerna. A lăudat public un pretor care la inaugurarea magistraturii a reluat străvechiul obicei de a-i aminti în faţa adunării pe strămoşii săi. A urmat pînă la rug convoaiele funerare ale unor persoane ilustre. 2. A adoptat o moderaţie

similară şi faţă de persoane mai puţin strălucite şi în chestiuni de mai mică importanţă. I-a chemat pe magistraţii din Rhodos la el, deoarece i-au trimis scrisori publice fără formula de salutare, dar nu i-a certat, ci le-a recomandat doar ca în viitor să n-o mai uite. Gramaticul Diogenes obişnuia să organizeze la Rhodos dezbateri în ziua sabatului; Tiberius, aflat în acel timp în exil, a venit la el cu rugămintea să-l primească în altă zi; Diogenes nici n-a vrut să audă şi i-a transmis printr-un sclav vorbă să revină în ziua a şaptea. Cînd Diogenes a venit la Roma, a stat în faţa uşii să-l salute; Tiberius nu i-a zis nimic altceva decît să revină după şapte ani. Guvernatorilor de provincii care-l sfătuiau să mărească impozitele le-a replicat: „un bun păstor îşi tunde oile, nu le jupoaie".

33. Treptat s-a arătat principele din el şi lungă vreme a fost capricios, totuşi mai adesea binevoitor şi mai preocupat de interesul de stat. La început nu intervenea decît pentru a evita abuzurile. În acest sens a anulat o serie de hotărîri ale senatului şi se oferea adeseori consilier pentru magistraţii care judecau procese la tribunale, aşezîndu-se alături de ei sau în faţa lor în primul rînd; iar dacă se zvonea că un acuzat reuşea să scape prin trafic de influenţă, apărea pe neaşteptate şi le amintea judecătorilor fie de jos, fie de la tribuna cvestorului, legile, caracterul sacru al funcţiei lor şi cauza pe care o judecau. Ba chiar, dacă se produceau abateri în moravurile publice fie din neglijenţă, fie din proaste obiceiuri, lua măsuri severe de îndreptare. **34.** A diminuat cheltuielile pentru jocuri şi spectacole, reducînd salariile actorilor şi numărul perechilor de gladiatori. S-a plîns de faptul că vasele de Corint ajunseseră la preţuri enorme, că trei peşti roşii au fost vînduţi cu treizeci de mii de sesterţi şi a cerut să se pună o frînă luxului mobilelor, ca preţul alimentelor să fie stabilit anual de senat; a dat edililor misiunea să inspecteze cîrciumile şi cabaretele cu dreptul de a interzice vînzarea prin speculă a produselor de patiserie. Pentru a da un exemplu personal de economie, cu ocazia unor recepţii publice

oferea adesea bucate din ajun, deja începute, de pildă o jumătate de mistreț, afirmînd că are aceleași calități ca și mistrețul întreg.

2. A interzis printr-un edict îmbrățișările zilnice, de asemenea să se ofere cadouri pentru noul an după kalendele lui ianuarie. Obișnuia să ofere daruri cvadruple față de cele primite de el personal. Obosit însă de faptul că era deranjat toată luna de cei care nu avuseseră posibilitatea să-l vadă în ziua de sărbătoare, n-a acceptat să mai primească daruri după această dată. **35.** În ce privește matroanele care se prostituau a hotărît ca, în absența unui acuzator public, rudele, conform unui vechi obicei, să le pedepsească în virtutea unei sentințe colective. L-a dezlegat pe un cavaler roman de jurămîntul pe care îl făcuse de a nu-și repudia niciodată soția, cînd a descoperit-o întreținînd relații adulterine cu ginerele ei. 2. Femeile care-și pierduseră reputația, ca să evite rigorile legilor, renunțau la drepturile și reputația de matroane și începuseră să se declare curtezane; tineri desfrînați, membri ai celor două ordine, se supuneau de la sine unei sentințe infamante, pentru a putea să apară pe scenă sau în arenă; și într-un caz și în celălalt, pentru a nu se mai recurge la un asemenea procedeu, Tiberius i-a condamnat pe toți, bărbați și femei, la exil. I-a retras unui senator dreptul la laticlavă, cînd a aflat că se retrăsese la țară în jurul kalendelor lui iulie, pentru a putea închiria la un preț mai mic o casă la Roma după trecerea acestui termen. Altuia i-a luat funcția de cvestor, deoarece își repudiase soția, cu care se căsătorise în ajun, a doua zi după tragerea la sorți a provinciilor. **36.** A interzis religiile străine, cultele egiptene și iudaice, constrîngîndu-i pe adepții superstițiilor egiptene să-și ardă hainele și obiectele sacre. A răspîndit în provincii cu climă aspră tineretul iudeu sub pretextul serviciului militar, iar pe ceilalți membri ai neamului sau pe cei care aveau un cult similar i-a izgonit din Roma sub amenințarea unei servituți perpetue, dacă nu se supuneau. I-a dat afară și pe astrologi, dar i-a iertat în urma rugăminților lor și a promisiunii că vor renunța să-și mai practice arta. **37.** Între principalele lui preocupări era garantarea

liniştii publice în faţa actelor de furt, de tîlhărie şi în faţa pericolelor de revoltă. În acest sens a organizat mai multe posturi de pază militară în Italia. La Roma a construit o cazarmă pentru cohortele pretoriene; pînă în acel moment ele erau răspîndite la diferite gazde. 2. A reprimat foarte sever revoltele populare şi a căutat cu statornicie să le prevină. Cînd s-a produs un omor la teatru, pe şefii facţiunilor şi pe actorii, din pricina cărora s-a produs bătaia, i-a relegat şi a refuzat categoric să-i ierte, în ciuda rugăminţilor poporului. 3. Plebea din Pollentia a oprit în for convoiul funerar al unui centurion primipilar şi nu l-a lăsat să treacă pînă cînd nu a obţinut prin violenţă din partea moştenitorilor bani pentru un spectacol de gladiatori; în urma acestui fapt a trimis o cohortă din Roma, alta din regatul lui Cottius (motivul deplasării a fost păstrat secret) care şi-au dezvăluit brusc însemnele şi armele, au năvălit pe porţi diferite în oraş şi au zvîrlit în lanţuri pe viaţă mare parte a plebei şi a decurionilor. A abolit pretutindeni dreptul la azil şi obiceiul azilului. Le-a retras locuitorilor Cyzicului libertatea pe care o dobîndiseră după războiul cu Mithridates, deoarece au avut îndrăzneala să fie violenţi în public faţă de cetăţeni romani.

4. A oprit ofensive ale duşmanilor, fără să întreprindă personal campanii, prin intermediul legaţilor săi, dar numai în caz de necesitate absolută. Pe regii adversari Romei sau nesiguri i-a oprit mai degrabă prin ameninţări şi reproşuri decît prin forţă; pe unii i-a adus la el prin ademeniri şi promisiuni şi nu i-a mai lăsat să plece; în această categorie au fost germanul Marobodus, tracul Rhascypolis, Archelaos din Cappadocia, al cărui regat l-a transformat în provincie.

38. Timp de doi ani după dobîndirea imperiului n-a părăsit Roma; în perioada imediat următoare n-a lipsit din capitală decît cu excepţia unor rare şi scurte călătorii, niciodată dincolo de Antium, deşi anunţase în două rînduri că va vizita provinciile şi armatele; aproape în fiecare an pregătea călătoria, organizînd

vehiculele, punctele de aprovizionare prin municipii şi colonii, permiţînd să se facă rugăciuni pentru succesul călătoriei şi revenirea sa; din acest motiv în popor i se spunea în bătaie de joc „Callipedes", personaj care, conform unui proverb grec, aleargă fără să înainteze un singur pas. **39.** După moartea fiilor săi (Germanicus a murit în Siria, Drusus la Roma), s-a retras în Campania; conform opiniei curente, nu mai avea de gînd să se întoarcă şi chiar urma să moară în scurtă vreme. Puţin a lipsit să nu se producă amîndouă previziunile; la Roma n-a mai revenit, iar cîteva zile mai tîrziu, lîngă Tarracina, într-o clădire numită „Spelunca", mai multe stînci enorme s-au prăvălit pe neaşteptate în timp ce lua masa cu mai multă lume; mulţi participanţi la cină şi mulţi servitori au fost zdrobiţi; el însuşi a scăpat în pofida oricărei speranţe.

40. Străbătînd Campania, după ce a dedicat la Capua un templu lui Iupiter Capitolinul şi la Nola unul lui Augustus (acesta fusese pretextul plecării din Roma), s-a dus la Capri încîntat de frumuseţea insulei; insula era abordabilă printr-o singură parte pe o mică porţiune, căci pretutindeni era înconjurată de stînci imense şi de o mare adîncă. Dar a fost rechemat în scurtă vreme din pricina nenorocirii produse la Fidenae unde douăzeci de mii de oameni au pierit în urma prăbuşirii amfiteatrului în timpul unui spectacol de gladiatori. Acesta a fost motivul revenirii sale pe continent; după revenire a dat tuturor posibilitatea să-l întîlnească: a adoptat această atitudine mai ales pentru că, plecînd de la Roma, dăduse poruncă să nu-l deranjeze nimeni şi pe tot drumul i-a îndepărtat pe toţi cei care se apropiau de el.

41. Revenit pe insulă a abandonat pînă-ntr-atîta problemele de stat, încît din acel moment n-a mai completat decuriile de cavaleri, n-a mai schimbat tribunii militari, prefecţii, guvernatorii de provincii; a lăsat Hispania cîţiva ani fără legaţi de rang consular, a tolerat ocuparea Armeniei de către parţi, devastarea Moesiei de către daci şi sarmaţi, a Galliilor de către germani;

toate acestea s-au produs nu numai spre marea dezonoare, ci şi cu pericole pentru imperiu. **42.** De altminteri, la adăpostul izolării, departe de privirile cetăţii, s-a lăsat în sfîrşit pradă viciilor greu disimulate lungă vreme; voi relata despre fiecare în parte de la început. Încă din vremea cînd îşi îndeplinea stagiul militar, din pricina marii pasiuni pentru vin era numit, în loc de Tiberius, „Biberius" (de la *bibo* = a bea), în loc de Claudius, „Caldius" (*caldum* = băutură caldă), în loc de Nero, „Mero" (*mero* = beţiv). Mai tîrziu, devenit principe, în plină campanie de regenerare a moravurilor a petrecut o noapte şi două zile continuu în banchete cu Pomponius Flaccus şi Lucius Piso, cărora le-a acordat pe dată primului Siria, celuilalt funcţia de prefect al Romei, afirmînd în scrisorile de numire că ei sînt cei mai plăcuţi prieteni ai tuturor clipelor. 2. Lui Sestius Gallus, un bătrîn libidinos şi risipitor, pe care odinioară Augustus îl tratase de infam şi pe care el însuşi îl repezise în faţa senatului, i-a promis acceptarea invitaţiei la cină cu condiţia să nu-şi schimbe sau să-şi modereze obiceiurile, iar cina să fie servită de fete goale. Între candidaţii la pretură a preferat un necunoscut unor persoane ilustre, deoarece la instigarea sa băuse o amforă de vin la un banchet. Lui Asellius Sabinus i-a dăruit două sute de mii de sesterţi pentru un dialog în care se disputau ciuperca cu pitulicea, stridia şi sturzul. În fine, a instituit o nouă funcţie – „organizatorul plăcerilor" – şi l-a numit în aceasta pe un cavaler roman, T. Caesonius Priscus. **43.** În timpul retragerii la Capri a imaginat o sală cu bănci, loc de desfăşurare pentru plăceri ascunse, unde strîngea cete de fete tinere şi de băieţi desfrînaţi adunaţi de pretutindeni, inventatori de împerecheri monstruoase pe care le numea *spintriae;* aceştia, uniţi în grupuri de trei, se prostituau între ei, spre a-i deştepta prin acest spectacol dorinţele adormite. 2. A împodobit camerele aflate în diferite locuri cu picturi şi statuete, copii ale celor mai pornografice tablouri şi sculpturi, a adăugat la acestea cărţile de la Elephantis, pentru ca fiecare participant să aibă modelul poziţiei pe care el îi cerea s-o

folosească. Chiar şi în păduri şi în tufişuri a imaginat locuri ale lui Venus şi a pus tineri şi tinere în costume de faun şi de nimfe să facă dragoste în caverne şi grote; de aceea a fost poreclit după numele insulei Capri, printr-un joc de cuvinte, „Caprineus".

44. A fost pînă-ntr-atît pătruns de prea mari şi prea ruşinoase obiceiuri, încît abia pot fi spuse sau auzite, nicidecum crezute; zice-se că ar fi instruit nişte copii de vîrstă mică, pe care-i numea „peştişorii săi", să se ţină şi să se joace între coapsele sale în timp ce înota şi să-i redeştepte simţurile cu limba şi cu muşcăturile lor; ba chiar unor copii încă sugari, dar mai viguroşi, le oferea să-i sugă membrul în loc de sîn; vîrsta şi gustul îl împingeau către asemenea plăceri. 2. De aceea, primind un tablou al lui Parrhasius care o reprezintă pe Atalanta satisfăcîndu-l pe Meleagru cu gura, oferit lui sub rezerva că, dacă nu-i place, să primească în schimb un milion de sesterţi, nu numai că l-a păstrat, dar l-a şi aşezat în dormitorul său. Se spune chiar că, în timpul unui sacrificiu, fascinat de frumuseţea servitorului care-i oferea caseta cu tămîie, n-a putut să se abţină şi l-a dus deoparte unde l-a pîngărit, deşi ceremonia religioasă aproape nu se încheiase; l-a pîngărit în acelaşi timp şi pe fratele acestuia, un cîntăreţ la flaut; se mai spune că, mai tîrziu, deoarece cei doi fraţi îşi reproşau reciproc dezonoarea, le-a frînt picioarele. **45.** Se juca şi cu viaţa unor femei ilustre; exemplul cel mai evident a fost moartea unei oarecare Mallonia, pe care a încercat s-o seducă; deoarece l-a refuzat constant, iar el n-a putut suporta faptul, a dat-o pe mîna delatorilor; în timpul procesului n-a încetat s-o întrebe dacă nu se căieşte; părăsind tribunalul, ea s-a dus acasă şi s-a sinucis, nu înainte de a-l acuza cu voce tare pe bătrînul vicios şi obscen. De aceea, la următoarele spectacole, cînd se juca o piesă atellană, a fost aplaudat de tot publicul versul: „ţapul bătrîn linge sexul caprelor".

46. Econom pînă la avariţie, nu a acordat nici o indemnizaţie tovarăşilor săi de călătorie şi de expediţie, ci le-a asigurat numai subzistenţa; o singură dată a fost darnic pe seama tatălui său

vitreg cînd i-a repartizat în trei categorii, conform rangului fiecăruia, şi a distribuit primeia şase sute de mii de sesterţi, celei de a doua, patru sute de mii, celei de a treia (pe membrii acesteia nu-i numea prieteni, ci greci), două sute de mii. **47.** Devenit *princeps* n-a realizat nici o construcţie deosebită (căci a lăsat neterminate şi monumente pe care le începuse, de pildă templul lui Augustus sau restaurarea teatrului lui Pompeius) şi nici n-a dat spectacole; chiar la cele date de alţii a asistat foarte rar, ca să nu i se ceară ceva, mai ales după ce a fost obligat să-l elibereze pe actorul de comedii Actius. Rareori i-a ajutat pe senatorii săraci, pentru a nu fi constrîns să-i ajute pe mai mulţi; a refuzat să-i mai ajute pe alţii cu excepţia celor care îşi vor fi justificat cererea în faţa senatului. În aceste condiţii pe mulţi pudoarea şi demnitatea i-au împiedicat să se justifice, între care Hortalus, nepotul oratorului Quintus Hortensius, care, deşi cu o situaţie materială precară, crescuse la îndemnul lui Augustus patru copii.

48. Numai în două rînduri a fost darnic cu poporul: o dată cînd i-a pus la dispoziţie pentru trei ani o sută de milioane de sesterţi fără dobîndă, a doua oară cînd i-a despăgubit pe unii proprietari de blocuri de pe muntele Coelius, care luaseră foc. În primul caz a acţionat, deoarece, din pricina lipsei de numerar, trebuia să vină în sprijinul poporului; el hotărîse în urma cererii de ajutor din partea poporului în baza unui *senatus consultum* ca creditorii să investească două treimi din averea lor în terenuri, iar debitorii să plătească pe dată două treimi din datorie; cu toate aceste măsuri criza n-a fost rezolvată. În celălalt caz a acţionat pentru a atenua nenorocirea. Cu toate acestea a dat atîta importanţă ultimei binefaceri, încît a poruncit ca muntele Coelius să fie numit Augustus. 2. Soldaţilor, după ce le-a dublat suma lăsată prin testament de Augustus, nu le-a mai acordat nimic, în afară de cîte o mie de dinari fiecărui pretorian, deoarece nu-l urmaseră pe Seianus, şi multe daruri legiunilor din Siria, deoarece nu aşezaseră nici o imagine a lui Seianus între însemnele lor. A eliberat rareori militari veterani scontînd pe moartea lor de

bătrîneţe şi pe un beneficiu de pe urma morţii lor. Nu a fost în nici un fel darnic cu provinciile, cu excepţia Asiei unde cutremurul a distrus mai multe oraşe.

49. Cu trecerea timpului a ajuns chiar să jefuiască. Este un fapt stabilit că Cn. Lentulus Augur, un om foarte bogat, a fost constrîns de Tiberius, care l-a terorizat, să fie dezgustat de viaţă şi să-l lase după moarte moştenitorul averii. Lepida, o femeie de foarte bună familie, a fost condamnată pentru a-i aduce satisfacţie lui Quirinus, un fost consul foarte bogat şi lipsit de copii; acesta, douăzeci de ani după ce divorţase de ea, a acuzat-o că odinioară vrusese să-l otrăvească. 2. Pe deasupra, unor fruntaşi ai Galliilor, Hispaniilor, ai Siriei şi ai Greciei li s-au confiscat averile în urma unor acuzaţii futile şi neruşinate: de pildă unora li s-a reproşat că şi-au păstrat în numerar o parte a averii; multor cetăţi li s-au retras vechile imunităţi în ce priveşte minele şi impozitele. Vonones, regele parţilor, izgonit de ai săi, s-a refugiat cu bogăţii imense la Antiohia sub protecţia poporului roman şi a fost jefuit şi ucis prin înşelăciune.

50. Ura lui Tiberius împotriva rudelor sale s-a manifestat mai întîi faţă de fratele său Drusus: a divulgat scrisoarea acestuia în care formulase ideea că este necesară constrîngerea lui Augustus pentru restabilirea libertăţii; apoi, aceeaşi ură s-a manifestat şi împotriva celorlalţi. A mers atît de departe, încît soţiei sale Iulia nu i-a uşurat exilul (era exilată într-un oraş), ceea ce era o chestiune de bun-simţ; dimpotrivă, a înăsprit ordinele tatălui interzicîndu-i să iasă din casă şi să aibă contacte cu bărbaţi, ba chiar i-a suprimat banii şi renta dată de Augustus sub pretextul dreptului public, deoarece Augustus nu le menţionase în testamentul său. 2. Dezgustat de mama sa Livia Augusta, despre care credea că dorea să participe în mod egal cu el la guvernarea statului, evita s-o întîlnească şi să aibă cu ea discuţii prea lungi şi prea confidenţiale, pentru a nu lăsa impresia că se lasă condus de sfaturile ei, la care totuşi recurgea uneori. A reacţionat chiar cu indignare cînd s-a discutat în senat să i se

adauge la titlurile sale pe cel de „fiul Liviei" prin analogie cu cel de „fiul lui Augustus". 3. De aceea n-a acceptat să fie numită „mamă a patriei" şi nici să primească vreo onoare mai însemnată. Ba chiar a avertizat-o în repetate rînduri să nu se mai amestece în chestiuni importante, căci ele nu le privesc pe femei, mai ales după ce a remarcat că, într-un incendiu din apropierea templului Vestei, ea a intervenit personal îndemnîndu-i pe soldaţi şi poporul să facă mai mari eforturi, cum se obişnuise în vremea domniei soţului ei. **51.** Apoi au ajuns chiar la ruptură din următorul motiv, după cum se spune. Cînd Livia a insistat să-l numească în decuriile de judecători pe un om care primise cetăţenia romană, el a acceptat numai cu condiţia ca să fie menţionat în acte că „numirea a fost smulsă de către mamă". Iritată, Livia a scos din arhiva ei şi a citit unele vechi bilete ale lui Augustus către ea despre caracterul acru şi intolerant al lui Tiberius. Pe acesta l-a deranjat atît de tare faptul că biletele au fost păstrate lungă vreme şi că i-au fost reproşate cu adversitate, încît unii socotesc că, între alte motive, acesta este principalul pentru decizia lui de a se retrage din Roma. 2. În toţi cei trei ani cît a mai trăit mama lui, a stat departe de Roma şi n-a mai întîlnit-o decît o singură dată, într-o singură zi şi numai cîteva ore. Nici nu s-a preocupat să vină cînd a aflat că este bolnavă, iar cînd a murit, a lăsat să treacă mai multe zile dînd speranţe că va veni, astfel încît la funeralii corpul ei era în stare de descompunere. A interzis să fie divinizată, pretextînd propria ei voinţă. I-a anulat testamentul şi i-a distrus pe toţi prietenii şi intimii ei, chiar şi pe cei cărora ea le ceruse muribundă să se îngrijească de funeraliile ei; unul dintre aceştia, un bărbat din ordinul ecvestru, a fost chiar condamnat să muncească la pompe hidraulice.

52. N-a avut nici un sentiment patern nici faţă de fiul său natural, Drusus, nici faţă de cel adoptiv, Germanicus. Era iritat de viciile primului: Drusus ducea o viaţă laxă şi indolentă. Nici moartea lui nu l-a afectat prea mult, iar la scurtă vreme după funeralii a reluat cursul normal al afacerilor, interzicînd prelun-

girea doliului. 2. Ba chiar, cînd solii troieni i-au prezentat cam tîrziu condoleanţele, şi-a bătut joc de ei, ca şi cum şi-ar fi uitat cu totul durerea; le-a dat răspunsul că „el însuşi voia să le prezinte condoleanţele sale, deoarece îl pierduseră pe strălucitul lor concetăţean Hector". Pe Germanicus pînă într-atîta l-a denigrat, încît a declarat inutile preastrălucitele sale fapte şi a condamnat glorioasele lui victorii drept funeste pentru stat. S-a plîns în senat de faptul că Germanicus s-a dus la Alexandria, cu ocazia unei foamete îngrozitoare şi neaşteptate, fără să-l consulte. 3. Se crede chiar că moartea lui Germanicus a fost provocată de legatul Siriei Cn. Piso; unii sînt de părere că Piso, acuzat de această crimă mai tîrziu, ar fi divulgat însărcinările primite. În multe locuri s-a scris, iar noaptea se auzeau strigăte: „dă-ni-l înapoi pe Germanicus". Tiberius a întărit mai tîrziu aceste zvonuri prin modul crud în care s-a comportat cu soţia şi copiii lui Germanicus.

53. Cum nora sa, Agrippina, s-a plîns după moartea soţului ei cu prea multă libertate, a apucat-o de mînă şi i-a spus versul grecesc: „dacă nu domneşti, copilă, te crezi nedreptăţită?"; de atunci n-a mai avut vreo discuţie cu ea. Într-o zi, la cină, ea n-a avut curajul să guste fructele oferite; din acel moment nu i-a mai adresat nici o vorbă, pretextînd faptul că îl acuza că a vrut s-o otrăvească; or, toată scena fusese premeditată: el însuşi să-i ofere fructele cu convingerea că ea le va refuza de teama otrăvirii. 2. În cele din urmă a acuzat-o că vrea să se refugieze la statuia lui Augustus sau la armată şi a relegat-o în insula Pandataria şi, deoarece l-a insultat, i-a scos prin intermediul unui centurion un ochi. În exil, Agrippina a hotărît să moară prin nemîncare; Tiberius a poruncit să fie hrănită cu forţa. Pînă la urmă însă a murit; Tiberius a urmărit-o şi după moarte cu tot atîta ură: a cerut ca ziua ei de naştere să fie trecută între zilele nefaste şi şi-a imputat sie însuşi faptul că n-a strangulat-o şi n-a aruncat-o la Gemonii; pentru această „clemenţă" a sa a acceptat să se publice

un decret de mulţumire şi să fie consacrată o ofrandă de aur lui Iupiter Capitolinus.

54. De la Germanicus a avut trei nepoţi: pe Nero, pe Drusus şi pe Gaius. De la fiul său Drusus, unul singur, Tiberius; cînd a rămas fără copii, i-a recomandat pe fiii mai mari ai lui Germanicus, pe Drusus şi pe Nero, senatului şi a celebrat ziua debutului lor printr-o donaţie făcută plebei. Dar cînd a aflat că la începutul anului s-au făcut rugăciuni publice pentru sănătatea lor, a declarat în senat că „nu trebuie acordate asemenea răsplăţi decît pentru merite şi vîrstă". 2. De îndată ce şi-a dezvăluit astfel starea de spirit, cei doi au devenit obiectul tuturor acuzaţiilor: au fost împinşi prin fel de fel de provocări să facă acte care puteau fi denunţate; atunci i-a acuzat într-o scrisoare plină de venin în termeni infamanţi, i-a declarat duşmani publici, şi i-a lăsat să moară de foame, pe Nero în insula Pontia, pe Drusus în subsolurile Palatium-ului; se crede că Nero a fost constrîns la sinucidere, deoarece un călău, trimis chipurile de senat, i-a arătat lanţurile şi crampoanele; Drusus a fost pînă-ntr-atîta lipsit de hrană, încît a încercat să mănînce umplutura saltelei; rămăşiţele amîndurora au fost dispersate şi cu greu au mai putut fi mai tîrziu adunate.

55. În afară de vechii săi prieteni, Tiberius a strîns în jurul său douăzeci de cetăţeni de vază în calitate de consilieri pentru chestiunile statului. Dintre toţi aceştia abia doi sau trei au rămas nevătămaţi; pe ceilalţi i-a lovit pe fiecare din alt motiv, majoritatea în urma distrugerii lui Aelius Seianus. Pe acesta Tiberius îl ridicase pe culmile puterii nu atîta din bunăvoinţă, ci ca să aibă un instrument pentru distrugerea prin viclenie a fiilor lui Germanicus şi să asigure nepotului său, fiului natural al lui Drusus, succesiunea la imperiu.

56. N-a fost mai blînd nici cu comesenii săi greci, în compania cărora se simţea foarte bine; pe un oarecare Xeno, care se exprima pedant, l-a întrebat ce era acel dialect atît de neplăcut; la răspunsul acestuia că este dialectul doric, l-a exilat la Cinaria,

crezînd că i se reproşa vechiul său exil, deoarece la Rhodos se vorbeşte dialectul doric. De asemenea, cum de obicei punea la masă întrebări sugerate de lecturile lui zilnice, cînd a aflat că gramaticianul Seleucus se interesa la servitorii săi ce autori citea în fiecare moment şi se pregătea astfel dinainte, mai întîi l-a îndepărtat din anturajul său, apoi chiar l-a constrîns la sinucidere.

57. Caracterul său crud şi nemilos s-a manifestat încă din copilărie; Theodoros din Gadara, profesorul de retorică, pare a fi fost primul care a observat faptul cu clarviziune şi l-a exprimat cu exactitate; cînd îl dojenea, el îl numea adesea cu expresia greacă: „noroi amestecat cu sînge". Dar caracterul i s-a dezvăluit mai ales cînd a fost principe, chiar şi la începuturi, cînd încă încerca să capteze favoarea diferiţilor oameni simulînd moderaţia. 2. Pe un bufon care, la trecerea unui convoi funerar, i-a strigat în gura mare mortului să-i spună lui Augustus că încă nu se dăduseră plebei moştenirile pe care le lăsase, l-a chemat la el, i-a dat partea lui, apoi l-a trimis la supliciu şi i-a poruncit să-i spună lui Augustus adevărul. Nu mult mai tîrziu i-a declarat unui cavaler roman numit Pompeius, care se încăpăţîna să-l contrazică, în timp ce-l ameninţa cu închisoarea, că „dintr-un Pompeius va face un pompeian"; vorba era cumplită, căci se referea atît la numele persoanei, cît şi la destinul de altădată al partizanilor lui Pompeius. **58.** Cam în aceeaşi perioadă Tiberius i-a răspuns unui pretor, care-l întreba dacă vrea să urmărească crimele de lezmajestate, că trebuie respectate legile. Cineva a retezat capul lui Augustus de pe o statuie, pentru a pune în loc un altul; afacerea a fost judecată în senat şi, cum existau îndoieli asupra autorului faptei, s-a recurs la tortură. După condamnarea inculpatului, treptat s-a mers atît de departe cu asemenea acuzaţii, încît au devenit crime capitale, de pildă, faptul de a-l bate pe un sclav sau a-şi schimba veşmintele lîngă o statuie a lui Augustus, de a intra într-o latrină sau un lupanar cu o monedă sau cu un inel cu efigia lui Augustus, de a fi criticate vreo vorbă sau vreo faptă a acestuia. În sfîrşit, s-a ajuns pînă acolo, încît un

cetăţean a fost omorît, deoarece a acceptat să-şi preia funcţia în colonia sa în aceeaşi zi în care odinioară i-au fost decernate lui Augustus funcţiile publice.

59. Sub pretextul severităţii şi al corectării moravurilor, în realitate mai mult supunîndu-se propriei naturi, a săvîrşit multe fapte crude şi atroce, încît unii au criticat în versuri situaţia prezentă şi au prevăzut nenorocirile viitoare:

Brută necruţătoare, să-ţi spun eu totul pe scurt:
să pier, dacă mama ta te poate iubi.
Nu eşti cavaler, de ce? N-ai o sută de mii de sesterţi;
de vrei să ştii tot: eşti doar exilatul de la Rhodos.
Caesar, tu ai pus capăt epocii de aur a lui Saturn:
cît timp vei trăi, va fi doar epoca de fier.
Vinul nu-i mai place, este însetat de sînge:
bea sînge cu pofta cu care ai băut odinioară vin pur.
2. *Romulus, consideră-l pe Sulla fericit pentru sine, nu pentru tine*
şi pe Marius, dacă vrei, dar revenit din exil;
iar lui Antonius pornind războaie civile
priveşte-i mîinile nu o dată scăldate de sînge;
şi spune: Roma piere! Toţi cei care au venit după exil la domnie
au domnit vărsînd sînge din belşug.

Mai întîi Tiberius le-a considerat ca fiind expresia iritării provocate de reformele lui, mai degrabă o reacţie temperamentală decît gîndul real, şi repeta adesea: „să mă urască, numai să mă aprobe". Apoi însă a dovedit prin fapte că ele erau pe deplin justificate.

60. Puţine zile după ce a debarcat la Capri, un pescar i-a ieşit în întîmpinare pe neaşteptate şi i-a oferit un peşte enorm; a poruncit să i se frece pescarului faţa cu peştele, înspăimîntat de faptul că acesta sosise prin spatele insulei prin locuri stîncoase şi inaccesibile; cum pescarul în pline torturi se felicita că n-a apucat să-i ofere şi o langustă enormă pe care o prinsese, a dat

ordin să-i fie frecată faţa şi cu langusta. L-a pedepsit cu moartea pe un pretorian, deoarece furase un păun din grădină. În timpul unei plimbări lectica sa s-a împiedicat în tufişuri; din acest motiv l-a aruncat la pămînt pe centurionul însărcinat cu explorarea drumului şi l-a lovit pînă cînd aproape că şi-a dat sufletul. **61.** Apoi a izbucnit în tot felul de cruzimi şi niciodată nu-i lipsea ocazia; la început a urmărit prietenii şi chiar cunoştinţele mamei sale, apoi pe ale nepoţilor şi ale nurorii Agrippina, în sfîrşit pe cele ale lui Seianus; după moartea acestuia a atins culmile cruzimii. Cu această ocazie a apărut evident faptul că nu era el atîta incitat de Seianus, cît Seianus îi oferea ocaziile pe care el însuşi le căuta; cu toate acestea, a îndrăznit să scrie în comentariul scurt pe care l-a compus despre viaţa sa că l-a pedepsit pe Seianus, fiindcă a descoperit că „acesta îi ura pe copiii lui Germanicus, fiul său"; or, Tiberius însuşi i-a ucis pe aceştia, pe primul cînd Seianus era deja suspect, pe al doilea cînd Seianus era deja distrus.

2. Este prea lungă înşirarea una cîte una a cruzimilor sale; va fi suficient să enumăr cîteva tipuri, cu titlu de exemplu de barbarie. În nici o zi, nici măcar în cele sacre şi de sărbătoare, n-au fost întrerupte supliciile; au avut loc execuţii şi în ziua de anul nou. Mulţi au fost acuzaţi şi condamnaţi cu copiii lor sau de către copiii lor. S-a interzis rudelor celor condamnaţi la moarte să poarte doliu. Au fost decretate răsplăţi excepţionale delatorilor, uneori şi martorilor. Se acorda încredere deplină delatorilor. 3. Orice acuzaţie devenea capitală, chiar dacă era vorba de cîteva cuvinte rostite. Un poet a fost acuzat, deoarece într-o tragedie îl ponegrise pe Agamemnon; unui istoric i-a fost reproşat faptul că îi numise pe Brutus şi pe Cassius ultimii romani; au fost condamnaţi autori şi scrierile lor distruse, deşi s-a produs dovada că ele fuseseră citite cu ani în urmă chiar în prezenţa lui Augustus. **4.** Unor arestaţi li s-au luat nu numai consolarea oferită de studiu, ci şi posibilitatea de a discuta şi vorbi. Parte din cei convocaţi la proces s-au sinucis acasă, fiind siguri de condamnare,

pentru a evita tortura şi dezonoarea, parte s-au otrăvit în plin senat; cu toate acestea, li se legau rănile şi erau aruncaţi în carceră muribunzi, abia mai respirînd. Toţi condamnaţii au fost aruncaţi la Gemonii, tîrîţi cu un cîrlig: într-o singură zi au fost tratate astfel douăzeci de persoane, între care femei şi copii. 5. Deoarece tradiţia nu permitea strangularea fecioarelor, acestea erau mai întîi violate de călău şi apoi strangulate. Cei care voiau să moară erau forţaţi să trăiască. Tiberius socotea că moartea este o pedeapsă prea uşoară; cînd a auzit că un acuzat numit Carnulus s-a sinucis, a exclamat: „Carnulus mi-a scăpat". Într-o zi, vizitînd închisoarea, i-a răspuns unui prizonier care cerea grăbirea execuţiei: „încă nu m-am împăcat cu tine". 6. Un consular a menţionat în *Analele* sale că, la un banchet la care a luat şi el parte, un pitic aflat la masă alături de bufoni l-a întrebat pe Tiberius de ce Paconius, acuzat de lezmajestate, mai trăieşte încă; pe moment Tiberius l-a certat pentru insolenţa vorbei, dar cîteva zile mai tîrziu a scris senatului să hotărască mai repede soarta lui Paconius.

62. Cruzimea lui Tiberius s-a amplificat în urma unui denunţ referitor la moartea fiului său Drusus. El crezuse că acesta murise de boală şi de nestăpînirea lui; cînd a aflat că moartea se datorase otrăvii în urma înţelegerii dintre propria soţie Livilla şi Seianus, i-a supus torturilor pe toţi, fără excepţie; anchetarea acestei afaceri l-a obsedat în întregime timp de mai multe zile în asemenea măsură, încît a poruncit ca un oaspete de la Rhodos, pe care îl invitase la Roma printr-o scrisoare prietenească, şi a cărui sosire îi fusese anunţată, să fie torturat pe loc, ca şi cum ar fi fost unul dintre cei implicaţi în anchetă; apoi, după ce eroarea a fost recunoscută, a ordonat să fie ucis, pentru a nu putea fi divulgată. 2. Se poate vedea la Capri locul execuţiilor, de unde, la porunca sa, condamnaţii erau zvîrliţi în mare în prezenţa sa, după lungi şi savante torturi; jos îi aştepta o ceată de marinari care zdrobeau cadavrele cu cîrlige şi vîsle, ca nu cumva să mai rămînă vreun strop de viaţă. A inventat între alte moduri de tor-

tură şi pe următorul: obliga victima să bea o enormă cantitate de vin, apoi, pe neaşteptate, îi lega membrul, spre a fi chinuită de legătură şi de imposibilitatea de a urina. 3. Se crede că, dacă n-ar fi murit şi dacă Thrasyllus nu l-ar fi convins să amîne unele execuţii promiţîndu-i o viaţă mai lungă, ar fi ucis mai mulţi oameni şi nu i-ar fi cruţat nici pe nepoţi, deoarece Gaius îi devenise suspect, iar pe Tiberius îl dispreţuia ca pe un copil adulterin. Toate acestea sînt verosimile, căci adesea îl numea pe Priam fericit, „deoarece supravieţuise tuturor alor săi".

63. Există multe dovezi despre cît de mult a trăit pradă urii, detestabil, în veşnică panică şi chiar expus ruşinii: a interzis consultarea haruspicilor în secret şi fără martori; a încercat chiar să disperseze oracolele aflate în vecinătatea Romei, dar a abandonat ideea, înspăimîntat de puterea oracolului de la Praeneste: cînd sorţii au fost transportaţi la Roma într-o cutie sigilată, aceasta n-a putut fi deschisă decît după ce a fost dusă înapoi în templu. 2. În două rînduri n-a îndrăznit să-i trimită pe consulari în provinciile atribuite lor, şi i-a reţinut atîta vreme, pînă cînd le-a găsit succesori; între timp ei rămîneau cu titlul şi primeau adesea numeroase misiuni pe care trebuiau să le îndeplinească prin intermediul legaţilor lor. **64.** După condamnarea nurorii şi a nepoţilor săi, nu i-a mai lăsat să călătorească decît într-o lectică închisă, interzicînd prin soldaţi călătorilor întîlniţi pe drum să se oprească sau să-i privească.

65. Abia tîrziu l-a distrus, mai degrabă prin viclenie şi înşelăciune decît prin autoritatea de principe, pe Seianus care punea la cale o revoluţie: şi asta în ciuda faptului că Tiberius vedea că ziua acestuia de naştere se celebra în mod public, că peste tot erau cinstite imaginile sale aurite. Mai întîi, pentru a-l îndepărta sub un pretext onorabil, şi l-a luat coleg în al cincilea consulat al său, pe care-l inaugurase în absenţă, după un lung interval special în acest scop. Apoi l-a amăgit cu speranţa înrudirii şi cu puterea de tribun; însă pe neaşteptate l-a acuzat într-o scrisoare ruşinoasă şi jalnică în care, între altele, îi ruga pe

senatori să-l trimită pe unul din consuli cu o escortă militară, pentru a-l aduce în mijlocul lor pe el, un bătrîn abandonat. 2. În această stare de neîncredere şi stăpînit de teama de răscoală l-a eliberat pe nepotul său Drusus, pe care-l ţinuse pînă atunci în lanţuri la Roma, şi a comunicat că, dacă circumstanţele o vor cere, să fie pus în fruntea statului. Chiar pregătise corăbii cu care să se refugieze la legiuni şi scruta zarea de pe o stîncă înaltă, spre a putea vedea semnele ce ordonase să fie făcute de la distanţă, pentru a şti fără întîrziere tot ce s-a întîmplat. Dar, chiar şi după distrugerea conjuraţiei lui Seianus, nu s-a simţit mai în siguranţă şi mai calm şi în următoarele nouă luni n-a mai ieşit din vila numită „vila lui Ion".

66. Pe deasupra, îi frigeau mintea împanicată diferite insulte venite de pretutindeni, căci nu exista vreun condamnat care să nu-l acopere cu tot felul de insulte, fie în faţă, fie prin bilete puse pe băncile senatorilor. Toate îl afectau în diferite moduri: pe unele le ignora ca din pudoare şi dorea să fie necunoscute şi ascunse, pe altele le dispreţuia, le repeta el însuşi şi le răspîndea. Pînă şi regele parţilor Artaban l-a jignit într-o scrisoare, reproşîndu-i paricidele, asasinatele, laşitatea şi desfrîul său; l-a îndemnat ca prin sinucidere să aducă satisfacţie cît mai repede urii preajustificate a cetăţenilor. **67.** În cele din urmă, scîrbit de sine însuşi, aproape şi-a mărturisit într-o scrisoare suferinţa în următorii termeni: „senatori, zeii şi zeiţele să mă distrugă mai mult decît simt eu că mă distrug singur, dacă ştiu ce să vă scriu, cum să vă scriu, ce să nu vă scriu în acest moment".

2. Sînt unii care cred că el a ştiut prin preziceri ale viitorului cu mult înainte cîtă ură şi reprobare va stîrni persoana sa; de aceea ar fi refuzat categoric la începutul domniei să fie numit „părinte al patriei" şi să se depună jurămînt pe actele sale, ca nu cumva mai tîrziu să fie nedemn de atîtea onoruri aflate în contrast cu o prea mare dezonoare. 3. Acest lucru rezultă în mod cert din discursul rostit cînd i s-au făcut cele două propuneri, mai ales în pasajul unde afirmă că „va fi întotdeauna egal cu sine

însuşi şi nu-şi va schimba obiceiurile, cîtă vreme va fi cu mintea întreagă; dar, din principiu, trebuie să se ferească să lege senatul de actele unui om care întîmplător se poate modifica".

4. Iar în altă parte: „dacă vreodată aţi avea dubii asupra moravurilor mele şi asupra devotamentului meu faţă de voi (sper să-mi vie ziua cea de pe urmă mai înainte ca aşa ceva să se întîmple) titlul de părinte ale patriei nu mi-ar aduce onoare, iar pentru voi va fi un motiv de reproş, fie că mi l-aţi atribuit prea uşuratic, fie că sînteţi inconsecvenţi, emiţînd judecăţi contradictorii".

68. A avut un trup mare şi robust, o înălţime peste medie; avea umerii şi pieptul largi, toate membrele bine făcute şi proporţionate din cap pînă în picioare; mîna stîngă îi era mai agilă şi mai puternică; articulaţiile, atît de puternice, încît putea străpunge cu un deget un măr abia cules şi întreg, putea chiar să rănească un copil la cap cu un simplu bobîrnac. 2. Avea tenul alb, părul implantat mai sus, astfel încît îi acoperea chiar şi ceafa, ceea ce părea a fi o trăsătură ereditară. O figură nobilă acoperită totuşi de negi; ochii lui mari puteau – lucru de mirare – să vadă în întuneric, dar numai scurtă vreme, cînd se deschideau după somn; apoi pierdeau această calitate. 3. Mergea cu gîtul drept şi ridicat, chipul îi era în general crispat; de obicei era taciturn, neadresînd decît rareori vreo vorbă celor din jur şi încă cu întîrziere, nu fără mişcări neglijente de degete. Augustus observase toate aceste gesturi neplăcute şi arogante şi adesea a încercat să-l scuze în faţa senatului şi a poporului afirmînd că „acestea sînt defecte ale naturii, nu ale sufletului". 4. Tiberius s-a bucurat de o foarte bună sănătate; în tot timpul principatului său aproape că n-a fost bolnav, deşi de la vîrsta de treizeci de ani şi-a îngrijit singur sănătatea, fără ajutorul sau sfatul unui medic.

69. Nu-l interesau zeii şi religia; se preocupa în schimb de astrologie, convins că destinul le guvernează pe toate; se temea totuşi peste măsură de tunete şi, în timp de furtună, îşi punea pe

cap o cunună de laur, deoarece se crede că frunzele de laur nu sînt atinse de trăsnet.

70. A studiat cu pasiune cultura greacă şi latină. Pentru elocinţa latină l-a urmat pe Corvinus Messala pe care, bătrîn, îl admirase în tinereţe. Dar, din pricina afectării şi a pedantismului, şi-a stricat atît de mult stilul, încît erau socotite superioare improvizaţiile sale în comparaţie cu discursurile elaborate. 2. A compus şi un poem liric intitulat *Elegie despre moartea lui Lucius Caesar*. A scris şi poezii greceşti imitîndu-i pe Euphorion, pe Rhianos şi pe Parthenios, poeţi pe care-i admira atît de mult încît a pus operele şi portretele lor în biblioteci publice între autorii vechi şi iluştri. Din acest motiv mulţi eruditi au publicat comentarii ale celor trei poeţi. 3. S-a preocupat de legende cu o pasiune pînă la ridicol. Gramaticienilor, categorie pe care, cum am mai spus, o preţuia foarte mult, le punea întrebări de acestea: „cine era mama Hecubei?", „ce nume avusese Ahile între fecioare?", „ce cîntau de obicei sirenele?". Iar atunci cînd a intrat pentru prima oară în senat după moartea lui Augustus, ca şi cum intenţiona să-şi dovedească pietatea filială şi respectul pentru religie, le-a oferit zeilor tămîie şi vin, dar fără acompaniamentul unui cîntăreţ de flaut, cum făcuse odinioară regele Minos la moartea fiului său. **71.** Ştia bine limba greacă şi o vorbea cu uşurinţă; totuşi n-o utiliza oriunde şi se abţinea mai ales în senat. Odată, cînd a voit să folosească cuvîntul „monopol", a cerut mai întîi iertare că trebuie să apeleze la un cuvînt străin; altă dată, cînd la lectura unui *senatus consultum* a auzit cuvîntul grecesc „emblema", a declarat că termenul trebuie tradus, că trebuie căutate cuvinte latineşti sau că trebuie, dacă nu se găseşte un echivalent, utilizată o perifrază. I-a interzis unui soldat căruia i s-a cerut mărturia în greacă să folosească altă limbă decît latina.

72. În timpul retragerii la Capri a încercat doar de două ori să revină la Roma; o dată a urcat cu trirema pînă în apropiere de grădinile naumahiei, dispunînd pe malurile Tibrului posturi de pază militară care să-i îndepărteze pe cei care i-ar fi venit în

întîmpinare; a doua oară, a venit pe Via Appia pînă la a şaptea piatră miliară; dar abia a văzut zidurile Romei că a şi plecat; prima oară nu se ştie de ce a renunţat; a doua oară, înspăimîntat de un prodigiu. 2. Se distra cu un şarpe căruia îi dădea de obicei personal să mănînce; or, cînd s-a dus să-l hrănească, l-a găsit mîncat de furnici şi a fost avertizat să se ferească de furia mulţimii. În consecinţă a plecat spre Campania, dar la Astura a căzut bolnav; înzdrăvenindu-se puţin s-a îndreptat spre Cercei. Ca să nu existe vreo bănuială asupra sănătăţii sale nu numai că a luat parte la jocurile militare, dar a şi aruncat cu suliţa într-un mistreţ aflat în arenă; pe dată a simţit o durere în coastă, a răcit, deoarece se încălzise prea tare, şi a căzut într-o boală şi mai grea. 3. Cu toate acestea a mai rezistat încă o vreme, deşi, transportat pînă la Misenum, n-a abandonat obiceiurile sale, nici banchetele, nici plăcerile, fie din nestăpînire, fie pentru a-şi disimula boala. Cînd medicul Charicles, plecînd de la un banchet pentru a lipsi mai lungă vreme, i-a luat mîna să i-o sărute, Tiberius a crezut că vrea să-i ia pulsul, l-a poftit să mai rămînă, să se aşeze din nou la masă şi a prelungit banchetul. Şi nici în aceste circumstanţe nu şi-a schimbat obiceiurile de a sta în mijlocul încăperii în picioare, cu un lictor lîngă el, pentru a răspunde la salutul tuturor celor care plecau. **73.** Între timp, deoarece citise în actele senatului că nişte acuzaţi fuseseră lăsaţi liberi fără să fi fost interogaţi – acuzaţi despre care el comunicase că au fost indicaţi de un delator –, temîndu-se că este dispreţuit, a hotărît să revină la Capri prin orice mijloc, căci nu îndrăznea să întreprindă ceva decît dintr-un loc sigur. A fost însă reţinut de furtună şi de boală; ceva mai tîrziu a murit în vila lui Lucullus, la vîrsta de şaptezeci şi opt de ani, în al douăzeci şi treilea an de domnie, în a şaptesprezecea zi înainte de kalendele lui aprilie, în timpul consulatului lui Cn. Acerronius Proculus şi C. Pontius Nigrinus.

2. Unii cred că a fost otrăvit lent de Gaius; alţii că nu i s-a dat hrană în momentul cînd febra scădea; alţii că a fost sufocat cu o pernă, cînd a cerut, revenindu-şi în fire, inelul ce-i fusese

luat în momentul leşinului. Seneca a scris că, atunci cînd a realizat starea lui, şi-a scos inelul pentru a-l transmite altuia, că l-a ţinut astfel un timp, apoi că l-a repus pe deget şi că a rămas lungă vreme imobil cu mîna stîngă strînsă; brusc şi-a chemat servitorii şi, neprimind nici un răspuns, s-a ridicat şi, lăsîndu-l puterile, a căzut mort nu departe de pat.

74. La ultima lui aniversare, statuia lui Apollo Temenites – de o mărime şi o artă extraordinară, pe care o adusese de la Siracuza şi o aşezase în biblioteca unui nou templu – i-a apărut în vis spunîndu-i că nu poate fi consacrată de el. Puţine zile înainte de a muri, turnul farului de la Capri s-a prăbuşit în urma unui cutremur. La Misenum jăratecul şi cărbunii aduşi pentru a încălzi sufrageria, stinşi de multă vreme şi reci, au luat foc spontan şi au strălucit de la lăsarea serii şi pînă tîrziu în noapte.

75. La moartea lui atît de mult s-a bucurat poporul, încît la prima ştire, alergînd de colo colo, unii strigau „aruncaţi-l pe Tiberius în Tibru", alţii îi rugau pe Pămîntul Mamă şi pe zeii Mani să-l aşeze pe mort între nepioşi, alţii ameninţau cadavrul cu cîrlige şi cu aruncarea la Gemonii, exasperaţi de o cruzime recentă care se adăuga la cele vechi. 2. Într-adevăr, un *senatus consultum* hotărîse ca executarea condamnaţilor să fie amînată cu zece zile; întîmplarea a făcut ca executarea unora să se producă în ziua morţii lui Tiberius. I-au implorat pe toţi, dar, cum Gaius era absent şi nu era nimeni care să poată lua o decizie, gardienii, pentru a nu încălca regulamentul, i-au strangulat pe prizonieri şi i-au aruncat la Gemonii. 3. Ura s-a amplificat, ca şi cum cruzimea s-ar fi prelungit şi după moartea tiranului. Cînd cadavrul lui Tiberius a fost ridicat de la Misenum s-au auzit multe glasuri cerînd să fie dus mai degrabă la Atella şi ars repede în amfiteatru; soldaţii însă l-au dus la Roma, unde i s-au făcut funeralii publice.

76. Testamentul său fusese redactat cu doi ani mai înainte şi scris în dublu exemplar – unul de mîna sa, altul de un libert, dar amîndouă identice – şi fusese pecetluit chiar de oameni de

condiţie joasă. În acest testament i-a lăsat moştenitori în plan de egalitate pe Gaius, fiul lui Germanicus, şi pe Tiberius, fiul lui Drusus, şi le-a stabilit să-şi fie reciproc moştenitori; a făcut donaţii şi altora, între care fecioarelor vestale, tuturor soldaţilor şi plebei de la Roma şi chiar, în mod special, paznicilor cartierelor Romei.

CARTEA A PATRA

GAIUS CALIGULA

1. Germanicus, tatăl lui Gaius Caesar, fiul lui Drusus şi al Antoniei Minor, a fost adoptat de către unchiul său Tiberius; a exercitat cvestura cinci ani înainte de vîrsta legală şi, imediat după aceea, consulatul. Trimis la armata din Germania, la vestea morţii lui Augustus, a menţinut în ordine legiunile care toate refuzau cu încăpăţînare să-l recunoască împărat pe Tiberius şi îi ofereau lui puterea supremă; nu se ştie dacă a făcut-o din pietate sau din statornicie de caracter; după ce i-a înfrînt pe duşmani, a primit triumful. 2. Apoi, devenit consul pentru a doua oară, mai înainte de a intra în funcţie, a fost expulzat din Roma pentru a pacifica Orientul; după ce l-a învins pe regele Armeniei şi a transformat Cappadocia în provincie romană, a murit la Antiohia în vîrstă de treizeci şi patru de ani, după o lungă boală, nu fără să fi existat bănuiala otrăvirii. Căci, în afară de petele care îi acopereau în întregime corpul şi lichidul care îi ieşea din gură, după arderea cadavrului a fost găsită între oseminte inima neatinsă: or, se crede că inima prin natura ei nu poate fi distrusă de foc cînd este impregnată cu otravă. 2. Pe de altă parte, a existat părerea că a murit în urma crimei lui Tiberius săvîrşite prin intermediul lui Cn. Piso, care în aceeaşi perioadă era guvernatorul Siriei; acesta nu ascundea faptul că era pus în situaţia de a-l ofensa fie pe tată, fie pe fiu; în consecinţă l-a copleşit pe Germanicus cu vorbe şi fapte insultătoare fără nici o măsură chiar şi în timpul bolii. Din acest motiv, cînd a revenit la Roma,

aproape a fost sfîşiat de popor, iar senatul l-a condamnat la moarte.

3. Este o părere unanimă că Germanicus însuma toate virtuţile corpului şi ale spiritului într-un mod fără egal: o frumuseţe şi o forţă extraordinare, un talent ieşit din comun atît în elocinţa şi filozofia greacă, cît şi romană, o bunăvoinţă singulară, o pasiune admirabilă şi o capacitate deosebită de a-şi apropia oamenii şi de a le cîştiga dragostea. Slăbiciunea picioarelor nu se potrivea cu restul corpului, dar, treptat, o corectase prin exerciţii de călărie zilnice după masă. Adesea i-a înfrînt pe duşmani în lupta corp la corp. 2. A pledat în procese chiar şi după triumful său; între alte mărturii ale erudiţiei sale a lăsat în urmă şi comedii greceşti. Extrem de civilizat în familie şi în viaţa publică, mergea în oraşele libere şi în cele aliate fără lictori. Oriunde găsea morminte ale unor bărbaţi iluştri, oferea Manilor acestora daruri funerare. Intenţionînd să îngroape într-un singur mormînt resturile celor ucişi în dezastrul lui Varrus, a fost primul care le-a cules şi le-a dus cu mîinile sale. 3. Chiar şi faţă de detractorii săi se manifesta blînd şi nevindicativ, indiferent cum erau ei şi ce motive îi vor fi împins; nu s-a hotărît să reacţioneze împotriva lui Piso, deşi acesta îi anula decretele şi îi persecuta clienţii, decît cînd a aflat că foloseşte împotriva sa vrăji şi descîntece; dar şi atunci s-a rezumat numai să renunţe la prietenia sa, după obiceiul strămoşilor, şi să le ceară intimilor săi să-l răzbune, dacă i s-ar întîmpla ceva. **4.** Asemenea virtuţi au dat roade: era atît de iubit şi de apreciat de ai săi, încît Augustus (îi las deoparte pe ceilalţi) a ezitat lungă vreme dacă să nu şi-l desemneze succesor şi l-a obligat pe Tiberius să-l adopte. Mulţimea îi era atît de favorabilă, aşa cum relatează majoritatea autorilor, încît, ori de cîte ori sosea undeva sau dacă pleca, numărul mare de oameni care îi ieşeau în întîmpinare sau îl urmau risca să-l sufoce; revenit din Germania după liniştirea rebeliunii legiunilor, toate cohortele pretoriene i-au venit în cale, deşi numai două primiseră ordinul să iasă din Roma, iar poporul

roman fără deosebire de sex, vîrstă şi rang s-a răspîndit pînă la miliariul douăzeci. **5.** Totuşi această apreciere a fost mai puternică în momentul morţii şi după moarte. În ziua în care a murit au fost aruncate pietre împotriva templelor, au fost dărîmate altare ale zeilor, unii au aruncat în stradă Larii familiei sau şi-au abandonat în stradă copiii nou născuţi. Ba chiar, se spune, barbarii, care se aflau atunci în războaie între ei sau împotriva noastră, au consimţit la armistiţiu, ca şi cum pierduseră pe cineva de-al lor şi împărtăşeau durerea noastră; unii regişori şi-au lăsat barba să crească şi au ras capul soţiilor ca semn de mare doliu; chiar şi regele regilor s-a abţinut de la vînătoare şi de la primirea la masă a persoanelor importante, ceea ce la parţi înseamnă oprirea activităţii. **6.** La Roma, cînd a sosit vestea bolii sale, mulţimea a rămas fără glas şi aştepta tristă veştile următoare; seara pe neaşteptate s-a răspîndit ştirea, nu se ştie cine a lansat-o, că s-a însănătoşit: peste tot mulţimea cu lumini şi victime a alergat spre Capitoliu şi aproape au fost forţate porţile templului, spre a nu întîrzia să aducă mulţumiri zeilor. Tiberius a fost trezit de strigătele de bucurie ale celor care cîntau pretutindeni: „Roma e salvată, patria-i salvată, Germanicus e sănătos". 2. Cînd însă vestea morţii a devenit publică, nici o consolare, nici un edict n-au putut opri doliul public care a durat chiar şi în zilele de sărbătoare ale lunii decembrie. Faima şi dragostea faţă de Germanicus au fost sporite şi de nenorocirile provocate de timpurile ulterioare, toţi fiind, nu fără temei, de părere că din respect şi din teamă de Germanicus şi-a stăpînit Tiberius cruzimea, care mai tîrziu a ieşit la lumină. **7.** Germanicus s-a căsătorit cu Agrippina, fiica lui M. Agrippa şi a Iuliei; a avut cu ea nouă copii: doi dintre ei au murit în fragedă copilărie, unul, de o tandreţe ieşită din comun, ceva mai tîrziu; Livia a aşezat chipul acestuia sub forma lui Cupido în templul lui Venus, Augustus în dormitor şi, ori de cîte ori intra acolo, îl săruta. Copiii supravieţuitori au fost următorii: trei fete, Agrippina, Drusilla, Livilla, născute la un interval de un an; tot

atîția băieți, Nero, Drusus și C. Caesar. Pe Nero și pe Drusus senatul, la cererea lui Tiberius, i-a numit inamici publici.

8. C. Caesar s-a născut în ajunul kalendelor lui septembrie în timpul consulatului tatălui său și al lui Fonteius Capito. Locul nașterii nu este stabilit în mod sigur; sursele diferă între ele: Cn. Lentulus Gaetulicus spune că s-a născut la Tibur, Plinius Secundus că la treveri în satul Ambitarius, dincolo de Confluentes; ca argument el invocă faptul că i s-a arătat acolo un altar cu inscripția: „în cinstea Agrippinei cînd a născut". Cît a fost împărat, au circulat următoarele versuri care arată că s-a născut în tabăra de iarnă a legiunilor:

Născut în tabără, crescut între soldații tatălui său,
imperiul îi era destinat încă de atunci.

2. Eu am găsit în actele oficiale că s-a născut la Antium. Plinius îl combate pe Gaetulicus ca pe un autor care a mințit din adulație, pentru a spori reputația tînărului pasionat de glorie prin atribuirea nașterii într-un oraș consacrat lui Hercules: ceea ce l-a încurajat în minciună a fost faptul că, un an mai înainte, i s-a născut lui Germanicus un fiu la Tibur numit tot C. Caesar, despre a cărui moarte prematură am vorbit mai înainte. Faptele infirmă însă părerea lui Plinius despre locul de naștere: 3. cei care au scris istoria lui Augustus arată că Germanicus a plecat în Gallia după încheierea consulatului său și după nașterea lui Gaius. Nici inscripția de pe altar nu-i vine în sprijin lui Plinius, deoarece în această regiune Agrippina a născut două fete; orice naștere, indiferent de sexul copilului, se numește *puerperitium,* deoarece cei vechi numeau în mod curent fetele *puerae,* iar pe băieți *puelli.* 4. Există și scrisoarea lui Augustus scrisă cîteva luni înainte de moarte către nepoata sa Agrippina în care spune următoarele despre Gaius: „pe copilul Gaius îl vor duce Talarius și Asellius, dacă vor zeii, în a cincisprezecea zi înainte de kalendele lui iunie; așa m-am înțeles ieri cu ei. În afară de aceasta voi trimite un medic dintre servitorii mei, despre care i-am scris lui Germanicus că, dacă vrea, poate să-l rețină. Fii sănătoasă, dragă

Agrippina, şi caută să ajungi sănătoasă la Germanicus al tău". 5. Mi se pare destul de evident că Gaius nu s-a putut naşte în Germania, deoarece a plecat acolo din Roma abia în jurul vîrstei de doi ani. Cît priveşte versurile, ele nu prezintă încredere, mai ales că sînt anonime. Aşadar trebuie acceptată autoritatea actului public, mai ales că Gaius prefera Antium-ul tuturor celorlalte locuri şi sedii şi l-a iubit aşa cum se iubeşte pămîntul natal şi se spune că, dezgustat de Roma, hotărîse să transfere acolo sediul şi domiciliul imperiului.

9. Porecla de Caligula a primit-o dintr-o glumă de tabără militară, deoarece era crescut în mijlocul soldaţilor şi purta uniformă. După aceea, datorită acestui mod de educaţie, a avut parte de mare trecere şi dragoste din partea soldaţilor, ceea ce s-a văzut mai ales în tulburările de după moartea lui Augustus, cînd fără îndoială la apariţia lui furia lor dementă s-a calmat. N-au încetat rebeliunea decît cînd au văzut că Gaius este îndepărtat de pericolul pe care îl reprezenta revolta lor şi că este dus în oraşul cel mai apropiat; abia atunci, cuprinşi de remuşcare, oprind şi apucînd vehiculul, l-au rugat să nu li se aducă o asemenea jignire. **10.** L-a urmat pe tatăl său şi în expediţia din Siria. Revenit de acolo a stat la mama sa, apoi, după exilul acesteia, la străbunica sa Livia Augusta; la moartea acesteia, îmbrăcînd toga pretextă, i-a rostit elogiul funebru în faţa rostrelor. A trecut la bunica lui Antonia, şi la vîrsta de nouăsprezece ani, chemat de Tiberius la Capri, în aceeaşi zi a îmbrăcat toga şi şi-a ras barba, fără însă să beneficieze de onorurile pe care le obţinuseră fraţii săi la debutul în viaţa publică. 2. La Capri nu s-a lăsat atras în nici una din cursele care i-au fost întinse şi n-a oferit ocazia să se audă vreo plîngere din partea lui; părea a fi uitat nenorocirile alor săi, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic nimănui; el suporta toate jignirile care i se aduceau dovedind o capacitate incredibilă de disimulare, arătînd atîta supunere faţă de bunic şi de anturajul său, încît nu fără temei s-a spus că „n-a existat un sclav mai bun şi nici un stăpîn mai detestabil". **11.** Totuşi, nici măcar în

această perioadă n-a putut să-şi stăpînească natura sa crudă şi vicioasă. Asista cu mare plăcere la executarea condamnaţilor; cu o perucă pe cap şi ascuns într-o haină lungă, îşi petrecea nopţile în desfrîu şi adultere şi era pasionat de spectacole scenice, de dans şi de cîntece; Tiberius îi suporta comportarea în speranţa că astfel se va putea umaniza caracterul său crud. Bătrînul perspicace îi descoperise firea; în cîteva rînduri a declarat că Gaius trăieşte spre propria-i distrugere şi a tuturor, că el a educat o hidră pentru poporul roman şi un Phaeton pentru globul pămîntesc.

12. Nu mult mai tîrziu Gaius s-a căsătorit cu Iunia Claudilla, fiica lui M. Silanus, un bărbat nobil. Apoi, desemnat augur în locul fratelui său Drusus, mai înainte de a intra în funcţie a fost ridicat la pontificat ca dovadă pentru pietatea şi caracterul său. Deoarece curtea principelui era părăsită şi lipsită de susţinere, Seianus fiind atunci suspectat şi înlăturat, a ajuns treptat la speranţa succesiunii. 2. Pentru a-şi întări poziţia după moartea Iuniei la naştere, a sedus-o pe Ennia Naevia, soţia lui Macro, care atunci era prefectul cohortelor pretoriene; i-a promis că se va căsători cu ea, dacă va deveni stăpînul imperiului; a garantat promisiunea prin jurămînt şi printr-un text autograf. Ajuns prin intermediul ei în graţiile lui Macro, după opinia unora l-a otrăvit pe Tiberius; cum Tiberius mai respira încă, a dat ordin să i se ia inelul, dar, pentru că acesta dădea impresia că-l reţine, a pus să se arunce o pernă peste el şi chiar l-ar fi sufocat cu mîna sa. Un libert care, îngrozit de atrocitatea scenei, a strigat, a fost imediat pus în cruce. 3. Faptul nu este neverosimil: există autori care afirmă că el însuşi a mărturisit mai tîrziu că, dacă nu a executat, cel puţin a gîndit paricidul. S-a lăudat adesea amintind pietatea sa, că, pentru a răzbuna moartea mamei sale şi a fraţilor săi, a intrat în dormitorul lui Tiberius cînd acesta dormea, dar că a renunţat şi a aruncat arma dintr-un sentiment de milă; iar Tiberius, deşi îl observase, n-a îndrăznit să-l ancheteze şi să-l pedepsească.

13. Astfel a ajuns în fruntea imperiului şi a împlinit dorinţa poporului roman, aş zice chiar a neamului omenesc, căci era dorit nu numai de cea mai mare parte a locuitorilor provinciilor şi a soldaţilor, fiindcă îl cunoşteau de cînd era copil, ci şi de toată plebea urbană, din pricina amintirii tatălui său Germanicus şi a milei pe care o resimţeau faţă de familia acestuia aproape distrusă. Şi astfel, cînd a plecat de la Misenum urmînd în haine de doliu corpul lui Tiberius, a trecut printre altare, victime şi torţe aprinse prin mijlocul unei mulţimi foarte dense şi bucuroase care îl denumea, pe lîngă nume de bun augur, „steaua", „micuţul", „copilaşul" lor. **14.** De îndată ce a intrat în Roma, senatorii, în acord cu mulţimea care a năvălit în senat, au anulat voinţa lui Tiberius, care prin testament îi dăduse drept moştenitor pe celălalt nepot al său încă purtînd toga pretextă; i s-a conferit cu atîta bucurie întreaga putere, încît într-o perioadă de aproape trei luni, cum se spune, au fost sacrificate peste o sută şaizeci de mii de victime.

2. Cum după cîteva zile s-a îmbarcat să viziteze insulele din apropierea Campaniei, s-au făcut rugăciuni pentru întoarcerea sa; nimeni n-a scăpat nici cea mai mică ocazie pentru a-şi dovedi solicitudinea şi grija pentru sănătatea sa. Cînd s-a îmbolnăvit, toată lumea a înnoptat în jurul Palatium-ului; n-au lipsit persoane care să jure că se vor lupta cu arma în mînă pentru salvarea lui şi care să-şi pună capul în joc pentru aceasta. 3. La dragostea deosebită a cetăţenilor s-a adăugat şi simpatia ieşită din comun a străinilor faţă de el. Regele parţilor, Artaban, care îşi arătase ura şi disprețul faţă de Tiberius, a căutat din proprie iniţiativă prietenia lui, a venit la o convorbire cu legatul consular şi, trecînd Eufratul, s-a plecat în faţa acvilelor, a steagurilor romane şi a portretelor celor din neamul lui Caesar.

15. Gaius însuşi stimula pasiunea oamenilor faţă de el prin tot felul de gesturi care-i aduceau popularitate. Imediat după ce a ţinut cu multe lacrimi discursul funebru pentru Tiberius şi i-a organizat funeralii extraordinare, a şi plecat la Pandataria şi la

Pontiae pentru a aduce cenuşa mamei sale şi a fratelui său, şi asta pe o vreme oribilă, spre a sublinia pietatea sa; cînd a ajuns a venerat resturile lor şi le-a pus cu mîna lui în urnă; cu o desfăşurare nu mai puţin teatrală le-a adus la Ostia cu o triremă cu steagul ridicat la pupă şi apoi, urcînd pe Tibru, pînă la Roma; membrii cei mai iluştri ai ordinului ecvestru le-au purtat prin mijlocul unei mari mulţimi în două urne la mauzoleu; Gaius a instituit oficial o ceremonie religioasă anuală în cinstea Manilor lor. 2. În amintirea tatălui său a numit luna septembrie, Germanicus. Apoi, printr-un singur *senatus consultum* i-a conferit bunicii sale Antonia toate onorurile pe care vreodată le-a primit Livia Augusta. Pe unchiul său Claudius, pînă atunci cavaler roman, şi l-a luat coleg la consulat, iar pe fratele său Tiberius, în ziua în care a îmbrăcat toga virilă, l-a adoptat şi l-a numit principe al tineretului. 3. A iniţiat în onoarea surorilor sale ca la orice jurămînt să se adauge formula: „ nu mă voi preţui pe mine şi pe copiii mei mai presus de Gaius şi de surorile sale"; iar în rapoartele consulilor: „spre prosperitatea şi fericirea lui C. Caesar şi a surorilor sale".

4. De mare popularitate s-a bucurat şi rechemarea celor condamnaţi la exil; acuzaţiile care mai rămăseseră pe rol din timpul principatului precedent au fost anulate; pentru a-i linişti pe delatorii şi pe martorii din procesele mamei şi ale fraţilor săi a adunat în for toate actele şi le-a ars, după ce a jurat pe zei că nici nu le-a citit şi nici nu le-a atins; n-a acceptat să primească un bilet cu informaţii privind securitatea sa, afirmînd că „n-a făcut nimic care să fi jignit pe cineva" şi a declarat că nu are auzul sensibil la delatori. **16.** Pe inventatorii plăcerilor monstruoase (cu greu a putut fi convins să nu-i arunce în fundul mării) i-a izgonit din Roma. A permis căutarea, deţinerea şi editarea scrierilor lui Titus Labienus, Cremutius Cordus şi Cassius Severus, interzise de Tiberius printr-un *senatus consultum*, deoarece, spunea el, îl interesează în cel mai înalt grad ca totul să fie transmis posterităţii. A reluat publicarea statisticilor imperiului, o

iniţiativă a lui Augustus întreruptă de Tiberius; a acordat magistraţilor dreptul de a pronunţa sentinţa fără a mai recurge la el. I-a recenzat cu mare severitate, dar nu fără moderaţie, pe cavalerii romani, retrăgîndu-le calitatea în mod public celor care fuseseră atinşi de oprobriu sau de infamie, iar celor vinovaţi de o culpă mai măruntă s-a mulţumit să nu le pronunţe numele în timpul apelului. Pentru a uşura munca judecătorilor a adăugat o a cincea decurie la cele patru existente. A încercat chiar să redea poporului dreptul de vot, restabilind comiţiile. 3. Deşi testamentul lui Tiberius fusese anulat, a plătit cu credinţă şi fără înşelăciune ceea ce dispusese defunctul şi chiar şi cele prevăzute în testamentul Iuliei Augusta, anulat de Tiberius. A scutit Italia de impozitul de 0,5% din vînzările la licitaţie şi i-a despăgubit pe mulţi pentru pierderile suferite în timpul incendiilor; dacă a restabilit regi pe tronul lor, le-a acordat şi întregul venit al impozitelor, produs în intervalul respectiv, cum a fost cazul lui Antiochus Commagenus care a primit un milion de sesterţi care-i fuseseră confiscaţi. 4. Ca să apară şi mai mult ca sprijinitor al virtuţii, i-a dat unei liberte opt sute de mii de sesterţi, deoarece, în ciuda torturilor cumplite, n-a denunţat crima săvîrşită de patronul ei. Pentru toate acestea, între alte cinstiri i s-a decretat şi un scut de aur, pe care anual colegiul preoţilor îl ducea pe Capitoliu într-o zi stabilită, într-o ceremonie unde se găseau în ordine senatori, tineri şi tinere nobile cîntînd un cîntec de laudă pentru virtuţile sale. S-a hotărît ca ziua în care preluase imperiul să se numească Parilia, ca dovadă a reîntemeierii Romei.

17. A îndeplinit patru consulate, primul începînd cu kalendele lui iulie timp de două luni, al doilea de la kalendele lui ianuarie timp de treizeci de zile, al treilea pînă la kalendele lui ianuarie, al patrulea pînă la a şaptea zi înainte de idele aceleiaşi luni. Ultimele două consulate au fost consecutive; pe al treilea l-a inaugurat singur la Lugdunum, nu, cum au crezut unii, din trufie şi neglijenţă, ci pentru că, fiind absent din Roma, nu putea să ştie că spre kalendele lui ianuarie colegul său murise. În ce

privește dărnicia lui, a dat de două ori poporului cîte trei sute de sesterți, tot atîtea banchete somptuoase senatului și ordinului ecvestru, la care au luat parte chiar și nevestele și copiii lor; la al doilea banchet a distribuit bărbaților haine de oraș, femeilor și copiilor diademe de purpură și perle. Pentru a prelungi veșnic bucuria publică, a adăugat saturnaliilor o zi pe care a numit-o „ziua tineretului".

18. A organizat numeroase lupte de gladiatori, cînd în amfiteatrul lui Tiberius, cînd în incinta pentru alegeri, în care a adus trupe formate din cei mai buni luptători din Africa și Campania. N-a prezidat întotdeauna spectacolele, ci uneori le-a dat magistraților sau prietenilor misiunea de a le prezida. 2. A dat numeroase și variate spectacole de teatru în diferite locuri, odată în timpul nopții iluminînd orașul în întregime. A făcut cu dărnicie cadouri diferite și a împărțit fiecărui locuitor coșuri cu alimente; la un asemenea banchet i-a trimis unui cavaler roman, care stătea în fața lui și care mînca vesel și cu poftă, propria sa porție, iar unui senator, pentru același motiv, i-a acordat numirea ca pretor extraordinar. 3. A dat mai multe spectacole de circ care s-au întins de dimineața pînă seara cu momente în care erau vînate animale africane sau aveau loc defilări troiene; pentru spectacole deosebite a răspîndit în circ roșu de plumb și pietre prețioase și n-a acceptat drept conducători de care decît senatori. A organizat și pe neașteptate jocuri, ca atunci cînd, privind instalațiile circului de pe casa lui Gelos, i-au cerut acest lucru cîțiva oameni care stăteau pe balcoanele din apropiere.

19. Pe lîngă aceasta a imaginat spectacole noi și nemaivăzute. A făcut un pod din corăbii de transport adunate de pretutindeni, fixate în ancore pe două rînduri pe distanța dintre Baiae și digul de la Puteoli, adică pe un spațiu de trei mii șase sute de pași; a acoperit podul cu pămînt și i-a dat aspectul Viei Appia. 2. Pe acest pod a umblat timp de două zile în ambele sensuri: în prima zi călare, împodobit cu o coroană de stejar pe cap, un scut mic, o sabie și o hlamidă aurită; a doua zi în costum de

vizitiu de cvadrigă cu doi cai celebri, punîndu-l înainte pe copilul Darius, un ostatec part, întovărăşit de o formaţie militară de pretorieni, iar în spate, o mulţime de prieteni în care. 3. Ştiu că majoritatea consideră că Gaius a imaginat podul pentru a rivaliza cu Xerxes, care a fost admirat odinioară pentru podul, ceva mai îngust, aruncat peste Hellespont; alţii, că a făcut-o pentru a-i speria prin faima unei opere uriaşe pe germani şi pe britani pe care-i ameninţa cu războiul. Dar în copilărie l-am auzit pe bunicul meu povestind, din surse aparţinînd intimilor curţii, că a construit podul deoarece astrologul Thrasyllus îi răspunsese lui Tiberius, care era îngrijorat pentru succesiunea sa şi îl dorea mai degrabă pe nepotul său de sînge, că „Gaius n-are mai multe şanse să domnească decît să se plimbe călare peste golful de la Baiae".

20. Gaius a organizat şi spectacole în provincii: în Sicilia, la Syracuza, jocuri urbane; în Gallia, la Lugdunum, diferite jocuri; la Lugdunum a organizat un concurs de elocinţă greacă şi latină în care, se zice, învinşii erau obligaţi să plătească premiile învingătorilor şi să compună elogii în cinstea lor; însă cei care au displăcut cel mai mult au trebuit să şteargă scrierile lor cu un burete sau cu limba, dacă nu cumva preferau să fie bătuţi cu bastoane sau aruncaţi în rîul cel mai apropiat.

21. Gaius a terminat construcţiile lăsate neisprăvite de Tiberius; templul lui Augustus şi teatrul lui Pompeius. A început construirea unui apeduct în regiunea Tibur şi a unui amfiteatru în incinta pentru alegeri; prima lucrare a încheiat-o unchiul său Claudius, cealaltă a fost abandonată. La Syracuza a refăcut zidurile şi templele aflate în degradare din pricina vechimii. Hotărîse să refacă la Samos palatul lui Pollycrates, să termine la Milet templul lui Apollo, să întemeieze un oraş pe culmile Alpilor, dar înainte de toate să străpungă istmul de Corint şi chiar trimisese un primipilar la faţa locului să facă măsurători.

22. Pînă acum am vorbit ca despre un principe; în continuare voi prezenta un monstru. Deşi preluase mai multe titluri (era

numit şi „piosul", „fiul taberei militare", „tatăl armatelor", „cel mai bun şi mai mare Caesar"), cînd i-a auzit din întîmplare pe regii care veniseră la Roma pentru îndatoririle lor discutînd în timpul cinei în faţa sa despre nobleţea familiilor lor, a exclamat în greacă: „să fie un singur conducător, un singur rege". (Homer, *Iliada,* 2, 204). N-a lipsit mult să-şi ia pe loc diadema şi să schimbe simulacrul de principat în domnie regală. 2. Iar cînd i s-a semnalat că a depăşit rangul de rege, a început să-şi aroge o maiestate divină; atunci a dat misiunea să fie aduse din Grecia operele de artă cele mai strălucite prin inspiraţie religioasă şi frumuseţe, între care statuia lui Iupiter Olimpianul; aceste statui au fost decapitate şi a aşezat în loc capul său; a prelungit o parte a Palatinului pînă la for, a transformat în vestibul templul lui Castor şi Pollux şi, aşezîndu-se adesea între fraţii săi zeii, se oferea spre adorare vizitatorilor; unii l-au numit chiar Iupiter Latialis. 3. A consacrat un templu pentru divinitatea sa, preoţi şi animale rare ca victime pentru sacrificii. În templu stătea statuia sa de aur în mărime naturală, îmbrăcată zilnic cu aceleaşi veşminte asemănătoare celor purtate de el însuşi. Demnitatea de preot al lui Gaius era dobîndită prin corupţie şi licitaţii rînd pe rînd de cetăţenii cei mai bogaţi. Victimele pentru sacrificiu erau păsări flamingo, păuni, cocoşi de munte, bibilici, fazani; în fiecare zi era sacrificată altă specie. 4. Ba chiar, în nopţile cu lună plină, Gaius o invita deseori pe Selena să o sărute şi se culca cu ea, iar în timpul zilei discuta în secret cu Iupiter Capitolinus, uneori cu voce joasă, plecînd el însuşi urechea, alteori cu voce tare, dojenindu-l. A fost auzit ameninţînd „sau mă iei tu, sau te voi lua eu" (Homer, *Iliada,* 23, 724). În sfîrşit, cum spunea el, Iupiter l-a îndemnat şi l-a invitat să locuiască cu el; de aceea a construit un pod între Palatin şi Capitoliu, peste templul lui Augustus. Apoi, ca să fie şi mai aproape, a aşezat fundamentele unui nou palat pe pavajul Capitoliului.

23. N-a vrut să se creadă sau să se spună că este nepotul lui Agrippa, din cauza originii modeste a acestuia, şi se înfuria ori

de cîte ori cineva în discursuri sau în poezii îl menţiona între Caesari. Proclama peste tot că mama sa s-a născut în urma unui incest al lui Augustus cu fiica sa Iulia; nu s-a mulţumit numai cu pîngărirea lui Augustus, ci a interzis celebrarea prin sărbători solemne a victoriilor de la Actium şi din Sicilia, sub pretextul că au fost funeste şi nenorocite pentru poporul roman. 2. Pe străbunica sa Livia Augusta o numea „un Ulise îmbrăcat în patriciană", ba chiar a îndrăznit într-o scrisoare adresată senatului să-i reproşeze lipsa unei origini nobile, pretinzînd că a avut ca bunic matern un decemvir din Fundanum, deşi era un lucru bine stabilit prin documente oficiale că Aufidius Lurco exercitase magistraturi la Roma. I-a refuzat bunicii sale Antonia o audienţă particulară şi i-a acceptat-o numai în prezenţa lui Macro; prin jigniri de acest fel i-a provocat moartea. Unii susţin că i-a administrat şi otravă. Cînd Antonia a murit nu i-a acordat nici o onoare şi a privit din sufragerie rugul arzînd. 3. Pe fratele său Tiberius l-a ucis pe neaşteptate un tribun trimis cu această misiune. De asemenea, pe socrul său Silanus l-a împins la sinucidere – să-şi taie gîtul cu un brici; era înfuriat pe amîndoi: pe primul, deoarece descoperise în respiraţia sa faptul că luase un antidot pentru a se apăra de otrăvuri, pe al doilea, deoarece nu îl urmase într-o călătorie pe mare pe un timp furtunos (Caligula credea că a rămas la Roma în speranţa de a pune mîna pe capitală, în cazul că principelui i se întîmpla ceva). În realitate, Silanus evitase răul de mare şi dificultăţile navigaţiei, iar Tiberius luase medicamente împotriva unei tuse rebele care se agrava. În ce-l priveşte pe Claudius, unchiul său, l-a cruţat pentru a-şi putea bate joc de el.

24. A întreţinut relaţii incestuoase cu toate surorile sale în plin banchet, aşezîndu-le rînd pe rînd sub el, în timp ce soţia sa şedea deasupra. Se crede că pe Drusilla a dezvirginat-o cînd purta încă toga pretextă şi că a fost surprins în braţele ei de către bunica Antonia, care-i creştea pe amîndoi; apoi, după ce Drusilla se măritase cu Lucius Cassius Longinus, fost consul, a răpit-o şi

a tratat-o în faţa tuturor ca pe o soţie legitimă; cînd s-a îmbolnăvit, a instituit-o moştenitoarea bunurilor sale şi a imperiului. 2. La moartea ei a decretat suspendarea oricăror afaceri şi, în toată perioada de doliu, a fost considerat o crimă capitală faptul de a rîde, de a se spăla, de a cina cu părinţii, soţia sau copiii. Nesuportînd durerea, a plecat pe neaşteptate, noaptea, din Roma, a traversat Campania, s-a dus la Syracuza şi a revenit de acolo în grabă fără să-şi fi tăiat barba şi părul; din acest moment, în orice împrejurare, chiar şi în faţa armatei şi a poporului, nu jura decît pe divinitatea Drusillei. 3. Celelalte surori n-au avut parte nici de o atît de mare dragoste, nici de aceeaşi onoare; le-a obligat să se prostitueze adesea cu desfrînaţi din anturajul său. Cu atît mai uşor i-a venit să le condamne în cadrul procesului lui Aemilius Lepidus pentru adulter şi pentru conjuraţia pe care acesta o pregătea. Cu această ocazie a publicat scrisorile lor autografe obţinute prin fraudă şi mijloace ruşinoase şi a consacrat în templul lui Marte Răzbunătorul trei săbii pregătite pentru asasinarea lui şi a aşezat deasupra o inscripţie.

25. În ce priveşte căsătoriile lui, e greu de spus dacă le-a contractat, le-a desfăcut sau le-a menţinut mai ruşinos. Venit la nunta lui Cn. Piso cu Livia Orestilla, a poruncit să fie dusă la el, apoi a repudiat-o după cîteva zile, şi, doi ani mai tîrziu, a exilat-o deoarece în acest interval părea să fi reluat relaţiile cu fostul ei soţ. Alţii spun că, participînd la banchetul nupţial, i-a zis lui Piso care stătea în faţa lui: „n-o strînge prea mult în braţe pe soţia mea", şi că, pe dată, a părăsit banchetul împreună cu ea; a doua zi a publicat un edict în care specifica următoarele: că „s-a căsătorit după exemplul lui Romulus şi al lui Augustus". 2. Lollia Paulina era măritată cu consularul C. Memmius, care comanda o armată; Caligula, auzind că mătuşa ei fusese de o extraordinară frumuseţe, a chemat-o brusc din provincie, a despărţit-o de soţ, s-a căsătorit cu ea, apoi a izgonit-o interzicîndu-i să se mai unească vreodată cu un bărbat. 3. Caesonia nu avea o înfăţişare deosebită, nu mai era în floarea vîrstei şi avea trei fete

cu un alt bărbat, dar era voluptuoasă şi lascivă; a iubit-o cu o asemenea pasiune constantă, încît adesea o arăta soldaţilor călărind îmbrăcată în hlamidă, cu scut şi cască, iar prietenilor chiar şi goală. A onorat-o cu titlul de soţie cînd a născut o fată şi s-a declarat în aceeaşi zi şi soţ şi tată al copilului; şi-a numit fiica Iulia Drusilla, a dus-o în templele tuturor zeilor, a aşezat-o la sînul Minervei cerîndu-i să o hrănească şi s-o educe. Dovada cea mai clară a paternităţii sale era cruzimea copilului: era atît de crudă, încît încerca să rănească cu degetele chipul şi ochii copiilor cu care se juca.

26. După toate acestea ar părea neinteresant şi sec să adaug în ce mod s-a comportat cu apropiaţii şi cu prietenii lui; de pildă, cu Ptolemeu, fiul regelui Iuba, vărul său primar pe linie maternă (căci şi el era, prin mama sa, Selene, nepotul lui Marcus Antonius), dar în primul rînd Macro, cu însăşi Ennia, cu ajutorul cărora dobîndise imperiul. Toţi aceştia, ca răsplată pentru înrudirea cu el şi pentru meritele cîştigate, au murit de moarte sîngeroasă.

2. Cu aceeaşi lipsă de respect şi cruzime s-a comportat şi faţă de senatori: pe unii care dobîndiseră cele mai înalte onoruri i-a pus să alerge îmbrăcaţi în togă cale de cîteva mii de paşi pe lîngă carul său, iar cînd cina, să stea în picioare fie la spatele patului, fie la picioare cu un şorţ; pe alţii i-a ucis în secret, dar continua să-i cheme pe nume, ca şi cum ar fi fost în viaţă, iar cîteva zile mai tîrziu mintea că s-au sinucis. 3. Cînd consulii au uitat să publice o proclamaţie de ziua lui de naştere, i-a demis şi statul a rămas timp de trei zile fără magistratura supremă. Pe unul din cvestorii săi, menţionat în ancheta referitoare la o conjuraţie, l-a bătut crunt şi l-a dezbrăcat, hainele fiind aruncate la picioarele soldaţilor, pentru ca loviturile lor să fie cu mai mare efect.

4. Cu o trufie şi cruzime similare s-a comportat şi cu celelalte ordine. Tulburat de zgomotul făcut de cei care voiau să ocupe locurile gratuite de la circ încă din timpul nopţii, i-a izgonit pe toţi cu lovituri de bîte; au fost zdrobiţi în această

învălmăşeală mai mult de douăzeci de cavaleri romani, tot atîtea matroane, nenumăraţi alţi oameni. În timpul spectacolelor de teatru, spre a provoca motive de discordie între plebe şi cavaleri, făcea daruri plebei înainte de timpul stabilit, pentru ca locurile rezervate ordinului ecvestru să fie ocupate de oameni de cea mai joasă speţă. 5. Uneori la jocurile de gladiatori a interzis să fie desfăşurate copertinele pe un soare torid şi interzicea spectatorilor să-şi părăsească locurile; scotea din arenă combatanţii obişnuiţi şi le substituia animale decrepite, gladiatori de proastă calitate sau îmbătrîniţi, punea părinţi de familie cunoscuţi, dar loviţi de infirmităţi corporale, să se dueleze. În cîteva rînduri, închizînd hambarele de grîu, a anunţat poporul că este foamete.

27. Caracterul său crud s-a manifestat mai ales prin următoarele. Deoarece, pentru hrănirea animalelor sălbatice pregătite pentru spectacole, turmele erau cumpărate la preţuri prea mari, i-a desemnat pe condamnaţii la moarte să servească drept hrană; în acest scop a vizitat închisorile, fără să cerceteze în nici un caz motivele arestării; stînd în mijlocul porticului a poruncit să fie aruncaţi fiarelor „de la chel pînă la chel". 2. Unei persoane care jurase că va lupta ca gladiator, dacă împăratul se însănătoşeşte, i-a cerut îndeplinirea jurămîntului; l-a privit luptînd şi nu l-a lăsat să părăsească arena decît atunci cînd a fost învingător şi numai după multe rugăminţi. Pe un altul care, pentru acelaşi motiv, jurase că se va omorî, cînd a ezitat, l-a dat pe mîna copiilor să-l plimbe prin cartiere încoronat şi împodobit cu panglici, amintindu-i de promisiunea făcută; la sfîrşit l-a aruncat de pe o terasă. 3. Pe mulţi oameni de rang onorabil i-a însemnat cu fierul roşu şi i-a condamnat la muncă în mine, la drumuri sau i-a zvîrlit fiarelor sălbatice; pe alţii i-a obligat să stea în cuşcă în patru labe, asemenea animalelor, sau i-a tăiat cu fierăstrăul la jumătatea corpului. Şi în majoritatea cazurilor nu era vorba de pedepse pentru chestiuni serioase, ci pentru că avuseseră o părere proastă despre un spectacol sau pentru că nu juraseră niciodată pe geniul lui Caligula. 4. Pe părinţi i-a constrîns să

asiste la executarea copiilor lor; unuia dintre aceştia, care se declarase bolnav, i-a trimis lectica, pe altul, abia revenit de la execuţia fiului său, l-a invitat la masă şi a făcut toate eforturile pentru a crea o atmosferă veselă care să-i stîrnească rîsul. Pe un organizator de jocuri şi de vînători, bătut în faţa lui cu lanţuri, l-a ucis numai după ce a fost deranjat de mirosul creierului intrat în putrefacţie; pe un autor de comedii atellane l-a zvîrlit în foc în mijlocul arenei din pricina unui vers cu dublu sens; pe un cavaler l-a aruncat fiarelor sălbatice şi, cum acesta îşi clama nevinovăţia, l-a scos din arenă, i-a tăiat limba şi l-a aruncat din nou fiarelor. **28.** A întrebat o persoană pe care o rechemase din exil ce făcuse în acest răstimp; la răspunsul dat din adulaţie că „i-a rugat pe zei să moară Tiberius, iar Gaius să domnească", convins că toţi cei pe care îi condamnase la exil se roagă pentru moartea sa, le-a trimis tuturor asasini pe insulele pe care se aflau. Dorind să-l rupă în bucăţi pe un senator, i-a trimis senatori care, la intrarea în sala de şedinţe, să-l declare „inamic public", să-l străpungă cu săbiile şi să le lase altora grija să-l sfîşie; n-a fost mulţumit pînă nu i-a văzut membrele şi măruntaiele tîrîte pe străzi şi aruncate în faţa lui. **29.** Sporea prin atrocitatea vorbelor cruzimea faptelor. Afirma că nimic nu-l satisface mai mult din caracterul său decît, spre a folosi chiar vorba lui, „nerușinarea". Cînd Antonia, bunica lui, i-a făcut o observaţie, ca şi cum n-ar fi fost de ajuns că n-o ascultase, i-a replicat: „aminteşte-ţi că-mi este permis orice în orice chestiune". În momentul cînd plănuia uciderea fratelui său, pe care-l bănuia că, de teama otrăvirii, luase antidoturi, a spus „antidoturi împotriva lui Caesar?". Pe surorile exilate pe insule le-a ameninţat că „el are nu numai insule, ci şi săbii". 2. Un fost pretor i-a cerut din locul său de retragere de la Anticyra o prelungire a concediului din motive de boală; Caligula a transmis ordin să fie ucis, spunînd că „este necesar să i se ia sînge, din moment ce de atîta vreme eleborul nu-l vindecă". La fiecare zece zile trecea în revistă lista arestaţilor care trebuiau executaţi, operaţie pe care o definea

drept „încheierea conturilor". După ce a condamnat în același timp un mare număr de greci și de galli, a spus că „a supus Gallo-Grecia". **30.** Execuțiile se făceau prin lovituri repetate; recomandarea lui era de notorietate publică: „să fie astfel loviți, încît să simtă că mor". Cînd a fost ucisă din greșeală o persoană datorită confuziei de nume – altcineva decît cel pe care îl condamnase –, a spus că amîndoi au meritat să moară. De multe ori repeta versul de tragedie: „să mă urască, numai să se teamă".

2. Adesea îi acuza pe toți senatorii că ar fi fost clienții lui Seianus, că ar fi fost delatorii mamei și fraților săi, arătînd scrisorile de denunț pe care simulase că le-a ars; justifica cruzimea lui Tiberius determinată de numărul mare de acuzatori. A insultat ordinul ecvestru că ar fi pasionat numai de teatru și de circ. Furios că mulțimea avea alți favoriți la jocuri decît ai săi, a exclamat: „de-ar avea poporul roman un singur cap!" Cînd într-o zi spectatorii l-au cerut în arenă pe banditul Tetrinius, a spus: „cei care-l vor pe Tetrinius sînt și ei pe măsura lui". 3. Cinci luptători cu trident și plase, îmbrăcați doar în tunică, au fost învinși de un număr egal de adversari, fără să fi opus rezistență; cum mulțimea cerea uciderea lor, unul dintre ei a pus mîna pe trident și i-a omorît pe toți adversarii; Caligula a deplîns într-un edict masacrul și i-a acoperit de insulte pe cei care au suportat spectacolul.

31. Obișnuia să se plîngă pe față de nefericirea epocii sale, deoarece nu a fost însemnată de nici o catastrofă publică; principatul lui Augustus a devenit celebru prin dezastrul lui Varrus, cel al lui Tiberius prin prăbușirea amfiteatrului de la Fidenae, în timp ce al lui este amenințat de uitare din pricina prosperității, de aceea își dorea permanent masacre ale armatelor, foamete, epidemii, incendii, orice fel de cataclism.

32. Chiar și în momentele de destindere, la jocuri și la banchete, se manifesta cu aceeași cruzime în fapte și vorbe. De multe ori, în prezența sa, la prînzuri sau la orgii aveau loc anchete serioase cu tortură; un soldat, mare meșter, tăia capetele

unor arestaţi luaţi la întîmplare din închisori. La Puetoli, la inaugurarea podului, despre care am spus că-l plănuise, după ce a chemat la el mulţimea adunată pe mal, pe neaşteptate i-a prăvălit pe toţi în mare şi a dat ordin să fie loviţi cu prăjini şi vîsle cei care se agăţatu de cîrmele corăbiilor. 2. La Roma în timpul unui banchet public, un sclav a desfăcut de la un pat o lamelă de argint; l-a dat imediat pe mîna călăului cu indicaţia să-i taie mîinile, să i le atîrne de gît pe piept, să-l plimbe printre comeseni precedat de un înscris pe care să fie menţionat motivul pedepsei. Pe un mirmilon dintr-o şcoală de gladiatori, cu care se exersa cu florete de lemn şi care simulase căderea, l-a străpuns cu pumnalul şi a alergat cu o ramură de palmier, după obiceiul învingătorilor. 3. Odată, cînd a fost adusă o victimă la altare, a venit cu haina încinsă cu o cingătoare, adică în ţinuta unui sacrificator; a ridicat foarte sus ghioaga şi l-a izbit pe slujitor. La un banchet elegant a izbucnit brusc în hohote de rîs; cînd consulii, care stăteau alături de el, l-au întrebat cu blîndeţe de ce rîde, a răspuns: „păi la gîndul că la un singur semn al meu amîndoi puteţi fi pe dată strangulaţi". **33.** Iată cîteva glume de-ale lui: pe cînd stătea lîngă o statuie a lui Iupiter, l-a întrebat pe actorul de tragedii Apelles, care din ei, el sau zeul, i se pare mai mare; cum actorul ezita, l-a rupt în bătaie, lăudîndu-i în mai multe rînduri vocea rugătoare, care şi cînd gemea era prea dulce. Ori de cîte ori săruta gîtul nevestei sau al unei amante, adăuga: „un cap atît de frumos va cădea de îndată ce o voi porunci". Ba chiar repeta că „avea s-o tortureze, pentru a afla de ce Caesonia îl iubea atît de mult".

34. Atît din gelozie, cît şi din trufie şi cruzime i-a atacat pe toţi oamenii tuturor epocilor. A demolat şi distrus complet statuile bărbaţilor iluştri, mutate de Augustus de pe Capitoliu, devenit prea îngust, pe Cîmpul lui Marte, astfel încît n-au mai putut fi restaurate cu inscripţiile integrale; a interzis să mai fie înălţată vreodată o statuie pentru vreun contemporan fără hotărîrea şi iniţiativa sa. 2. S-a gîndit chiar să distrugă poemele

lui Homer, sub motivul că el are aceleaşi drepturi cu Platon, care l-a izgonit pe Homer din cetatea pe care a imaginat-o. Puţin a lipsit să nu scoată din biblioteci scrierile şi imaginile lui Vergilius şi Titus Livius, sub pretextul că primul n-are nici un fel de talent şi prea puţină ştiinţă, iar al doilea, că este în materie de istorie prolix şi inexact. Se gîndea să suprime meseria de jurisconsult afirmînd adesea că „va face astfel încît să nu poată fi dată nici o soluţie juridică fără avizul său". 35. Le-a interzis tuturor descendenţilor familiilor nobile însemnele tradiţionale: lui Torquatus, colierul, lui Cincinnatus, peruca, lui Cn. Pompeius, descendent al acestei ilustre familii, *cognomen*-ul de Magnus. Pe Ptolemeu, despre care am relatat, după ce l-a adus din regatul său şi l-a acoperit cu onoruri, l-a ucis pe neaşteptate, nu din alt motiv decît că, în timp ce intra în amfiteatrul unde oferea el însuşi un spectacol, i-a văzut pe toţi privind strălucirea mantalei de purpură a regelui. 2. De cîte ori întîlnea o persoană cu o coafură frumoasă, îi rădea părul din spatele capului, pentru a o urîţi. Exista un oarecare Esius Proculus, fiul unui primipilar, numit datorită extraordinarei mărimi şi frumuseţi a corpului „Colosseros" (Amorul colosal); pe acesta, în timpul unui spectacol, l-a smuls pe neaştepate de la locul său, l-a dus în arenă, l-a pus să lupte cu un trac, apoi cu un gladiator înarmat; cum în amîndouă cazurile a ieşit învingător, a poruncit să fie legat fără întîrziere, îmbrăcat în zdrenţe, plimbat prin tot oraşul, arătat femeilor şi apoi strangulat. 3. Nu exista nici o persoană, oricît de umilă, cu soarta cea mai păcătoasă, pe care să n-o invidieze pentru vreun avantaj al ei. Marelui preot al Dianei, deoarece deţinea funcţia de mulţi ani, i-a adus în loc un concurent mai puternic. Cînd, într-o zi de spectacol, un gladiator pe nume Porius, după ce repurtase un succes în arenă, şi-a eliberat sclavul în mijlocul aplauzelor generale, Caligula s-a precipitat atît de brusc din incinta amfiteatrului, încît a călcat pe marginea togii, a căzut pe trepte urlînd plin de indignare că din „motivele cele mai neserioase poporul stăpîn al

lumii acordă mai multă onoare unui gladiator decît împăraţilor divinizaţi sau lui însuşi care e de faţă".

36. N-a ţinut cont nici de ruşinea sa, nici de a altora. Se zice că i-a iubit pe M. Lepidus, pe pantomimul Mnester, pe unii ostateci, şi că a întreţinut cu ei relaţii amoroase. Valerius Catullus, un tînăr dintr-o familie consulară, a strigat că a fost pîngărit de el şi că în urma acestor relaţii îi sînt distruse coapsele. A întreţinut relaţii incestuoase cu surorile lui, a avut o legătură notorie cu prostituata Pyrallis; n-a respectat în nici un fel femeile de condiţie nobilă: 2. cel mai adesea le invita la masă cu soţii lor; cînd treceau pe lîngă el, le studia îndelung şi cu atenţie după obiceiul negustorilor de sclavi, le atingea chiar chipul cu mîna, pentru a vedea dacă şi-l pleacă din pudoare; apoi ieşea din sala de banchete ori de cîte ori voia, o lua cu sine pe cea care-i plăcea cel mai mult, se întorcea cu semnele evidente ale desfrîului recent şi lăuda sau critica în public calităţile şi defectele corpului ei şi modul în care făcea dragoste. Le-a notificat cu de la sine putere unor neveste divorţul în absenţa soţilor şi a dat ordin să fie înscris în actele publice.

37. A fost mai rispitor decît oricine, inventînd un nou mod de a se îmbăia, feluri de mîncare şi cine extrem de costisitoare; făcea băi calde şi reci cu esenţe, sorbea perle de mare valoare dizolvate în oţet, servea invitaţilor pîini şi alimente din aur, repetînd întruna că trebuie să fii econom sau să te comporţi ca un împărat. Ba chiar, timp de cîteva zile, a zvîrlit de pe înălţimea bazilicii Iulia o mare sumă de bani asupra plebei. 2. A construit corăbii liburnice cu zece rînduri de vîsle, cu pupele împodobite cu pietre preţioase, cu pînzele de culori diferite, cu terme şi porticuri, ba chiar cu o mare varietate de viţă de vie şi de arbori fructiferi, cu care străbătea în plină zi ţărmul Campaniei printre dansuri şi concerte. La construirea palatelor şi vilelor, în pofida oricărei raţiuni, dorea numai ceea ce i se spunea că nu poate fi făcut. 3. Astfel, au fost aruncate diguri într-o mare furtunoasă şi adîncă, au fost tăiate stînci din piatră foarte dură, cîmpiile au fost

ridicate la nivelul munţilor prin transporturi de pămînt, vîrfurile munţilor au fost nivelate, toate cu o repeziciune de necrezut, deoarece orice întîrziere era pedepsită cu moartea. Pentru a nu intra în detalii, voi aminti doar că, în mai puţin de un an, a risipit sume enorme şi în întregime acel faimos tezaur al lui Tiberius în valoare de două miliarde şapte sute de milioane de sesterţi.

38. Apoi, sărăcit şi lipsit de resurse, şi-a îndreptat atenţia spre jafuri utilizînd tot felul de intrigi, licitaţii şi impozite. A refuzat cetăţenia romană pentru ei înşişi şi pentru fiii lor persoanelor ai căror strămoşi o obţinuseră, cu excepţia fiilor acestora, căci, susţinea el, termenul de posteritate nu se poate aplica decît primei generaţii; cînd i se prezentau diplome emise de Divinul Iulius şi de Divinul Augustus, le respingea ca fiind vechi şi perimate. 2. Contesta declaraţiile de avere făcute cu ocazia recensămîntului ca fiind inexacte, dacă după încheierea recensămîntului bunurile sporiseră, indiferent din ce cauză şi în ce proporţie. A anulat sub motivul ingratitudinii testamentele centurionilor primipilari de la începuturile principatului lui Tiberius, care nu îl lăsaseră pe Tiberius sau pe el însuşi moştenitor; de asemenea, a declarat nule testamentele celor care, conform declaraţiei unei persoane oarecare, ar fi avut intenţia să-l lase pe Gaius moştenitor. Cuprinşi de panică, toţi, chiar şi necunoscuţii, îl declarau public moştenitor pe acelaşi plan cu rudele lor, iar părinţii pe acelaşi plan cu copiii lor; cu toate acestea, el îi numea „glumeţi", deoarece după declaraţia făcută continuau să trăiască; multora le-a trimis alimente otrăvite. 3. Instruia procese în care fixa de la început suma pe care voia s-o obţină şi nu se ridica pînă nu o obţinea. Cum nu suporta nici o întîrziere, a condamnat printr-o singură sentinţă patruzeci de inculpaţi din diferite motive şi s-a lăudat în faţa Caesoniei, abia trezită din somn, „cît de mult a muncit el, în timp ce ea îşi făcea siesta".

4. A organizat o licitaţie în care a vîndut obiectele rămase după spectacole, fixînd el însuşi preţul şi l-a urcat atît de mult,

încît unii, constrînşi să cumpere la preţuri exorbitante, au fost deposedaţi de bunurile lor şi s-au sinucis tăindu-şi venele. Este cunoscută întîmplarea lui Aponius Saturninus: cum acesta aţipise pe bancă, Gaius i-a cerut crainicului să nu-l uite pe acest fost pretor, care prin mişcările capului accepta preţurile, şi licitaţia nu s-a încheiat pînă cînd nu i-au fost vînduţi, fără ştirea lui, treizeci de gladiatori pentru suma de nouă milioane de sesterţi. **39.** În Gallia, după ce a vîndut la preţuri enorme bijuteriile, sclavii şi chiar şi liberţii surorilor sale după condamnarea lor, stimulat de cîştigul dobîndit, a adus de la Roma tot ce aparţinuse vechii curţi, rechiziţionînd în acest scop chiar şi vehiculele de închiriat şi caii morarilor, astfel încît Roma a fost adesea lipsită de pîine, iar majoritatea pledanţilor au pierdut procesele, deoarece n-au putut să se prezinte în instanţă. 2. Pentru a scăpa de toate aceste obiecte n-a ezitat să recurgă la tot felul de viclenii şi cabotinării, cînd dojenind avariţia unora, lipsa lor de ruşine de a fi mai bogaţi decît el, cînd cuprins de remuşcare că el oferă obiecte demne de un principe unor simpli particulari. Odată a aflat că un provincial bogat plătise două sute de mii de sesterţi valeţilor lui pentru a fi admis prin fraudă la unul din ospeţele date de el; Caligula a apreciat faptul că onoarea de a fi invitat la el se bucură de asemenea preţuire şi a doua zi, cînd l-a văzut pe acelaşi personaj la o licitaţie, l-a făcut să cumpere nu ştiu ce fleac şi i-a transmis vorbă că va lua masa cu Caesar la invitaţia personală a acestuia.

40. A perceput impozite noi şi nemaiauzite mai întîi prin publicani, apoi, deoarece aduceau un cîştig enorm, prin centurioni şi tribuni; n-a fost omisă nici o categorie de obiecte sau de persoane căreia să nu-i fi fost impusă vreo taxă. Pe toate lucrurile comestibile vîndute la Roma, erau percepute sume bine determinate; pentru toate diferendele sau procesele, indiferent unde se judecau, se percepea o taxă valorînd a patruzecea parte din suma aflată în litigiu; erau prevăzute pedepse pentru cei care erau dovediţi că au negociat sau au renunţat la un asemenea

proces; hamalii trebuiau să achite a opta parte din cîştigul lor zilnic, prostituatele banii obţinuţi de la un client; în ce priveşte prostituatele, a fost adăugat un articol de lege conform căruia erau supuse acestei legi şi cele care odinioară practicaseră această meserie, proxeneţii şi chiar şi cele care între timp se căsătoriseră. **41.** Aceste impozite au fost comunicate, dar nu au fost publicate; deoarece din necunoaşterea legii se săvîrşeau multe infracţiuni, la cererea insistentă a poporului le-a publicat în cele din urmă, dar cu litere minuscule şi în locuri greu accesibile, astfel încît nimeni să nu-şi poată face o copie. Ca să nu omită nici un fel de trafic, a instalat un bordel în Palatium cu mai multe separeuri mobilate conform majestăţii locului, în care stăteau matroane şi tineri, oameni liberi prin naştere; nomenclatorii săi străbăteau forurile şi bazilicile pentru a-i invita pe tineri şi bătrîni să viziteze acest lăcaş de plăcere. Vizitatorilor li se ofereau împrumuturi cu dobîndă, iar funcţionarii notau public numele lor, ca pe al unora care sporeau veniturile lui Caesar. 2. Caligula nu dispreţuia nici cîştigul rezultat din jocurile de noroc, dar de cele mai multe ori cîştiga prin minciună şi chiar prin triş. Odată, ducîndu-se în atriumul casei, după ce l-a rugat pe vecin să joace în locul său, a văzut trecînd doi cavaleri foarte bogaţi; a ordonat pe dată să fie arestaţi şi să li se confişte toate bunurile; bucuros, a revenit lăudîndu-se că „niciodată n-a avut mai mare noroc la zaruri".

42. La naşterea fiicei sale, plîngîndu-se de sărăcia lui, ca unul care avea acum nu numai însărcinările de împărat, ci şi pe cele de părinte, a primit donaţii pentru întreţinerea şi zestrea copilei. A anunţat printr-un edict că de anul nou va accepta cadouri de bun augur şi a stat în vestibulul Palatium-ului la kalendele lui ianuarie pentru a primi banii pe care gloata de oameni de toate categoriile îi zvîrlea la picioarele lui. În sfîrşit, cuprins de dorinţa de a fi în contact intim cu aurul, se plimba adesea cu picioarele goale pe imense cantităţi de bani de aur

aflate într-o încăpere vastă şi se răsucea cu tot corpul între monede.

43. Nu s-a preocupat de problemele militare şi de armată decît o singură dată şi nu în urma unei hotărîri gîndite: cînd s-a dus la Mevania să vadă pădurea şi fluviul Clitumnus, deoarece se discuta despre completarea gărzii batave, i-a venit ideea unei campanii în Germania; n-a mai ezitat, a concentrat de pretutindeni legiuni şi unităţi auxiliare, a făcut recrutări, a adunat provizii nemaivăzute pînă atunci şi a pornit la drum: marşul era cînd atît de grăbit, încît cohortele pretoriene erau silite, pentru a-l putea urma, să-şi pună împotriva regulamentului însemnele pe animalele de povară, cînd atît de încet şi moale, încît era purtat într-o lectică dusă de opt oameni, iar plebea oraşelor apropiate silită să mătură şi să stropească drumul pentru a-l feri de praf.

44. După ce a ajuns în tabăra militară, pentru a se dovedi un comandant vigilent şi sever, i-a degradat pe legaţii care aduseseră cu întîrziere din diferite locuri trupele auxiliare; cînd a trecut în revistă armata a destituit sub pretextul senilităţii şi al slăbiciunii mulţi centurioni; deşi unii dintre ei mai aveau cîteva zile pînă la liberare; celorlalţi le-a redus la şase (sute) de mii de sesterţi prima de liberare. 2. N-a realizat nimic altceva decît actul de supunere al lui Adminius, fiul lui Cynobelinus, regele britanilor, care, izgonit de tatăl său, se refugiase la Caligula cu o mică suită; în urma acestui fapt a trimis o scrisoare pompoasă la Roma, ca şi cum ar fi cucerit întreaga insulă, şi i-a îndemnat pe olăcari să nu-şi întrerupă drumul pînă nu ajung în for şi în senat şi să nu le predea scrisoarea consulilor decît în templul lui Marte în prezenţa senatorilor adunaţi în număr mare.

45. Apoi, deoarece îi lipsea ocazia de război, a poruncit cîtorva germani din garda sa să treacă Rinul şi să se ascundă; a ordonat ca după prînz să i se anunţe în chip alarmant prezenţa duşmanului. Cînd s-a produs faptul, s-a năpustit cu o parte a cavaleriei pretoriene şi cu prieteni în cea mai apropiată pădure; acolo au tăiat arbori şi i-au dispus în forma unui trofeu; revenit

la lumina torţelor i-a acuzat de timiditate şi laşitate pe cei care nu îl urmaseră, în schimb participanţilor la victorie le-a acordat coroane de un gen şi nume cu totul noi: erau împodobite cu soare, lună şi stele şi le-a numit „exploratorii". 2. Mai tîrziu a luat cîţiva ostatici dintr-o şcoală elementară, i-a trimis pe ascuns înainte, iar el însuşi a părăsit pe neaşteptate banchetul, i-a urmărit cu cavaleria ca pe nişte fugari şi i-a readus în lanţuri; în această comedie a depăşit orice măsură, căci, revenit la banchet, cînd ofiţerii i-au anunţat că armata se adunase, i-a îndemnat să ia masa aşa cum erau îmbrăcaţi, cu platoşele pe ei; ba chiar i-a îndemnat cu cunoscutul vers al lui Vergilius: „să îndure şi să aştepte situaţii mai bune" (*Eneida,* 1, 207).

3. Între timp a trimis senatului şi poporului un edict prin care îi dojenea că „în timp ce Caesar dă bătălii şi înfruntă atîtea pericole, ei se distrează la circ, la teatre şi în alte locuri de plăceri". **46.** În sfîrşit, ca şi cum avea de gînd să termine războiul, a dispus armata pe ţărmul Oceanului, a pus în dispozitiv balistele şi maşinile de război; cînd nimeni nu ştia sau nu bănuia care-i erau intenţiile, pe neaşteptate a poruncit să fie culese scoici, soldaţii să-şi umple cu ele coifurile şi hainele; a numit acestea „prăzi luate Oceanului" pe care le datorau Capitoliului şi Palatinului; în amintirea victoriei a ridicat un turn foarte înalt de unde să strălucească focuri în timpul nopţilor, ca pe insula Pharos, pentru a arăta navelor drumul; a acordat soldaţilor un donativ de o sută de dinari de persoană şi a adăugat, ca şi cum ar fi dat o dovadă extraordinară de generozitate, „duceţi-vă bucuroşi, duceţi-vă bogaţi".

47. Apoi s-a concentrat asupra celebrării triumfului; pe lîngă prizonieri şi transfugi barbari, a ales dintre gali indivizi foarte înalţi şi, cum spunea el însuşi, „cei mai demni de un triumf"; pe unii principi i-a obligat nu numai să-şi vopsească părul în roşu, să-l lase să crească, ci şi să înveţe limba germanilor şi să poarte nume barbare. A mers pînă acolo, încît a poruncit ca triremele cu care navigase pe ocean să fie duse la Roma pe cale terestră.

A scris funcţionarilor fiscului să-i „organizeze cel mai ieftin triumf, dar de un fast fără precedent, deoarece puteau dispune de bunurile tuturor".

48. Mai înainte de a părăsi provincia a luat o hotărîre de o cruzime cumplită: a vrut să masacreze legiunile care se răsculaseră odinioară după moartea lui Augustus, deoarece cu acea ocazie îl asediaseră pe tatăl său Germanicus şi pe el însuşi cînd era copil; abia a putut fi convins să renunţe la un gînd atît de nebunesc, dar n-a putut fi oprit să le decimeze. Aşadar, a convocat legiunile respective fără arme, chiar şi fără săbii, la o adunare şi le-a înconjurat cu cavaleria în ţinută de luptă. 2. Dar, cînd a văzut că majoritatea soldaţilor, presimţindu-i intenţia, dispăreau spre a-şi lua arme pentru cazul în care vor fi trataţi cu violenţă, a părăsit în goană adunarea şi a plecat pe dată la Roma; acolo şi-a revărsat întreaga furie asupra senatului pe care l-a ameninţat făţiş, o diversiune pentru a abate atenţia de la zvonuri atît de ruşinoase. Între altele s-a plîns că a fost frustrat de celebrarea unui triumf legitim, deşi el însuşi puţin timp mai înainte interzisese sub ameninţarea pedepsei capitale să se discute ceva despre onorurile care să-i fie decernate. **49.** Întîlnind pe drum delegaţia senatului care l-a rugat să-şi grăbească întoarcerea la Roma, a răspuns cu voce tare „voi veni, voi veni, iar aceasta va fi cu mine", izbind deseori mînerul sabiei pe care o purta la cingătoare. A dat chiar un edict în care afirma că „revine, dar numai pentru cei care-l doresc, pentru ordinul ecvestru şi pentru popor, căci de aici înainte nu va mai fi nici cetăţean, nici principe pentru senat". A interzis chiar senatorilor să-l întîmpine. 2. Şi, renunţînd sau amînînd triumful, a intrat în Roma primind ovaţia de ziua sa de naştere. A murit patru luni după aceea, îndrăznind mai mari crime şi proiectînd altele mai cumplite, căci hotărîse să se ducă la Antium, apoi la Alexandria, după ce va fi asasinat pe cei mai iluştri membri ai celor două ordine. 3. Ca să nu existe nici un dubiu voi adăuga faptul că au fost găsite între hîrtiile lui două scrieri, una intitulată *Sabia,* alta *Pumnalul;* amîndouă

conţineau numele şi faptele celor destinaţi morţii. A fost descoperit şi un cufăr imens plin cu otrăvuri, care apoi a fost aruncat în mare din ordinul lui Claudius şi care a provocat moartea multor peşti pe care fluxul i-a aruncat pe ţărmurile din apropiere.

50. A fost de o statură înaltă, cu o faţă palidă, cu corpul diform, cu ceafa şi gleznele slabe, cu ochii înfundaţi şi tîmplele scobite, cu fruntea lată şi sumbră, cu părul rar şi cu chelie în creştetul capului, cu păr pe restul corpului. Din acest motiv era considerat drept crimă capitală faptul de a-l privi de sus cînd trecea, sau de a pronunţa, indiferent din ce motiv, cuvîntul capră. Figura îi era cumplită şi respingătoare de la natură şi chiar o făcea mai cumplită intenţionat, studiindu-şi fizionomia în oglindă pentru a o face şi mai fioroasă.

2. Nu s-a bucurat de o sănătate prea strălucită nici a corpului, nici a psihicului; în copilărie suferise de epilepsie; în adolescenţă, deşi destul de rezistent la efort, totuşi era uneori cuprins de o slăbiciune subită şi abia putea să meargă, să stea în picioare, să-şi revină şi să se susţină. În ce priveşte starea lui mentală, el însuşi îi observase slăbiciunea şi de mai multe ori se gîndise să se retragă pentru a-şi limpezi creierul. Se zice despre Caesonia, soţia lui, că i-a dat o poţiune de iubire care l-a înnebunit. 3. Era chinuit de insomnii: nu putea dormi mai mult de trei ore pe noapte şi nu era vorba de un somn sănătos, ci era torturat de vise ciudate: de pildă, între altele, a visat că a discutat cu fantoma mării. De aceea, mare parte din noapte, plictisit să stea treaz şi culcat, cînd şedea într-un jilţ, cînd rătăcea printre lungi porticuri invocînd şi aşteptînd lumina.

51. Nu fără temei aş atribui viciile sale cele mai diferite, o neîncredere nemăsurată şi o frică peste poate, stării lui mentale. Căci el, care îi dispreţuia atît de mult pe zei, la cel mai mic tunet sau fulger îşi acoperea capul, iar în timpul furtunilor obişnuia să se scoale din culcuş şi să se ascundă sub pat. În timpul unei călătorii în Sicilia, după ce a luat în bătaie de joc superstiţiile

locale, a fugit pe neaşteptate noaptea de la Messina, înspăimîntat de zgomotul produs de craterul vulcanului Aetna. 2. Era foarte ameninţător la adresa barbarilor; cu toate acestea într-o zi, cînd mergea cu carul dincolo de Rin printr-o strîmtoare într-o coloană militară foarte deasă, cineva a spus că, dacă ar apărea de undeva duşmanul, s-ar produce panică; imediat s-a urcat pe un cal şi s-a întors atît de grăbit la poduri, încît, cînd le-a găsit pline de hamalii de arme şi de carele de transport, cuprins de nerăbdare a fost dus pe braţe pe deasupra capetelor celorlalţi. 3. Apoi, auzind de o rebeliune în Germania, şi-a pregătit retragerea şi a organizat corăbii pentru fugă, rămînîndu-i drept singură consolare faptul că va păstra provinciile de dincolo de mare, dacă germanii învingători vor ocupa Alpii, ca odinioară cimbrii, sau dacă vor ocupa Roma, ca odinioară senonii; de aici cred că le-a venit ideea asasinilor lui Caligula de a-i minţi pe soldaţii, care erau pe punctul de a se răscula, că el s-ar fi sinucis, înspăimîntat de ştirea unei înfrîngeri.

52. Hainele, încălţămintea, restul ţinutei lui Gaius nu erau demne de un roman, nici de un cetăţean, nici de un bărbat, nici măcar de un om. Adesea apărea în public într-o manta brodată, plină de pietre preţioase, cu tunică şi cu brăţări, uneori cu o haină de mătase, cu o robă brodată cu aur; se încălţa cu sandale sau coturni, de multe ori cu încălţăminte de curieri, cîteodată chiar cu pantofi femeieşti; adesea era văzut cu o barbă de aur, ţinînd fulgerul, tridentul şi caduceul, însemne ale zeilor, şi chiar cu podoabele lui Venus. În ce priveşte însemnele triumfale, le-a purtat curent chiar înaintea expediţiilor; uneori îşi punea armura lui Alexandru Macedon pe care o luase din cavoul acestuia.

53. Nu s-a prea preocupat de cultura literară, în schimb era foarte priceput în retorică, elocvent şi spontan, mai ales dacă trebuia să vorbească împotriva cuiva. Furia îi inspira cuvinte şi sentenţe, îi influenţa dicţiunea şi puterea vocii; din pricina înflăcărării nu putea sta pe loc şi se făcea auzit şi de cei care stăteau departe. 2. Cînd avea de gînd să ţină un discurs, ameninţa

că „va scoate sabia nopților sale de veghe". Dispreţuia stilul ales şi prea împodobit pînă într-atît, încît caracteriza scrierile lui Seneca, autorul cel mai la modă atunci, ca fiind „pure preţiozităţi" şi „nisip fără var". Avea obiceiul să scrie răspunsuri oratorilor care avuseseră cîştig de cauză, să pregătească acuzaţii sau apărări în faţa senatului pentru inculpaţi importanţi şi, după cum îl împingea stilul, să-i atace sau să-i apere; în asemenea ocazii îi invita printr-un edict pe membrii ordinului ecvestru să-l asculte.

54. Era pasionat însă şi de alte arte de un gen cu totul diferit. Apărea pe rînd ca gladiator şi vizitiu, se bătea cu armele luptătorilor, conducea care în circuri construite în diverse locuri; cînta şi dansa cu atîta pasiune, încît nici măcar în spectacolele publice nu se putea abţine să-l acompanieze pe actorul de tragedii şi să imite gesturile histrionului în faţa tuturor, ca şi cum l-ar aproba sau l-ar reproba. 2. Se pare că în ziua în care a murit a poruncit o noapte de veghe ca să-şi facă debutul pe scenă la adăpostul întunericului. Uneori dansa chiar în timpul nopţii. Odată au fost chemaţi la Palatium trei consulari la cea de a doua veghe; erau înspăimîntaţi şi cuprinşi de cele mai negre presimţiri; Caligula i-a aşezat pe o estradă şi, pe neaşteptate, la sunetele flautelor şi la ritmul lamelor a început să danseze îmbrăcat în manta şi în tunică lungă; cînd muzica a încetat, a dispărut. El, care le învăţa atît de uşor pe toate, n-a ştiut niciodată să înoate.

55. Cînd era cuprins de pasiune pentru cineva, era capabil de orice nebunie. Îl săruta pe pantomimul Mnester în plin spectacol şi, dacă cineva făcea cel mai mic zgomot în timp ce acesta dansa, îl smulgea de la locul său şi-l bătea cu mîna sa. Odată un cavaler roman a provocat dezordine în timpul unui spectacol; i-a ordonat printr-un centurion să plece fără întîrziere la Ostia şi să-i ducă regelui Ptolemeu în Mauritania un bilet cu următorul conţinut: „să nu-i faci nici rău, nici bine celui pe care ţi-l trimit în acest mod". 2. A pus gladiatori traci în fruntea gărzii sale germanice, a redus armura mirmilonilor; unuia între ei, numit

Columbus, care ieşise învingător în luptă, dar rănit, i-a turnat în rană o otravă pe care a denumit-o „otrava lui Columbus"; astfel a fost descoperită etichetată de mîna lui printre alte otrăvuri. Era atît de legat de echipa verde, încît lua masa şi zăbovea adesea în staulul ei; unuia dintre vizitiii ei, Eutychus, i-a dăruit în timpul unei orgii două milioane de sesterţi. 3. În ce-l priveşte pe calul său, Incitatus, pentru a nu-i fi deranjată odihna în ajunul jocurilor de circ, impunea linişte în vecinătate prin intermediul soldaţilor; în afară de un staul de marmură, un staul de fildeş şi o pătură de purpură împodobită cu bijuterii şi pietre preţioase, i-a dăruit o casă, sclavi, mobile pentru a putea primi în chip magnific persoanele invitate în numele său; se zice că hotărîse să-l aleagă consul.

56. Asemenea dezmăţ şi asemenea crime i-au îndemnat pe mulţi să-l ucidă. Dar, după descoperirea a două conjuraţii, alţii au ezitat din lipsa unei ocazii. În sfîrşit, două persoane au luat iniţiativa, s-au sfătuit şi au executat planul în acord cu cei mai puternici dintre liberţi, cu prefectul pretoriului, care ei înşişi se simţeau suspectaţi şi urîţi de Caligula, deşi nu luaseră parte la nici o conjuraţie. Imediat după descoperirea conjuraţiilor, Gaius i-a luat pe fiecare deoparte, i-a înspăimîntat spunîndu-le cu sabia în mînă că „este dispus să se sinucidă, dacă lor li se pare că-şi merită moartea"; din acest moment a început să-i acuze permanent şi să-i învrăjbească între ei.

2. Au hotărît să-l atace în timpul jocurilor palatine, la prînz, cînd ieşea de la spectacol; Cassius Chaerea, tribun al cohortelor pretoriene, a cerut pentru sine rolul principal între conjuraţi; în ciuda vîrstei lui, Gaius obişnuia să-şi bată joc de el numindu-l un tip moale şi efeminat, iar cînd acesta îi cerea parola, îi răspundea „Priap" sau „Venus"; cînd Chaerea, dintr-un motiv oarecare, îi mulţumea, Gaius îi întindea mîna mişcînd-o într-un mod obscen.

57. Mai multe prodigii i-au anunţat moartea. La Olympia statuia lui Iupiter, care poruncise să fie ridicată de pe soclu şi

transferată la Roma, a scos pe neaştepate un asemenea hohot de rîs, încît macaralele s-au prăbuşit şi lucrătorii au luat-o la fugă; apoi a apărut un oarecare Cassius care a spus că în vis a primit ordinul de a-i sacrifica un taur lui Iupiter. 2. Capitoliul de la Capua a fost lovit de trăsnet la idele lui martie, iar la Roma a fost lovit sanctuarul lui Apollo Palatinul paznicul atriumului. Or, n-au lipsit persoane care să deducă faptul că unul din prodigii anunţa un pericol venind din partea gărzilor, iar celălalt că se va produce un asasinat deosebit, asemenea celui produs odinioară la aceeaşi dată. De asemenea astrologul Sulla, pe care Caligula îl consulta în legătură cu horoscopul său, l-a avertizat că i se apropie sfîrşitul. 3. Pe de altă parte, „destinele" de la Antium l-au sfătuit să se ferească de Cassius; din acest motiv Gaius a trimis asasini să-l ucidă pe Cassius Longinus, în acea vreme proconsul al Asiei, uitînd că pe Chaerea îl chema tot Cassius. În ajunul morţii a visat că stă în ceruri lîngă tronul lui Iupiter şi că zeul l-a aruncat pe pămînt cu o lovitură dată cu degetul mare de la piciorul drept. Au fost considerate prodigii şi mici accidente care s-au produs în ziua asasinatului: în timpul sacrificiului, Gaius a fost împroşcat cu sîngele unei păsări flamingo. 3. Pantomimul Mnester a dansat într-o tragedie pe care odinioară actorul Neoptolemos o jucase la jocurile în care regele Philip al macedonenilor fusese ucis; iar în piesa *Laureolus* – în care un actor, năpustindu-se afară dintr-o clădire în ruine, varsă sînge – mai mulţi actori de roluri secundare, pentru a-şi dovedi talentul, au umplut scena de sînge. Se pregătea şi un spectacol de noapte în care scenele petrecute în infern urmau să fie jucate de egipteni şi de etiopieni.

58. În ziua a noua înainte de kalendele lui februarie, cam pe la ora a şaptea Caligula a stat la îndoială dacă să-şi părăsească locul pentru a se duce la masă (avea încă stomacul îngreunat de cina din seara precedentă); la sfaturile prietenilor, s-a dus totuşi. Cum în galeria pe care o străbătea, copii nobili din Asia se pregăteau de spectacole scenice, s-a oprit pentru a-i vedea şi

încuraja şi, dacă şeful lor n-ar fi spus că este răcit, ar fi vrut să rămînă şi să urmărească imediat spectacolul. 2. Pentru evenimentele ulterioare există două versiuni: unii cred că, în timp ce vorbea cu copiii, Chaerea l-a rănit grav la gît cu sabia pe la spate, spunînd: „fă la fel", şi că apoi tribunul Cornelius Sabinus, celălalt conjurat, i-a străpuns pieptul; alţii susţin că Sabinus, dînd la o parte mulţimea cu ajutorul unor centurioni participanţi la complot, l-a întrebat conform obiceiului militar parola, iar la răspunsul lui Gaius „Iupiter", Chaerea a exclamat: „acceptă decizia" şi, cînd împăratul s-a întors, i-a zdrobit maxilarul; Gaius zăcea la pămînt cu braţele şi picioarele strînse, strigînd că este în viaţă, dar ceilalţi conjuraţi l-au răpus cu treizeci de lovituri; parola complotiştilor era „izbeşte încă o dată". Unii i-au înfipt sabia în părţile ruşinoase. La primele zgomote au venit în ajutorul său purtătorii de lectică înarmaţi cu bastoane, apoi gărzile germanice care au ucis cîţiva conjuraţi, chiar şi pe unii senatori străini complotului.

59. Caligula a trăit douăzeci şi nouă de ani, a domnit timp de trei ani, zece luni şi opt zile. Cadavrul a fost scos pe ascuns în grădinile Lamia şi a fost ars pe jumătate pe un rug improvizat; mai tîrziu, cînd surorile lui au revenit din exil, a fost exhumat, ars şi îngropat. Este un fapt stabilit că în intervalul respectiv paznicii grădinii au fost hărţuiţi de fantome; casa în care a murit a fost tulburată de stafii în fiecare noapte, pînă cînd a fost distrusă de un incendiu. O dată cu el a fost ucisă şi soţia sa Caesonia, străpunsă cu sabia de către un centurion, iar fiica sa a fost zdrobită de un perete.

60. Oricine poate înţelege starea de spirit a acelor timpuri din următoarele fapte. După ce a fost cunoscut asasinatul, s-a născut bănuiala că Gaius personal l-a simulat şi că a răspîndit zvonul morţii sale, pentru a constata sentimentele oamenilor faţă de el; conjuraţii nu au prezentat nici un candidat la imperiu. Senatul în consens a vrut să restabilească libertatea, iar consulii i-au convocat pe senatori nu în bazilica Iulia, ci pe Capitoliu;

unii senatori au propus ştergerea amintirii lui Iulius Caesar şi distrugerea templelor sale. S-a făcut constatarea că toţi Cezarii care au purtat *praenomen*-ul de Gaius au pierit asasinaţi, începînd cu cel care fusese ucis în epoca lui Cinna.

CARTEA A CINCEA

DIVINUL CLAUDIUS

1. Pe Drusus, tatăl lui Claudius Caesar, care avusese la început *praenomen*-ul Decimus, apoi Nero, l-a născut Livia trei luni după ce, gravidă fiind, se măritase cu Augustus; de aici au apărut bănuieli că era fiul adulterin al lui Augustus. În orice caz versul grecesc: „norocoşii au chiar şi copii după trei luni" s-a bucurat imediat de mare succes. 2. În timpul cît a fost cvestor şi pretor acest Drusus a condus războiul în Raetium, apoi în Germania, şi a fost primul comandant roman care a navigat pe Oceanul Septentrional şi a săpat canale dincolo de Rin, o operă extraordinară care şi astăzi încă îi poartă numele. L-a zdrobit în mai multe rînduri pe duşman şi l-a zvîrlit în adîncurile zonelor nepopulate şi nu şi-a oprit înaintarea decît cînd o femeie barbară de o statură supraomenească, vorbind latineşte, i-a interzis să meargă mai departe. 3. Pentru aceste fapte a dobîndit ovaţia şi ornamentele triumfale; după pretură a devenit consul şi a reluat expediţia, dar a murit de boală în tabăra de vară, care din acest motiv se numeşte tabăra blestemată. Corpul i-a fost transportat la Roma de fruntaşii municipiilor şi coloniilor, predat apoi decurionilor şi scribilor publici veniţi în întîmpinare şi înhumat pe Cîmpul lui Marte. Pe deasupra, armata i-a ridicat un cenotaf în jurul căruia, din acel moment şi la o zi stabilită, în fiecare an soldaţii defilau, iar cetăţile Galliilor înălţau rugăciuni publice. Senatul, pe lîngă acestea, între altele multe a votat ridicarea pe Via Appia a unui arc de triumf de marmură cu trofee şi i-a acordat lui şi descendenţei sale *cognomen*-ul de Germanicus. 4. Se

crede că a avut atît pasiunea gloriei, cît şi spirit civic. Într-adevăr, nu numai că îi învingea pe inamici şi captura prăzi bogate, ci adesea îi şi urmărea cu toate trupele pe conducătorii germanilor, înfruntînd mari pericole. Pe de altă parte, n-a ascuns faptul că, atunci cînd va putea, va restabili vechea formă de guvernămînt. Din acest motiv, cred eu, mulţi au îndrăznit să afirme că, devenit suspect lui Augustus, a fost rechemat din provincie şi, deoarece întîrzia, otrăvit. 5. Am relatat acestea mai mult din dorinţa de a nu lăsa nimic deoparte, nu pentru că aş considera ipoteză verosimilă; Augustus l-a iubit atît de mult cît a trăit, încît l-a numit comoştenitor cu fiii săi, aşa cum a declarat într-o zi în senat, iar după ce a murit l-a lăudat atît de mult în faţa adunării, încît i-a rugat pe zei să-i „facă pe Cezari asemănători acestuia, iar lui personal să-i dea o moarte tot atît de glorioasă". Nu s-a mulţumit numai să-i pună pe mormînt versuri compuse de el, ci a scris în proză istoria vieţii sale.

Drusus a avut cu Antonia Minor mai mulţi copii, din care au supravieţuit trei: Germanicus, Livilla şi Claudius.

2. Claudius s-a născut în timpul consulatului lui Iullus Antonius şi al lui Fabius Africanus, la kalendele lunii august, la Lugdunum, în ziua în care acolo a fost consacrat un altar dedicat lui Augustus; a fost numit Tiberius Claudius Drusus. Apoi, cînd fratele său mai mare, Germanicus, a fost adoptat şi a intrat în familia Iulia, a preluat *cognomen*-ul de Germanicus. A fost lipsit de tată din pruncie; aproape toată copilăria şi adolescenţa i-au fost marcate de diferite şi persistente boli pînă într-atît încît, lipsit de forţe corporale şi spirituale, a fost considerat chiar şi la o vîrstă mai înaintată ca fiind inapt pentru funcţii publice sau particulare. 2. Lungă vreme, chiar şi după ce a ieşit de sub tutelă, a rămas sub observaţia cuiva şi sub supravegherea unui pedagog; el însuşi se plînge într-un memoriu că i-a fost impus un barbar, odinioară şeful unei herghelii, în intenţia de a-l pedepsi cît mai crunt posibil pentru orice motiv. Din cauza sănătăţii şubrede a prezidat un spectacol de gladiatori pe care l-a oferit împreună

cu fratele său în memoria părintelui, cu capul acoperit cu o tichie, împotriva tradiţiei; cînd a îmbrăcat toga virilă a fost dus în lectică pe Capitoliu, la miezul nopţii, fără nici o solemnitate.

3. Cu toate acestea s-a preocupat cu seriozitate de studiile liberale de la o vîrstă tînără şi chiar a publicat adesea rezultatul eforturilor sale în aceste domenii. Dar nici măcar astfel nu a dobîndit vreun prestigiu şi nici n-a putut oferi speranţe pentru cariera sa viitoare.

2. Mama sa, Antonia, îl numea adesea „o caricatură de om", „un avorton neterminat", dar „început de natură"; cînd voia să-şi bată joc de cineva spunea că „este mai prost decît fiul ei Claudius". Bunica Livia Augusta l-a disprețuit permanent, nu îi vorbea decît arareori şi nu îi dădea sfaturi decît prin bilete scurte şi severe sau prin intermediari. Sora sa Livilla, cînd a auzit că într-o zi va fi împărat, a deplîns în public cu voce tare nenorocirea atît de mare şi soarta nedemnă hărăzită poporului roman. Cît despre străunchiul său Augustus, spre a arăta mai clar ce gîndea despre Claudius, citez cîteva pasaje din scrisorile sale.

4. „Am vorbit, Livia, cum mi-ai cerut, cu Tiberius ce trebuie să facă nepotul tău Tiberius Claudius pentru jocurile în cinstea lui Marte. Am fost amîndoi de acord că trebuie să stabilim o dată pentru totdeauna ce atitudine să adoptăm faţă de el. Căci, dacă este normal, ca să zic aşa, în întregime, nu avem de ce să ezităm să urmeze aceeaşi carieră ca şi fraţii săi. Dar dacă, dimpotrivă, constatăm slăbiciuni corporale sau spirituale, nu trebuie să oferim motive pentru a-l expune ironiilor nici pe el, nici pe noi, indivizilor care urmăresc doar să rîdă şi să-şi bată joc de aşa ceva. Căci vom naviga permanent în derivă, de vom delibera de fiecare dată fără a fi stabilit dinainte dacă îl socotim capabil să exercite vreo magistratură sau nu. 3. În prezent totuşi, în chestiunea în care ne-ai cerut opinia, sîntem de părere să organizeze banchetul preoţilor la jocurile lui Marte, cu condiţia să accepte să fie condus de fiul lui Silvanus, ruda sa, ca să nu dea prilej de dispreţ şi ironie. Dar nu sîntem de părere să asiste din

lojă la jocurile de circ, deoarece, stînd în primul rînd, ar atrage privirile spectatorilor. Dar nu credem că e bine să meargă pe muntele alban şi nici să fie la Roma în zilele sărbătorilor latine. De ce să nu-l punem în fruntea Romei, dacă poate să-l urmeze pe fratele său pe muntele alban? 4. Acestea sînt, Livia, hotărîrile noastre şi conform lor dorim să rezolvăm definitiv problema, pentru a nu fi permanent hărţuiţi între speranţă şi teamă. Poţi, dacă vrei, să-i citeşti Antoniei această parte a scrisorii". Iar în altă scrisoare:

5. „În timpul absenţei tale îl voi invita zilnic pe tînărul Tiberius Claudius la masă, ca să nu cineze singur cu prietenii săi Sulpicius şi Athenodorus. Aş vrea să-şi aleagă cu mai multă grijă şi mai puţină zăpăceală un prieten ale cărui gesturi, ţinută, alură să le poată imita. Nefericitul n-are noroc, căci în problemele serioase, cînd mintea lui n-o ia razna, apare cu destulă evidenţă nobleţea spiritului său". De asemenea într-o a treia scrisoare:

6. „Să pier, dragă Livia, dacă n-am fost stupefiat de faptul că Tiberius Claudius, nepotul tău, a putut rosti un discurs în faţa mea. N-am mai văzut pe cineva considerat a fi un confuz care să ţină un discurs atît de clar".

7. Nu există nici o îndoială asupra deciziei lui Augustus de mai tîrziu, din moment ce nu i-a acordat nici o funcţie, cu excepţia celei de preot augural, şi nici nu l-a lăsat moştenitor decît de rangul al treilea, aproape ca pe un străin, şi i-a lăsat doar a şasea parte din avere cu condiţia ca ea să nu depăşească suma de opt sute de mii de sesterţi.

5. Cînd Claudius i-a cerut unchiului său Tiberius funcţii publice, împăratul i-a acordat însemnele consulare; dar cînd i-a cerut cu mai mare insistenţă funcţii efective, i-a răspuns printr-un simplu bilet că „i-a trimis patruzeci de aurei pentru saturnalii şi sigilarii". Abia atunci, pierzînd speranţa în obţinerea unor funcţii, s-a refugiat în inactivitate: şi-a petrecut timpul, cînd în grădini sau în casa lui din apropierea Romei, cînd în refugiul său

din Campania şi, datorită frecventării unor indivizi de foarte proastă calitate, pe lîngă vechea reputaţie de incapacitate, a căpătat-o şi pe aceea de beţiv şi de jucător de zaruri.

6. În ciuda acestei comportări nu i-au lipsit niciodată în această perioadă dovezile de respect şi omagiul din partea oamenilor. Ordinul ecvestru l-a ales în două rînduri reprezentantul şi purtătorul său de cuvînt: odată, cînd cavalerii au cerut consulilor onoarea de a duce pe umerii lor corpul lui Augustus la Roma, a doua oară cînd i-au felicitat pe consuli pentru zdrobirea conjuraţiei lui Seianus; ba chiar, cînd Claudius venea la spectacol, obişnuiau să se ridice în picioare şi să-şi scoată mantalele. 2. Chiar şi senatul a propus să fie numit în mod extraordinar între preoţii lui Augustus; regula era să fie traşi la sorţi; mai tîrziu, cînd casa sa a fost mistuită de flăcări, senatorii au hotărît să fie restaurată din fonduri publice şi i-au acordat dreptul de a-şi exprima părerea între consulari. Dar, această ultimă decizie a fost anulată de Tiberius sub motivul stupidităţii lui Claudius; împăratul a promis că-l va despăgubi prin daruri. Totuşi, Tiberius l-a desemnat între moştenitorii săi de al treilea rang pentru a treia parte, dîndu-i pe deasupra două milioane de sesterţi, şi l-a recomandat nominal armatelor şi senatului între celelalte rude ale sale.

7. La începutul domniei lui Gaius, fiul fratelui său, cînd împăratul căuta să-şi facă o bună reputaţie prin tot felul de amabilităţi, şi-a început cariera şi a exercitat consulatul timp de două luni împreună cu Gaius. Or, s-a întîmplat ca, intrînd pentru prima oară cu fasciile în for, un vultur zburînd să se aşeze pe umărul său drept. A fost desemnat prin tragere la sorţi să fie din nou consul peste cîţiva ani; uneori a prezidat spectacole în locul lui Gaius, fiind aclamat de popor, cînd cu cuvintele „mult noroc unchiului împăratului", cînd cu „mult noroc fratelui lui Germanicus". **8.** N-a scăpat însă de bătaie de joc. Dacă întîrzia la masă, găsea cu greu un loc după ce făcea turul întregii săli, iar cînd adormea după masă, ceea ce se întîmpla de obicei, se arun-

cau în el sîmburi de măsline şi de curmale; uneori bufonii îl trezeau din somn cu lovituri de băţ sau de bici date în joacă. Obişnuiau să-i pună în mîini, cînd sforăia, pantofi de damă, ca atunci cînd se trezea brusc, să-şi frece cu ei faţa.

9. N-a fost scutit nici de pericole. Prima oară în timpul consulatului său cînd, datorită faptului că nu s-a preocupat de amplasarea şi ridicarea statuilor lui Nero şi Drusus, fraţii împăratului, a fost pe punctul de a fi destituit; apoi a fost hărţuit de acuzaţiile făcute de străini şi chiar de oamenii lui de casă. După descoperirea conjuraţiei lui Lepidus şi Gaetulicus, a fost trimis în Germania în delegaţia care să-l felicite pe împărat şi s-a aflat în pericol de moarte, deoarece Caligula s-a indignat şi şi-a manifestat nemulţumirea că i-a fost trimis unchiul, ca şi cum ar fi un copil care trebuie guvernat; s-au găsit chiar persoane care să declare că Gaius l-a aruncat în fluviu îmbrăcat aşa cum venise. 2. Din acest moment, în senat el a fost ultimul dintre consulari care îşi spunea părerea, căci era întrebat în urma tuturor spre dezonoarea lui. A fost primită şi o cerere de anchetă pentru un testament fals printre semnatarii căruia se afla şi el. În fine, constrîns să plătească optzeci de milioane de sesterţi pentru admiterea sa într-un nou colegiu de preoţi, a decăzut într-o asemenea sărăcie, încît, neputînd să-şi plătească datoriile faţă de tezaurul public, prefecţii tezaurului au emis un edict prin care bunurile sale au fost scoase la vînzare conform legii ipotecare. **10.** În asemenea împrejurări şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii pînă la vîrsta de cincizeci de ani, cînd a devenit împărat în urma unei întîmplări extraordinare. Dat deoparte de complotiştii împotriva lui Caligula, care îi eliminaseră pe toţi sub pretextul că împăratul voia să rămînă singur, s-a retras în cabinetul numit *hermaeum*; scurtă vreme după aceea, panicat de zvonul asasinării împăratului, s-a strecurat pînă la cea mai apropiată terasă şi s-a ascuns între faldurile perdelei de la uşă. 2. Un soldat care alerga întîmplător pe acolo, observîndu-i picioarele, din dorinţa de a vedea cine se ascunde acolo, l-a scos şi l-a recunoscut;

cum Claudius înspăimîntat s-a aruncat la picioarele lui, soldatul l-a salutat cu titlul imperial. L-a dus la ceilalţi soldaţi care erau ezitanţi şi se rezumau la murmure. Aceştia l-au luat într-o lectică şi, deoarece servitorii săi fugiseră cuprinşi de teamă, l-au purtat pe umeri pe rînd în tabără tremurînd de frică, în timp ce mulţimea care îl întîlnea îl deplîngea ca'pe un inocent condus la supliciu. 3. Ajuns în interiorul taberei şi-a petrecut toată noaptea între santinele cu mai puţină speranţă decît încredere. Cu ajutorul senatului şi al cohortelor urbane, consulii ocupaseră forul şi Capitoliul şi deliberau asupra restabilirii libertăţii comune; convocat el însuşi de tribunii plebei la senat, pentru a-şi spune părerea despre ce crede că este util, a răspuns că „este reţinut prin forţă şi constrîngeri". 4. A doua zi, cum senatul era dezgustat de opiniile diferite formulate, iar mulţimea cerea un singur conducător desemnîndu-l nominal pe Claudius, acesta i-a lăsat pe soldaţi să jure pe numele său şi le-a promis fiecăruia cincisprezece mii de sesterţi; Claudius a fost primul dintre Cezari care şi-a asigurat fidelitatea soldaţilor cu bani.

11. Odată consolidată puterea, s-a grăbit să şteargă din memorie cele două zile în care a existat gîndul schimbării formei de guvernămînt. În consecinţă a decretat o amnistie definitivă pentru toate faptele şi vorbele din acele zile; a respectat-o, căci au fost executaţi doar cîţiva tribuni şi centurioni din cei implicaţi în conjuraţia împotriva lui Gaius, atît ca exemplu, cît şi pentru că aflase că ceruseră şi moartea lui. 2. Apoi, preocupîndu-se de îndatoririle de pietate, a hotărît ca formula de jurămînt mai sacră şi mai frecventă adresată lui va fi pe numele de Augustus. I-a decretat bunicii sale Livia onorurile divine şi, în cadrul unei procesiuni la circ, un car tras de elefanţi asemenea celui al lui Augustus; părinţilor lui le-a instituit onoruri funebre organizate de stat; tatălui său, jocuri anuale de circ de ziua sa de naştere, mamei sale, o trăsură în care să fie purtată imaginea ei şi *cognomen*-ul de Augusta pe care-l refuzase atît timp cît trăise. A celebrat memoria fratelui său Germanicus cu orice ocazie şi a

pus să fie jucată la Neapolis o comedie greacă a acestuia; conform hotărîrii judecătorilor, i-a atribuit coroana cîştigătorului. 3. Nu l-a omis nici pe Marcus Antonius de la onoruri şi de la menţionări pioase: într-o zi a declarat într-un edict că, dacă cere cu atîta insistenţă sărbătorirea zilei de naştere a tatălui său Drusus, motivul este coincidenţa ei cu ziua de naştere a strămoşului său Marcus Antonius. Lui Tiberius i-a ridicat arcul de marmură de lîngă teatrul lui Pompeius, decretat odinioară de senat, dar care nu fusese construit. Deşi a anulat toate actele lui Gaius, a interzis să fie considerată între zilele de sărbătoare ziua asasinării sale, cu toate că ea a fost prima zi a principatului său.

12. În ce-l priveşte, în sporirea prestigiului său s-a dovedit moderat şi cu spirit civic, abţinîndu-se de la *praenomen*-ul de *Imperator* şi refuzînd onoruri exagerate; a celebrat cu discreţie şi numai în cadrul familiei logodna fiicei sale şi naşterea nepotului. N-a reabilitat nici un exilat fără avizul senatului. A cerut favoarea să intre în senat întovărăşit de prefectul pretoriului şi de tribuni militari şi să fie ratificate judecăţile emise de procuratorii lui. 2. A solicitat consulilor dreptul de a organiza tîrguri pe domeniile sale particulare. A asistat adesea la anchetele magistraţilor în calitate de consilier; i-a onorat pe aceştia cu vorba şi cu gesturi cînd organizau spectacole, ridicîndu-se în picioare o dată cu mulţimea. Cînd tribunii plebei au venit să-l vadă la tribunalul său, s-a scuzat că, din pricina lipsei de spaţiu, îi ascultă fără să-i invite să ia loc. 3. De aceea într-un timp scurt a cules atîta dragoste şi favoare, încît, cînd a plecat la Ostia şi s-a anunţat că ar fi fost ucis, poporul consternat i-a copleşit cu blesteme pe soldaţi, ca fiind trădători, pe senatori, ca fiind paricizi, şi nu a încetat pînă cînd magistraţii nu au adus la tribună mai întîi un martor, apoi doi, şi în cele din urmă mai mulţi care să confirme că este sănătos şi în drum spre Roma.

13. Cu toate acestea a fost ţinta unor comploturi: au existat atentate individuale, conjuraţii şi, în fine, un război civil. Un om din popor a fost prins în plină noapte înarmat cu un pumnal în

dormitorul său; au fost descoperiţi în oraş doi membri ai ordinului ecvestru cu cuţit şi armă de vînătoare care îl aşteptau pentru a-l ataca, unul la ieşirea din teatru, altul în timpul sacrificiilor din templul lui Marte. 2. O conjuraţie cu caracter revoluţionar a fost organizată de Gallus Asinius şi Statilius Corvinus, nepoţii oratorilor Pollio şi Messala, care îşi asociaseră un mare număr de liberţi şi de sclavi. Războiul civil a fost declanşat de Furius Camillus Scribonianus, legatul Dalmaţiei; a fost însă lichidat în a cincea zi: legiunile, care îşi călcaseră jurămîntul, s-au căit datorită unei superstiţii, după ce, fiindu-le comunicat itinerarul către noul împărat, din întîmplare sau prin providenţă divină, n-au putut împodobi o acvilă şi nici să smulgă şi să pună în mişcare însemnele militare.

14. În afara vechiului său consulat, Claudius a mai exercitat patru; dintre acestea primele două consecutive, următoarele la un interval de patru ani; ultimul vreme de un semestru, celelalte de cîte două luni, al treilea – fapt fără precedent pentru un principe – înlocuind un consul decedat. A dat cu mare zel sentinţe şi cînd era consul şi cînd nu era, uneori chiar şi în zilele solemne pentru el şi ai lui, uneori şi în timpul sărbătorilor foarte vechi şi în zilele rezervate religiei. N-a respectat întotdeauna prescripţiile legilor, ci, în baza justiţiei şi a echităţii, a atenuat rigoarea sau indulgenţa lor, după cum avea dispoziţie; astfel, a reluat procesele unora care pierduseră în faţa judecătorilor ordinari, deoarece avuseseră pretenţii prea mari, iar altora care fuseseră dovediţi vinovaţi de fapte mai grave, le-a agravat sancţiunile prevăzute de lege, condamnîndu-i să se lupte cu fiarele sălbatice. **15.** În anchetele imperiale şi în sentinţe a dat dovadă de o neobişnuită instabilitate, fiind cînd circumspect şi perspicace, cînd distrat şi precipitat, uneori de o superficialitate asemănătoare nebuniei. Atunci cînd recenza decuriile de judecători l-a respins pe un candidat care răspunsese la apel fără să profite de excepţia de care beneficia datorită numărului mare de copii pe care-i avea, deoarece i s-a părut prea dornic să fie

judecător; pe altul, interpelat de adversarii săi în legătură cu o problemă personală, care răspunsese că această chestiune este de competența unui judecător ordinar, l-a pus pe dată să judece cu propria-i cauză în fața sa, pentru „a-și dovedi imparțialitatea în judecarea unei afaceri proprii". 2. Cînd o femeie a refuzat să-și recunoască fiul și argumentele de o parte și de alta erau contestabile, i-a smuls mărturisirea obligînd-o să se căsătorească cu tînărul. Cînd o parte era absentă, se pronunța în favoarea celor prezenți cu mare ușurință, fără să cerceteze dacă absența se datora unei vini sau fusese efectul unei necesități. La strigătul unei persoane că unui falsificator trebuie să i se taie mîinile, a cerut pe loc să fie chemat călăul cu cuțitul și butucul de măcelar. Unui străin acuzat de a fi uzurpat dreptul la cetățenie, cînd s-a iscat o mică dispută între avocați, dacă să se apere îmbrăcat în togă sau în manta greacă, sub motivul imparțialității i-a poruncit deseori să-și schimbe hainele, în funcție de apărare și de acuzare. 3. Se crede chiar că în mai multe cazuri s-a pronunțat în scris în felul următor: „sînt de acord cu cei care au dreptate". Din pricina unor asemenea fapte s-a discreditat pînă într-atîta, încît a devenit public obiectul disprețului. Astfel cineva, scuzînd un martor din provincie citat de el însuși, a spus doar că nu poate veni și lungă vreme nu a oferit nici un motiv; după lungi chestionări a răspuns în sfîrșit: „a murit, cred că avea dreptul". Un altul, mulțumindu-i lui Claudius că i s-a permis să apere un acuzat, a adăugat: „și totuși așa se cuvine". Am auzit de la oameni în vîrstă că avocații aveau atît de mult obiceiul de a abuza de răbdarea lui, încît, cînd păr㠳ea tribunalul, nu numai că îl rechemau strigîndu-l, ci îl opreau apucîndu-i toga, uneori chiar piciorul. 4. Și ca asemenea fapte să nu surprindă pe nimeni, citez vorbele care i-au scăpat într-o dispută cu un pledant grec: „și tu ești bătrîn și nebun". Un cavaler roman acuzat în mod fals de inamici furioși de a fi un seducător, cînd a văzut că sînt citate ca martore împotriva sa prostituate, i-a zvîrlit în față lui Claudius condeiul și tăblițele pe

care le ţinea în mînă şi l-a rănit grav la obraz, reproşîndu-i prostia şi cruzimea.

16. Claudius a exercitat şi censura care fusese abandonată din vremea censorilor Plancus şi Paulus; dar şi în această împrejurare a fost inegal şi instabil. În timpul recenzării cavalerilor l-a lăsat în pace pe un tînăr acoperit de oprobriu, dar pe care tatăl său îl declara ireproşabil, spunînd: „îşi are propriul censor"; pe un altul, faimos prin adulterele sale, l-a avertizat doar „să fie mai măsurat în dorinţele vîrstei şi în orice caz mai discret"; şi a adăugat: „de ce trebuie să ştiu care-ţi este amanta?" Cînd, la rugămintea prietenilor, a şters notele scrise în dreptul unui nume, a spus „numai să se menţină ştersătura". 2. Pe un fruntaş de seamă al provinciei Grecia, dar necunoscător al limbii latine, nu numai că l-a şters de pe lista judecătorilor, dar i-a retras şi cetăţenia romană. N-a admis nimănui să pledeze cu ajutorul unui avocat, ci numai prin propriile-i resurse. A blamat numeroase persoane, pe unii în mod neaşteptat şi dintr-un motiv absolut nou, şi anume pentru că au părăsit Italia fără ştirea lui şi fără să le fi aprobat concediul; pe alţii pentru că i-au întovărăşit pe regi într-o provincie, amintind că odinioară lui Rabirius Postumus i-a fost intentat un proces de lezmajestate pentru faptul că a fost în suita lui Ptolemeu la Alexandria, ca să încaseze o datorie. 3. Ar fi vrut să-i blameze pe mai mulţi, dar datorită neglijenţei anchetatorilor şi a propriei confuzii a dat numai peste inocenţi; oameni, cărora le reproşa că sînt celibatari şi fără copii, sau fără resurse, au dovedit că erau căsătoriţi, că aveau copii şi că erau bogaţi; alţii, acuzaţi de a se fi rănit singuri cu pumnalul, au arătat, scoţîndu-şi hainele, că n-au nici o urmă de rană. 4. Au mai fost şi alte fapte notabile în timpul censurii sale: a poruncit să fie cumpărat şi distrus în public un car de argint de mare artă pus în vînzare în cartierul Sigilariilor; într-o singură zi a promulgat douăzeci de edicte, între care două sînt de reţinut: într-unul recomanda să fie smolite butoaiele, deoarece producţia de vin era

foarte mare, în altul, afirma că cel mai bun antidot pentru muşcătura de viperă este sucul arborelui de tisă.

17. N-a întreprins decît o singură campanie militară, dar şi aceasta modestă. Senatul i-a decretat însemnele triumfale; Claudius însă a socotit că un simplu titlu nu este suficient pentru majestatea sa de principe şi a vrut gloria unui triumf legitim; pentru a-l dobîndi a pus ochii pe Britannia, pe care nimeni de la Divinul Iulius n-o mai atacase şi care atunci era în agitaţie din cauza faptului că nu-i fuseseră retrocedaţi transfugii. 2. A plecat spre Britannia de la Ostia şi a fost aproape înghiţit de ape de două ori din pricina vîntului Circius în apropierea coastelor Liguriei şi lîngă insulele Stoechades. De aceea, a parcurs pe pămînt distanţa de la Massilia la Gesoriacum, de unde a traversat marea pînă în Britannia; insula i s-a supus în parte în cîteva zile, fără să fi dat vreo bătălie şi fără să fi vărsat sînge; şase luni după plecarea de la Roma a celebrat triumful cu mare strălucire. 3. Pentru a asista la spectacol a permis venirea la Roma nu numai a guvernatorilor de provincii, ci şi a unor exilaţi; între prăzile de război a aşezat pe vîrful casei de pe Palatin o coroană navală alături de cea civică, drept însemn al victoriei sale asupra Oceanului. Messalina, soţia sa, a urmat într-o şaretă carul triumfal; era escortat de toţi cei care în acelaşi război dobîndiseră însemnele triumfale, dar pe jos şi îmbrăcaţi în togă pretextă, cu excepţia lui M. Crassus Frugi care călărea un cal împodobit cu falere şi avînd o haină brodată cu ramuri de palmier, deoarece dobîndise această onoare pentru a doua oară.

18. S-a preocupat întotdeauna foarte atent de securitatea şi aprovizionarea cu grîne a Romei. Cînd cartierul Aemiliana a fost mistuit de un incendiu, a petrecut două nopţi în *diribitorium* şi, cum soldaţii şi sclavii nu erau în număr suficient pentru a face faţă calamităţii, a chemat în ajutor prin intermediul magistraţilor plebea din toate cartierele, a aşezat în faţa lui casete cu bani şi i-a îndemnat pe toţi să participe la stingerea incendiului, răsplătindu-i imediat pe fiecare proporţional cu serviciul făcut.

2. Pe de altă parte, în timpul unei grave lipse de grîne din cauza unor serii de recolte slabe a fost reţinut în plin for, de mulţimea care îl copleşea cu înjurături şi bucăţi de pîine, încît abia a putut să evadeze şi să intre în Palatium pe uşa din dos; atunci a imaginat tot felul de măsuri pentru a organiza convoaie de aprovizionare şi pe timp de iarnă. Într-adevăr, le-a propus negustorilor cîştiguri sigure ţinînd cont de pierderile pe care le pot înregistra, dacă se produc furtuni, şi a acordat constructorilor de nave de transport mari avantaje conform condiţiei fiecăruia: **19.** Cetăţenii au fost exceptaţi de la legea Papia Poppaea, latinii căpătau dreptul quirital, femeile drepturile acordate mamelor cu patru copii; hotărîrile au rămas în vigoare şi în ziua de azi.

20. A realizat construcţii importante şi mai degrabă necesare decît numeroase; principalele au fost: apeductul început de Gaius, de asemenea canalul de scurgere al lacului Fucinus şi portul Ostia; le-a realizat, deşi ştia că al doilea proiect fusese refuzat de Augustus în ciuda cererilor insistente ale marşilor, iar Divinul Iulius îl abandonase pe al treilea, pe care-l plănuise în mai multe rînduri, din cauza dificultăţilor întîmpinate. Izvoarele reci şi abundente ale apei Claudiene, care se numesc Caeruleus, Curtius şi Albudignus, ca şi o derivare a rîului Anio, au fost aduse la Roma printr-un apeduct de piatră şi distribuite în mai multe bazine împodobite. 2. A întreprins lucrările la lacul Fucinus nu atît pentru un cîştig, ci pentru glorie: o serie de particulari s-au angajat să finanţeze lucrarea, dacă li se pune la dispoziţie terenul secat. Pe o lungime de trei mii de paşi s-a lucrat din greu cînd tăind muntele, cînd săpînd canale, timp de unsprezece ani, deşi treizeci de mii de oameni au depus eforturi continue. 3. A construit portul Ostia înconjurîndu-l cu două diguri în arc de cerc de-a dreapta şi de-a stînga; la apă adîncă, la intrare, a ridicat o construcţie pentru a bara calea apelor; pentru a înălţa această construcţie pe baze cît mai solide, mai întîi a fost scufundată corabia cu care fusese transportat imensul obelisc din Egipt; peste ea au fost puşi stîlpi de susţinere peste care a fost

aşezat un turn foarte înalt, după modelul farului de la Alexandria, pentru ca focurile nocturne să indice cursul pentru nave. **21.** Claudius a fost deseori darnic cu poporul. A dat numeroase spectacole extraordinare, nu numai din cele obişnuite şi în locurile tradiţionale, ci şi unele inventate de el şi reînnoite din vechime în locuri unde nimeni nu mai dăduse înainte de el. Cu ocazia jocurilor dedicate teatrului lui Pompeius, pe care l-a restaurat după un incendiu, le-a prezidat din tribuna aşezată în mijlocul orchestrei, după ce a înălţat rugăciuni zeilor din templele etajelor superioare, de unde a coborît pe scările de mijloc toţi spectatorii stînd jos şi păstrînd linişte. 2. A celebrat şi jocuri seculare sub pretextul că Augustus le celebrase prea devreme, înaintea datei normale, deşi el însuşi în istoriile sale afirmă că Augustus a restabilit cursul normal al acestei tradiţii lungă vreme întrerupte, după un calcul foarte precis al anilor. De aceea formula rostită de crainic invitînd la jocuri „pe care nimeni nu le-a mai văzut şi nici nu le va mai vedea" a fost luată în rîs, deoarece supravieţuiau încă spectatori de la cele precedente, iar cîţiva histrioni văzuţi odinioară apăreau din nou. A organizat frecvent jocuri de circ, chiar şi în cartierul Vatican, şi uneori vînători ca un interludiu între două serii de cinci curse. 3. Circul cel mare a fost împodobit cu bariere de marmură şi cu borne aurite; pînă atunci ele erau din tuf şi lemn; au fost atribuite locuri speciale senatorilor; mai înainte ei stăteau amestecaţi între spectatori; în afară de curse de cvadrige, a oferit jocuri troiene şi un escadron de cavalerie pretoriană, condus de tribuni şi de însuşi prefectul cohortelor pretoriene, a ucis animale africane; pe lîngă aceasta călăreţi tesalieni care fugăreau în circ tauri sălbatici, îi oboseau, săreau pe spinarea lor şi îi prăvăleau la pămînt apucîndu-i de coarne.

4. A oferit diferite lupte de gladiatori în diferite locuri: una cu ocazia unei aniversări în tabăra pretorienilor fără vînătoare şi fără fast; alta regulată şi completă în incinta pentru alegeri; de asemenea, lupte extraordinare în acelaşi loc timp de cîteva zile

doar şi pe care le-a numit *sportula*, deoarece a proclamat într-un edict în care anunţa acest spectacol dat pentru prima dată că „invita poporul la o mică cină improvizată şi fără pretenţii". 5. La nici un alt spectacol nu a fost mai afabil şi mai destins; număra cu voce tare şi pe degete, ridicînd în mîna stîngă monedele de aur oferite învingătorilor, şi adesea îi îndemna şi îi ruga pe spectatori să fie veseli, numindu-i fără încetare „stăpîni" şi făcînd între timp glume fade şi nesărate; de pildă, cînd spectatorii îl solicitau pe gladiatorul Palumbus, a promis că „îl va aduce, dacă îl poate apuca". Iată însă o lecţie salutară dată la momentul potrivit: a acordat bagheta unui conducător de care în aplauzele tuturor, la cererea celor patru fii ai săi: imediat a pus în circulaţie o tabletă în care, semnalînd poporului „cît de important este să crească copii, de vreme ce văd cu ochii lor ce protectori influenţi pot fi ei pentru un simplu gladiator". 6. A reprezentat pe Cîmpul lui Marte cucerirea şi prădarea unui oraş, conform realităţii, şi supunerea regilor Britanniei; a prezidat spectacolul îmbrăcat în mantaua sa de comandant. Mai mult: înainte de a da drumul apelor lacului Fucinus a oferit o luptă navală; dar cînd luptătorii au strigat „ave, imperator, cei care vor muri te salută", a răspuns „de vor muri"; la aceste vorbe nici unul nu a mai vrut să lupte sub motivul că le acordase viaţa; a ezitat lungă vreme dacă să nu-i ucidă cu foc şi sabie, dar în cele din urmă a sărit de la locul său, a început să alerge în jurul lacului nu fără o balansare ridicolă a corpului şi prin ameninţări şi îndemnuri i-a convins să se lupte. În acest spectacol s-au ciocnit două flote de cîte douăsprezece trireme, una siciliană şi alta din Rhodos, în sunetele unei trompete în care sufla un Triton de argint pe care o maşinărie îl ridicase brusc în mijlocul lacului.

22. În ce priveşte ceremoniile religioase, obiceiurile civile şi militare, de asemenea statutul tuturor ordinelor la Roma şi în alte părţi, Claudius a făcut unele reforme, a repus în vigoare reguli căzute în desuetudine şi a instituit unele noi. N-a mai desemnat pe nimeni în colegiile de preoţi care să nu fi depus jurămînt; de fiecare dată cînd avea loc un cutremur la Roma, se îngrijea ca

pretorul urban să anunțe în adunare publică zile de sărbătoare; cînd o pasăre de rău augur era văzută pe Capitoliu, să fie înălțate rugăciuni propiatorii, ale căror formule el însuși, în calitate de mare preot, le dicta poporului de la înălțimea rostrelor, după ce îndepărta mulțimea de lucrători și de sclavi.

23. Pînă la el judecățile aveau loc în lunile de iarnă și de vară; Claudius le-a generalizat pe tot anul. În chestiunile de fideicomis nu puteau statua decît magistrații și numai la Roma, în fiecare an; le-a conferit acest drept permanent și chiar și în provincii reprezentanților autorității. A abrogat un articol al legii Papia Poppaea dat de Tiberius Caesar sub motivul că sexagenarii nu mai erau capabili de procreație. 2. A stabilit ca orfanii să primească în mod excepțional tutori din partea consulilor și ca persoanele cărora magistrații le interzic șederea în provincii să fie expulzate și din Roma și din Italia. El însuși a inaugurat împotriva unora un nou mod de relegare: le interzicea să depășească, plecînd din Roma, a treia piatră miliară. Cînd urma să discute o problemă mai importantă în senat se așeza între consuli sau pe banca tribunilor. Și-a rezervat dreptul de a acorda concedii, drept pe care îl avusese pînă atunci senatul.

24. A acordat însemnele consulare și unor procuratori care primeau două sute de mii de sesterți anual. Celor care refuzau demnitatea de senator le-o retrăgea și pe cea de cavaler. Deși afirmase la începutul domniei că nu va numi senator decît strănepoți ai unui cetățean roman, a acordat totuși laticlava fiului unui libert, e drept cu condiția de a fi adoptat în prealabil de către un cavaler roman; temîndu-se cu toate acestea că i se va reproșa faptul, l-a citat pe censorul Appius Caecus, întemeietorul familiei sale, care a adus în senat fii de liberți; el ignora însă că, în vremea lui Appius și încă lungă vreme după aceea, „libertini" erau numiți nu sclavii eliberați, ci copiii acestora, născuți oameni liberi. 2. A desărcinat colegiul cvestorilor de misiunea de a pava drumurile, în schimb i-a impus organizarea de lupte de gladiatori și i-a retras administrarea Ostiei și a provinciei Gallia, dar i-a redat-o pe cea a tezaurului din templul lui Saturn, care fusese

încredinţată pentru un timp scurt pretorilor în exerciţiu sau, ca în zilele noastre, unor foşti pretori.

3. A acordat însemnele triumfale lui Silanus, logodnicul fiicei sale, care încă nu era adolescent; le-a acordat cu atîta uşurinţă multor persoane mai în vîrstă, încît există o scrisoare în numele legiunilor prin care i se cerea să dea legaţilor consulari aceste însemne de îndată ce îşi preiau comandamentul, pentru a nu căuta cu orice preţ motive de război. Lui Aulus Plautius i-a decernat chiar şi ovaţia, i-a ieşit în întîmpinare la revenirea lui la Roma, şi l-a întovărăşit cînd s-a urcat şi a coborît de pe Capitoliu. Cînd Gabinius Secundus a înfrînt neamul germanic al cauchilor, i-a permis să utilizeze *cognomen*-ul de Cauchius.

25. A organizat în felul următor cariera militară a membrilor ordinului ecvestru: mai întîi le-a dat comanda unei cohorte, apoi a unei aripi de cavalerie, după aceea funcţia de tribun de legiune; a instituit un serviciu militar şi un gen de armată fictivă, pe care a numit-o „supranumerară", un titlu care nu implica prezenţa la unităţi. A interzis prin decret soldaţilor să intre în casele senatorilor chiar şi pentru a-i saluta. I-a vîndut ca sclavi pe liberţii care se dădeau drept cavaleri romani, i-a readus în sclavie pe cei care manifestau ingratitudine faţă de patronii lor şi i-a avertizat pe avocaţi că el nu va pronunţa sentinţe împotriva propriilor lor liberţi. 2. Cum unii, pentru a nu-i îngriji pe sclavii bolnavi, îi expuneau în insula lui Esculap, a decis ca toţi cei expuşi să devină oameni liberi şi să rămînă cu acest statut, chiar dacă se însănătoşesc; a mai hotărît că oricine va prefera să ucidă un sclav decît să-l expună va fi urmărit pentru crimă. A interzis printr-un edict călătorilor să traverseze oraşele Italiei altfel decît pe jos, sau duşi pe un scaun sau într-o lectică. A instalat o cohortă la Puteoli şi la Ostia pentru combaterea incendiilor.

3. A interzis străinilor să utilizeze nume romane, cel puţin nume de familie. Pe cei care uzurpau cetăţenia romană i-a ucis cu securea în cîmpul esquilin. A redat senatului provinciile Ahaia şi Macedonia, pe care Tiberius le trecuse în administraţia sa. Le-a retras licienilor libertatea din pricina permanentelor

discordii între ei, dar le-a redat-o rodienilor care se căiau de vechile lor greşeli. În ce-i priveşte pe troieni, în calitatea lor de strămoşi ai neamului roman, i-a scutit pe vecie de impozit, după ce a citit o veche scrisoare a senatului şi poporului roman redactată în greacă şi scrisă regelui Seleucus, în care acestuia i se propune prietenia şi alianţa cu condiţia să-i excepteze de la orice taxă pe troieni, rudele lor. 4. Deoarece iudeii, l-a instigarea lui Chrestos, se răzvrăteau continuu, i-a izgonit din Roma. Le-a permis solilor germanilor să se aşeze în orchestră, impresionat de modestia şi de buna lor credinţă, deoarece, în timp ce ei stăteau împreună cu poporul, i-a văzut pe parţi şi pe armeni stînd pe locurile rezervate senatului; se duseseră de la sine la aceste locuri afirmînd că ei nu le sînt întru nimic inferiori senatorilor din punctul de vedere al curajului şi al nobleţei. 5. A abolit definitiv în Gallia religia crudă şi barbară a druizilor care în timpul lui Augustus fusese interzisă numai cetăţenilor; în schimb a vrut să transfere la Roma misterele de la Eleusis şi a luat iniţiativa ca templul lui Venus Erycina din Sicilia, distrus de vechime, să fie reconstruit cu bani din tezaurul poporului roman. A încheiat cu regii un tratat în for sacrificînd o scroafă şi recitînd vechea formulă a feţialilor. Dar, în toate aceste măsuri şi în altele asemănătoare, în cea mai mare parte a acţionat nu din proprie iniţiativă, ci sub influenţa soţiilor sale şi a liberţilor, dovedindu-se în toate împrejurările un instrument al capriciilor acestora.

26. În tinereţe a avut două logodnice: pe Aemilia Lepida, strănepoata lui Augustus, şi pe Livia Medullina, care avea *cognomen*-ul de Camilla, din vechiul neam al dictatorului Camillus. Pe prima a repudiat-o fecioară, deoarece părinţii ei îl ofensaseră pe Augustus, a doua a murit de boală chiar în ziua destinată căsătoriei. 2. S-a căsătorit apoi cu Plautia Urgulanilla, fiica unui bărbat care primise însemnele triumfale, şi, mai tîrziu, cu Aelia Paetina, fiica unui consular. A divorţat de amîndouă, de Paetina din pricini minore, de Urgulanilla din cauza desfrîului şi a bănuielii de omucidere. După ele s-a căsătorit cu Valeria Messalina, fiica lui Barbatus Messala, vărul său. Cînd a

descoperit că aceasta, pe lîngă alte nelegiuiri şi comportări scandaloase, se căsătorise cu C. Silius constituind chiar o zestre în faţa martorilor, a ucis-o şi a declarat în faţa pretorienilor că „nu îi reuşeau căsătoriile, astfel încît el va rămîne celibatar şi este de acord, dacă nu îşi respectă promisiunea, să fie străpuns de mîinile lor". 3. N-a avut însă forţa să nu se gîndească foarte curînd la altă căsătorie, fie cu Paetina pe care o repudiase mai de mult, fie cu Lollia Paulina, care fusese nevasta lui Caligula. Însă Agrippina, fiica fratelui său Germanicus, prin farmecul ei, prin dreptul de a-l săruta în nenumărate ocazii şi de a-l seduce i-a inspirat atîta dragoste, încît i-a pus în senat pe unii care să propună să fie constrîns să se căsătorească, ca şi cum ar fi în interesul statului, şi să le fie dat şi celorlalţi dreptul la asemenea căsătorii care pînă atunci erau considerate incestuoase. După numai o singură zi a celebrat nunta; exemplul său nu a fost însă urmat de nimeni, exceptînd un libert şi un centurion primipilar, la nunta cărora a asistat personal împreună cu Agrippina. **27.** Claudius a avut copii cu toate cele trei neveste: cu Urgulanilla pe Drusus şi pe Claudia, cu Paetina pe Antonia, cu Messalina pe Octavia şi un fiu pe care l-a numit mai întîi Germanicus, apoi Britannicus. Drusus a murit sufocat fiind încă un copil, în oraşul Pompei, pe cînd arunca în joacă o pară în sus şi o prindea în gură; cu puţine zile înainte, Claudius îl logodise cu fiica lui Seianus; cu atît mai mult mă mir de cei care susţin că a fost ucis în mod criminal de către Seianus. Claudia era în realitate fiica libertului său Boter şi, deşi se născuse cu cinci luni înaintea divorţului şi Claudius începuse să o crească, a expus-o şi a aruncat-o goală în faţa uşii mamei ei. 2. Pe Antonia a căsătorit-o cu Cn. Pompeius Magnus, apoi cu Faustus Sulla, tineri foarte nobili, pe Octavia cu Nero, fiul său adoptiv, logodită mai înainte cu Silanus. Pe Britannicus, care se născuse în a douăzecea zi de cînd era împărat şi în timp ce îşi exercita al doilea consulat, l-a dus în braţe de mic copil şi l-a recomandat soldaţilor şi poporului la spectacole, ţinîndu-l pe genunchi, şi se asocia aclamaţiilor de bun augur ale mulţimii. Dintre ginerii săi

l-a adoptat pe Nero; pe Pompeius şi pe Silanus nu numai că i-a renegat, dar i-a şi ucis.

28. Dintre liberţi l-a admirat cel mai mult pe eunucul Posides, căruia i-a acordat în timpul triumfului britanic în faţa militarilor o lance de onoare; nu mai puţin l-a preţuit pe Felix pe care l-a numit comandant de cohorte şi de aripi de cavalerie, apoi l-a pus în fruntea provinciei Iudea, şi care a fost căsătorit cu trei regine: în aceeaşi măsură şi pe Harpocras căruia i-a atribuit dreptul de a fi purtat în Roma în lectică şi de a da spectacole în mod public; mai mult l-a preţuit pe Polybius, arhivarul său, care adesea umbla între cei doi consuli; dar în primul rînd i-a admirat pe Narcissus, secretarul său cu corespondenţa, şi pe Pallas, secretarul însărcinat cu chestiunile financiare; a acceptat cu mare plăcere ca aceştia să primească printr-o hotărîre a senatului nu numai răsplăţi imense, ci şi să fie onoraţi cu însemnele de cvestori şi de pretori; i-a lăsat să adune prin furt asemene avere, încît într-o zi, cînd se plîngea de sărăcia casei lui de bani, i s-a replicat în chip normal că „ar avea belşug de bani, dacă ar fi luat ca asociat de către cei doi liberţi ai săi". **29.** Supus, cum am spus, soţiilor şi liberţilor, s-a comportat nu ca un principe, ci ca un servitor; conform interesului fiecăruia dintre ei, a simpatiei sau chiar a capriciului lor distribuia onoruri, armate, graţieri, suplicii şi deseori era în necunoştinţă de cauză şi ignar. Spre a nu enumera în detaliu lucruri fără importanţă, donaţii retrase, sentinţe anulate, scrisori de numire în funcţii scrise în numele său şi chiar modificate vizibil, voi aminti numai următoarele: i-a ucis fără să le dea posibilitatea să se apere pe Appius Silanus, cuscrul său, pe cele două Iulii, fiica lui Drusus şi fiica lui Germanicus, în baza unor acuzaţii vagi; de asemenea pe Cn. Pompeius, bărbatul fiicei sale mai mari, şi pe Silanus, logodnicul celei mai mici. 2. Pompeius a fost străpuns în braţele unui adolescent pe care-l iubea, iar Silanus a fost obligat să demisioneze din funcţia de pretor a patra zi înainte de kalendele lui ianuarie şi să se sinucidă la începutul anului, chiar în ziua căsătoriei lui Claudius cu Agrippina. A condamnat atît de uşor treizeci şi cinci de senatori

şi mai mult de trei sute de cavaleri, încît, cînd un centurion l-a anunţat, după uciderea unui bărbat consular, că i-au fost executate ordinele, a negat că a dat vreun ordin; cu toate acestea, a aprobat faptul cînd liberţii i-au spus că soldaţii şi-au făcut datoria, luînd iniţiativa răzbunării împăratului lor. 3. Dar ce depăşeşte orice imaginaţie este faptul că el însuşi a iscălit contractul pentru căsătoria Messalinei cu Silius: i s-a spus că ei simulau căsătoria pentru a îndepărta un pericol, de care era el însuşi ameninţat după unele prevestiri, şi a-l transfera asupra altuia.

30. Persoana lui nu era lipsită de prestigiu şi demnitate, fie cînd stătea în picioare, fie cînd, şi atunci mai ales, stătea culcat; căci avea un corp înalt, nu slab, o figură frumoasă, păr alb frumos, un gît bine făcut; cînd mergea însă, slăbiciunea încheieturilor îl făcea să şchioapete şi cînd vorbea, fie în glumă, fie serios, multe lucruri îl făceau ridicol: un rîs dezagreabil, o furie mai hidoasă din pricina spumei care-i ieşea pe gură şi îi umezea nările, pe deasupra o voce bîlbîită şi un permanent tremur al capului care se amplifica la cel mai mic gest.

31. Sănătatea, odinioară foarte precară, i-a revenit după ce a devenit principe, cu excepţia crampelor stomacale care, după spusele lui, îi inspirau ideea sinuciderii.

32. Oferea permanent ospeţe mari în spaţii deschise, unde reunea adesea şase sute de invitaţi. A organizat unul şi pe canalul de scurgere al lacului Fucinus şi era gata să se înece, căci apele izbucnind cu putere s-au revărsat. Îi admitea la orice ospăţ şi pe copiii săi împreună cu copii, băieţi şi fete nobile, care, conform vechiului obicei, îşi luau ospăţul stînd la picioarele patului. Un invitat, bănuit a fi furat o cupă de aur, a fost poftit şi a doua zi şi a fost servit într-o cupă de argilă. Se zice chiar că s-a gîndit să dea un edict prin care se permitea să se tragă vînturi şi să se rîgîie la masă, deoarece aflase că cineva murise, abţinîndu-se de ruşine.

33. Întotdeauna foarte mare amator de mîncare şi de vin, indiferent de timp şi de loc; într-o zi, cînd judeca în forul lui Augustus, a fost izbit de mirosul de mîncare pregătită în templul

lui Marte din vecinătate pentru salieni: a părăsit brusc tribunalul, s-a dus la preoți și a luat masa cu ei. N-a plecat niciodată din sufragerie decît îmbuibat de mîncare și de vin în asemenea măsură, încît, adormind pe spate imediat după aceea, i se introducea o pană în gura deschisă pentru a-i degaja stomacul. 2. Avea un somn scurt (foarte adesea se scula înainte de miezul nopții), dar în timpul zilei, uneori în timpul proceselor, adormea, iar avocații îl trezeau cu greu ridicînd intenționat vocea. Avea pentru femei o pasiune fără margini, dar n-a avut nici o relație cu bărbați. A jucat cu mare plăcere zaruri, despre care joc a publicat și o carte; juca chiar și în timpul deplasărilor, iar carul său și tabla de joc erau astfel adaptate, încît să nu fie perturbat jocul.

34. A avut un caracter crud și sangvinar care s-a trădat atît în chestiuni de mică, cît și de mare importanță. Executa imediat și pretindea torturarea și pedepsirea în fața sa a celor anchetați pentru paricid. Odată, cînd a dorit să privească un supliciu executat după vechiul obicei la Tibur și cum călăul nu se descurca, condamnații fiind deja legați, a chemat un alt călău de la Roma și a așteptat pînă seara să vină. În toate spectacolele de gladiatori date fie de el, fie de altul, poruncea să fie uciși și cei care cădeau din întîmplare, mai ales gladiatorii înarmați cu trident și cu plasă, pentru a le vedea fața cînd mureau. 2. Cînd doi gladiatori s-au ucis prin lovituri reciproce a poruncit pe dată ca din cele două arme ale lor să i se fabrice cuțitașe pentru uzul său. Se delecta pînă într-atîta la luptele cu animale sălbatice și la cele de la amiază, încît cobora dis-de-dimineață la spectacol și rămînea pe locul său la prînz, cînd poporul se ducea la masă; în afară de gladiatorii profesioniști îi obliga brusc pentru motive futile și pe alții să lupte, chiar și pe lucrători și servitori, dacă un dispozitiv automat, o trapă sau un mecanism de acest fel nu funcționa. L-a pus să coboare în arenă și pe unul din nomenclatorii săi, așa cum era îmbrăcat în togă.

35. Claudius era foarte timid și neîncrezător. În primele zile ale imperiului său, deși, cum am spus, afecta o afabilitate de

simplu cetăţean, n-a îndrăznit să meargă la banchete fără o escortă de lăncieri şi fără să fie servit de soldaţi; nu vizita bolnavi mai înainte ca să fie inspectată camera acestora, pernele înţepate şi cuverturile scuturate. În restul timpului principatului său întotdeauna i-a percheziţionat cu mare atenţie pe cei care veneau să-l salute, fără să excepteze pe nimeni. 2. Abia după lungă vreme şi cu mare greutate a acceptat să fie exceptate femeile, copiii îmbrăcaţi în togă pretextă şi fetele şi a încetat să le ia sclavilor sau scribilor, care-i întovărăşeau pe vizitatori, cutiile pentru penele de scris şi condeiele. Cînd Camillus pregătea rebeliunea civilă, i-a scris lui Claudius, convins că poate fi înspăimîntat fără să recurgă la război, o scrisoare injurioasă şi ameninţătoare, cerîndu-i să se retragă de la putere şi să se dedice vieţii particulare; Claudius a ezitat şi i-a reunit pe fruntaşii Romei întrebîndu-i dacă nu trebuie să se supună. **36.** Unele comploturi fiindu-i denunţate întîmplător, s-a speriat atît de tare, încît a vrut să renunţe la imperiu. Cînd a fost arestat un individ care se afla în preajma lui la un sacrificiu, cum am pomenit mai înainte, a convocat în mare grabă printr-un crainic senatul; vărsînd lacrimi şi vociferînd s-a plîns de situaţia lui care nu-i oferea securitate nicăieri şi lungă vreme s-a abţinut să mai apară în public. A sacrificat-o pe Messalina, în ciuda pasiunii pe care a făcut-o pentru ea, nu atît din indignare faţă de jignirea adusă, ci de teama pericolului, deoarece credea că imperiul va reveni amantului ei Silius; în aceste împrejurări, cuprins de panică într-un mod ruşinos, s-a refugiat în tabăra pretorienilor şi pe tot cursul drumului n-a făcut altceva decît să întrebe „dacă mai este împărat". **37.** Orice bănuială, orice acuzator, oricît de neînsemnat, i-au produs îngrijorări mari şi l-au împins să se apere şi să se răzbune. Un client al unui avocat, luîndu-l deoparte în cursul unei audienţe publice, a afirmat că l-a văzut în vis asasinat de cineva; apoi ceva mai tîrziu, ca şi cum l-ar fi recunoscut pe asasin, l-a arătat pe adversarul său care îi întindea o reclamaţie; pe dată acesta a fost tîrît la supliciu, ca şi cum ar fi fost prins asupra faptului. 2. Se zice că în acelaşi mod a fost ucis

şi Appius Silanus; Messalina şi Narcissus au complotat să-l piardă; şi-au împărţit rolurile: Narcissus a năvălit în zori speriat în dormitorul lui Claudius afirmînd că în vis l-a văzut asasinat de către Appius, iar Messalina simulînd mirarea a povestit că a avut aceeaşi viziune cîteva nopţi la rînd; scurtă vreme mai tîrziu s-a anunţat, cum se stabilise, că Appius soseşte pe neaşteptate (în ajun i se recomandase să se prezinte în acest moment); atunci Claudius, convins că visul urmează să se împlinească în acel moment, a dat ordin să fie ucis. N-a ezitat a doua zi să povestească în senat faptele şi să-i aducă mulţumiri libertului, fiindcă veghea pentru salvarea sa şi în timpul somnului. **38.** Conştient de faptul că avea un temperament irascibil şi furios, s-a scuzat într-un edict în care, distingînd între cele două, a promis că „impulsivitatea lui va fi scurtă şi inofensivă, iar furia niciodată nedreaptă". Le-a reproşat locuitorilor Ostiei că, atunci cînd urca Tibrul, n-au trimis bărci în întîmpinarea lui; s-a înfuriat atît de tare împotriva lor, încît le-a scris că l-au degradat; pe neaşteptate însă, fără ca ei să-i fi cerut scuze, le-a acordat iertarea. 2. Pe unii care-l abordau în public la un moment mai puţin potrivit i-a respins cu mîna lui. De asemenea a alungat un grefier al cvestorului şi un fost pretor, membru al senatului, fără să-i asculte şi nevinovaţi, pentru motivul că primul a pledat împotriva lui cu mai mare vehemenţă cît a fost persoană particulară, iar al doilea pentru că, fiind edil, i-a pedepsit pe nişte fermieri de pe domeniile lui, deoarece vînduseră poame coapte împotriva regulilor şi l-a bătut cu vergile pe propriul intendent, fiindcă intervenise în favoarea lor. Din acelaşi motiv le-a retras edililor dreptul de control al cîrciumilor.

3. N-a trecut sub tăcere nici prostia lui şi a declarat în cîteva mici discursuri că a simulat-o intenţionat în vremea lui Gaius, întrucît nu avea altă posibilitate de a se salva şi de a ajunge în poziţia pe care o rîvnea; n-a convins însă pe nimeni şi, puţină vreme mai tîrziu, a apărut o carte intitulată *Revenirea proştilor* în care se demonstra că nimeni nu poate simula prostia.

39. Oamenii s-au mirat între altele de lipsa lui de memorie şi de inconştienţa lui sau, pentru a utiliza termeni greceşti, de „meteoria" (zăpăceala) şi „ablepsia" (orbirea) lui. După uciderea Messalinei, ceva mai tîrziu pe cînd era la masă, a întrebat: „de ce nu vine împărăteasa?" Pe mulţi dintre cei pe care îi condamnase la moarte îi chema a doua zi, fie pentru un consiliu, fie pentru jocul de zaruri şi, ca şi cum ar fi fost în întîrziere, trimitea mesageri să-i certe că sînt prea somnoroşi. 2. Cînd pregătea căsătoria cu Agrippina împotriva normelor divine, repeta întruna în discursuri că este „fiica şi copila lui, născută şi educată la sînul său". Iar cînd era pe punctul să-l adopte pe Nero, ca şi cum nu era dezaprobat suficient pentru faptul că îşi adopta fiul vitreg, deşi avea un fiu adult, semnala de fiecare dată că „nimeni n-a intrat prin adopţiune în familia Claudia".

40. A dovedit adesea atîta neglijenţă în discuţii şi conduită, încît dădea impresia că nu ştie sau că nu realizează cine este, cu cine vorbeşte sau în ce moment şi loc se produce discuţia. Într-o zi, cînd era vorba de măcelari şi de negustori de vin, a exclamat în senat: „vă întreb, cine poate trăi fără o bucăţică?", şi a descris abundenţa vechilor taverne de unde odinioară obişnuia el însuşi să se aprovizioneze cu vin. 2. Şi-a justificat recomandarea la cvestură a unui candidat spunînd că tatăl acestuia i-a dat apă rece la momentul potrivit cînd era bolnav. Cînd o martoră a fost introdusă în senat, a spus: „aceasta a fost liberta şi camerista mamei mele şi m-a considerat întotdeauna patronul ei; am spus acestea, deoarece şi acum există în casa mea oameni care nu mă consideră patron". 3. După ce locuitorii Ostiei i-au făcut o cerere în faţa tribunalului în numele oraşului, s-a înfuriat şi a exclamat: „nu am nici un motiv să vă oblig; dar dacă există vreun om liber, eu sînt acela". Avea formule pe care le repeta la orice oră şi moment, de pildă: „Ce? Ţi se pare că sînt un Telegenius?"; şi „Bîlbîiţi-vă, dar nu mă atingeţi!", şi multe altele de acest fel nepotrivite şi unui particular, cu atît mai mult unui principe care, departe de a fi lipsit de elocinţă şi de cultură, se concentrase cu tenacitate asupra studiilor liberale.

41. În adolescență, la îndemnul lui Titus Livius și cu ajutorul lui Sulpicius Flavus, a început să scrie o carte de istorie. Dar cînd pentru prima dată a încercat o lectură publică în fața unui auditoriu numeros, cu greu a reușit să citească pînă la capăt, pierzîndu-și adesea prezența de spirit. Într-adevăr, la începutul lecturii s-au rupt mai multe bănci din cauza greutății, ceea ce a provocat rîsul pe care, chiar cînd tumultul s-a stins, n-a putut să-l stăpînească; ba chiar, amintind el însuși din timp în timp incidentul, a stîrnit hohote de rîs. 2. În timpul cît a fost principe a scris foarte multe opere și adesea le dădea unui lector să le citească în public. Începuse să scrie o istorie despre evenimentele petrecute după omorîrea dictatorului Caesar, dar a abandonat-o și a trecut la evenimentele care au urmat păcii civile, deoarece, mustrat adesea de mama și bunica sa, a înțeles că nu poate relata în mod liber și real evenimentele anterioare. A lăsat două volume ale primei istorii și patruzeci și unu ale celeilalte. A compus în opt volume autobiografia sa, opere mai degrabă lipsite de spirit decît de eleganță; de asemenea, a publicat o lucrare intitulată *Apărarea lui Cicero împotriva cărților lui Asinius Gallus*, destul de erudită. A adăugat trei litere noi alfabetului pe care le socotea indispensabile în cel mai înalt grad; publicase încă de pe vremea cînd era particular un volum asupra acestei chestiuni, iar ca principe nu i-a fost greu să le impună. Se pot vedea aceste litere în jurnalul poporului și pe inscripțiile de pe monumente.

42. Cu tot atîta pasiune a studiat greaca mărturisindu-și cu orice ocazie dragostea față de eleganța acestei limbi. I-a spus unui străin barbar care diserta în greacă și latină: „deoarece vorbești în cele două limbi ale noastre"; recomandînd provincia Ahaia senatorilor a declarat că „provincia îi este atît de dragă din pricina comunității culturale"; adesea în senat le răspundea solilor greci printr-un discurs complet rostit în limba lor. De multe ori chiar și la tribunalul său cita versuri homerice. Ori de cîte ori se răzbuna pe un dușman sau pe un conspirator, îi

răspundea aproape invariabil tribunului care, conform regulei, îi cerea parola:

ca să te poţi apăra, dac-ai fi încolţit înainte

(Homer, *Iliada*, 24, 369).

2. În fine, a scris două istorii în greacă, cea a etruscilor în douăzeci de cărţi şi cea a cartaginezilor în opt. Din acest motiv s-a adăugat vechiului Musaion de la Alexandria încă unul nou care-i purta numele şi s-a hotărît că în fiecare an în zile stabilite va fi citită într-o sală istoria etruscilor, în alta cea a cartaginezilor, fiecare carte de către un alt recitator.

43. Înainte de moarte Claudius a dat semne evidente că regreta căsătoria cu Agrippina şi adoptarea lui Nero; astfel, auzindu-i pe liberţi lăudînd şi amintind o anchetă în cursul căreia în ajun o femeie fusese condamnată pentru adulter, a exclamat: „destinul vrea ca toate nevestele mele să fie impudice, dar să se bucure de impunitate"; şi, întîlnindu-l o clipă mai tîrziu pe Britannicus, l-a îmbrăţişat tare şi i-a spus să crească, iar el Claudius îi va da seamă de toate actele sale; şi a continuat în greacă: „cel care te-a rănit, te va şi vindeca"; cînd a hotărît să-i acorde toga virilă, deşi era încă prea tînăr, dar talia îi permitea, a adăugat: „o fac pentru ca poporul roman să aibă un adevărat Caesar".

44. Puţin după aceea şi-a scris testamentul şi l-a dat la semnat tuturor magistraţilor. Dar mai înainte să poată face alţi paşi, a intervenit Agrippina pe care o hărţuiau conştiinţa crimelor şi nu mai puţin delatorii.

2. Există părerea că a murit otrăvit; cînd însă şi cine i-a dat otrava, nu se ştie: unii cred că i-a dat-o, atunci cînd cina cu preoţii în citadelă, eunucul Halotus, degustătorul său; alţii, că Agrippina la o masă acasă i-a oferit mănătărci otrăvite, fel de mîncare pe care-l preţuia foarte mult. Acelaşi dezacord domneşte şi în legătură cu urmările otrăvirii. 3. Mulţi spun că imediat după ce a înghiţit otrava, a amuţit şi că a fost chinuit de dureri toată noaptea şi a murit aproape de zori. Unii, că la început a aţipit, iar apoi stomacul prea încărcat a aruncat tot ce conţinea; atunci i

s-a dat din nou otravă, fie în terci, deoarece trebuia să se refacă cu hrană din cauza epuizării, fie i s-a pus într-o spălătură făcută sub pretextul că trebuia degajat în acest fel stomacul. **45.** Moartea i-a fost ținută secret pînă cînd s-au organizat toate chestiunile referitoare la succesiune. Astfel s-au început rugăciuni publice, ca și cum era încă bolnav, au fost aduși actori comici, ca și cum i-ar fi cerut el ca să-l distreze. A murit a treia zi înainte de idele lui octombrie, în timpul consulatului lui Asinius Marcellus și al lui Acilius Aviola, la șaizeci și patru de ani, în al patrusprezecelea an de domnie; i-au fost organizate funeralii cu pompă imperială și a fost ridicat în rîndul zeilor; Nero a renunțat la acest cult și l-a abolit, dar a fost apoi restabilit de Vespasianus. **46.** Cele mai importante prevestiri ale morții au fost următoarele: apariția unei comete, căderea trăsnetului pe mormîntul tatălui său Drusus și moartea în anul respectiv a majorității magistraților din toate ordinele. Dar nici el nu pare a fi ignorat sau ascuns faptul că a ajuns la capătul vieții; iată cîteva dovezi: cînd a desemnat consulii, n-a desemnat pe nimeni pentru lunile consecutive morții; ultima oară cînd a participat la senat, i-a îndemnat patetic pe fiii săi să fie în concordie și a recomandat senatorilor să aibă grijă de tinerețea lor; în fine, la ultima anchetă de pe tribunal a spus de două ori, deși cei care îl ascultau au respins presimțirea, că „a ajuns la sfîrșitul vieții de muritor".

CARTEA A ŞASEA

NERO

1. Din neamul Domiţiilor s-au ilustrat două familii, a Calvinilor şi a Ahenobarbilor. Ahenobarbii pretind că L. Domitius este strămoşul lor şi că îi datorează şi *cognomen*-ul; conform tradiţiei, pe cînd se întorcea într-o zi de la ţară, doi tineri, fraţi gemeni, de o frumuseţe extraordinară, i-au poruncit să anunţe senatului şi poporului o victorie care era incertă; şi, pentru a-l convinge de natura lor divină, i-au mîngîiat obrajii, încît barba neagră a căpătat o culoare roşiatică, similară bronzului. Acest semn s-a transmis urmaşilor, care majoritatea a avut barba roşiatică. 2. Deşi au dobîndit şapte consulate, două triumfuri şi censuri şi au fost ridicaţi la rangul de patricieni, şi-au păstrat toţi acelaşi *cognomen*. Au utilizat numai *praenomina* de Gnaeus şi Lucius; o caracteristică demnă de semnalat este următoarea: uneori cele două *praenomina* erau purtate succesiv de trei dintre ei, alteori alternativ unul sau celălalt. Într- adevăr, aflăm că primul, al doilea şi al treilea Ahenobarbus au avut *praenomen*-ul Lucius, următorii trei unul după altul Gnaeus, ceilalţi în mod alternativ cînd Lucius, cînd Gnaeus. Cred că se cuvine să fie cunoscuţi mai mulţi membri ai acestei familii, pentru a putea înţelege cît de mult a degenerat Nero de la virtuţile strămoşilor, în schimb că viciile fiecăruia dintre ei i-au fost transmise, ca să zic aşa, pe cale ereditară. **2.** Spre a mă referi la o perioadă mai veche, voi menţiona că tatăl străbunicului lui Nero, Cn. Domitius, în calitate de tribun, iritat de faptul că preoţii au cooptat pe altcineva decît pe sine în locul tatălui său, a transferat de la diferite colegii

către popor dreptul de a alege preoţii; în timpul consulatului său, învingîndu-i pe allobrogi şi pe arverni, a parcurs provincia pe un elefant urmat ca în ceremonia triumfului de mulţimea de soldaţi. 2. Despre el a spus oratorul Licinius Crassus că „nu-i de mirare că are barba de bronz, el care are o gură de fier şi o inimă de plumb". Fiul acestuia, în calitate de pretor, l-a citat pe Iulius Caesar în faţa senatului la ieşirea din consulat, pe care considera că l-a exercitat împotriva auspiciilor şi a legilor; apoi, în calitate de consul, a încercat să-i retragă comanda armatei din Gallia şi, desemnat succesor de către facţiunea sa, a fost luat prizonier la începutul războiului civil la Corfinium. 3. Eliberat, s-a dus la Massilia unde prin prezenţa sa i-a încurajat pe locuitorii oraşului epuizat de asediu; i-a părăsit pe neaşteptate şi a murit pe cîmpul de luptă de la Pharsalus; bărbat fără caracter şi cu o fire crudă, şi-a dorit moartea într-o situaţie disperată, dar s-a speriat atît de tare, încît, cuprins de regrete, a vomitat otrava luată şi l-a eliberat din sclavie pe medic, deoarece din spirit de prevedere acesta îi atenuase cu bună ştiinţă efectele otrăvii. În altă ordine de idei, cînd Cn. Pompeius delibera despre cei rămaşi neutri între cele două facţiuni, el singur a opinat că trebuie socotiţi în rîndul inamicilor.

3. A avut un fiu care, fără îndoială, trebuie preferat de departe tuturor membrilor familiei. Condamnat în baza legii Pedia între complicii asasinării lui Caesar, deşi era nevinovat, s-a dus la Cassius şi Brutus de care îl lega o strînsă înrudire; după moartea lor a reţinut la sine flota care-i fusese încredinţată, ba chiar a mărit-o şi a predat-o din proprie iniţiativă lui Marcus Antonius numai după înfrîngerea definitivă peste tot a partidei sale, ceea ce a constituit un merit incontestabil. 2. A fost singurul dintre toţi cei condamnaţi în virtutea aceleiaşi legi, care a revenit în patrie şi a ocupat cele mai importante funcţii; ceva mai tîrziu, o dată cu reizbucnirea războaielor civile, a devenit legatul lui Antonius şi i-a fost acordată comanda supremă de către cei

care se ruşinau de Cleopatra; n-a îndrăznit nici să accepte, nici să refuze oferta cu curaj din pricina unei boli subite; a trecut la Augustus şi a murit după cîteva zile, nu fără să fi fost bănuit de o infamie: Antonius pretindea că fugise din dragoste faţă de amanta sa Servilia Nais.

4. Fiul său Domitius, pe care Augustus l-a desemnat executorul său testamentar, s-a ilustrat în tinereţe atît ca un bun conducător de car, pe cît s-a ilustrat apoi primind însemnele triumfale în războiul germanic. Era însă arogant, risipitor, crud: fiind edil, l-a obligat pe censorul L. Plancus să se dea la o parte din faţa lui; devenit pretor şi consul, a adus pe scenă ca actori de mimi cavaleri romani şi matroane. A organizat vînători în circ şi în toate cartierele Romei şi chiar o luptă de gladiatori, dar atît de crudă, încît Augustus a fost obligat, după ce încercase zadarnic în particular să-l avertizeze, să pună ordine printr-un edict.

5. Din căsătoria lui cu Antonia Maior s-a născut tatăl lui Nero, un om detestabil din toate punctele de vedere: astfel, întovărăşindu-l pe tînărul C. Caesar în Orient şi-a ucis libertul, deoarece acesta nu a vrut să bea atîta cît i s-a poruncit; din acest motiv a fost eliminat din grupul de prieteni ai lui Gaius; cu toate acestea, nu a trăit mai modest; dimpotrivă, într-un sat de pe Via Appia, punîndu-şi brusc caii să galopeze, a strivit cu intenţie pe un copil şi în plin for la Roma i-a scos un ochi unui cavaler roman, care-l certa fără să se jeneze. 2. Era de o asemenea rea credinţă, încît refuza să plătească nu numai bancherilor obiectele cumpărate la licitaţie, ci şi, ca pretor, recompensele pentru victoriile obţinute de conducătorii de care; stigmatizat din acest motiv de o glumă a surorii sale, la plîngerile conducătorilor de faţiuni a stabilit că de aici înainte premiile trebuie plătite pe loc. Acuzat de lezmajestate, de adulter şi de relaţii incestuoase cu sora sa Lepida puţin timp înainte de moartea lui Tiberius, a scăpat datorită schimbării principelui şi a murit de hidropsie la

Pyrgae, lăsînd în urmă un fiu, Nero, pe care l-a avut cu Agrippina, fiica lui Germanicus.

6. Nero s-a născut la Antium nouă luni după moartea lui Tiberius, optsprezece zile înainte de kalendele lui ianuarie, chiar în zorii zilei, astfel încît a fost atins de razele soarelui aproape mai înainte ca să fie atins pămîntul. În baza horoscopului său diferiți oameni au pronosticat imediat o mulțime de lucruri înfiorătoare; au fost considerate o premoniție și cuvintele rostite de Domitius celor care-l felicitau pentru nașterea copilului, anume că „din el și din Agrippina nu se poate naște decît ceva detestabil și funest pentru stat". 2. Destinul său nefast a fost anunțat clar și în ziua purificării; căci C. Caesar, la rugămintea surorii sale să-i dea un nume copilului, văzîndu-l pe unchiul său Claudius, care mai tîrziu, fiind principe, l-a adoptat pe Nero, a spus: „îi dau numele lui"; dar el n-a dat numele în serios, ci în glumă, iar Agrippina l-a disprețuit, deoarece atunci Claudius era în bătaia de joc a curții.

3. Nero și-a pierdut tatăl cînd avea trei ani; a moștenit a treia parte din bunuri, dar nici aceasta integral, deoarece comoștenitorul său Gaius a pus mîna pe tot. Ba chiar, mama lui fiind exilată, a rămas fără resurse și a fost crescut de mătușa Lepida sub supravegherea a doi pedagogi, un dansator și un frizer. Cînd Claudius a dobîndit imperiul, nu numai că a recuperat toate bunurile paterne, ci a și devenit bogat, moștenindu-l pe tatăl său vitreg, Crispus Passienus. 4. Apoi influența și puterea mamei sale, rechemată din exil, l-au înălțat atît de mult, încît s-a răspîndit zvonul că Messalina, soția lui Claudius, l-a considerat un rival pentru Britannicus și i-ar fi trimis asasini să-l stranguleze în timp ce-și făcea siesta. Legenda mai spune că asasinii au fugit înspăimîntați de un balaur care s-a ridicat de pe pernă. Ceea ce a condus la nașterea acestei legende este că s-au descoperit resturile unui șarpe pe perna lui; cu toate acestea, din voința mamei aceste resturi au fost închise într-o brățară de aur pe care

Nero a purtat-o lungă vreme la mîna dreptă; a aruncat-o cînd amintirea mamei i-a devenit o povară şi a căutat-o din nou, dar în zadar, cînd s-a aflat la sfîrşit în situaţie disperată.

7. La o vîrstă încă fragedă, în plină copilărie, a participat cu stăpînire de sine şi succes la jocurile troiene cu ocazia reprezentărilor de la circ. La vîrsta de unsprezece ani a fost adoptat de Claudius şi a primit ca profesor pe Annaeus Seneca, pe atunci deja senator. Se spune că în noaptea următoare Seneca a visat că îl avea ca elev pe Gaius Caesar (Caligula) şi Nero în scurtă vreme a confirmat visul trădîndu-şi la primele încercări natura lui crudă. Astfel, cum fratele său Britannicus l-a salutat din obişnuinţă tot cu numele de Ahenobarbus după adopţiune, Nero s-a străduit să-l convingă pe Claudius că Britannicus nu este fiul lui. Cînd mătuşa sa Lepida a fost pusă sub acuzare, a depus mărturie gravă împotriva ei, pentru a fi pe placul mamei sale care voia să o distrugă.

2. Cu ocazia debutului său în for a oferit poporului daruri, soldaţilor un donativ şi, trecînd în revistă pretorienii, le-a prezentat scutul cu mîna lui; apoi i-a adus mulţumiri tatălui în senat. A pledat în faţa lui Claudius, care era consul, în favoarea locuitorilor din Bononia în latineşte, în favoarea celor din Rhodos şi Troia în greceşte. Şi-a făcut debutul ca judecător în calitate de prefect al Romei cu ocazia sărbătorilor latine, iar avocaţii cei mai celebri s-au întrecut între ei să-i prezinte nu cazuri curente şi rezolvabile repede, cum este obiceiul, ci o mulţime de cazuri de mare importanţă, în ciuda interdicţiei lui Claudius. Nu mult după aceea s-a căsătorit cu Octavia şi a organizat în sănătatea lui Claudius jocuri de circ şi o vînătoare.

8. Avea şaptesprezece ani cînd a fost divulgată moartea lui Claudius; s-a dus la soldaţii de gardă între ora a şasea şi a şaptea, deoarece din cauza vremii proaste din toată ziua nici un alt moment n-a părut mai potrivit pentru consultarea auspiciilor; a fost salutat cu titlul de imperator pe treptele Palatium-ului şi dus

în lectică pînă în tabăra pretorienilor, apoi, după o scurtă cuvîntare, la senat, de unde a plecat doar seara, acceptînd toate onorurile nemăsurate cu care era copleşit, cu excepţia titlului de părinte al patriei, refuzat din cauza vîrstei.

9. A început prin a-şi dovedi cu ostentaţie pietatea filială: i-a organizat funeralii extraordinare lui Claudius, i-a rostit elogiul funebru şi l-a trecut în rîndul zeilor. A acordat onorurile cele mai mari memoriei tatălui său Domitius. I-a dat mînă liberă mamei sale pentru toate chestiunile particulare şi de stat. Chiar în prima zi a imperiului a dat ca parolă tribunului de pază „cea mai bună mamă" şi adesea se plimba împreună cu ea în lectica ei. A stabilit la Antium o colonie a veteranilor pretorieni cărora le-a adăugat pe cei mai bogaţi dintre primipilari, care şi-au schimbat domiciliul; la Antium a construit cu mare cheltuială un port.

10. Ca să-şi dovedească bunele intenţii a declarat că va guverna în baza principiilor lui Augustus şi n-a lăsat să-i scape nici o ocazie în care să nu-şi arate generozitatea, clemenţa, amabilitatea. A abolit sau a diminuat impozitele prea împovărătoare. A redus la un sfert recompensele acordate celor care denunţau infracţiunile faţă de prevederile legii Papia. A distribuit poporului patru sute de sesterţi de cap de om, a decis ca fiecare senator nobil, dar ruinat, să primească un salariu anual care se ridica pentru unii la cinci sute de mii de sesterţi şi, de asemenea, cohortelor pretoriene le-a promis distribuirea gratuită de grîu pe lună. 2. Cînd a fost rugat, conform obiceiului, să semneze o condamnare la moarte, a spus: „ce-aş mai vrea să nu ştiu să scriu". Adesea saluta din memorie oamenii din toate ordinele pe numele lor. Cînd senatul îi aducea mulţumiri, răspundea: „aşteptaţi să merit". La exerciţiile sale militare a fost admisă şi plebea şi adesea a declamat în public; a recitat poezii nu numai acasă, ci şi la teatru; publicul a fost atît de bucuros, încît, după o asemenea recitare, a fost decretată o rugăciune publică şi s-a hotărît că

versurile respective să fie gravate cu litere de aur şi dedicate lui Iupiter Capitolianul.

11. A organizat un număr foarte mare de spectacole de genuri diferite: jocurile tineretului, de circ, reprezentaţii teatrale, lupte de gladiatori. Pentru jocurile tineretului a admis, ca actori, şi bătrîni consulari şi matroane în vîrstă. Pentru jocurile de circ a rezervat cavalerilor locuri distincte şi a adus în arenă chiar şi o cvadrigă trasă de cămile. 2. La jocurile organizate „pentru eternitatea imperiului", pe care, din acest motiv, a vrut să le numească „jocurile cele mai mari", multe persoane aparţinînd celor două ordine şi sexe au jucat roluri diferite: un cavaler foarte cunoscut aşezat deasupra unui elefant a coborît pe o coardă; a fost reprezentată comedia lui Afranius *Incendiul* şi s-a permis actorilor să prade şi să păstreze pentru ei mobilele din casele incendiate; zilnic au fost făcute cu dărnicie poporului cadouri de tot felul: o mie de păsări de toate felurile, diferite merinde, bonuri pentru grîu, haine, aur, argint, pietre preţioase, tablouri, sclavi, animale domestice, vite de povară, în ultimul rînd corăbii, locuinţe şi ogoare.

12. Nero a privit aceste spectacole de pe înălţimea avanscenei. În timpul spectacolului de gladiatori pe care l-a oferit în regiunea Cîmpului lui Marte într-un amfiteatru de lemn construit în mai puţin de un an, n-a permis să fie ucis nimeni, nici măcar dintre cei condamnaţi. Între luptători figurau patru sute de senatori şi şase sute de cavaleri romani; unii dintre aceştia se bucurau de o avere şi o reputaţie intacte; celor două ordine le aparţineau şi vînătorii de fiare şi diverşi îngrijitori ai arenei. Nero a organizat şi o bătălie navală în care monştri marini înotau în apă de mare; de asemenea, nişte efebi au dansat dansuri pyrrhice; toţi aceştia au obţinut, după ce au dansat, actul de cetăţenie romană. 2. În intervalul dintre dansurile pyrrhice un taur s-a cuplat cu o vacă de lemn în care mulţi spectatori au crezut că este închisă Pasiphae; de la prima încercare Icarus a

căzut lîngă loja împăratului care a fost el însuşi împroşcat cu sînge. Nero prezida foarte rar spectacolele, de obicei le privea întins pe un pat, la început prin mici deschizături, apoi de pe înălţimea unui podium deschis.

3. A instituit şi un concurs cincinal triplu după model grecesc – lucru cu totul nou la Roma – de muzică, gimnastică şi călărie, pe care l-a intitulat „Concursul neronian"; după ce a inaugurat termele şi un gimnaziu a oferit ulei senatului şi ordinului ecvestru. Tot acest concurs a fost prezidat de bărbaţi consulari traşi la sorţi care stăteau pe locul pretorilor. Apoi a coborît în orchestră împreună cu senatorii şi a acceptat coroana pentru elocinţă şi poezie latină pe care şi le-au disputat cei mai onorabili cetăţeni şi care i le-au acordat prin consens; însă cînd judecătorii i-au oferit coroana cîntăreţilor de liră, a poruncit să fie depusă la statuia lui Augustus. 4. În timpul concursului de gimnastică organizat în incinta pentru alegeri şi-a tăiat pentru prima dată barba cu fastul unei hecatombe, a pus-o într-o cutie de aur împodobită cu pietre de mare preţ şi a consacrat-o pe Capitoliu. La spectacolele atletice a invitat şi fecioarele vestale, deoarece la Olimpia le era permis preoteselor lui Ceres să fie de faţă.

13. Nu fără temei voi aminti între spectacolele date de Nero şi intrarea lui Tiridates la Roma. Este vorba de regele Armeniei pe care l-a atras cu daruri magnifice; a fixat prin edict ziua cînd îl va prezenta poporului, dar a amînat-o din cauza norilor şi a aşteptat o vreme mai favorabilă; au fost aranjate cohorte înarmate în jurul templelor forului; el însuşi stătea pe un scaun curul pe lîngă rostre în haină triumfală, între însemne şi steaguri. 2. Mai întîi Tiridates a venit urcînd pe o rampă, a îngenuncheat în faţa lui Nero care l-a ridicat cu mîna dreaptă şi l-a îmbrăţişat; apoi, la rugămintea regelui, i-a luat tiara de pe cap şi l-a încoronat cu o diademă, în timp ce un fost pretor traducea în latină spusele regelui care se ruga; l-a condus la teatru şi din nou a

primit rugăminţi şi l-a aşezat alături de el la dreapta. Din acest motiv Nero a fost salutat *imperator*, a dus pe Capitoliu o coroană de aur, a închis templul lui Ianus cel cu două capete, deoarece nu mai exista nici un război.

14. Nero a exercitat patru consulate: primul de două luni, al doilea şi ultimul de un semestru, al treilea de patru luni; al doilea şi al treilea au fost consecutive, celelalte au fost la distanţă de trei ani de acestea.

15. Cînd judeca nu răspundea reclamanţilor decît a doua zi şi în scris. În anchetele imperiale a luat obiceiul de a refuza discursuri continue şi de a asculta rînd pe rînd cele două părţi pentru fiecare detaliu. Ori de cîte ori însă se retrăgea să delibereze nu-i asculta nici în comun, nici pe faţă pe asesori asupra nici unui punct, ci citea în tăcere şi singur sentinţele scrise de fiecare şi o pronunţa pe cea care-i plăcea, ca şi cum majoritatea se pronunţase astfel.

2. Lungă vreme n-a admis în senat pe fiii liberţilor; le-a refuzat magistraturi celor cărora predecesorii săi le acordaseră. Pentru a-i consola pe candidaţii supranumerici de întîrzierea în carieră le-a dat comanda unor legiuni. Consulatul a fost conferit cel mai adesea pentru şase luni; cînd unul din consuli a murit spre kalendele lui ianuarie, n-a numit un altul şi a condamnat vechiul precedent al lui Caninius Rebilius care fusese consul o singură zi. A acordat însemnele triumfale chiar unor oameni cu rang de cvestori, chiar şi unor membri ai ordinului ecvestru, şi nu numai pentru merite militare. Mesajele pe care le trimitea senatului în diferite chestiuni le dădea unui consul să le citească şi nu unui pretor. **16.** S-a gîndit să dea o formă nouă edificiilor Romei: a vrut ca în faţa blocurilor şi caselor să fie porticuri cu terase deasupra, de unde să poată fi combătute incendiile; a construit aceste porticuri din banii săi. Hotărîse chiar să prelungească zidurile Romei pînă la Ostia şi de acolo să aducă printr-un canal apa de mare în vechile cartiere ale oraşului.

2. În timpul principatului său au fost dictate numeroase condamnări severe şi măsuri coercitive, dar şi reglementări noi: s-a pus limită luxului; cinele publice s-au redus la distribuiri de hrană; s-a interzis ca în circiumi să se vîndă mîncare gătită, cu excepţia legumelor; pînă atunci se serveau tot felul de mîncăruri de carne şi legume; au fost trimişi la supliciu creştinii, o categorie care s-a dedicat unei superstiţii noi şi malefice; au fost interzise glumele conducătorilor de cvadrige, cărora un vechi obicei le permitea să rătăcească peste tot înşelînd şi furînd oameni în joacă; pantomimii şi asociaţiile lor au fost izgoniţi din Roma. **17.** Împotriva falsificatorilor s-a imaginat atunci pentru prima oară ca tăbliţele să nu fie pecetluite decît după ce s-au făcut găuri prin care firul să treacă de trei ori; s-a luat măsura ca să fie prezentate primele două table ale testamentului semnatarilor atunci cînd aveau numai numele testatorului şi s-a interzis celor care redactau testamentele altora să se înscrie ca legatari; de asemenea, clienţii au fost obligaţi să plătească avocaţilor numai onorarii determinate în chip echitabil, dar pentru băncile tribunalelor nu trebuiau să plătească nimica: ele erau furnizate de tezaur în chip gratuit; în fine, s-a stabilit ca procesele intentate de tezaurul public să fie judecate în for în faţa judecătorilor pentru procese de recuperare şi ca toate apelurile să fie deferite senatului.

18. Nero n-a avut niciodată dorinţa şi speranţa de a mări şi întinde imperiul; ba chiar s-a gîndit să retragă armata din Britannia şi n-a făcut acest pas decît din reţinerea de a nu părea că insultă memoria şi gloria tatălui său. A transformat în provincie numai regatul Pontului cu acordul lui Polemon şi, de asemenea, Alpii după moartea lui Cottius.

19. A făcut în total doar două călătorii, una la Alexandria şi alta în Ahaia; a renunţat însă la cea alexandrină chiar în ziua plecării, tulburat de un scrupul religios şi de un pericol. Căci, în timp ce făcea turneul templelor, s-a aşezat în cel al Vestei; cînd

a vrut să se ridice, mai întîi a fost reţinut de pulpana hainei, apoi s-a iscat o asemenea ceaţă, încît n-a mai putut vedea. 2. În Ahaia a început să străpungă istmul de Corint şi i-a îndemnat pe pretorieni printr-un discurs să se apuce de lucru; Nero însuşi a dat semnalul cu o trompetă, a umplut un coş cu pămînt şi l-a dus el însuşi pe umeri. Pregătea şi o expediţie către Porţile Caspiene pentru care a înrolat o legiune nouă formată din italici de şase picioare înălţime, pe care a numit-o falanga lui Alexandru cel Mare. Toate aceste acte – dintre care parte nu merită nici un reproş, parte sînt demne de laudă – le-am grupat, pentru a le despărţi de faptele ruşinoase şi de crimele sale, despre care voi vorbi de aici înainte.

20. Între celelalte discipline pe care le-a studiat în copilărie se numără şi muzica; de îndată ce a dobîndit imperiul, l-a chemat la sine pe citaredul Terpnus, atunci foarte la modă, şi a stat cîteva zile continuu după masă şi pînă tîrziu în noapte să-l asculte în timp ce cînta; apoi, treptat, a început el însuşi să lucreze şi să exerseze, fără să omită nimic din precauţiile pe care le iau artiştii pentru păstrarea sau amplificarea vocii; a acceptat să-şi aşeze pe piept o foaie de plumb stînd culcat pe spate, să i se facă spălături şi să ia vomitive, şi să se abţină de la fructe şi de la mîncăruri dăunătoare vocii; în fine, încîntat de progresele făcute, deşi vocea îi era slabă şi înfundată, a ars de nerăbdare să se producă pe scenă şi repeta neîncetat între prieteni proverbul grec: „nu există nici o consideraţie pentru muzica ocultă". 2. A debutat la Neapolis şi, deşi pe neaşteptate un cutremur a zguduit teatrul, n-a încetat să cînte pînă nu şi-a încheiat bucata. În acelaşi loc a cîntat adesea timp de mai multe zile; ba chiar, luîndu-şi un moment de repaus pentru a-şi reface vocea şi nesuportînd solitudinea, a trecut de la baie la teatru şi, ospătîndu-se în mijlocul orchestrei în prezenţa unei mulţimi numeroase, a promis exprimîndu-se greceşte cum că, de îndată ce va fi băut, le va cînta ceva plin. 3. Încîntat de laudele pe care alexandrinii, care debarcaseră în

număr mare la Neapolis, i le cîntau, a chemat mai mulți locuitori ai Alexandriei. Cu tot atîta energie a ales tineri din ordinul ecvestru și mai mult de cinci mii de plebeieni tineri foarte robuști, pe care, împărțiți în grupuri, i-a învățat diferite modalități de a aplauda (erau numite bîzîit, jgheab și cărămizi), pentru a fi susținut de ei în timp ce cînta; erau recunoscuți datorită părului lor foarte des, datorită costumului somptuos și datorită absenței inelului la mîna stîngă; conducătorii lor cîștigau patru sute de mii de sesterți.

21. Cum dorea foarte mult să cînte chiar la Roma, a reînceput jocurile neroniene înainte de ziua stabilită; toți spectatorii au cerut insistent să audă vocea lui cerească; le-a răspuns că „le va împlini dorința în grădină", dar, deoarece soldații de gardă s-au asociat mulțimii, a promis cu plăcere că va „cînta imediat"; și fără întîrziere a poruncit ca numele său să fie înscris pe lista citarezilor concurenți, a depus asemenea lor buletinul în urnă și a intrat cînd i-a venit rîndul, cu prefectul pretorului care-i ducea lira, urmat de tribunii militari și întovărășit de prietenii intimi. Cînd s-a oprit, după ce a intonat un preludiu, a anunțat prin consularul Cluvius Rufus că va cînta despre Niobe; a cîntat pînă la aproximativ ora a zecea, dar a amînat pentru anul următor atribuirea coroanei și continuarea concursului, pentru a avea mai des ocazia să cînte. Cum totuși intervalul i s-a părut prea lung, n-a încetat să apară deseori în public. A stat la îndoială dacă să nu participe împreună cu profesioniștii la spectacole private, căci un pretor i-a oferit un onorariu de un milion de sesterți. 2. A cîntat și în tragedii jucînd roluri de eroi și de zei, dar și de eroine și de zeițe, purtînd măști care reproduceau chipul său și pe cel al femeilor care avuseseră parte de favorurile lui. Între altele a cîntat în *Canace născînd*, *Oreste, asasinul mamei*, *Oedip devenit orb*, *Hercules furios*. Se zice că la această piesă un soldat de gardă tînăr, postat la poartă, văzînd că Nero era împodobit și

legat cu lanţuri pentru sacrificiu, aşa cum cerea subiectul piesei, a alergat să-i vină în ajutor.

22. Pentru cai a avut o pasiune deosebită de la cea mai fragedă vîrstă şi majoritatea discuţiilor sale aveau ca subiect jocurile de circ, în ciuda faptului că îi erau interzise; într-o zi, deplîngîndu-l în mijlocul colegilor săi pe un conducător de car al facţiunii verzi, cînd pedagogul i-a făcut observaţie, a minţit că vorbeşte despre Hector. La începutul principatului se juca zilnic cu cvadrige de fildeş pe o tablă de joc, îşi părăsea locul de retragere pentru orice joc de circ, oricît de mic, mai întîi pe ascuns, apoi pe faţă, încît nimeni nu mai avea nici o îndoială că va fi prezent în aceste zile. 2. De altminteri, nu ascundea că voia să mărească numărul de premii; de aceea, cum se multiplicau starturile pînă seara, conducătorii facţiunilor nu se mai învoiau să-şi aducă echipele decît pentru curse care durau o zi întreagă. Apoi a vrut el însuşi să conducă şi să se dea în spectacol; şi-a făcut ucenicia în grădini în mijlocul sclavilor şi al plebei sordide, iar mai tîrziu s-a oferit privirilor tuturor în circul mare; un libert oarecare a fost cel care a aruncat fanionul de pe locul de unde de obicei îl arunca un magistrat. Nemulţumit de a-şi fi dovedit talentul în aceste arte numai la Roma, s-a dus în Ahaia, cum am spus; iată motivul principal al călătoriei. Cetăţile unde se organizau de obicei concursuri muzicale hotărîseră să-i trimită toate coroanele de citared. Le-a primit cu asemenea bucurie, încît nu numai că i-a admis primii la audienţă pe solii care i le aduseseră, ci i-a şi admis la ospeţele sale intime. Unii dintre aceştia l-au rugat să cînte în timpul cinei şi, după ce a cîntat, au izbucnit în laude; Nero a spus atunci că „numai grecii ştiu să asculte şi că ei sînt singurii auditori demni de arta sa". N-a mai amînat plecarea şi imediat ce a ajuns la Cassiope a început să cînte la altarul lui Iupiter Cassius şi din acest moment s-a prezentat la toate concursurile. **23.** A poruncit să fie grupate într-un singur an concursuri care aveau loc la date foarte diferite, pe unele chiar le-a

repetat, şi, împotriva obiceiului, a organizat un concurs de muzică la Olympia. Nu voia în nici un chip să fie distras şi deranjat de la aceste ocupaţii; cum libertul Helios îl îndemna să revină la Roma unde se impunea prezenţa lui, i-a răspuns cu următoarele cuvinte: „deşi acuma mă sfătuieşti şi doreşti să revin repede, totuşi mai degrabă trebuie să mă convingi şi să doreşti să mă reîntorc demn de Nero".

2. În timp ce cînta nu era permisă părăsirea teatrului nici în caz de necesitate. Se zice că femei au născut în timpul spectacolelor şi că mulţi, plictisiţi să asculte şi să tot laude, ştiind porţile oraşelor închise au sărit pe furiş peste ziduri ori s-au lăsat duşi simulînd că sînt morţi. Nero, în schimb, era emoţionat la culme în timpul concursurilor, dovedea atîta gelozie faţă de adversari, atîta teamă de judecători, încît abia e cu putinţă de crezut. Faţă de adversari se comporta de parcă îi erau egali din toate punctele de vedere, îi observa, le întindea curse, îi ponegrea pe ascuns, uneori cînd îi întîlnea îi copleşea cu injurii şi, dacă unii îl depăşeau prin talent, obişnuia să-i corupă. 3. Înainte de a începe le spunea judecătorilor cu mare sfială că a făcut tot ce este posibil, dar deznodămîntul se află în mîinile Soartei; ei, în înţelepciunea şi competenţa lor, trebuie să facă abstracţie de tot ce ţine de hazard. Judecătorii îl invitau să aibă încredere, iar el se liniştea, nu însă fără să mai fie îngrijorat, interpretînd tăcerea şi rezervele unora drept proastă dispoziţie, rea voinţă şi declarînd că îi sînt suspecţi. **24.** În timpul concursurilor se supunea în asemenea măsură regulilor, încît niciodată nu îndrăznea să scuipe sau să-şi şteargă sudoarea de pe frunte cu braţul; mai mult: cînd într-o scenă tragică a ridicat brusc sceptrul care-i căzuse, împanicat şi temîndu-se să nu fie exclus din concurs din cauza greşelii, şi-a revenit numai după ce pantomimul a jurat că faptul a trecut neobservat în mijlocul entuziasmului şi al aclamaţiilor poporului. El însuşi se declara învingător: din acest motiv concura peste tot şi în calitate de

crainic. Şi ca să nu mai existe nicăieri amintirea sau urma altor învingători la jocurile sacre, a poruncit să fie dărîmate şi trase jos statuile şi imaginile tuturor şi să fie aruncate în latrine. 2. A condus şi care în mai multe concursuri şi a apărut chiar cu un atelaj de zece cai la Olympia, deşi într-un poem îl dezaprobase pe regele Mithridates tocmai pentru acest fapt; de altminteri, cînd a fost aruncat din carul său, s-a urcat înapoi, dar n-a putut încheia cursa, ceea ce nu l-a împiedicat să fie proclamat învingător. Părăsind provincia a acordat întregii Grecii libertatea şi, în acelaşi timp, judecătorilor cetăţenia romană şi mari sume de bani. El însuşi cu vocea sa a proclamat aceste beneficii în mijlocul stadionului în ziua de desfăşurare a jocurilor istmice.

25. Revenit din Grecia la Neapolis, deoarece în acest oraş îşi făcuse debutul de artist, a intrat cu cai albi printr-o spărtură făcută în zid cum este obiceiul pentru învingătorii la jocurile sacre; în acelaşi fel la Antium, apoi pe proprietăţile lui de la Alba şi în sfîrşit la Roma; însă la Roma a intrat pe carul cu care odinioară Augustus îşi celebrase triumful, cu o haină de purpură, cu o hlamidă împodobită cu stele de aur, pe cap cu coroana olimpică, în mîna dreaptă cu coroana pytică, precedat de un cortegiu cu celelalte coroane, cu pancarte care menţionau în ce loc, cu ce adversari, pentru ce cîntec sau pentru ce piesă de teatru cîştigase concursul; carul său era urmat, ca pentru ovaţii, de o ceată care îl aplauda, strigînd „noi sîntem augustanii şi soldaţii triumfului său". 2. A trecut prin circul mare, căruia i se demolase un arc, prin cartierul Velabrum, şi prin for şi s-a dus la templul lui Apollo de pe Palatin. Peste tot la trecerea lui erau răspîndite pe drum victime sacrificate, şofran şi i se ofereau păsări, panglici şi dulciuri. Nero a aşezat în dormitoarele palatului coroanele sacre în jurul paturilor şi de asemenea statuile sale în ţinută de citared; a bătut chiar şi o monedă cu această efigie. Şi după aceea a fost departe de a-şi abandona pasiunea; nu le mai vorbea soldaţilor decît în absenţă sau prin

intermediul altuia, toate acestea pentru a-şi menaja vocea; de altminteri, nu mai discuta nimic serios sau în glumă fără să-l aibă alături pe maestrul de declamaţie care să-l avertizeze să-şi menajeze bronhiile şi să ţină o batistă în faţa gurii; mulţi au obţinut prietenia sa sau şi-au atras adversitatea, după cum l-au lăudat mai mult sau mai puţin.

26. Neruşinarea, poftele, desfrînarea, cupiditatea şi cruzimea lui s-au manifestat mai întîi gradat şi ocult, ca nişte greşeli de tinereţe, dar nici atunci nu a existat nici un dubiu că aceste vicii aparţin naturii lui şi nu vîrstei. După căderea serii punea imediat mîna pe o bonetă sau o caschetă şi se ducea în cîrciumi, colinda prin cartiere vesel, totuşi nu fără pericole, căci obişnuia să-i ia la bătaie pe cei care reveneau de la un ospăţ şi, dacă îi opuneau rezistenţă, să-i rănească şi să-i arunce în canale; spărgea porţile prăvăliilor şi le prăda; a instalat în palat o cantină unde se consumau bunurile prăzii pe care le vindea la licitaţie. 2. Adesea în bătăi de genul acesta a fost în pericol să-şi piardă ochii şi chiar şi viaţa: un membru al ordinului senatorial, pe a cărui nevastă Nero o luase în braţe, aproape că l-a omorît în bătaie. De aceea, după această aventură, nu s-a mai hazardat în oraş la o asemenea oră fără a fi urmat discret de departe de tribuni. În timpul zilei era dus pe ascuns în lectică la teatru şi asista de pe înălţimea avanscenei la disputele care se iscau între pantomimi şi chiar le dădea semnalul; cînd se ajungea la bătaie şi se aruncau de pretutindeni pietre şi bucăţi rupte de bănci, participa el însuşi şi arunca proiectile asupra poporului; l-a rănit grav la cap pe un pretor. **27.** Dar, treptat, pe măsură ce viciile lui se amplificau, a lăsat deoparte gluma şi ascunzişurile şi n-a mai simţit nevoia să le disimuleze; s-a zvîrlit pe faţă în cele mai mari excese. 2. Prelungea banchetele de la prînz pînă la miezul nopţii, adesea se înviora între timp cu băi calde sau în timpul verii cu băi răcorite cu zăpadă; uneori benchetuia în public fie în bazinul bătăliei navale, fie pe Cîmpul lui Marte, fie în Circul cel Mare

şi era servit de curtezanele şi cîntăreţele la flaut ale Romei. 3. Ori de cîte ori cobora pe Tibru spre Ostia sau cînd se afla pe corabie în golful Baiae, se dispuneau pe mal hanuri unde se puteau vedea matroane gata de desfrîu transformate în hangiţe şi care îl îndemnau de ici şi de colo să vină la mal. Se invita la masă la prieteni; unul dintre aceştia a cheltuit patru milioane de sesterţi pentru un banchet cu diademe şi un altul mai mult pentru un banchet cu trandafiri.

28. În afară de desfrîul lui cu tineri şi cu femei măritate, a violat-o pe fecioara vestală Rubria. Puţin a lipsit să nu se căsătorească cu liberta Acte şi a pus bărbaţi consulari să jure în mod fals că era de neam regesc. Pe copilul Sporus, după ce l-a emasculat, a vrut chiar să-l transforme în femeie, l-a adus cu zestre şi cu un voal roşu în cortegiu mare, conform solemnităţilor căsătoriei, şi l-a avut de soţie; acest fapt a inspirat cuiva următoarea glumă destul de spirituală: „ce noroc ar fi fost pentru omenire dacă Domitius tatăl ar fi avut o asemenea nevastă". 2. Pe acest Sporus, Nero l-a împodobit ca pe o principesă şi l-a plimbat în lectică, l-a luat cu el în toate locurile de judecată şi în toate tîrgurile din Grecia şi apoi la Roma în cartierul Sigillaria, sărutîndu-l permanent. A vrut să întreţină relaţii sexuale şi cu mama lui, dar a fost disuadat de adversarii Agrippinei care se temeau ca nu cumva această femeie crudă şi tiranică să nu aibă mare putere datorită acestei relaţii; nimeni nu s-a îndoit de această posibilitate, mai ales după ce Nero şi-a luat o iubită care, se zice, semăna izbitor cu Agrippina. De asemenea, se zice că, ori de cîte ori se plimba cu mama lui în lectică, se lăsa pradă dragostei sale incestuoase, fapt care ieşea la iveală, prin petele de pe hainele sale.

29. Personal s-a prostituat în asemenea hal, încît şi-a pîngărit aproape toate părţile corpului; în fine, a imaginat această nouă formă de joc: acoperit cu o piele de fiară sălbatică, năvălea dintr-o cuşcă asupra organelor genitale ale unor bărbaţi şi femei legaţi

de un stîlp şi, după ce îşi satisfăcea poftele, se oferea libertului său Doryphorus; s-a lăsat luat în căsătorie de acesta, după cum el îl luase în căsătorie pe Sporus, şi a mers pînă acolo încît a imitat gemetele fecioarelor care erau dezvirginate. Am aflat de la mai multe persoane că era convins că „nimeni nu respectă pudoarea; toţi au toate părţile corpului întinate, dar majoritatea îşi disimulează viciul şi îl ascund cu dibăcie"; de aceea îi ierta pe toţi cei care îşi recunoşteau în faţa lui obscenitatea.

30. În ce priveşte bogăţiile şi banii, socotea că singurul fel de a te bucura este să-i risipeşti, considerînd că „sînt nişte avari sordizi cei care îşi ţin socoteala cheltuielilor, în schimb cei care abuzează şi îşi pierd banii sînt distinşi şi cu adevărat magnifici"; îl admira şi îl lăuda pe unchiul său Gaius numai pentru că, într-un răstimp extrem de scurt, risipise imensele bogăţii lăsate de Tiberius. 2. De aceea n-a avut nici o măsură în a face daruri şi în a cheltui. Pentru a-l primi pe Tiridates – faptul pare abia credibil –, a scos din tezaurul public opt sute de mii de sesterţi pe zi, iar la plecare i-a mai dăruit mai mult de o sută de milioane. Le-a dăruit citaredului Menecrates şi mirmilonului Spiculus patrimonii şi clădiri demne de un general care a repurtat triumful. După ce l-a îmbogăţit pe cămătarul Paneros Cercopithecus cu domenii la oraş şi la ţară, i-a făcut funeralii aproape regale. Nu purta niciodată o haină de două ori. 3. Juca la zaruri patru sute de mii de sesterţi de punct. Pescuia cu o undiţă de aur, cu fire de purpură şi de culoare stacojie. Se zice că niciodată nu călătorea cu mai puţin de o mie de vehicule, cu catîri cu potcoave de argint, cu vizitii îmbrăcaţi cu lînă din Canusium, şi cu o mulţime de mazaci şi de mesageri acoperiţi de decoraţii şi de brăţări.

31. Cel mai mult a cheltuit cu construcţiile; a construit o casă care se întindea de la Palatin pînă la Esquilin şi a numit-o mai întîi „Casa de trecere"; apoi, cînd a fost reconstruită după ce a ars într-un incendiu, a numit-o „Casa de aur". Pentru a face cunoscute dimensiunile şi splendoarea ei este suficient să spun

următoarele: în vestibulul ei a putut fi pusă o statuie colosală a lui Nero înaltă de o sută douăzeci de picioare; casa avea dimensiuni atît de mari, încît conţinea un portic cu trei rînduri de coloane pe o întindere de o mie de paşi; de asemenea, avea un bazin ca o mare înconjurat de case, ca şi cum ar fi fost un oraş; în plus un ogor de ţară cu culturi şi cu viţă de vie, cu păşuni şi păduri unde se aflau o mulţime de turme şi de animale sălbatice de toate felurile. 2. În celelalte părţi ale casei toate erau acoperite cu aur, împodobite cu pietre preţioase şi cu scoici cu perle; plafonul sufrageriilor era făcut din table de fildeş mobile şi găurite, ca să poată fi răspîndite deasupra musafirilor flori sau parfumuri; cea mai importantă dintre sufragerii era rotundă şi se învîrtea zi şi noapte continuu, asemenea universului; în sălile de baie curgeau apă de mare şi ape de la Albula. Cînd casa aceasta a fost terminată, Nero a inaugurat-o elogiind-o doar cu aceste cuvinte: „în fine, încep să locuiesc ca un om".

3. Pe lîngă aceasta, începuse construirea unei piscine de la Misenum pînă la lacul Avernus, în care trebuiau aduse toate apele termale de la Baiae, şi un canal de la lacul Avernus pînă la Ostia care să permită trecerea cu corabia fără să fie obligat să meargă pe mare: lungimea canalului trebuia să fie de o sută şaizeci de mile, iar lăţimea astfel încît două corăbii cu cinci rînduri de vîsle să poată naviga simultan în sens contrar. Pentru a desăvîrşi asemenea opere a prescris să fie aduşi în Italia toţi condamnaţii de pretutindeni.

4. Ceea ce l-a determinat să se arunce în această nebunie de cheltuieli a fost, pe lîngă încrederea în resursele imperiului, speranţa neaşteptată de a descoperi imense bogăţii ascunse: un cavaler roman îi dăduse nişte indicaţii garantîndu-i că bogăţiile vechiului tezaur pe care regina Dido, fugind din Tyr, le luase cu sine, se află în Africa ascunse în peşteri foarte mari şi că vor putea fi extrase cu un efort minim. **32.** Însă cînd i-a pierit speranţa, ajuns atît de sărac şi lipsit de resurse, încît a fost obligat

să amîne şi solda soldaţilor şi sumele datorate veteranilor, s-a apucat să recurgă la şicane şi furturi.

2. A hotărît înainte de toate că lui îi vor reveni cinci şesimi din bunurile liberţilor morţi care purtau fără motiv legitim numele unei familii înrudite cu sine; apoi că bunurile lăsate prin testament ale persoanelor care au fost ingrate faţă de principe vor fi vărsate fiscului şi că juriştii care le-au scris sau le-au dictat testamentele nu vor rămîne nepedepsiţi; în fine, că legea de lezmajestate va fi aplicabilă pentru orice vorbă sau faptă denunţată de un delator. 3. A cerut înapoi răsplăţile acordate pentru coroanele pe care cetăţile i le decernaseră în concursuri, indiferent de dată. Şi, cum a interzis utilizarea culorii mov şi a purpurii, a pus pe unul din agenţii săi să vîndă cîteva uncii într-o zi de tîrg şi i-a arestat pe toţi negustorii. Ba chiar, într-o zi cînd cînta, observînd o matroană îmbrăcată în purpură a deposedat-o nu numai de haină, ci şi de bunurile ei. Niciodată nu a dat cuiva vreo misiune fără să adauge: 4. „ştii de ce am nevoie" şi „astfel să acţionăm, încît nimeni să nu mai aibă nimic". În cele din urmă a sustras din mai multe temple darurile pe care le primiseră, a topit statuile de aur sau argint, între acestea statuile zeilor Penaţi, pe care apoi Galba le-a restabilit.

33. Paricidele şi asasinatele au început cu uciderea lui Claudius; chiar dacă n-a fost autorul uciderii, a fost cel puţin complice şi nu s-a ascuns, din moment ce a luat obiceiul să laude un proverb grec care celebra mănătărcile, cu care fusese otrăvit Claudius, drept un fel de mîncare divin. În mod cert l-a urmărit pe mort cu tot felul de insulte fie în vorbe, fie în fapte; îi reproşa cînd prostia, cînd cruzimea; îngăimînd prima silabă spunea în bătaie de joc despre Claudius că încetase să mai „întîrzie" printre oameni; a anulat sub pretextul nebuniei şi al delirului multe decrete şi reguli date de Claudius; în fine, n-a înconjurat mormîntul acestuia decît cu un gard umil şi mic.

2. L-a otrăvit pe Britannicus atît din cauza vocii care era mai plăcută decît a sa, cît şi de teamă ca nu cumva să-l depăşească în popularitate graţie amintirii tatălui. Otrava a fost dată de o oarecare Lucusta, care descoperise tot felul de otrăvuri, dar, cum acţiona mai lent decît sperase provocîndu-i lui Britannicus doar o simplă diaree, a chemat-o pe femeie şi a bătut-o cu mîna lui, spunînd că în loc de otravă îi dăduse un medicament; cum Lucusta se scuza că dăduse o doză mai mică, pentru a ascunde o crimă odioasă, i-a replicat: „desigur, mă tem de legea Iulia", şi a constrîns-o să fiarbă în cameră în faţa lui o otravă cît se poate de rapidă. 3. Apoi a încercat otrava pe un ied şi, cum acesta a mai trăit cinci ore, a fiert-o încă o dată şi a dat-o unui porc tînăr; acesta a murit pe loc; atunci Nero a poruncit să fie dusă în sufragerie şi dată lui Britannicus care cina cu el. Britannicus a căzut mort de îndată ce a gustat-o; Nero le-a spus invitaţilor că este o criză de epilepsie obişnuită la el; a doua zi l-a înmormîntat în grabă, fără pompă, pe o ploaie torenţială. Lucusta, ca răsplată pentru serviciile aduse, a primit impunitatea, domenii vaste şi chiar discipoli.

34. Nero, iritat de faptul că mama sa îi controla şi îi critica faptele şi vorbele în mod riguros, mai întîi a speriat-o de mai multe ori că o expune urii publice simulînd că vrea să abandoneze imperiul şi să se retragă la Rhodos; apoi a lipsit-o de orice onoare şi de orice putere şi i-a retras garda germanică şi chiar a expulzat-o din palat; din acest moment n-a mai avut nici o limită în jignirea ei: cînd Agrippina zăbovea la Roma, punea indivizi care să-i intenteze procese, cînd se retrăgea undeva în afara Romei pentru a se odihni, aceştia o urmăreau cu glumele şi cu injuriile lor trecînd prin faţa casei pe pămînt şi pe mare. Însă, înspăimîntat de ameninţările şi de exploziile ei de violenţă, a hotărît s-o ucidă; 2. şi, deoarece încercase de trei ani prin intermediul otrăvii, dar simţise că ea a luat din vreme antidoturi, a pregătit lambriurile plafonului camerei ei de dormit astfel încît,

prin intermediul unei maşinării, să cadă asupra ei noaptea în timpul somnului. Dar complicii lui n-au păstrat secretul; atunci a plănuit o corabie care să se poată uşor descompune, unde să piară, fie prin naufragiu, fie strivită de prăbuşirea punţii; apoi a simulat reconcilierea şi a chemat-o la Baiae printr-o scrisoare extrem de afectuoasă, pentru a celebra împreună sărbătoarea Minervei; aici a dat comandanţilor de corăbii misiunea să zdrobească nava ei ca într-o ciocnire întîmplătoare; a prelungit banchetul şi, pentru revenirea la Bauli, i-a oferit în locul corăbiei distruse pe cea pregătită de el; a condus-o plin de voie bună şi la despărţire a sărutat-o pe piept. 3. A stat de veghe restul nopţii într-o agitaţie teribilă aşteptînd deznodămîntul. Cînd a aflat că lucrurile au luat altă întorsătură decît cea plănuită şi că Agrippina scăpase înotînd, n-a mai ştiut ce să facă: L. Agerinus, libertul Agrippinei, a venit să-l anunţe cu mare bucurie că ea este sănătoasă şi nevătămată; atunci a aruncat pe ascuns un pumnal lîngă libert şi a poruncit să fie arestat, zvîrlit în lanţuri şi Agrippina să fie ucisă sub pretext că a vrut să-l asasineze; totul urma să dea impresia unei sinucideri din cauza crimei plănuite. 4. Unii autori romani demni de crezare adaugă la toate acestea şi alte fapte, mai sinistre: Nero a alergat pentru a examina cadavrul mamei sale, i-a pipăit membrele, a dezaprobat unele părţi ale corpului, pe altele le-a lăudat şi, între timp, cuprins de sete, s-a apucat de băut. Cu toate acestea niciodată n-a putut, în ciuda felicitărilor soldaţilor şi ale senatului, să-şi reprime remuşcările şi adesea recunoştea că este urmărit de stafia mamei sale, de bicele şi torţele aprinse ale Furiilor. A încercat chiar prin intermediul incantaţiilor magilor să evoce şi să înduplece Manii Agrippinei. În timpul călătoriei în Grecia n-a îndrăznit să asiste la misterele de la Eleusis deoarece criminalilor le era interzis prin vocea crainicului să se iniţieze. 5. La paricid a adăugat uciderea mătuşii sale. Cum o vizita pe cînd suferea de o constipaţie rebelă, ea, pipăindu-i barba incipientă, i-a spus cu un gest de

drăgălăşenie caracteristic oamenilor în vîrstă: „imediat ce o voi primi, vreau să mor"; Nero, întorcîndu-se spre cei care îl întovărăşeau, le-a spus ca în glumă că „o va da jos pe loc" şi a ordonat medicilor să-i dea mătuşii sale bolnave un purgativ puternic; fără să mai aştepte să moară, i-a acaparat bunurile şi i-a suprimat testamentul, ca să nu-i scape nimica.

35. În afară de Octavia, a mai avut după aceea două soţii: pe Poppaea Sabina, fiica unui fost cvestor şi măritată mai înainte cu un cavaler roman, apoi pe Statilia Messalina, strănepoata lui Taurus care a fost de două ori consul şi a primit triumful. Pentru a putea s-o ia de nevastă pe aceasta din urmă l-a ucis pe soţul ei, consulul Atticus Vestinus, în timpul exercitării demnităţii. S-a plictisit repede de Octavia şi la reproşurile prietenilor răspundea că ea „trebuie să se mulţumească doar cu însemnele căsătoriei". 2. A încercat zadarnic de multe ori să o stranguleze şi, nereuşind, a repudiat-o sub pretextul sterilităţii; cum însă poporul reproba divorţul şi îi adresa invective, a exilat-o şi apoi a ucis-o sub acuzaţia de adulter: acuzaţia era atît de nerușinată şi atît de calomnioasă, încît toţi martorii au refuzat să depună mărturie: Nero a trebuit să provoace denunţul pedagogului său Anicetus, care s-a acuzat în mod fals că, prin înşelătorie, reuşise să aibă relaţii cu ea. 3. Unsprezece zile după divorţul de Octavia s-a căsătorit cu Poppaea, pe care a iubit-o extraordinar de mult. Cu toate acestea şi pe ea a omorît-o cu o lovitură de picior, deoarece, fiind însărcinată şi bolnavă, l-a copleşit cu reproşuri cînd a venit într-o seară tîrziu de la o cursă de care. A avut cu ea o fiică, Claudia Augusta, care a murit de copil.

4. Crimele lui n-au cruţat nici o categorie de rude. Pe Antonia, fiica lui Claudius, pentru că refuzase, după moartea Poppaei, să se căsătorească cu el, a ucis-o sub pretextul că pregătea o revoluţie; s-a purtat la fel cu ceilalţi, indiferent de gradul de rudenie; între aceştia a fost şi tînărul Aulus Plautius, pe care, înainte de a-l omorî, l-a violat; a spus după aceea: „să

vină acum mama mea şi să-mi îmbrăţişeze succesorul!" – subînţelegînd prin aceasta că Aulus Plautius fusese iubit de Agrippina şi împins de ea să spere în dobîndirea imperiului. 5. Cînd i s-a transmis că fiul său vitreg Rufinus Crispinus, copilul Poppaei, aflat la o vîrstă mică, în timpul jocurilor era comandant militar şi împărat, le-a poruncit sclavilor acestuia să-l înece în mare în timp ce pescuia. Pe Tuscus, fiul doicei sale, l-a exilat, deoarece, fiind guvernator al Egiptului, s-a spălat în băile pregătite pentru vizita sa imperială. L-a împins la sinucidere pe Seneca, preceptorul său, deşi adesea a jurat solemn, cînd acesta insista să-l elibereze din funcţii oferindu-i şi bunurile sale, că bănuielile lui sînt nejustificate şi că mai degrabă ar muri decît să-i facă vreun rău. Lui Burrhus, prefectul pretoriului, i-a promis un medicament pentru gît şi i-a trimis otravă. În ce-i priveşte pe liberţii săi bătrîni şi bogaţi, care pregătiseră odinioară adoptarea lui de către Claudius şi ascensiunea la imperiu, i-a ucis otrăvindu-le hrana sau băutura.

36. S-a comportat cu aceeaşi cruzime în afara casei sale şi faţă de străini. O cometă, astru care în popor are reputaţia că anunţă distrugerea persoanelor cu puteri excesive, a apărut mai multe nopţi la rînd. Nero, înspăimîntat de această ameninţare, a aflat de la astrologul Babillus că regii obişnuiesc în asemenea situaţii să abată de la sine ameninţarea sacrificînd o persoană ilustră; atunci Nero a hotărît uciderea tuturor cetăţenilor nobili; ceea ce l-a întărit în hotărîrea lui şi i-a dat o aparenţă de legitimitate, a fost descoperirea a două conjuraţii, prima, cea mai importantă, a lui Piso, la Roma, a doua, a lui Vinicius la Beneventum. 2. Conjuraţii s-au apărat în proces legaţi cu trei rînduri de lanţuri; unii şi-au mărturisit de la sine intenţia, alţii şi-au făcut un merit, declarînd că „nu-i puteau da un mai mare ajutor lui Nero decît ucigîndu-l, deoarece se pîngărise în toate felurile". Copiii condamnaţilor au fost izgoniţi din Roma şi ucişi prin foame sau otravă; este un lucru stabilit că unii dintre ei,

împreună cu pedagogii şi sclavii care purtau cutiile lor cu cărţi, au fost ucişi în timpul unui prînz în comun şi că altora li s-a interzis să-şi procure hrana zilnică.

37. De aici înainte, fără să mai aibă nici o măsură, a ucis din capriciu orice persoană sub orice pretext. Ca să nu mă refer la prea mulţi, voi aminti că lui Salvidienus Orfitus i s-a reproşat că închiriase ca birouri pentru reprezentanţii cetăţilor trei încăperi făcînd parte din casa sa învecinată forului; lui Cassius Longinus, jurisconsult orb, că păstrase pe un vechi tablou de familie portretul lui C. Cassius, unul din asasinii lui Iulius Caesar, lui Paetus Thrasea că avea o figură tristă ca a unui pedagog. Nu le-a acordat un răstimp mai mare de cîteva ore pentru a muri; şi, pentru a preveni orice întîrziere, a trimis medici care să-i „îngrijească" în cazul că au ezitări: aşa numea el deschiderea venelor pentru a provoca moartea. Circulă zvonul că a vrut să-i ofere unui mîncău de neam egiptean, obişnuit să mănînce carne crudă şi tot ce i se dădea, oameni vii să-i sfîşie şi să-i mănînce. 3. Umflat de îngîmfare de asemenea succese a afirmat că „nici un principe n-a ştiut tot ce îi este permis"; adesea a declarat prin aluzii nevoalate că nu-i va cruţa pe ceilalţi senatori şi că într-o zi va suprima acest ordin din stat şi că va încredinţa provinciile şi armatele cavalerilor romani şi liberţilor. În mod cert, venind la senat sau plecînd, nu îmbrăţişa pe nimeni şi nici nu saluta pe nimeni; la inaugurarea lucrărilor la istmul de Corint a urat în faţa unei mari mulţimi că „dorea reuşita întreprinderii pentru sine şi pentru poporul roman", fără să menţioneze senatul.

38. N-a cruţat nici poporul, nici zidurile patriei. Cînd cineva a spus în cursul unei conversaţii versul grecesc:

„După moartea mea să piară pămîntul în flăcări", „ba chiar", a adăugat el, „în timpul vieţii mele", şi şi-a realizat deplin dorinţa. Într-adevăr, sub pretextul că era ofensat de urîţenia vechilor edificii, de îngustimea şi întortocherea străzilor, a incendiat Roma; s-a ascuns atît de puţin, încît majoritatea

consularilor, surprinzînd pe proprietăţile lor oameni de casă de ai lui cu cîlţi şi torţe, n-au avut curajul să se atingă de ei; unele depozite de grîne din apropierea Casei de aur, al căror teren îl dorea, au fost distruse cu ajutorul unor maşini de război şi apoi incendiate, deoarece erau construite din ziduri de piatră. 2. Incendiul nenorocit a durat şase zile şi nopţi obligînd plebea să caute adăpost în monumentele publice şi în morminte. Atunci, pe lîngă numărul imens de blocuri au ars şi casele generalilor de altădată încă împodobite cu prăzile luate de la duşmani, templele zeilor închinate şi dedicate de regi şi apoi cele de pe urma războaielor punice şi galice, în fine, toate monumentele demne de văzut şi memorabile rămase din vechime. Nero a privit incendiul din turnul lui Maecenas, bucurîndu-se, cum spunea, de „frumuseţea flăcărilor" şi a cîntat *Cucerirea Troiei* îmbrăcat în ţinută scenică. 3. Şi, pentru a nu scăpa nici această ocazie de pradă, a promis că va ridica în mod gratuit cadavrele şi dărîmăturile şi n-a permis nimănui să se apropie de resturile bunurilor sale; nu s-a mulţumit să accepte contribuţii pecuniare, ci aproape că a adus în stare de ruină provinciile şi particularii. **39.** La atîtea fapte ruşinoase ale principelui s-au adăugat şi unele datorate întîmplării: o ciumă care într-o singură toamnă a făcut să fie înscrise în registrele zeiţei Libitina treizeci de mii de funeralii; un dezastru în Britannia, cînd inamicul a prădat două oraşe importante şi a ucis un mare număr de cetăţeni romani şi de aliaţi; o înfrîngere ruşinoasă în Orient, unde legiunile din Armenia au fost trimise sub jug, şi Siria a fost cu greu păstrată pentru imperiu. Este absolut uimitor şi demn de notat cît de uşor suporta Nero satirele şi injuriile la adresa sa şi cît de indulgent era faţă de cei care îl sfîşiau în vorbe şi în versuri. 2. Au fost afişate şi răspîndite multe epigrame în greceşte şi latineşte, ca de pildă acestea:

Nero, Oreste, Alcmeon: ucigaşii de mamă.

Un nou avertisment: Nero şi-a ucis propria mamă.

Cine poate nega că Nero e din neamul lui Aeneas?
El şi-a purtat mama în mormînt, Aeneas şi-a purtat tatăl în spate

Cînd omul nostru şi-a încordat lira, cînd partul şi-a încordat arcul,
primul va fi pean, al doilea – aruncător de săgeţi.

Roma va deveni casa lui: cetăţeni, emigraţi la Veii,
dacă nu cumva casa asta nu va ocupa şi Veii.

Nu i-a căutat însă pe autorii de epigrame şi a interzis să fie prea grav pedepsiţi cei care au fost denunţaţi senatului. 3. Într-o zi, pe cînd trecea pe drum, Isidor Cinicul l-a dojenit în public cu voce tare că „a cîntat bine nenorocirile lui Nauplius, dar şi-a administrat prost propriile bunuri". Datus, un actor de atellane, pe cînd recita un pasaj liric, la versul

fii sănătos tată, fii sănătoasă mamă,

a făcut gestul de a bea şi de a înota, aluzie la Claudius şi Agrippina, iar la versul final:

Infernul să vă tragă de picioare

a indicat cu un gest senatul. Nero s-a mulţumit să-i izgonească din Roma şi Italia pe filozof şi pe actor, fie pentru că nu-i păsa de dezonoare, fie că, arătîndu-şi resentimentele, nu voia să irite mai mult spiritele.

40. Pămîntul a suportat un asemenea principe ceva mai puţin de paisprezece ani; l-a răsturnat în cele din urmă: începutul l-au făcut galii sub conducerea lui Iulius Vindex care atunci guverna această provincie în calitate de propretor.

2. Astrologii îi preziseseră altădată lui Nero că va veni ziua în care va pierde puterea; de atunci datează acea replică celebră a lui: „arta ne va hrăni", spre a scuza pasiunea pentru arta

citarezilor, agreabilă principelui, necesară particularului. Totuşi, unii i-au promis stăpînirea Orientului după răsturnare, unii chiar au nominalizat regatul Ierusalimului, iar mai mulţi că-şi va regăsi vechea putere. Cum înclina spre această speranţă, atunci cînd Britannia şi Armenia au fost pierdute şi recuperate după aceea, a crezut că a pus capăt nenorocirilor destinului. 3. Apoi, cînd l-a consultat pe Apollo la Delphi şi a primit avertismentul să se ferească de al şaptezeci şi treilea an, fără să se gîndească vreo clipă la vîrsta lui Galba, a crezut că va trăi pînă la această vîrstă; avea atîta încredere că va ajunge la bătrîneţe şi că are un noroc permanent şi singular, încît, atunci cînd a pierdut într-un naufragiu lucruri foarte preţioase, n-a ezitat să spună în mijlocul prietenilor că „peştii i le vor aduce înapoi".

4. A aflat de rebeliunea Galliilor la Neapolis în aceeaşi zi în care îşi omorîse mama, dar a primit vestea cu indiferenţă şi linişte, încît a dat impresia că se bucură, ca şi cum i s-a oferit ocazia să spolieze prin dreptul războiului cele mai bogate provincii; s-a dus imediat în gimnaziu şi a privit pasionat întrecerile atleţilor. În timpul cinei, deranjat de o scrisoare alarmantă, şi-a rezumat furia la a profera ameninţări la adresa rebelilor. Timp de opt zile n-a răspuns nici unei scrisori, n-a dat nici un ordin, n-a consemnat nimic, lăsînd întreaga afacere să cadă în uitare. **41.** În cele din urmă proclamaţiile numeroase insultătoare ale lui Vindex l-au impresionat şi a trimis senatului o scrisoare în care îl îndemna să-l răzbune pe el şi statul roman; şi-a scuzat absenţa pretextînd o durere de gît. Nimic însă nu l-a jignit mai tare decît faptul că a fost declarat citared prost şi că a fost numit Ahenobarbus în loc de Nero; în ce priveşte numele de familie, a spus că, deoarece i se reproşează, îl va relua abandonîndu-l pe cel al tatălui său adoptiv; în ce priveşte celelalte insulte, le va respinge ca false cu un singur argument: şi anume faptul că i se reproşează ignoranţa într-o artă pe care a cultivat-o cu atîta trudă şi a dus-o la perfecţiune; întreba pe fiecare în parte „dacă ştie

vreun artist mai desăvîrşit decît el". 2. Dar, cum veştile se succedau cu rapiditate, a revenit împanicat la Roma; a fost încurajat pe drum de o prevestire măruntă: remarcînd o sculptură pe un monument în care un cavaler roman trăgea de păr un gal prăbuşit, a sărit în sus de bucurie şi a adus mulţumiri cerului. Dar nici în această situaţie nu s-a adresat senatului şi poporului, ci a chemat la el doar pe unii din cetăţenii fruntaşi, s-a sfătuit puţin cu ei şi a petrecut restul zilei arătîndu-le orgi hidraulice de un model absolut nou; le-a arătat pe fiecare în parte, discutînd despre mecanismele şi dificultăţile lor, şi a afirmat că „în curînd le va prezenta pe fiecare în teatru, dacă Vindex îi va permite".

42. Însă, cînd a aflat că Galba şi Hispaniile se răsculaseră la rîndul lor, a leşinat, a rămas lungă vreme fără voce, a zăcut ca un mort şi, cînd şi-a revenit, şi-a rupt hainele, şi-a lovit capul şi a spus că s-a terminat cu el; cum doica lui a încercat să-l consoleze amintindu-i că şi altor principi li se întîmplaseră lucruri similare, a răspuns că el, în comparaţie cu ceilalţi, suportă o soartă nemaiauzită şi necunoscută, ca unul care scapă puterea supremă în timpul vieţii. 2. Dar n-a renunţat deloc şi nici n-a diminuat luxul şi lenea sa obişnuite, ba chiar, cum i s-au anunţat unele succese din provincii, în timpul unui banchet somptuos a cîntat pe o arie veselă şi chiar acompaniind cu gesturi potrivite versuri comice îndreptate împotriva conducătorilor revoltei, versuri care s-au răspîndit în public; apoi, dus pe ascuns la teatru, i-a trimis vorbă unui actor de succes că „abuzează de treburile lui de împărat".

43. Se zice că imediat la începutul revoltei, Nero a pus la cale multe proiecte crude, însă potrivite caracterului său: să trimită succesori şi asasini conducătorilor de armate şi de provincii, căci îi considera pe toţi conspirînd într-un singur gînd împotriva lui; să-i omoare pe toţi exilaţii oriunde ar fi ei, pe toţi galii cîţi se aflau la Roma, pentru a-i împiedica să se asocieze revoltei celorlalţi, ca fiind complicii şi partizanii conaţionalilor

lor; să permită armatelor să prade Galliile; să ucidă întreg senatul prin otrăvire în timpul unui banchet; să incendieze Roma şi să dea drumul fiarelor sălbatice împotriva poporului, ca să nu se poată apăra. 2. A abandonat aceste proiecte nu atît din remuşcare, cît din incapacitatea de a le realiza; socotind necesară o expediţie militară le-a retras consulilor funcţia înainte de termen şi a preluat el singur demnitatea sub pretextul că, urmare a destinului, Galliile nu pot fi înfrînte decît de un consul. Preluînd fasciile în timp ce ieşea din sală după un banchet sprijindu-se pe umerii prietenilor, a afirmat că, de îndată ce va atinge pămîntul provinciei, se va prezenta neînarmat în faţa armatelor şi nu va face altceva decît să plîngă; atunci rebelii se vor căi şi a doua zi el, Nero, va cînta bucuros între bucuroşi imnul victoriei pe care trebuie să-l compună chiar acum.

44. Prima grijă a lui Nero în pregătirea expediţiei a fost să aleagă vehiculele cu care să transporte orgile de teatru, să tundă ca pe nişte bărbaţi şi să înarmeze ca pe amazoane cu securi şi scuturi concubinele pe care voia să le ia cu sine. Apoi a convocat triburile urbane pentru a presta jurămîntul militar, dar, cum apelul a rămas fără ecou, a cerut stăpînilor un anumit număr de sclavi, din care n-a ales decît pe cei care îi conveneau, inclusiv intendenţi şi secretari. 2. Le-a poruncit tuturor ordinelor să-i verse drept contribuţie de război parte din capitalul lor şi, pe deasupra, chiriaşilor din casele particulare şi din blocuri să verse imediat fiscului chiria pe un an; a pretins cu mare aroganţă şi asprime monede noi de argint purificat prin foc şi de aur foarte curat, astfel încît majoritatea au refuzat pe faţă orice contribuţie, cerînd unanim să fie mai degrabă luate recompensele acordate delatorilor. **45.** Ura pe care şi-a atras-o speculînd chiar şi preţul grîului a fost amplificată de vestea sosirii întîmplătoare în plină foamete a unei corăbii din Alexandria care aducea nisip pentru luptătorii de la curte.

2. De aceea ura tuturor împotriva lui a izbucnit pe faţă şi nu a mai fost menajat în nici un fel. Pe părul de pe capul statuii sale a fost atîmată o tablă cu inscripţia în limba greacă: „acum începe lupta adevărată, dă-te la o parte". Pe altă statuie a fost atîmat de gît: „Eu ce-aş fi putut face mai mult? Tu însă ai meritat sacul". S-a scris pe coloane: „cîntecele lui i-au trezit şi pe gali". În timpul nopţilor se auzeau indivizi care simulau dispute cu sclavi şi cereau insistent „un răzbunător" *(Vindex)*.

46. În plus era înspăimîntat şi de avertismente foarte clare apărute în vis, ale augurilor şi ale presagiilor vechi şi noi. Niciodată mai înainte nu avusese vise, pînă la uciderea mamei; de atunci a văzut în somn că i se smulgea cîrma unei corăbii pe care o comanda, că soţia sa Octavia îl trage spre tenebre îngrozitoare; cînd că este acoperit de o mulţie de furnici cu aripi, cînd că statuile popoarelor inaugurate la teatrul lui Pompeius îl înconjoară şi îi opresc calea; calul său asturian, la care ţinea foarte mult, îi apărea metamorfozat, cu excepţia capului, în maimuţă şi necheza răsunător. 2. Uşile mauzoleului s-au deschis de la sine şi s-a auzit o voce chemîndu-l pe numele lui. În ziua kalendelor lui ianuarie zei Lari împodobiţi cu flori s-au prăbuşit în timpul pregătirilor pentru un sacrificiu; în timp ce lua auspiciile, Sporus i-a oferit un inel pe care era gravat raptul Proserpinei; în momentul rugăciunilor pentru împărat, în prezenţa unui numeros public cu oameni din toate ordinele, abia au putut fi găsite cheile Capitoliului. Cînd a fost citit în senat pasajul din discursul împotriva lui Vindex în care declara că toţi criminalii vor fi pedepsiţi şi că în curînd vor avea sfîrşitul pe care-l merită, toţi senatorii au strigat într-o voce: „Augustus, tu vei face". S-a observat chiar că, la ultima lui apariţie în public, a jucat în piesa *Oedip în exil* şi că a încheiat cu următorul vers:

Nevasta, mama, tatăl, toţi îmi cer să mor.

47. Între timp, pe cînd se afla la masă, i-a fost adusă o scrisoare în care îi era anunţat că şi celelalte armate îl părăsiseră;

a rupt-o în bucăţi, a răsturnat masa, a zdrobit de pămînt două cupe cu scene din poemele homerice la care ţinea în mod deosebit şi, luînd de la Lucusta otrava pe care o ţinea într-o casetă de aur, a trecut în grădinile lui Servilius; de acolo i-a trimis pe cei mai fideli liberţi la Ostia, pentru a pregăti o flotă; apoi i-a întrebat pe tribunii şi centurionii cohortelor pretoriene dacă îl întovărăşesc în fuga lui; 2. dar unii tergiversau răspunsul, iar alţii îl refuzau pe faţă, ba chiar unul din ei a strigat:

Este oare o asemenea nenorocire să mori?

(Vergilius, *Eneida,* 12, 646)

Atunci a făurit diferite planuri: s-a gîndit să se ducă în genunchi la parţi sau la Galba, să se prezinte în public îmbrăcat în negru, pentru a implora de la rostre, cît mai patetic, iertare pentru faptele trecute şi, dacă nu reuşea să înduplece sufletele, să ceară să i se acorde prefectura Egiptului. S-a găsit mai tîrziu în arhiva sa o cuvîntare pregătită în acest scop; se crede că a abandonat intenţia de teamă să nu fie sfîşiat mai înainte de a ajunge în for.

3. A amînat astfel planul pentru a doua zi; trezindu-se la mijlocul nopţii, cînd a înţeles că trupa de gardă se retrăsese, a sărit din pat şi a trimis să fie chemaţi prietenii săi şi, deoarece nu i-a venit nici un răspuns, s-a dus personal să le ceară fiecăruia ospitalitate. Cum însă uşile tuturor au rămas închise, cum nimeni nu i-a dat nici un răspuns, a revenit în dormitorul de unde fugiseră gărzile luînd cu ele cuverturile şi pînă şi cutia cu otrăvuri; imediat Nero a trimis să-i fie adus mirmilonul Spiculus sau orice om care să-l ucidă, dar, cum nu s-a găsit nimeni, a exclamat: „aşadar, n-am nici prieteni, nici duşmani?"; apoi a luat-o la goană, ca şi cum voia să se arunce în Tibru. **48.** S-a răzgîndit însă şi a dorit să-şi găsească ascunzătoare ca să-şi adune gîndurile; libertul Phaon i-a oferit vila sa din apropierea Romei, între Via Salaria şi Via Nomentana, cam la a patra piatră miliară; aşa cum era, în picioarele goale, îmbrăcat doar cu o tunică, şi-a pus o manta decolorată, şi-a acoperit capul, şi-a legat

o batistă pe figură, s-a urcat pe un cal şi a plecat însoţit doar de patru persoane, între care se afla şi Sporus. 2. Pe dată, înspăimîntat de un cutremur şi de un trăsnet care a căzut în faţa sa, a auzit din apropierea taberei militare strigătele soldaţilor care îl blestemau şi îi urau succes lui Galba; l-a auzit chiar pe un călător pe care l-a întîlnit spunînd: „iată oamenii care îl urmăresc pe Nero", iar pe altul întrebîndu-i: „ce mai e nou la Roma cu Nero?". Cînd calul s-a speriat de mirosul unui cadavru abandonat pe drum, Nero şi-a descoperit faţa şi a fost recunoscut de un pretorian eliberat care l-a salutat. 3. Cînd au ajuns la un drum lăturalnic, au abandonat caii şi au trecut cu greutate prin tufişuri şi mărăcini, pe o potecă acoperită cu păpuriş; Nero a ajuns cu dificultate la zidul din spate al casei, nu fără să-şi fi întins hainele sub picioare. Acolo, cum Phaon îl îndemna să se ascundă o clipă într-o carieră, a refuzat să se îngroape de viu sub pămînt şi, făcînd un scurt popas, pînă cînd s-a pregătit o intrare secretă în casă, a băut apă cu mîna dintr-o groapă din faţa lui, spunînd: „iată băutura lui Nero!" Apoi, cu mantaua sfîşiată de spini, şi-a croit drum printre mărăcini şi astfel a pătruns în patru labe printr-un culoar strîmt în camera cea mai apropiată unde s-a culcat pe un pat prost cu o saltea proastă, acoperit cu o manta veche drept cuvertură; chinuit de foame şi de sete, a refuzat pîinea grosolană care i-a fost oferită şi a băut ceva apă călduţă. **49.** Atunci, cum toţi insistau să se sustragă de îndată insultelor care-l ameninţau, a dat ordin să se sape o groapă de dimensiunea corpului său, să se aşeze bucăţi de marmură, dacă se găsesc, să fie aduse apă şi lemne, pentru a aduce ultimul omagiu cadavrului; în timpul pregătirilor plîngea şi repeta întruna: „ce artist piere!"

2. În timp ce întîrzia astfel, un curier i-a adus lui Phaon un bilet; Nero i-a smuls biletul şi a citit că senatul îl declara duşman al poporului roman şi că se cere pedepsirea lui conform obiceiului străbun; a întrebat care este obiceiul şi i s-a răspuns că i se iau condamnatului hainele, că îi este pus capul între braţele

unei furci şi că este bătut pînă moare. Înspăimîntat, a pus mîna pe două pumnale, pe care le luase cu sine, le-a încercat vîrful, le-a pus la loc, pretextînd că „încă nu venise ora fatală". 3. Cînd îl ruga pe Sporus să-şi înceapă lamentaţiile, cînd implora pe cîte cineva să-l ajute să se sinucidă; uneori îşi reproşa laşitatea în aceşti termeni: „trăiesc ca un nenorocit; este nedemn de Nero; absolut nedemn; trebuie sînge rece în astfel de momente; haide, trezeşte-te". Se apropiau călăreţi cărora li se poruncise să-l aducă viu. Cînd a simţit acest lucru, a spus tremurînd:

Tropot îmi sună-n auz, un tropot de repezi copite

(Homer, *Iliada,* 10, 535),

apoi şi-a înfipt pumnalul în gît cu ajutorul lui Epaphroditus, secretarul său. 4. Încă mai trăia cînd un călăreţ venit în goană i-a pus mantaua pe rană, ca şi cum i-ar fi venit în ajutor; Nero i-a spus „prea tîrziu, asta este într-adevăr credinţă". Cu aceste cuvinte a murit, iar ochii ieşiţi din orbite au căpătat o asemenea fixitate, încît inspirau oroare şi teamă celor care îi vedeau. Ultima dorinţă a fost să nu-i lase capul pradă cuiva, ci să fie ars în întregime prin orice mijloace. Icelus, libertul lui Galba, aruncat în lanţuri la începutul insurecţiei şi eliberat de curînd, a permis acest lucru.

50. Funeraliile lui Nero au costat două sute de mii de sesterţi; corpul i-a fost aşezat în cuverturi albe întreţesute cu aur, pe care le folosise în ziua kalendelor lui ianuarie. Resturile au fost puse în mormîntul Domiţiilor de doicile Egloge şi Alexandra, ajutate de Acte, concubina lui; mormîntul se vede de pe Cîmpul lui Marte, pe colina Grădinilor. În acest mormînt a existat un sarcofag de porfir, avînd deasupra un altar din marmură de Luna, înconjurat de o balustradă din piatră de Thasos.

51. A avut o statură aproape normală, corpul i-a fost acoperit de pete şi rău mirositor; părul aducea spre blond; chipul era mai degrabă frumos decît distins, ochii verzui şi miopi, gîtul gros, burta proeminentă, picioarele subţiri, sănătatea robustă; într-ade-

văr, în ciuda desfrîului de timp de patrusprezece ani, n-a fost decît de trei ori bolnav şi nu atît de mult încît să trebuiască să renunţe la vin şi la celelalte obiceiuri ale sale; în ce priveşte ţinuta, era atît de neglijent, lipsit de ruşine, încît în timpul călătoriei în Ahaia îşi lăsa părul, întotdeauna aranjat în etaje, să cadă pe spate; adesea a apărut în public în haină de cameră, cu o batistă legată în jurul gîtului, fără centură şi în picioarele goale.

52. A luat contact încă din copilărie cu aproape toate studiile liberale; mama sa însă l-a îndepărtat de la filozofie, afirmînd că este dăunătoare unui viitor împărat; Seneca l-a îndepărtat de studiul vechilor oratori, pentru a putea să-l menţină lungă vreme în admiraţia sa. Avea talent poetic şi a compus versuri cu plăcere şi fără mare efort, nu cum cred unii că ar fi publicat sub numele lui versurile altora. Mi-au căzut în mînă tăbliţe şi note cu versuri de ale lui scrise de mînă, din care se vede uşor că n-au fost aşternute sub dictare, ci de o persoană care meditează şi cugetă, atît de multe ştersături şi adăugiri se află pe ele. A avut şi o pasiune nu de neglijat pentru pictură şi sculptură.

53. Cel mai mult se bucura de dobîndirea popularităţii şi rivaliza cu toţi cei care aveau parte de favoarea mulţimii. S-a răspîndit zvonul că, după succesele scenice, în următorul lustru avea de gînd să coboare la Olympia în arenă împreună cu atleţii; în fapt, se exersa cu regularitate la lupte şi în toată Grecia a asistat la concursurile luptătorilor aşezat pe pămînt asemenea arbitrilor şi, dacă luptătorii se depărtau prea mult, îi aducea înapoi trăgîndu-i cu mîna lui în mijlocul arenei. Văzînd că este comparat pentru cîntec cu Apollo, pentru condusul carelor cu Soarele, a hotărît să imite şi faptele lui Hercules; se zice că a fost pregătit un leu pe care să-l sfărîme fie cu ghioaga, fie cu braţele în arena amfiteatrului în pielea goală, sub privirile poporului.
54. Spre sfîrşitul vieţii a făcut promisiuni solemne ca, dacă nimic nu se va schimba în destinul său, să ia parte la jocurile, care vor fi organizate în cinstea victoriei sale, chiar şi în calitate de

cîntăreț la orgile hidraulice, de flautist, de cîntăreț din cimpoi, iar în ultima zi, ca histrion dansînd rolul lui Turnus din *Eneida* lui Vergilius. Sînt unii care susțin că histrionul Paris a fost ucis, deoarece Nero îl considera un rival periculos. **55.** Avea o dorință aprigă, dar irațională de a-și perpetua faima. De aceea a abolit vechea denumire a multor lucruri și a dat altele noi după numele său, de pildă a numit luna aprilie Neroneia; hotărîse să numească Roma Neropolis.

56. Disprețuia orice fel de religie, cu excepția celei a Zeiței Siriene; dar și pe aceasta a respins-o și a urinat pe ea atunci cînd a fost cuprins de altă superstiție, singura care l-a stăpînit cu tărie: un om din popor pe care nu-l cunoștea i-a dat statueta unei fete care să-l apere de conjurații; or, imediat după aceea, a fost descoperită o conjurație; a adorat statueta ca pe o divinitate atotputernică și i-a oferit în fiecare zi cîte trei sacrificii și a vrut să se răspîndească ideea că îi dezvăluie viitorul. Cîteva luni înainte de moarte a consultat măruntaiele victimelor, dar niciodată n-a obținut prevestiri favorabile.

57. A murit în al treizeci și doilea an de viață, în aceeași zi în care o ucisese odinioară pe Octavia, iar bucuria declanșată de vestea morții a fost atît de mare, încît plebea a alergat prin Roma cu bonete frigiene pe cap. Cu toate acestea n-au lipsit oameni care timp de mulți ani au împodobit mormîntul cu flori primăvara și vara și care au pus la rostre imaginea lui în togă pretextă și au afișat edictele lui prin care, ca și cum ar fi fost în viață, anunța că va reveni curînd spre pieirea dușmanilor săi. 2. Ba chiar Vologaesus, regele parților, a trimis soli senatului care să ceară reînnoirea tratatului de alianță și cultivarea memoriei lui Nero. În sfîrșit, douăzeci de ani după moartea lui, în timpul adolescenței mele, a apărut un personaj de condiție incertă care s-a declarat a fi Nero; numele acesta se bucura de o asemenea favoare la parți, încît l-au susținut cu putere și cu greu au acceptat să ni-l predea.

CARTEA A ŞAPTEA

GALBA, OTHO, VITELLIUS

GALBA

1. Familia lui Caesar s-a stins cu Nero: nenumărate prevestiri au anunţat faptul, dar două dintre ele au fost extrem de clare. Odinioară, cînd Livia, imediat după căsătoria ei cu Augustus, a venit să-şi vadă proprietatea de la Veii, un vultur în zbor a lăsat să-i cadă în braţe o găină albă cu o ramură de laur în cioc; Livia a hrănit pasărea şi a plantat ramura; or, găina a avut atîţia pui, încît şi astăzi casa se numeşte „La găini", iar ramura a dat naştere unei păduri atît de întinse, încît Caesarii, înainte de a-şi celebra triumfurile, culegeau de acolo laurii lor; de asemenea s-a format tradiţia ca imediat după triumf Caesarii să planteze alţi lauri în acest loc. S-a observat că aproximativ în perioada în care mureau, arborele plantat de fiecare pierea. Aşadar, în anul în care a murit Nero, s-a observat că toată pădurea s-a uscat şi că toate găinile au pierit. Pe de altă parte, puţin timp mai tîrziu un trăsnet a căzut pe templul zeilor, capetele Caesarilor s-au prăbuşit în acelaşi timp, iar lui Augustus i-a fost smuls sceptrul din mînă.

2. Galba, succesorul lui Nero, nu era în nici un fel înrudit cu familia Caesarilor, dar fără îndoială era de cea mai înaltă noblеţe, dintr-o familie veche şi ilustră: pe toate inscripţiile de pe statuile sale el se desemna drept strănepotul lui Quintus Catulus Capitolinus şi, cînd a devenit împărat, a aşezat în atrium un arbore genealogic în care arăta că pe linie paternă se trage din Iupiter, iar pe linie maternă din Pasiphae, soţia regelui Minos.

3. Ar fi prea lung să enumăr noblеţea întreagă şi titlurile de glorie ale neamului, aşa că mă voi rezuma numai la cele ale propriei familii. Nu se ştie cine a fost primul din familia Sulpiciilor

care a avut *cognomen*-ul de Galba, de ce şi de unde provine el. Unii cred că, deoarece un oraş în Hispania era zadarnic asediat de lungă vreme, l-a incendiat la sfîrşit cu torţe impregnate cu galbaum; după alţii, deoarece în timpul unei boli îndelungate a recurs cu regularitate la *galbeum*, adică la pansamente înfăşurate în lînă; unii socotesc că, fiind foarte gras, l-au numit *galba*, adică gras în limba galică; sau, dimpotrivă, deoarece era foarte slab, era comparat cu insectele care se nasc în stejari şi care sînt numite *galbae*. 2. Familia a fost ilustrată de Servius Galba, consular şi cel mai mare orator al timpului său, despre care se spune că a provocat revolta lui Viriatinus, cînd a obţinut Hispania după ce a fost pretor, deoarece a ucis prin înşelătorie treizeci de mii de lusitani. Nepotul său, în urma eşecului la consulat, i-a devenit ostil lui Iulius Caesar, al cărui legat fusese în Gallia, şi a conspirat cu Cassius şi Brutus, din care motiv a fost condamnat în virtutea legii Pedia. 3. Din acesta se trag bunicul şi tatăl împăratului Galba: bunicul său, mai celebru prin erudiţia sa decît prin magistraturi – n-a depăşit rangul de pretor – a publicat o istorie foarte amplă şi merituoasă; tatăl, după ce a dobîndit consulatul, deşi avea un corp de mici dimensiuni şi era chiar cocoşat, cu un talent mediocru de orator, a avut o activitate importantă ca avocat. 4. S-a căsătorit cu Mummia Achaica, nepoata lui Catulus şi strănepoata lui L. Mummius, cel care a distrus Corinthul; apoi cu Livia Ocellina, o femeie bogată şi frumoasă, despre care se zice că i-a făcut ea însăşi avansuri datorită nobleţii sale şi l-a dorit mai mult, după ce el s-a dezbrăcat în faţa ei pe ascuns pentru a-şi arăta defectele corpului, ca să nu pară că abuzează de ignoranţa ei. A avut cu Achaica doi fii, pe Gaius şi pe Servius; cel mai mare, Gaius, a părăsit Roma după ce şi-a distrus averea şi, deoarece Tiberius i-a interzis să participe la tragerea la sorţi a provinciilor cînd îi venise rîndul, s-a sinucis.

4. Servius Galba împăratul s-a născut în timpul consulatului lui M. Valerius Messala şi al lui Cn. Lentulus, în a noua zi înainte de kalendele lui ianuarie într-o vilă aşezată pe o colină în

apropiere de Terracina, la stînga cînd se merge spre Fundi; adoptat de mama sa vitregă Livia, a primit numele ei şi *cognomen*-ul de Ocellaris şi şi-a schimbat *praenomen*-ul: pînă la momentul ascensiunii sale la imperiu s-a numit Lucius în loc de Servius. Este un fapt sigur că Augustus, în timpul copilăriei lui Galba, cînd acesta venise cu alţi copii să-l salute, apucîndu-i obrazul, i-a zis: „şi tu, copile, vei gusta din puterea noastră". Şi Tiberius a declarat, cînd a înţeles că Galba va fi împărat, dar numai la bătrîneţe: „să trăiască, deoarece aceasta nu ne atinge". 2. Într-o zi, cînd bunicul său făcea un sacrificiu propiatoriu împotriva fulgerului, un vultur i-a smuls din mînă măruntaiele victimei şi le-a dus într-un stejar plin de ghindă; i s-a prezis în urma acestui fapt că familia lui va ajunge la imperiu, dar tîrziu; iar acela, rîzînd, a replicat: „desigur, cînd o făta catîrca". Or, mai tîrziu, cînd Galba s-a angajat în revoluţie, nimic nu i-a dat mai mult curaj decît faptul că a văzut o catîrcă fătînd; ceilalţi s-au îngrozit ca de o prevestire oribilă, el singur a primit-o ca fiind favorabilă, aducîndu-şi aminte de sacrificiul şi de vorba bunicului său.

3. Cînd a îmbrăcat toga virilă a visat că zeiţa Fortuna îi spune că stă obosită în faţa uşii sale şi că, dacă nu o primeşte repede, va fi prada primului care îi iese în cale. Cînd s-a trezit, deschizînd atriumul a găsit pe prag o statuie de bronz mai mare de un cot reprezentînd această zeiţă; a transportat-o în braţele sale la Tusculum, unde obişnuia să-şi petreacă vara, i-a rezervat o parte a casei şi de atunci în fiecare lună îi înalţa rugăciuni şi îi consacra în fiecare an o veghe pioasă.

4. Deşi nu era încă la o vîrstă aşezată, a menţinut vechiul obicei al cetăţii, căzut în desuetudine şi menţinut numai în casa sa, de a-i aduna pe liberţi şi pe scalvi de două ori pe zi, pentru a-l saluta dimineaţa şi pentru a-i ura noapte bună seara. **5.** Între studiile liberale a cultivat şi dreptul. S-a preocupat şi de căsătorie; dar, după ce i-a pierdut pe soţia sa Lepida şi pe cei doi copii, a rămas celibatar şi n-a putut fi schimbat din această hotărîre de nici o ofertă, nici măcar de Agrippina care, devenită

văduvă prin moartea soţului ei Domitius, i-a făcut atîtea avansuri lui Galba, care încă nu era văduv, încît mama Lepidei a copleşit-o cu reproşuri într-o reuniune de matroane şi a şi lovit-o.

2. A venerat-o în special pe Livia Augusta, a cărei favoare i-a adus mari servicii şi al cărei testament a fost pe punctul să-l îmbogăţească după moartea ei: i-a atribuit cel mai important legat testamentar în valoare de cincizeci de milioane de sesterţi, dar cum cifra nu a fost scrisă şi în litere, ci doar în cifre, Tiberius a redus-o la cinci sute de mii de sesterţi; dar nu i-a căpătat nici măcar pe aceştia.

6. Şi-a început cariera înainte de a împlini vîrsta legală; în calitate de pretor la jocurile în cinstea Florei, a prezentat un spectacol nou – elefanţi dansînd pe funie; apoi, a guvernat timp de aproape un an provincia Aquitania; a exercitat consulatul timp de şase luni, magistratură în care i-a succedat lui Domitius, tatăl lui Nero, şi l-a avut ca succesor pe Salvius Otho, tatăl împăratului Otho care i-a urmat, ceea ce pare a fi o prevestire a destinului său, deoarece principatul său a fost intermediar între fiii celor doi.

2. Desemnat de Caligula să-l înlocuiască pe Gaetulicus, a doua zi după ce a ajuns la legiuni i-a oprit pe soldaţi să aplaude în timpul unui spectacol solemn care din întîmplare avea loc în acea zi, transmiţîndu-le ordinul scris să-şi ţină mîinile sub mantale; pe dată s-a repetat în toată tabăra:

„Soldaţi, învăţaţi meseria de soldaţi: a venit Galba, nu Gaetulicus". Cu aceeaşi severitate a interzis cererile de permisie. I-a întărit pe veterani şi pe recruţii noi prin exerciţii permanente, i-a respins repede pe barbarii care invadaseră Gallia şi s-a prezentat astfel pe sine şi armata în faţa lui Caligula, încît, dintre toate trupele sosite din toate provinciile, nimeni n-a primit felicitări şi recompense mai mari; el însuşi s-a ilustrat dirijînd o manevră militară cu scutul în mînă şi chiar alergînd pe o distanţă de douăzeci de mii de paşi pe lîngă vehiculul împăratului.

7. La moartea lui Caligula mulţi l-au îndemnat să profite de ocazie, dar el a preferat liniştea. Prin această atitudine şi-a

cîştigat recunoştinţa lui Claudius care l-a primit în cercul prietenilor săi şi l-a preţuit atît de mult, încît a amînat expediţia în Britannia, deoarece Galba fusese cuprins de o indispoziţie bruscă, fără gravitate. A guvernat Africa în calitate de proconsul timp de doi ani: a fost ales fără să fie tras la sorţi pentru a pune ordine în această provincie tulburată de disensiuni şi de rebeliunile barbarilor; s-a achitat de misiune cu maximă severitate şi spirit de dreptate chiar şi în detalii. 2. A interzis să fie ajutat un soldat ajuns în penurie alimentară, deoarece vînduse cu o sută de dinari o măsură de grîu în timpul unei expediţii în care proviziile alimentare erau rare; soldatul a murit de foame. Iar, într-o zi, cînd judeca în legătură cu proprietatea asupra unei vite de povară, cum argumentele de o parte şi de alta erau slabe şi nu se putea determina adevărul, a hotărît ca animalul să fie dus cu capul acoperit la locul unde se adăpa, să fie descoperit acolo şi să aparţină persoanei spre care s-ar îndrepta de la sine după ce a băut.

8. Datorită acestor fapte din Africa şi de odinioară din Germania, a primit însemnele triumfale şi trei funcţii sacerdotale, căci a fost numit în colegiul de cvindecemviri, în confreria titienilor şi a preoţilor lui Augustus; de atunci şi pînă spre mijlocul principatului lui Nero a trăit în retragere majoritatea timpului şi, ori de cîte ori pleca, vehiculul său era urmat de un car în care se afla un milion de sesterţi de aur, pînă în ziua cînd, aflîndu-se în oraşul Fundi, i s-a oferit guvernarea Hispaniei Tarraconesis. 2. S-a întîmplat ca, îndată ce a ajuns în provincie, să ofere un sacrificiu într-o clădire publică; unul dintre servitorii tineri care ţinea cutia cu tămîie a albit brusc; n-au lipsit oameni care să declare că aceasta prevestea o schimbare de domnie, că unui tînăr îi va succeda un bătrîn, adică Galba lui Nero. Nu mult după aceea fulgerul a căzut într-un lac din Cantabria şi s-au găsit douăsprezece securi, însemnul incontestabil al puterii supreme.

9. A guvernat provincia timp de opt ani în mod variat şi inegal; mai întîi energic şi impetuos şi chiar nemăsurat în pedepsirea crimelor: astfel, i-a tăiat mîinile unui agent necinstit

de schimb de bani şi i le-a bătut în cuie pe masă; l-a pus pe cruce pe un tutore care şi-a omorît pupilul otrăvindu-l, deoarece îi revenea moştenirea acestuia; cum acesta invoca legile şi calitatea lui de cetăţean roman, ca şi cum i-ar fi acordat o consolare şi o uşurare a supliciului, a poruncit să-i fie schimbată crucea cu una mult mai înaltă decît celelalte şi vopsită în alb. Treptat s-a lăsat pradă lîncezelii şi lenei, pentru a nu-i oferi lui Nero nici un motiv de reproş; obişnuia să zică: „nimeni nu este obligat să dea seama de inactivitatea sa".

2. Ţinea o adunare la Carthagina Nouă cînd a aflat de rebeliunea Galliilor şi de faptul că legatul Aquitaniei îi cere ajutor; a sosit şi o scrisoare din partea lui Vindex prin care era îndemnat, să „se declare eliberatorul şi conducătorul neamului omenesc". Ezitarea sa a fost de scurtă durată şi a acceptat propunerea determinat atît de teamă, cît şi de speranţă; căci interceptase ordine ale lui Nero trimise în secret procuratorilor pentru a-l asasina; pe de altă parte, era încurajat nu numai de auspiciile şi prevestirile cele mai favorabile, ci şi de presagiul unei fecioare de condiţie onorabilă, cu atît mai mult cu cît preotul lui Iupiter din oraşul Cluniae, avertizat printr-un vis, retrăsese acelaşi oracol pronunţat de două sute de ani mai înainte de o fată cu darul profeţiei; or, acest oracol vestea că „într-o zi se va naşte un principe şi un stăpîn al lumii din Hispania".

10. Aşadar, ca şi cum ar fi procedat la o eliberare de sclavi, s-a urcat pe un tribunal, unde se puseseră în număr cît mai mare posibil portretele celor condamnaţi şi ucişi de Nero; avînd lîngă el un tînăr nobil, exilat în insulele Baleare şi chemat de acolo cu intenţie, a deplîns starea lucrurilor şi, salutat împărat, s-a declarat „legat al senatului şi al poporului roman". 2. Apoi, ordonînd o întrerupere a judecăţilor, a recrutat din plebea provinciei legiuni şi trupe auxiliare pentru a-şi întări armata formată dintr-o singură legiune, două aripi de cavalerie şi trei cohorte; pe de altă parte, a instituit asemenea unui senat un sfat al înţelepţilor şi al bătrînilor cu care discuta zilnic chestiunile importante. 3. A ales şi tineri din ordinul ecvestru care, fără să abandoneze inelul de

aur, trebuia sub titlul de reangajaţi să facă de gardă în jurul dormitorului său, ca nişte soldaţi. Ba chiar a răspîndit prin provincii edicte prin care le solicita tuturor să vină în sprijinul acţiunii, fiecare conform propriilor posibilităţi.

4. Cam în aceeaşi vreme s-a descoperit în timpul operaţiilor de întărire a oraşului, pe care îl alesese drept cartier general, un inel făcut în vechime, pe piatra căruia era gravată o Victorie cu un trofeu; scurtă vreme după aceea la Dertosa a sosit o corabie alexandrină plină de arme, fără pilot, marinar sau pasager; din acel moment nimeni nu s-a îndoit că războiul întreprins este drept, sfînt şi încurajat de zei. Pe neaşteptate însă, evenimente neprevăzute au pus totul în discuţie: una din aripile de cavalerie, cuprinsă de remuşcare că îşi încălcase jurămîntul, a vrut să abandoneze rebeliunea şi a fost cu greutate menţinută la datorie; nişte sclavi, pe care un libert al lui Nero îi dăduse în serviciul lui Galba după ce îi pregătise pentru crimă, erau pe punctul să-l ucidă cînd se ducea la băi pe o străduţă; n-au reuşit, deoarece se încurajau reciproc să nu piardă ocazia şi, la întrebarea lui despre ce ocazie e vorba, a aflat răspunsul în urma torturării lor. **11.** La atîtea pericole s-a adăugat moartea lui Vindex; a fost consternat de această veste şi, ca şi cum ar fi pierdut totul, n-a lipsit mult să se sinucidă. Dar, survenind veşti de la Roma prin care s-a aflat că Nero murise şi că toţi îi juraseră credinţă lui Galba, a abandonat titlul de „legat al poporului şi senatului roman", a preluat titlul de Caesar şi a pornit la drum îmbrăcat în manta militară, cu un pumnal atîrnat de gît pe pieptul său; n-a îmbrăcat toga decît după ce a jugulat diferite încercări de revoltă, cum a fost cea a lui Nymphidius Sabinus la Roma, cea a lui Fonteius Capito în Germania şi cea a lui Clodius Macer în Africa. **12.** L-a precedat reputaţia de cruzime şi avariţie, deoarece a lovit cu impozite grele cetăţile Hispaniilor şi Galliilor care s-au raliat mai lent rebeliunii; unora chiar le-a doborît zidurile şi a ucis ofiţerii şi procuratorii împreună cu nevestele şi copiii lor; cînd locuitorii provinciei Tarraconensis i-au oferit o coroană de aur de cincisprezece livre scoasă dintr-un vechi templu al lui

Iupiter, a topit-o şi a pretins cele trei uncii care lipseau la cîntar. 2. Reputaţia i-a fost confirmată şi sporită cînd a sosit la Roma. Căci, deoarece a vrut să-i constrîngă pe marinarii pe care Nero îi transformase în soldaţi de legiuni să-şi reia vechiul lor statut, la refuzul şi la insistenţele lor de a primi vulturul şi însemnele, nu numai că i-a dispersat cu cavaleria, dar i-a şi decimat. De asemenea a concediat cohorta germanică odinioară instituită de Caesari pentru paza lor, care dăduse multe dovezi de fidelitate, şi a trimis-o în patrie fără nici o recompensă, sub pretext că înclina spre Cn. Dolabella, ale cărui grădini se aflau în apropierea taberei lor. 3. Se repetau, în glumă, adevărate sau nu, o serie de fapte: se zicea că a gemut cînd i s-a servit un ospăţ prea somptuos; că atunci cînd administratorul său i-a prezentat situaţia financiară, i-a oferit un castron de legume ca recompensă; unui flautist, Canus, foarte la modă, i-a dat cinci dinari pe care i-a scos cu mîna sa din caseta proprie.

13. De aceea romanii n-au fost foarte fericiţi de sosirea lui; s-a observat că, la primul spectacol cînd actorii de atellane au început foarte cunoscutul cuplet:

iată-l pe Onesimus care vine de pe moşia sa,

toată asistenţa într-un glas l-a cîntat mimînd şi repetînd adesea acest vers. **14.** Nu şi-a păstrat în exerciţiul puterii reputaţia şi autoritatea datorită cărora obţinuse imperiul, deşi a dat multe dovezi de împărat deosebit; dar acţiunile bune nu îi aduceau atîta popularitate, pe cît ură îi atrăgeau cele proaste.

2. Era condus de trei indivizi care locuiau cu el în palat şi care îl urmau peste tot, astfel încît lumea îi numea „pedagogii săi". Aceştia erau Titus Vinius, legatul său în Hispania, un om cu dorinţe nemăsurate; Cornelius Laco, devenit din asesor prefect al pretoriului, un tip de o aroganţă şi prostie intolerabile; libertul Icelus, căruia îi dăruise cu puţin timp înainte inelul de aur şi *cognomen*-ul de Marcianus şi avea ambiţia să ajungă în cea mai înaltă funcţie a ordinului ecvestru. S-a lăsat pînă într-atîta în voia acestor indivizi nocivi datorită viciilor lor, încît abia dacă mai era consecvent cu sine însuşi: cînd prea dur şi prea avar,

cînd prea indulgent şi prea rispitor, într-un mod nedemn pentru un principe ales şi un om la vîrsta lui.

3. A condamnat bărbaţi aparţinînd celor două ordine pe baza unor bănuieli neserioase şi fără să le dea posibilitatea să se apere. A acordat foarte rar dreptul la cetăţenie, o singură dată sau de două ori privilegiile celor cu trei copii şi numai pentru un timp limitat, determinat dinainte. Judecătorilor care-i cereau să înfiinţeze o a şasea decurie nu numai că le-a refuzat-o, dar le-a retras beneficiul pe care îl acordase Claudius, anume să nu fie convocaţi pentru judecăţi iarna şi la începutul anului. **15.** Se credea că urma să limiteze la doi ani funcţiile senatoriale şi ecvestre şi că nu le va acorda decît celor care nu le-ar vrea sau le-ar refuza. A instituit o comisie de cincizeci de cavaleri romani care să ceară înapoi darurile făcute de Nero, mai puţin o zecime lăsată beneficiarilor, cu clauza că, chiar dacă histrionii sau luptătorii vînduseră odinioară ceea ce li se dăduse, acestea vor fi luate cumpărătorilor, cînd primii nu mai erau capabili să restituie suma. 2. În schimb, le permitea tovarăşilor şi liberţilor săi să acorde orice contra bani, să facă orice favoruri: obţinerea de taxe publice, scutiri de impozite, condamnarea nevinovaţilor, impunitatea vinovaţilor. Mai mult: cînd poporul roman a cerut pedepsirea lui Halotus şi a lui Tigellinus, aceştia au fost, deşi vinovaţi în cel mai înalt grad, singurii dintre agenţii lui Nero care au scăpat nevătămaţi; ba chiar lui Halotus i-a acordat o importantă funcţie procuratoriană, iar în ce-l priveşte pe Tigellinus, Galba a dojenit poporul printr-un edict pentru cruzimea de care dă dovadă.

16. Prin asemenea măsuri şi-a înstrăinat toate categoriile de oameni, însă iritarea cea mai mare era în rîndul soldaţilor. Într-adevăr, cînd i-au jurat credinţă li s-a promis în absenţa lui un donativ mai mare decît de obicei; nu numai că n-a ratificat iniţiativa, dar a mai şi repetat întruna că „el obişnuieşte să-şi aleagă soldaţii, nu să-i cumpere"; prin această vorbă a iritat toate armatele imperiului. De altminteri, i-a indignat şi i-a speriat pe pretorieni, concediindu-i pe mulţi ca suspecţi şi complici ai lui

Nymphidius. 2. Mai ales armata din Germania Superioară era în agitație, frustrată în speranța de răsplată pentru ajutorul pe care îl dăduse împotriva lui Vindex și a galilor. Soldații acestei armate au fost primii care au îndrăznit să nu se supună și la kalendele lui ianuarie să depună jurămîntul numai pentru senat; imediat după aceea au trimis o delegație la pretorieni cu misiunea să le comunice că „le displace împăratul creat în Hispania și să aleagă ei înșiși un alt împărat care să se bucure de simpatiile tuturor armatelor". **17.** Cînd a primit această știre, Galba, considerînd că este disprețuit nu atîta pentru bătrînețea sa, cît pentru faptul că nu are copii, l-a ales pe Piso Frugi Licinianus, un tînăr nobil și strălucit pe care de multă vreme îl aprecia și pe care îl desemnase întotdeauna în testamentul său drept moștenitor al bunurilor și al numelui său; pe neașteptate l-a luat de mînă în mijlocul celor care veniseră să-l salute, l-a numit fiu și l-a adoptat în tabăra militară în fața adunării soldaților; dar nici măcar atunci n-a menționat acordarea unui donativ. Or, acest fapt i-a permis lui M. Salvius Otho să-și împlinească mai ușor planurile în cele șase zile care au urmat adopțiunii.

18. Numeroase și importante prevestiri au arătat încă de la început care îi va fi sfîrșitul. Cum pe tot drumul spre Roma în fiecare oraș se sacrificau victime la dreapta și la stînga lui, un taur lovit cu securea a rupt legăturile, s-a repezit cu picioarele pe carul său și l-a împroșcat cu sînge; cînd a coborît, un soldat de gardă, împins de mulțime, era cît pe ce să-l rănească cu lancea. În momentul intrării în Roma s-au produs un cutremur și un zgomot, asemănător unui muget. Au urmat avertismente și mai evidente. 2. Alesese din vistieria sa un colier de perle și de pietre prețioase pentru a împodobi statuia Fortunei de la Tusculum; dar pe neașteptate, socotind că este mai potrivit pentru un sanctuar mai august, l-a dedicat templului lui Venus de pe Capitoliu; în noaptea următoare a visat-o pe Fortuna care se plîngea că a fost frustrată de darul destinat ei și amenința că îi va răpi ea însăși darurile pe care i le făcuse. Înspăimîntat, Galba s-a repezit în zorii zilei la Tusculum, pentru a evita amenințările visului, pre-

cedat de servitori care să pregătească un sacrificiu; dar n-a găsit pe altar decît cenuşă călduţă şi, alături, un bătrîn în haine de doliu care ţinea un vas de sticlă cu tămîie şi o cupă de argilă cu vin. 3. S-a observat chiar că, la kalendele lui ianuarie, în timpul sacrificiului i-a căzut coroana de pe cap şi că puii de găină sacri au zburat cînd să ia auspiciile; în ziua în care l-a adoptat pe Piso, cînd să le vorbească soldaţilor, servitorii au uitat să pună scaunul militar în faţa tribunei, conform obiceiului, iar la senat scaunul curul a fost pus de-a-ndoaselea. **19.** În ziua în care a fost asasinat, dimineaţa haruspexul l-a avertizat în mai multe rînduri să se ferească de pericol şi că asasinii nu sînt departe.

Nu mult după aceea a aflat că Otho este stăpîn pe tabăra pretorienilor; majoritatea îl îndemnau să se ducă în tabără, căci ar putea prin autoritatea sa să restabilească situaţia; el însă a hotărît să rămînă în palat şi să întărească paza cu soldaţii din legiuni care se aflau cantonaţi în locuri diferite. Totuşi şi-a pus o platoşă de in, deşi recunoştea că nu-i va fi de folos împotriva atîtor săbii. 2. A fost atras afară prin zvonurile lansate de conjuraţi pentru a-l aduce în locuri publice; o serie de indivizi care nu ştiau nimic, afirmau că afacerea este încheiată, că rebelii au fost zdrobiţi şi că ceilalţi vin în număr mare să-l felicite şi să i se supună; a ieşit alergînd în întîmpinarea lor cu atîta încredere, încît i-a răspuns unui soldat care se lăuda că l-a ucis pe Otho „din ordinul cui l-ai ucis?", şi s-a dus pînă în for. Acolo călăreţi trimişi să-l ucidă au dispersat mulţimea; văzîndu-l de la distanţă, o clipă au rămas pe loc; apoi au pornit şi l-au străpuns pe Galba părăsit de toţi.

20. Unii susţin că la primul atac Galba a strigat: „ce faceţi, camarazi de arme? Eu sînt al vostru, şi voi sînteţi ai mei", şi că a promis chiar donativul. Majoritatea însă afirmă că singur şi-a oferit gîtul şi că i-a îndemnat „să săvîrşească fapta, dacă asta vor". Incredibil însă este faptul că nimeni dintre cei prezenţi n-a încercat să-şi ajute împăratul, iar trupele chemate în sprijinul lui au dispreţuit ordinul primit; excepţie a făcut doar un detaşament de trupe germanice care, ca recunoştinţă pentru o binefacere recentă (îi îngrijise în chip deosebit cînd fuseseră bolnavi şi

slăbiți), i-a venit în ajutor, dar necunoscînd Roma au greșit drumul și au ajuns prea tîrziu.

2. Galba a fost strangulat la locul Curtius și lăsat acolo așa cum era, pînă cînd un soldat de rînd, revenind de la aprovizionarea cu grîu, și-a pus jos povara și i-a tăiat capul; deoarece nu l-a putut apuca de păr, l-a pus în sîn, apoi i-a băgat degetul în gură și i l-a dus lui Otho. Acesta l-a dat oamenilor de corvoadă și rîndașilor care l-au pus într-o suliță, l-au purtat în jurul taberei, strigînd în bătaie de joc: „Galba, zeu al dragostei, bucură-te de tinerețea ta"; ceea ce i-a încurajat în asemenea glume lascive a fost faptul că, puține zile înainte, se răspîndise zvonul că răspunsese unei persoane care îl complimentase pentru mîna lui încă înfloritoare și viguroasă:

Încă-mi sînt intacte forțele.

Un libert, Patrobius Neronianus, a răscumpărat capul în schimbul a o sută de aurei și l-a zvîrlit în locul unde, din porunca lui Galba, fusese ucis patronul său. Tîrziu, administratorul lui Galba, Argivus, a îngropat capul împreună cu restul corpului în grădinile particulare ale sale situate pe Via Aurelia.

21. Galba a fost de o înălțime medie, complet chel, cu ochi albaștri, cu mîinile și picioarele deformate de gută, astfel încît nu putea suporta încălțămintea și nici nu putea să desfășoare un bilet, ba chiar nici să-l țină în mînă. Avea în partea dreaptă o excrescență de carne atît de voluminoasă, încît abia putea să o mențină cu ajutorul unui bandaj.

22. Se spune că avea nevoie de o foarte mare cantitate de mîncare (în timpul iernii lua masa de obicei înainte de răsărit), care la cină era atît de abundentă, încît le poruncea servitorilor să plimbe prin sală resturile adunate în mîini și să le răspîndească la picioarele comesenilor. Îi plăceau în special băieții, pe care-i voia viguroși și adulți. Unii afirmă că în Hispania, cînd Icelus, unul din vechii lui concubini, i-a anunțat moartea lui Nero, nu

numai că l-a sărutat în faţa tuturor, ci l-a şi rugat să se epileze pe dată şi s-a retras cu el.

23. A pierit în al şaptezeci şi treilea an de viaţă, la şapte luni după ce a devenit principe. Senatul, imediat ce a fost posibil, i-a decretat o statuie care să fie amplasată pe o coloană rostrală în partea forului unde fusese ucis; Vespasianus însă a anulat decretul crezînd că Galba i-ar fi trimis din Hispania asasini în Iudeea.

OTHO

1. Strămoşii lui Otho erau originari din oraşul Ferentium; familia lui era veche şi cu prestigiu, dintre cele mai importante din Etruria. Bunicul său, M. Salvius Otho, fiul unui cavaler roman şi al unei femei de origine umilă, a devenit senator graţie influenţei Liviei Augusta, în casa căreia crescuse; n-a depăşit însă funcţia de pretor.

2. Tatăl său, L. Otho, pe linie maternă descendent al unei familii strălucite şi înrudit cu multe familii ilustre, a fost atît de iubit de principele Tiberius, cu care semăna foarte mult, încît majoritatea îl considerau fiul său. A exercitat magistraturi urbane, proconsulatul în Africa şi a împlinit cu maximă severitate comandamente extraordinare. În Illyricum a îndrăznit să-i execute pe nişte soldaţi chiar în faţa cartierului general în prezenţa sa, pentru că, plini de remuşcări după rebeliunea lui Camillus împotriva lui Claudius, i-au ucis pe ofiţerii lor ca fiind instigatorii la revoltă; şi a luat această măsură, în ciuda faptului că ştia că fuseseră înaintaţi în grad pentru aceasta de Claudius însuşi. 3. Această atitudine i-a sporit prestigiul, dar i-a diminuat influenţa; şi-a recîştigat-o însă, descoperind şi comunicîndu-i lui Claudius intenţia unui cavaler roman de a-l asasina (proiectul fusese divulgat de sclavii acestuia). Senatul i-a decretat, fapt foarte rar, o statuie pe Palatin, iar Claudius l-a ales între patricieni lăudîndu-l în cuvinte frumoase şi adăugînd: „este un asemenea bărbat, încît nu-mi pot dori să am copii superiori lui".

A avut cu Albia Terentia, o femeie splendidă, doi fii, pe L. Titianus şi după aceea pe Marcus care a avut acelaşi *cognomen* cu el; a avut şi o fiică, pe care, abia nubilă, i-a promis-o lui Drusus, fiul lui Germanicus.

2. Împăratul Otho s-a născut a patra zi înainte de kalendele lui mai în timpul consulatului lui Camillus Arruntius şi al lui Domitius Ahenobarbus. Din prima tinereţe a fost atît de risipitor şi de obraznic, încît tatăl său a fost obligat adesea să-l bată cu biciul; se zice chiar că obişnuia să alerge în timpul nopţilor, să-i oprească pe trecătorii mai slabi sau beţi şi să-i arunce în sus cu mantaua sa. 2. După moartea tatălui său, pentru a cuceri o libertă de la curte a simulat că o iubeşte, deşi era bătrînă şi decrepită; prin intermediul ei s-a insinuat în anturajul lui Nero şi repede a dobîndit o situaţie privilegiată între prietenii acestuia datorită congruenţei moravurilor lor şi, cum susţin unii, datorită prostituării lor reciproce. Influenţa lui a devenit atît de mare, încît pe un consular condamnat pentru corupţie, care îi promisese o recompensă mare, n-a ezitat să-l aducă în senat pentru a-i mulţumi, chiar înainte de a-i obţine reabilitarea. **3.** A devenit confidentul tuturor planurilor şi secretelor lui Nero în ziua în care acesta a hotărît să-şi ucidă mama; atunci, pentru a îndepărta orice bănuială, a dat un ospăţ în cinstea Agrippinei şi a lui Nero unde a domnit o armonie deplină; de asemenea, cînd împăratul i-a încredinţat-o pe Poppaea Sabina, atunci numai amanta lui, pe care o răpise de la soţul ei, Otho a primit-o la el simulînd că se va căsători cu ea; dar nu s-a mulţumit că a sedus-o, s-a îndrăgostit de ea atît de mult, încît nu l-a suportat pe Nero ca rival. 2. Se crede nu numai că a refuzat să-i primească pe trimişii lui Nero s-o ia, ci că i-a trîntit şi împăratului uşa în nas; degeaba Nero ar fi împletit ameninţări cu rugăminţi pentru a o putea redobîndi. Din acest motiv Nero a anulat căsătoria lui Otho şi, sub pretextul unei misiuni de guvernator, l-a exilat în Lusitania. Această măsură a părut suficientă, deoarece se temea că, în cazul unei pedepse mai severe, toată comedia ar fi fost divulgată; cu

toate acestea ea a devenit de notorietate publică, cum se vede din acest distih:

De ce Otho pleacă în exil, întrebaţi, cu un titlu mincinos?
Devenise amantul nevestei sale.

A administrat provincia timp de zece ani în calitate de fost cvestor cu moderaţie şi cu un dezinteres singular.

4. Cînd însă i s-a oferit ocazia răzbunării, a fost primul care să se asocieze tentativei lui Galba; în acelaşi moment a dobîndit speranţa parvenirii la imperiu şi datorită conjuncturii, dar şi în baza afirmaţiilor astrologului Seleucus. Acesta îi garantase odinioară că îi va supravieţui lui Nero; atunci în mod spontan a venit să-i spună că va domni în scurtă vreme. Otho n-a omis nici o ocazie de a face servicii sau de a stimula ambiţia cuiva: de cîte ori îl primea pe împărat la masă dădea fiecărui membru al cohortei de gardă cîte un aureus; căuta să şi-i oblige pe soldaţi în toate chipurile; ba chiar, cînd unul din ei l-a ales arbitru într-un proces referitor la un litigiu cu un vecin în ce priveşte limita unui teren, Otho a cumpărat terenul întreg al vecinului şi l-a dat soldatului. În aceste condiţii abia dacă mai era vreunul din ei care să nu-l declare singurul demn de a primi succesiunea imperiului. **5.** Spera că va fi adoptat de Galba şi aştepta zilnic să se producă faptul. Dar, după ce Piso a fost preferat, a pierdut orice speranţă şi a recurs la violenţă; îl împingeau la aceasta atît decepţia, cît şi enormitatea datoriilor sale. Nu se ascundea că, dacă nu devine împărat, nu se va mai putea susţine şi că îi este indiferent dacă piere în luptă sau în for urmărit de creditori. Cu cîteva zile mai înainte storsese un milion de sesterţi de la un sclav al împăratului căruia îi obţinuse o funcţie importantă; acestea au fost motivele întreprinderii sale. Planul a fost încredinţat la început numai unui număr de cinci soldaţi din gardă, apoi altora zece, fiecare din primii cinci aducînd cîte doi; fiecăruia Otho i-a dat pe loc zece mii de sesterţi şi le-a promis alţi cincizeci de mii. Aceştia au recrutat alţii, dar nu în număr foarte mare, cu credinţa că în momentul acţiunii mulţi li se vor adăuga. **6.** Otho se gîndise imediat după adoptarea lui Piso să

pună mîna pe tabăra pretorienilor şi să-l atace pe Galba în timp ce cina în palat; n-a dat curs acestei intenţii, deoarece se temea ca acţiunea să nu facă odioasă cohorta, care atunci era de gardă, căci aceeaşi fusese de pază cînd fusese ucis Caligula şi abandonat Nero. A jucat un rol şi scrupulul religios şi sfatul lui Seleucus. De aceea a mai lăsat timpul să treacă.

2. În ziua hotărîtă, după ce le-a recomandat complicilor să-l aştepte în for, la templul lui Saturn, la miliarul de aur, s-a dus dimineaţa să-l salute pe Galba, care, ca de obicei, l-a sărutat; a asistat chiar la sacrificiu şi a auzit previziunea haruspexului. Apoi un libert anunţîndu-l că au sosit arhitecţii, ceea ce constituia semnalul convenit, a plecat sub pretextul că urmează să cerceteze o casă pusă în vînzare şi s-a repezit pe o poartă din spate a palatului la locul stabilit. Alţii pretind că a simulat febra şi că a dat ordin celor apropiaţi să dea această scuză, dacă sînt întrebaţi. 3. Ascunzîndu-se într-o lectică de femeie s-a îndreptat spre tabăra militară şi, cum purtătorii lecticei nu mai aveau putere, a coborît şi a luat-o la goană; i s-a desfăcut însă încălţămintea şi a trebuit să se oprească; atunci cei din jur l-au salutat împărat, l-au ridicat pe umeri şi l-au dus între aclamaţii cu săbiile scoase la cartierul general; toţi cei pe care-i întîlneau se raliau lui Otho, ca şi cum ar fi fost complici şi participanţi la complot. De aici a trimis soldaţi care să-i asasineze pe Galba şi pe Piso, apoi, spre a-şi cîştiga simpatia armatei prin promisiuni, s-a limitat să declare că va păstra pentru sine numai ceea ce-i vor lăsa ei.

7. Cum ziua scădea, s-a dus la senat unde într-o scurtă cuvîntare a declarat că a fost răpit şi constrîns să accepte imperiul, dar că îl va exercita numai în acord cu toţi; de acolo s-a îndreptat spre palat. Pe lîngă celelalte linguşiri şi titluri măgulitoare pe care i le dădea plebea de joasă speţă a fost şi cel de Nero; Otho n-a dat nici un semn că ar refuza acest nume; unii susţin că în primele diplome şi scrisori trimise unor guvernatori de provincii şi-a adăugat la semnătură *cognomen*-ul de Nero. În mod cert însă a acceptat să fie restabilite imaginile şi statuile lui Nero, a repus în funcţii procuratorii şi liberţii acestuia şi primul

său act a fost să acorde suma de cincizeci de milioane de sesterţi pentru terminarea Casei de aur.

2. Se zice că în noaptea aceea, cuprins de spaimă, a gemut puternic şi că sclavii veniţi în goană l-au găsit zăcînd pe jos la picioarele patului; a încercat prin tot felul de ceremonii expiatorii să liniştească Manii lui Galba pe care îi văzuse aruncîndu-l din pat; izbucnind a doua zi o furtună în timp ce lua auspiciile, ar fi căzut greu şi ar fi murmurat de mai multe ori:

Ce nevoie avem de flaute atît de lungi?

8. În acelaşi timp armata germanică i-a jurat credinţă lui Vitellius. La aflarea veştii, Otho a cerut senatului să trimită o delegaţie care să anunţe că a fost ales deja un principe şi să invite la calm şi la concordie; şi totuşi prin intermediari şi scrisori i-a oferit lui Vitellius să-l asocieze la imperiu şi să-i devină ginere. Însă războiul nu mai putea fi evitat, iar comandanţii şi trupele pe care Vitellius le trimisese înainte se apropiau, cînd pretorienii i-au dat lui Otho o dovadă a credinţei lor, care aproape a condus la masacrarea ordinului senatorial. 2. Otho dăduse ordinul ca marinarii să transporte armele pe corăbii de la Ostia la Roma; văzîndu-le purtate prin tabără în timpul nopţii pretorienii au bănuit un complot şi au provocat o rebeliune; pe neaşteptate toţi, fără vreun conducător, au pornit în goană spre palat cerînd uciderea senatorilor, i-au îndepărtat pe tribunii care încercau să-i oprească, pe unii chiar i-au omorît, şi aşa cum erau însîngeraţi, întrebînd unde se află împăratul, au năvălit în sufragerie şi nu s-au calmat decît după ce l-au văzut.

3. Otho a plecat precipitat în campanie, fără să ţină seama de imperativele religioase: scuturile sacre scoase din templu încă nu fuseseră aşezate la loc, ceea ce din vremuri străvechi este considerat funest, şi a plecat în ziua în care preoţii Mamei zeilor îşi încep lamentaţiile şi plînsetele; au mai fost şi alte auspicii rău prevestitoare. Căci, pe de o parte, şi victima oferită zeului Pluto a prezentat semne favorabile, cînd la un astfel de sacrificiu este de dorit contrariul, iar pe de altă parte, Otho a fost întîrziat în plecarea de la Roma de inundaţiile Tibrului, ba chiar la a

douăzecea piatră miliară drumul i-a fost tăiat de ruinele clădirilor prăbuşite. **9.** Cu o temeritate similară, Otho a hotărît să dea bătălia cît mai repede cu putinţă, deşi părerea unanimă era că trebuie cîştigat timp, deoarece inamicul era strîmtorat de lipsa de provizii alimentare şi de îngustimea locurilor; Otho a vrut să dea bătălia fie pentru că era incapabil să mai suporte incertitudinea, fie pentru că spera să obţină decizia mai uşor înainte de sosirea lui Vitellius, fie pentru că nu putea stăpîni ardoarea soldaţilor doritori de luptă. N-a participat la vreo bătălie, ci a rămas în spate la Brixellum.

2. În trei bătălii minore, la picioarele Alpilor, la Placentia şi la templul lui Castor (aşa se numeşte locul), a dobîndit victoria; însă a fost înfrînt în ultima şi cea mai importantă, la Bedriacum, datorită înşelăciunii: inamicul lăsase impresia că doreşte negocieri, soldaţii lui Otho au ieşit ca protejaţi de un armistiţiu, cînd au fost atacaţi prin surprindere şi nevoiţi să dea bătălia în momentul în care voiau să schimbe saluturile reciproce. Otho a luat pe loc hotărîrea să moară: după opinia întemeiată a multora mai degrabă din scrupul, spre a nu expune pericolelor imperiul şi viaţa atîtor oameni pentru a-şi menţine puterea, decît din neîncredere în propriile forţe sau din disperare; îi rămăseseră suficiente trupe intacte pe care le reţinuse lîngă el în speranţa succesului, iar din Dalmaţia, Pannonia şi Moesia soseau altele; mai mult: nici măcar trupele înfrînte nu erau atît de zdrobite, încît să nu dorească să înfrunte singure orice pericol pentru a spăla ruşinea înfrîngerii.

10. Tatăl meu, Suetonius Laetus, a participat la acest război în calitate de tribun angusticlav al legiunii a treisprezecea. Acesta obişnuia să povestească mai tîrziu că Otho, chiar în perioada cît fusese particular, a detestat atît de mult războaiele civile, încît odată, la masă, cineva amintind sfîrşitul lui Cassius şi al lui Brutus, a fost cuprins de fiori; povestea tatăl meu că Otho nu s-ar fi angajat în revolta împotriva lui Galba, dacă n-ar fi crezut că totul se poate reglementa fără război; l-a încurajat atunci să dispreţuiască viaţa exemplul dat de un soldat pe care, cînd a

anunţat înfrîngerea de la Bedriacum, nimeni nu l-a crezut şi l-au tratat de mincinos şi fricos ca unul care dezertase din bătălie; atunci s-a aruncat în sabia aflată la picioarele lui Otho. În faţa acestui gest, spunea tatăl meu, Otho a declarat că de aici înainte nu va mai expune pericolelor oameni atît de curajoşi cărora le datorează atît de mult.

2. După ce i-a îndemnat pe fratele său, pe fiul fratelui şi pe fiecare dintre prieteni să iasă din încurcături cum pot, s-a sustras îmbrăţişărilor şi sărutărilor şi i-a îndepărtat pe toţi de la el; rămas singur a scris două bilete, unul surorii sale pentru a o consola, al doilea Messalinei, văduva lui Nero, pe care voia s-o ia în căsătorie, pentru a-i încredinţa rămăşiţele şi amintirea lui. Imediat după aceea a ars toate scrisorile aflate la el, pentru ca nimeni să nu fie pus în pericol sau compromis din cauza lor în ochii învingătorului. A împărţit servitorilor săi banii aflaţi în posesia lui. **11.** După ce a luat aceste măsuri s-a gîndit numai la moarte; însă observînd că între timp se produsese un tumult şi că erau arestaţi şi trataţi ca dezertori cei care începuseră să plece, a spus (acestea au fost chiar cuvintele lui): „să mai adăugăm o noapte vieţii" şi a interzis violentarea cuiva. Apoi, a lăsat uşa dormitorului deschisă pînă tîrziu şi i-a primit pe toţi care doreau. 2. Mai încolo şi-a calmat setea cu apă proaspătă; a apucat două pumnale, le-a încercat vîrfurile, şi-a pus unul sub pernă; a închis uşile şi a adormit profund. S-a trezit către răsărit şi s-a străpuns cu o singură lovitură sub sînul stîng; la primul geamăt cei prezenţi au năvălit în cameră: Otho a murit ascunzîndu-şi şi descoperindu-şi rînd pe rînd rana şi a fost înmormîntat imediat, conform recomandărilor sale. A murit în al treizeci şi optulea an de viaţă şi a nouăzeci şi cincea zi a principatului său.

12. Fizicul şi felul de a fi al lui Otho nu se potriveau unui asemenea curaj. Se zice că era de statură mică, cu picioarele strîmbe; avea cochetării aproape femeieşti, căci se epila şi, cum avea părul rar, purta o perucă atît de bine potrivită, încît nimeni nu observa; mai mult: se rădea zilnic şi obişnuia după aceea să-şi aplice pe faţă pîine muiată în apă, obicei pe care îl luase de cînd

îi crescuse prima barbă, ca să nu fie niciodată bărbos; adesea a celebrat în public cultul lui Isis în haină de in, conform ritului. 2. De aceea, socotesc eu, felul în care a murit a stîrnit mirare, deoarece nu se potrivea în nici un chip cu modul lui de viaţă. Mulţi soldaţi prezenţi, după ce au sărutat plîngînd mîinile şi picioarele lui Otho, proclamîndu-l cel mai curajos bărbat şi singurul împărat adevărat, s-au sinucis imediat nu departe de rugul său; mulţi dintre cei absenţi, la vestea morţii, cuprinşi de durere, s-au aruncat înarmaţi unii împotriva celorlalţi căutîndu-şi moartea. În sfîrşit, o mare parte dintre cei care îl detestaseră în timpul vieţii l-au acoperit cu laude după moarte atît de mult, încît s-a răspîndit ideea că l-a ucis pe Galba nu pentru a lua puterea, ci pentru a restitui republica şi libertatea.

VITELLIUS

1. Despre originea familiei Vitelliilor părerile sînt diferite; unii o declară veche şi nobilă, alţii nouă şi obscură, ba chiar abjectă; eu aş pune aceste divergenţe pe seama dorinţei de a-l adula sau de a-l denigra pe Vitellius, dacă dezacordul asupra condiţiei familiei nu s-ar fi manifestat încă de multă vreme. 2. Există o broşură a lui Q. Elogius dedicată lui Quintus Vitellius, cvestor al divinului Augustus, în care se spune că Vitellii se trag din regele Faunus al aborigenilor şi din Vitellia, cinstită în multe locuri ca o divinitate, că descendenţii lor au domnit asupra întregului Latium; ultimii lor descendenţi ar fi plecat de la sabini la Roma, unde au fost primiţi în rîndul patricienilor; 3. că ar fi rămas lungă vreme ca amintire a acestei spiţe Via Vitellia, care se întindea de la Ianiculum pînă la mare, de asemenea o colonie cu acelaşi nume pe care odinioară Vitellii au cerut să o apere cu forţele familiei lor împotriva aequiculilor; mai tîrziu, în timpul războiului împotriva samniţilor, fiind trimisă o garnizoană în Apulia, unii din Vitellii s-au stabilit la Nuceria de unde descendenţii lor au revenit la Roma după lungă vreme

şi şi-au reluat locul în ordinul senatorial. **2.** Dimpotrivă, mai mulţi autori au afirmat că neamul se trage dintr-un libert; Cassius Severus şi alţii au precizat că era un cîrpaci, al cărui fiu, dobîndind o mare avere la licitaţii şi prin funcţia de acuzator, s-a căsătorit cu o prostituată, fiica unui oarecare Antiochus de meserie brutar, şi că din unirea lor s-a născut un cavaler roman. Să judece însă fiecare după voia lui. 2. În mod cert P. Vitellius, originar din Nuceria, fie că este de neam vechi, fie că trebuia să se ruşineze de părinţii şi bunicii lui, a fost cavaler roman, procurator al averii lui Augustus şi a avut patru fii omonimi care s-au deosebit numai prin prenume şi au dobîndit cele mai înalte demnităţi: Aulus, Quintus, Publius şi Lucius. Aulus a murit în timpul consulatului propriu pe care îl începuse cu Domitius, tatăl împăratului Nero; era distins şi celebru mai ales prin somptuozitatea cinelor sale. Quintus şi-a pierdut locul în senat, căci Tiberius hotărîse să-i elimine pe senatorii nedemni de acest rang. 3. Publius l-a însoţit pe Germanicus; l-a acuzat şi a obţinut condamnarea lui Cn. Piso ca inamic şi asasin al acestuia; mai tîrziu, după ce a îndeplinit funcţia de pretor, a fost arestat printre complicii lui Seianus; dat în paza fratelui său şi-a tăiat venele cu un cuţit de copist, dar, cedînd rugăminţilor alor săi mai degrabă decît de teama de moarte, a acceptat să-şi bandajeze şi să-şi vindece rănile; a pierit de boală în aceeaşi puşcărie. 4. Lucius, după împlinirea consulatului, a fost guvernator al Siriei; în această calitate l-a sedus cu mare artă pe Artaban, regele parţilor, încît acesta nu numai că a acceptat să discute cu el, dar a şi depus omagiu în faţa însemnelor legiunilor. Apoi a îndeplinit împreună cu împăratul Claudius încă două consulate ordinare şi censura. În absenţa lui Claudius, plecat în campania din Britannia, a avut conducerea imperiului; era un bărbat cinstit şi activ, dar s-a dezonorat prin dragostea lui pentru o libertă: amesteca saliva ei cu miere şi o consuma nu pe ascuns, ci în faţa tuturor, zilnic, ca pe un medicament pentru gît şi bronhii. 5. Cu o imaginaţie extraordinară în adulare a fost primul care l-a adorat pe Caligula ca pe un zeu: revenit din Siria, nu-l mai întîmpina decît cu capul

acoperit, învîrtindu-se şi apoi prosternîndu-se. Cînd l-a văzut pe Claudius devenit jucăria nevestelor şi a liberţilor săi, pentru a nu lăsa deoparte nici un mijloc de a-i cîştiga bunăvoinţa, i-a cerut Messalinei favoarea să o descalţe; i-a furat un pantofior de la piciorul drept pe care l-a ţinut între togă şi tunică şi-l săruta din timp în timp. De asemenea, a cultivat între zeii Lari imaginile de aur ale lui Narcissus şi Pallas. Felicitîndu-l pe Claudius pentru jocurile seculare, el a spus vorba: „să le celebrezi cît mai adesea". **3.** Lovit de paralizie, a murit a doua zi, lăsînd doi fii pe care i-a avut cu Sextilia, o femeie de mare cinste şi de bună familie; a apucat să-i vadă pe amîndoi consuli şi chiar unul după altul în cursul aceluiaşi an, căci al doilea i-a urmat primului pentru al doilea semestru. Senatul l-a onorat cu funeralii publice şi cu o statuie aşezată în faţa rostrelor cu următoarea inscripţie: „A fost de o pietate nezdruncinată faţă de principe".

2. Aulus Vitellius, fiul lui Lucius, împăratul, s-a născut în a opta zi înainte de kalendele lui octombrie sau, după alţii, în a şaptea zi înainte de idele lui septembrie în timpul consulatului lui Drusus Caesar şi Norbanus Flaccus. Părinţii s-au înspăimîntat atît de mult de horoscopul făcut de astrologi, încît tatăl său s-a străduit cu mare îndîrjire cît a trăit să nu i se acorde nici o provincie, iar mama lui, cînd a fost trimis la legiuni şi proclamat împărat, l-a plîns ca şi cum l-ar fi pierdut. Prima copilărie şi-a petrecut-o la Capri între copiii prostituaţi ai lui Tiberius; el însuşi a fost pentru vecie infamat prin porecla de „desfrînat"; se crede chiar că prostituarea fiului a determinat ascensiunea tatălui. **4.** În perioada următoare, spurcat în fel şi chip, şi-a cîştigat un loc privilegiat la curte; pasiunea pentru conducerea carelor i-a asigurat favoarea lui Caligula, cea pentru zaruri, pe a lui Claudius; influenţa lui a crescut în vremea lui Nero din aceleaşi motive, dar mai ales datorită unui merit particular: într-o zi cînd prezida un concurs neronian, cum împăratul dorea să participe între citarezi, dar nu îndrăznea să cedeze rugăminţilor unanime şi, pentru a se sustrage, ieşise din teatru, Vitellius, ca şi cum ar fi fost delegatul poporului, l-a convins să se reîntoarcă.

5. Astfel şi-a cîştigat favoarea celor trei împăraţi şi a fost onorat nu numai cu cele mai înalte funcţii, chiar şi sacerdotale, dar a şi exercitat proconsulatul în Africa, apoi administrarea lucrărilor publice; a împlinit aceste funcţii cu o conduită şi reputaţie diferite. În provincie a dat dovadă de o singulară cinste timp de doi ani, deoarece a rămas acolo ca legat al fratelui său care i-a succedat; însă în funcţiile de la Roma a fost acuzat că a furat din temple daruri şi podoabe de argint şi de aur şi că a pus în loc copii de bronz şi de alamă.

6. S-a căsătorit cu Petronia, fiica unui bărbat consular, şi a avut cu ea un fiu, Petronianus, care era chior. Petronia l-a lăsat moştenitor pe fiul ei cu condiţia să fie emancipat de sub puterea tatălui; Vitellius l-a emancipat, dar, scurtă vreme după aceea, cum se crede, l-a ucis pretinzînd că s-a sinucis cuprins de remuşcări, bînd el însuşi otrava pregătită pentru crimă, deoarece plănuia un paricid. Apoi s-a căsătorit cu Galeria Fundana, fiica unui fost pretor, şi cu aceasta a avut copii de ambele sexe, dar băiatul era aproape incapabil să vorbească din cauza bîlbîielii.

7. În ciuda opiniilor contrare, a fost trimis de Galba în Germania Inferioară. Se zice că a primit numirea datorită ajutorului lui Titus Vinius, pe atunci foarte puternic şi care se legase de el în urma preferinţei lor pentru facţiunea albaştrilor; dar cum Galba a declarat că sînt mai puţin periculoşi oamenii care se gîndesc numai la mîncare şi că Vitellius va putea prin bogăţiile provinciei să-şi umple stomacul fără fund, este evident că numirea s-a făcut mai degrabă din dispreţ decît prin influenţă. 2. Este un fapt sigur că în momentul plecării se afla într-o asemenea sărăcie, încît nevasta şi copiii rămaşi la Roma au fost mutaţi într-un apartament cu chirie, iar el şi-a închiriat pentru restul anului casa proprie şi a amanetat o perlă smulsă de la urechea mamei sale pentru a-şi plăti cheltuielile de călătorie. O mulţime de creditori, între care oameni din Sinuessa şi Formiae ale căror venituri le deturnase, îl aşteptau pentru a-l opri din drum; i-a dispersat numai în baza unor acuzaţii calomnioase; într-adevăr, cînd un libert i-a cerut datoria cu mai mare insistenţă, Vitellius

i-a intentat proces pentru insultă, pretextînd că îl lovise cu piciorul; n-a retras plîngerea decît după ce i-a smuls cincizeci de mii de sesterți.

3. La sosirea lui, armata, prost dispusă față de Galba și gata de răscoală, l-a primit cu bucurie și cu brațele deschise, ca pe un dar oferit de zei, pe el, Vitellius, al cărui tată fusese de trei ori consul, un om în floarea vîrstei, cu un caracter indulgent și foarte generos. Vitellius a confirmat prin fapte noi reputația, căci pe întregul drum a îmbrățișat chiar și simpli soldați, iar prin taverne și hanuri era de o amabilitate fără măsură față de vizitii și călători, mergînd pînă acolo încît dimineața îi întreba pe fiecare dacă își luaseră micul dejun și rîgîia pentru a arăta că el și-l luase. **8.** De îndată ce a intrat în tabără n-a refuzat nici o cerere a cuiva, ba chiar a suprimat degradările, hainele ponosite ale acuzaților, pedepsele condamnaților. Din acest motiv abia trecuse o lună, cînd soldații, fără să țină cont de zi sau de oră (se făcuse deja seară), l-au luat pe sus din dormitor, așa cum era în haină de casă, și l-au salutat împărat; l-au luat în brațe și l-au plimbat pe cele mai frecventate străzi, ținînd în mînă sabia lui Iulius Caesar, luată din templul lui Marte, pe care un soldat i-o întinsese în momentul primelor felicitări. 2. Cînd a revenit la cartierul general a văzut sufrageria cuprinsă de foc și, cum soldații se arătau consternați și tulburați de acest semn, a replicat: „Aveți curaj! Lumina e în favoarea noastră"; n-a mai ținut alt discurs în fața soldaților. Apoi armata din Germania Superioară, care mai înainte refuzase jurămîntul de credință față de Galba în favoarea senatului, l-a recunoscut; Vitellius a acceptat cu entuziasm *cognomen*-ul de Germanicus oferit de toți, a amînat însă preluarea celui de Augustus și l-a refuzat pentru totdeauna pe cel de Caesar. **9.** Imediat ce a aflat de uciderea lui Galba, a pus ordine în chestiunile Germaniei, a repartizat trupele pe care să le trimită împotriva lui Otho și pe cele pe care să le conducă el însuși. Prima armată a primit un semn de bun augur: un vultur venit din dreapta a zburat în direcția ei de marș și, după ce a făcut un cerc în jurul însemnelor, a precedat la mică distanță

trupele care porniseră la drum. 2. Dimpotrivă, cînd Vitellius însuşi a pornit, statuile lui ecvestre, care erau aşezate în multe locuri, s-au prăbuşit pe neaşteptate în acelaşi timp, frîngîndu-li-se picioarele, iar coroana de laur pe care şi-o aşezase cu pioşenie pe cap a căzut într-un curs de apă; apoi, la Vienna, cînd judeca de pe tribunal, un cocoş s-a aşezat pe umărul său şi apoi pe cap. Or, toate faptele au confirmat aceste prevestiri: imperiul i-a fost cîştigat de legaţii săi: el însuşi a fost incapabil să-l menţină.

10. A aflat de victoria de la Bedriacum şi de moartea lui Otho pe cînd se afla în Gallia; fără să mai aştepte o clipă a concediat printr-un singur edict cohortele pretoriene, ca unele care dăduseră cel mai deplorabil exemplu, şi le-a poruncit să predea armele tribunilor. A descoperit o sută douăzeci de bilete adresate lui Otho din partea unor oameni care pretindeau recompense pentru a fi luat parte la uciderea lui Galba; a poruncit să fie căutaţi şi ucişi, o măsură nobilă şi grandioasă care ar fi anunţat un principe desăvîrşit, dacă restul atitudinii sale n-ar fi corespuns mai mult caracterului şi antecedentelor sale decît majestăţii imperiului. 2. Într-adevăr, de la începutul drumului a mers prin oraşe într-un mod triumfal, pe rîuri cu ambarcaţiuni de lux pline de ghirlande variate, luînd parte la ospeţe somptuoase; nu exista vreo disciplină a sclavilor sau a soldaţilor, căci el bagateliza prădăciunile făcute de oamenii săi, care nu se mulţumeau cu banchetele oferite public în fiecare cetate, ci eliberau sclavii după propria lor voie; îi băteau, loveau, răneau adesea, îi ucideau uneori pe toţi cei care le opuneau rezistenţă. 3. Cînd a ajuns pe cîmpiile unde s-au dat lupte, cum unii dintre tovarăşii săi se îngrozeau de descompunerea cadavrelor, a îndrăznit să spună această vorbă pentru a-i îmbărbăta: „frumos mirositor mai este cadavrul unui duşman şi mai ales cel al unui concetăţean". Pentru a suporta mai bine duhoarea a băut în faţa tuturor o mare cantitate de vin şi a distribuit şi celorlalţi. Cu aceeaşi vanitate şi insolenţă a spus, cînd a văzut inscripţia în memoria lui Otho săpată pe piatra de mormînt a acestuia: „este demn de un asemenea Mauzoleu", şi a trimis la colonia Agrippinensis, pentru a-i

fi consacrat lui Marte, pumnalul cu care acesta se sinucisese. Pe culmile Apeninilor a organizat o veghe sacră.

11. Vitellius a intrat în Roma în sunetele trompetelor, cu mantaua de general, încins cu sabia, înconjurat de însemne şi steaguri; însoţitorii săi purtau haine militare, iar soldaţii îşi ţineau armele la vedere. 2. Apoi, disprețuind din ce în ce mai mult orice lege divină şi umană, a preluat funcţia de *pontifex maximus* în ziua aniversară a dezastrului de la Allia, a făcut alegeri pentru zece ani şi s-a numit consul perpetuu. Şi, pentru a nu mai exista nici un dubiu asupra modelului de principe pe care îl imita pentru conducerea imperiului, a oferit în mijlocul Cîmpului lui Marte, în prezenţa a numeroşi preoţi ai cultelor oficiale, sacrificii Manilor lui Nero şi într-un banchet solemn a invitat în faţa tuturor un citared la modă să cînte bucăţi din culegerea *Dominicum* a lui Nero; cînd citaredul a început să execute cîntece neroniene, Vitellius a fost primul care să se extazieze şi să aplaude.

12. După asemenea începuturi a condus imperiul cea mai mare parte a timpului numai conform sfaturilor şi a bunului plac al celor mai păcătoşi histrioni şi conducători de care şi, mai ales, a libertului Asiaticus. Pe acesta, încă din tinereţea lui, Vitellius îl corupsese prin prostituare reciprocă; apoi, Asiaticus, cuprins de dezgust, a fugit la Puteoli, unde vindea băuturi răcoritoare, dar Vitellius l-a prins, l-a aruncat în lanţuri, l-a eliberat însă pe loc şi s-a prostituat iarăşi cu el; mai tîrziu, mîniat din nou pe încăpăţînarea lui şi pe tendinţa lui spre hoţie, l-a vîndut unui maestru de gladiatori ambulant; cum însă fusese repartizat la sfîrşitul spectacolului, l-a scăpat pe neaşteptate; l-a eliberat cînd a preluat provincia şi în prima zi a imperiului i-a acordat inelul de aur în timpul unei cine, cu toate că în aceeaşi dimineaţă îi refuzase categoric pe cei care îi solicitau această favoare spunînd că nu poate fi astfel pîngărit ordinul ecvestru.

13. Dar viciile lui principale erau desfrînarea şi cruzimea; lua de trei ori masa, uneori de patru ori, căci făcea deosebirea între micul dejun, prînz, cină şi orgii; stomacul suporta acestea

cu uşurinţă datorită obiceiului său de a vomita. Se invita la mai mulţi în aceeaşi zi şi nimeni nu a cheltuit mai puţin de patru sute de mii de sesterţi pentru o singură masă. 2. A fost faimoasă între toate cina de bun venit pe care i-a oferit-o fratele său: se zice că s-au servit două mii de peşti rari, şapte mii de păsări. El însuşi a depăşit această somptuozitate inaugurînd un fel de mîncare pe care, datorită dimensiunilor enorme, a numit-o „scutul Minervei protectoarea cetăţii". Era preparată din ficaţi de nisetru, creieri de fazan şi de păun, limbă de flamingo, lapţi de ţipar, pe care comandanţii de corăbii şi triremele lui s-au dus să-i caute pînă în ţinuturile parţilor şi pînă în strîmtoarea Gades. 3. Lăcomia lui nu numai că era fără margini, ci era şi imprevizibilă şi mitocănească, căci nu se stăpînea nici măcar în timpul sacrificiilor sau pe drum; nu s-a putut abţine niciodată de la mîncare: smulgea pe loc de pe altare, aproape luate din foc, măruntaiele victimelor şi pîinile de grîu, iar în hanurile de pe drumuri, resturile din ajun.

14. Pe de altă parte, fiind înclinat să condamne la moarte şi la supliciu din indiferent ce motiv, a ucis în chip perfid bărbaţi nobili, colegi şi persoane de vîrsta lui, după ce prin felurite măguliri le dăduse speranţa să-i asocieze la imperiu; unuia dintre ei i-a oferit cu mîna lui otravă în apa rece pe care acesta i-o ceruse în timpul unui acces de febră. 2. În ce-i priveşte pe cămătarii, pe creditorii şi pe publicanii care îi ceruseră vreodată plata unei datorii la Roma sau taxa pentru utilizarea drumurilor, abia dacă l-a cruţat pe vreunul; pe unul dintre aceştia, venit să-i dea salutul, l-a trimis la supliciu, l-a rechemat imediat şi, cînd toată lumea îi lăuda clemenţa, a poruncit să fie executat, spunînd că „vrea să-şi hrănească ochii"; cînd cei doi fii ai unui condamnat îl rugau să-l cruţe pe tatăl lor, i-a pus să-i împărtăşească supliciul. 3. Mai mult: cînd un cavaler roman a strigat în timp ce era dus la supliciu „eşti moştenitorul meu", l-a constrîns să producă testamentul şi, cînd a aflat că un libert este comoştenitorul său, a poruncit să fie strangulat împreună cu libertul. A ucis şi oameni din plebe, pur şi simplu pentru că se

manifestaseră cu voce tare împotriva echipei albaştrilor, socotind că o fac din dispreţ pentru el şi din speranţa unei revoluţii. 4. Era necruţător cu cei care făceau glume şi cu astrologii: imediat ce unul din ei era denunţat, îl condamna la moarte fără să-i dea dreptul la apărare; îl exasperase faptul că pe edictul său, prin care poruncea ca astrologii să părăsească Roma şi Italia înainte de kalendele lui octombrie, se pusese următorul afiş: „tuturor sănătate; astrologii la rîndul lor îl somează pe Vitellius Germanicus să nu mai fie nicăieri începînd cu aceeaşi dată". 5. Vitellius a mai fost bănuit şi de moartea mamei sale căreia i-ar fi interzis mîncarea în timpul bolii, deoarece o femeie din neamul chattilor ascultată de el ca un oracol îi declarase că va avea o putere solidă şi durabilă numai dacă îi va supravieţui mamei sale. Conform părerii altora, ea însăşi şi-a lăsat fiul să-i dea otravă, fără să opună nici o rezistenţă, din dezgust faţă de situaţia prezentă şi din teamă faţă de viitor.

15. În a opta lună a imperiului său armatele din Moesia şi Pannonia, şi de asemenea, dincolo de mare, cele din Iudeea şi din Siria au întors armele şi i-au jurat credinţă lui Vespasianus, unele în absenţa, altele în prezenţa lui. Atunci Vitellius, pentru a-şi menţine popularitatea, nu s-a dat înapoi de la nici o dărnicie publică sau particulară, fără nici o măsură. A recrutat trupe la Roma cu promisiunea de a le acorda voluntarilor imediat după victorie nu numai liberarea din armată, ci şi recompensele acordate veteranilor pentru un serviciu normal. 2. A opus inamicului care îl ataca pe uscat pe de o parte pe fratele său cu o flotă, cu recruţi proaspeţi şi o trupă de gladiatori, pe de alta, pe generalii şi trupele învingătoare la Bedriacum; dar înfrînt şi trădat pretutindeni, a convenit cu Flavius Sabinus, fratele lui Vespasianus, să i se lase viaţa şi o sută de milioane de sesterţi; imediat a declarat pe scările palatului în faţa a numeroşi soldaţi că se retrage de la imperiul pe care îl primise fără voia lui; cum însă toţi protestau, a amînat decizia şi a lăsat să treacă noaptea; în zorii zilei, îmbrăcat sordid, a coborît la rostre şi aici, cu multe lacrimi, a făcut aceeaşi declaraţie, însă de data asta a citit-o.

3. Dar soldaţii şi poporul l-au conjurat să nu-şi piardă curajul promiţîndu-i să-l susţină cu toate forţele; atunci a recăpătat speranţe şi, profitînd de faptul că Sabinus şi ceilalţi Flavieni nu se mai temeau de nimic, i-a atacat pe neaşteptate pe Capitoliu şi i-a zvîrlit în templul lui Iupiter Optimus Maximus căruia i-a dat foc; el însuşi contempla incendiul şi bătălia stînd în casa lui Tiberius în plin ospăţ. Nu mult după aceea, regretînd crima, a zvîrlit în seama altora vina redeclanşării ostilităţilor, a convocat o adunare şi a jurat şi i-a pus şi pe ceilalţi să jure că nimic nu este mai important pentru el şi pentru ei decît liniştea statului. 4. Apoi, scoţînd pumnalul de la şold, l-a oferit mai întîi consulului, iar la refuzul acestuia, magistraţilor şi, în sfîrşit, fiecărui senator în parte; cum nici unul nu l-a acceptat, s-a retras sub pretextul că-l va depune în templul Concordiei. Cum însă unii i-au strigat că „el însuşi este Concordia", a revenit şi a afirmat că nu numai că păstrează pumnalul, dar că acceptă *cognomen*-ul de Concordia.

16. Apoi a sfătuit senatul să trimită o delegaţie împreună cu fecioarele vestale care să ceară pacea sau un răstimp pentru deliberare.

A doua zi, pe cînd aştepta un răspuns, a primit ştirea că inamicul se apropie. Imediat s-a ascuns într-o lectică, întovărăşit doar de două persoane, brutarul şi bucătarul său, şi s-a îndreptat pe furiş spre casa părintească de pe Aventin, de unde voia să fugă în Campania; apoi, în baza unui zvon vag şi incert, a crezut că pacea îi este acordată şi a acceptat să revină la palat. Dar, cînd l-a găsit părăsit – îl abandonaseră pînă şi cei care îl întovărăşiseră –, şi-a pus o centură plină cu bani de aur şi s-a refugiat în cămăruţa portarului, după ce a legat la intrare un cîine şi a blocat uşa cu un pat şi o saltea.

17. Cercetaşii armatei năvăliseră în palat şi, cum nu găsiseră pe nimeni, căutau peste tot, aşa cum se întîmplă de obicei. Aceştia l-au scos din ascunzătoare pe Vitellius şi, cum nu-l cunoşteau, îl întrebau cine este şi dacă ştie unde se află împăratul; mai întîi a utilizat minciuna; dar, cînd a fost recunoscut, n-a încetat

să-i roage să-l țină în viață chiar și în pușcărie, pretextînd că are de făcut revelații importante pentru viața lui Vespasianus. I s-au legat mîinile la spate, i s-a pus o frînghie de gît, i s-au rupt hainele și a fost tras aproape gol pînă în for între bătăile de joc și insultele cu care a fost acoperit pe toată Via Sacra; capul i-a fost dat înapoi trăgîndu-l de păr, cum se procedează cu criminalii, ba chiar cu vîrful unei săbii i s-a ridicat bărbia, să i se vadă fața și să nu-și poată pleca ochii; 2. unii îi aruncau în față bălegar și gunoaie, alții îl numeau incendiator și mîncău, o parte a mulțimii îi reproșa chiar și defectele corpului; într-adevăr, era de o obezitate fără pereche, cu fața de obicei înroșită de băutură, cu o burtă proeminentă și o coapsă mai slabă de cînd fusese lovită de o cvadrigă, în vremea cînd era servitorul lui Caligula la cursele de care. În sfîrșit la Gemonii a fost rupt cu lovituri scurte și ucis și de acolo zvîrlit în Tibru.

18. A pierit împreună cu fratele și fiul său în al cincizecilea an al vieții; atunci s-a confirmat prevestirea celor care au interpretat astfel presagiul produs la Vienna, cum am arătat: preziseseră că va ajunge în puterea unui gal; or, el a fost zdrobit de Antonius Primus, comandantul trupelor flaviene, care se născuse la Tolosa și care avusese în copilărie *cognomen*-ul de Becco, ceea ce înseamnă „ciocul cocoșului".

CARTEA A OPTA

DIVINUL VESPASIANUS, DIVINUL TITUS, DOMITIANUS

DIVINUL VESPANIANUS

1. Imperiul, devenit prin rebeliunea şi uciderea celor trei principi instabil lungă vreme şi nesigur, a fost în cele din urmă preluat şi consolidat de familia Flavia, de origine obscură şi fără de imagini ale strămoşilor, dar de care statul n-a avut de ce să se plîngă, deşi este un fapt cert că Domitianus a ispăşit pe drept cuvînt vina de a fi fost lacom şi crud.

2. Titus Flavius Petro din municipiul Reate, centurion sau reangajat al armatei lui Pompeius în timpul războiului civil, a dezertat în timpul bătăliei de la Pharsalus şi s-a retras pe pămîntul natal, unde mai tîrziu, dobîndind iertarea şi eliberarea din armată, a exercitat meseria de casier la vînzările la licitaţie. Fiul acestuia, cu *cognomen*-ul de Sabinus, străin de meseria armelor (deşi unii afirmă că a fost primipilar, alţii, că a fost eliberat din armată din motive de boală cînd avea gradul de centurion), a fost perceptorul impozitului de 2,5 la sută în provincia Asia; există statui pe care oraşele i le-au ridicat cu această inscripţie în greacă: „perceptorul integru". 3. Apoi a practicat meseria de cămătar la helveţi, unde a murit lăsînd o văduvă, Vespasia Polla, şi doi copii; cel mare, Sabinus, a ajuns prefect al Romei, cel mai mic, Vespasianus, a ajuns principe. Polla era născută în familia onorabilă Nursia şi l-a avut ca tată pe Vespasius Pollio, de trei ori tribun militar, prefect de tabără militară. A avut şi un frate senator cu rangul de pretor. Pe drumul care duce de la Nursia la Spoletum, la a şasea piatră miliară, pe vîrful muntelui există o localitate numită Vespasia, unde se găsesc numeroase monumente care atestă splendoarea şi

vechimea familiei. 4. Nu voi contesta faptul că unii susţin că tatăl lui Petro, originar din regiunea transpadană, a fost furnizor de lucrători care treceau în fiecare an din Umbria în regiunea sabinilor pentru cultivarea pămînturilor şi că s-a stabilit în oraşul Reate după ce s-a căsătorit. Eu n-am reuşit să găsesc dovezi ale acestui fapt, în ciuda unor cercetări minuţioase.

2. Vespasianus s-a născut în ţinutul sabinilor, dincolo de Reate, într-o localitate modestă numită Falacrinae, a cincisprezecea zi înainte de kalendele lui decembrie, în timpul consulatului lui Quintus Sulpicius Camerinus şi al lui C. Poppaeus Sabinus, cinci ani înainte de moartea lui Augustus; a fost crescut de bunica lui paternă, Tertulla, pe proprietăţile ei de la Cosa. De aceea, devenit principe, a vizitat adesea locul copilăriei sale şi a lăsat casa aşa cum fusese ea odinioară, pentru a menţine intacte toate imaginile obişnuite ochilor săi; de asemenea, a cultivat şi memoria bunicii cu atîta pioşenie, încît în zilele de sărbătoare publică şi particulară bea numai din mica ei cupă de argint.

2. După ce a îmbrăcat toga virilă, lungă vreme a disprețuit laticlava, deşi fratele său o obţinuse, şi a trebuit intervenţia mamei sale pentru a o solicita: de fapt mama lui a reuşit să-l convingă mai mult prin vorbe de ocară decît prin rugăminţi sau autoritate, numindu-l adesea în bătaie de joc deschizător de drum pentru fratele său.

3. A făcut campanie militară în Tracia în calitate de tribun; în calitate de cvestor a obţinut prin tragere la sorţi provincia Creta şi Cyrene; candidat la edilitate şi, mai tîrziu, la pretură, a dobîndit-o pe prima după un eşec şi clasîndu-se al şaselea, pe a doua, la prima încercare şi încă între primii. Devenit pretor, n-a neglijat nimic pentru a-i fi pe plac lui Caligula, care era iritat împotriva senatului, şi a cerut jocuri extraordinare pentru victoria acestuia în Germania şi a propus, pentru a agrava pedeapsa conjuraţilor împotriva lui Gaius, ca aceştia să fie zvîrliţi pe drumuri fără mormînt. I-a mulţumit împăratului în faţa senatului, pentru faptul că i-a făcut onoarea de a-l invita la masă.

3. Între timp s-a căsătorit cu Flavia Domitilla, odinioară favorita lui Statilius Capella, cavaler roman din localitatea Sabratis din Africa, o femeie de rang latin, dar apoi proclamată ca fiind de condiţie liberă prin naştere şi cetăţeană romană prin decizia recuperatorilor, în baza declaraţiei tatălui ei Flavius Liberalis, născut la Ferentium şi simplu grefier al cvestorului. Din această căsătorie s-au născut copiii Titus, Domitianus şi Domitilla. Vespasianus a supravieţuit soţiei şi fiicei pe care le-a pierdut mai înainte de a ajunge împărat. După moartea soţiei a reluat vechea lui legătură cu Caenis, libertă şi secretară a Antoniei, şi chiar cînd a fost împărat a tratat-o asemenea unei soţii legitime.

4. În timpul principatului lui Claudius, prin influenţa lui Narcissus a fost trimis ca legat de legiune în Germania; de aici a trecut în Britannia unde a luat parte la treizeci de bătălii. A supus două neamuri foarte puternice, peste douăzeci de oraşe întărite şi insula Vectis din apropierea Britanniei, pe cînd se afla sub comanda lui Aulus Plautus, legat consular, sau a lui Claudius însuşi. 2. În urma acestor fapte a primit însemnele triumfale, apoi, după scurtă vreme două funcţii sacerdotale şi, pe lîngă acestea, consulatul pe care l-a exercitat în ultimele două luni ale anului. Din acest moment şi pînă la proconsulat a trăit în inactivitate şi retras, temîndu-se de Agrippina încă puternică pe lîngă fiul ei şi care îl ura pe prietenul lui Narcissus, chiar şi după moartea acestuia.

3. Apoi, a obţinut prin tragere la sorţi provincia Africa pe care a administrat-o cu integritate, fapt pentru care s-a bucurat de mare stimă, chiar dacă la o rebeliune în oraşul Hadrumetum s-au aruncat gulii asupra sa. A revenit din provincie fără să se fi îmbogăţit, cu creditul aproape ruinat, astfel încît a trebuit să ipotecheze toate proprietăţile fratelui său şi să exercite meseria de vînzător de sclavi pentru a-şi putea susţine rangul; de aceea a fost poreclit în popor „geambaşul". Se zice că a fost dovedit că a extorcat unui tînăr două sute de mii de sesterţi pentru a primi

laticlava împotriva voinței tatălui acestuia și că a fost blamat cu severitate din acest motiv.

4. A făcut parte din anturajul lui Nero în timpul călătoriei împăratului în Ahaia, dar, cum se sustrăgea adesea de la cîntările acestuia sau cînd era prezent adormea, a căzut în dizgrație și i s-a interzis nu numai prezența la curte, ci și la recepțiile oficiale; s-a retras într-o cetate mică și izolată pînă cînd i s-au oferit, în timp ce se ascundea și se temea de cele mai mari nenorociri, o provincie și o armată.

5. În tot Orientul se răspîndise o veche și statornică credință că destinul hotărîse imperiul lumii pentru oameni proveniți din Iudeea în această epocă. Crezînd că această prevestire se referă la ei – în realitate ea se referea la un comandant roman, așa cum aveau să arate evenimentele –, iudeii s-au revoltat, l-au ucis pe guvernatorul lor și l-au respins, capturînd o acvilă, pe legatul consular al Siriei care venea în ajutor. Pentru a reprima această rebeliune cu o armată mai mare sub comanda unui general energic, dar căruia îi putea fi încredințată această misiune fără teamă, a fost preferat Vespasianus, deoarece făcuse dovada talentelor lui militare și nu prezenta nici un pericol datorită obscurității familiei și a numelui. 6. Armata a fost întărită cu două legiuni, opt aripi de cavalerie și zece cohorte; Vespasianus l-a luat între legații săi și pe fiul său Titus și, de îndată ce a atins pămîntul provinciei, a cîștigat încrederea regiunilor învecinate, căci a restabilit disciplina în tabăra militară și a condus cu atîta energie una sau două bătălii, încît, la asediul unei fortificații, a fost el însuși rănit la genunchi de o piatră și scutul său a fost lovit de cîteva săgeți.

5. După moartea lui Nero și a lui Galba, în timp ce Otho și Vitellius își disputau imperiul, a căpătat speranțe de a parveni la principat, care-i fusese prevestit de multă vreme în următorul fel.

2. Pe proprietatea suburbană a Flaviilor, un stejar consacrat lui Marte creștea brusc ori de cîte ori Vespasia năștea, dînd la iveală o nouă ramură care simboliza destinul fiecăruia dintre ei: prima, foarte slabă, s-a uscat repede – astfel, fiica Vespasiei n-a

trăit decît un an; a doua, foarte puternică şi lungă, prevestea o mare prosperitate; a treia semăna cu un arbore. Din acest motiv, se zice, tatăl Sabinus, încrezîndu-se şi într-o prevestire a haruspicilor, şi-a anunţat mama că i se născuse un nepot care va fi împărat; ea s-a mulţumit să rîdă, mirîndu-se că „fiul ei delirează în timp ce ea încă mai este cu capul pe umeri".

3. Mai tîrziu, cînd Vespasianus era edil, Caligula, furios că n-a măturat străzile Romei, le-a poruncit soldaţilor să-l umple cu noroi, băgîndu-i-l şi în sînul togii pretexte; n-au lipsit oameni care să interpreteze din această întîmplare că într-o zi statul va cădea în tutela sa după perturbări produse de războaie civile şi că, pentru a vorbi astfel, va ajunge la sînul său.

4. Odată, pe cînd cina, un cîine străin i-a adus de la o răspîntie de drumuri o mînă omenească şi a aruncat-o sub masă; altă dată, tot în timp ce cina, un bou de arat care-şi scuturase jugul a năvălit în sufragerie şi a pus pe fugă servitorii, apoi, ca şi cum s-ar fi epuizat pe neaşteptate, s-a aruncat la picioarele lui şi i s-a supus. Ba chiar şi un chiparos de pe pămîntul familiei, care se prăbuşise fără să fie lovit de vreo furtună, smuls din rădăcini, s-a ridicat a doua zi mai verde şi mai solid.

5. În Ahaia, Vespasianus a visat că vor începe timpuri fericite pentru el şi pentru ai săi, de îndată ce lui Nero îi va fi fost smuls un dinte; or, s-a întîmplat că a doua zi un medic, intrînd în atrium, i-a arătat dintele pe care i-l extrăsese lui Nero.

6. În Iudeea a consultat oracolul zeului Carmel, iar răspunsul a fost dătător de speranţe, căci i s-a promis realizarea tuturor întreprinderilor, oricît de mari ar fi ele; unul din prizonierii nobili, Iosephus, în timp ce se afla în carceră, a afirmat în modul cel mai sigur că va fi eliberat de către Vespasianus în scurt timp după ce va deveni împărat. S-au semnalat şi alte prevestiri din Roma: în ultimele sale zile Nero a visat că duce carul lui Iupiter Optimus Maximus din templu la casa lui Vespasianus şi de aici în circ; puţin timp mai tîrziu, cînd Galba inaugura comiţiile celui de al doilea consulat al său, statuia divinului Iulius s-a întors de la sine spre Orient; pe cîmpul pe care s-a dat bătălia de la

Bedriacum, mai înainte de a începe lupta, doi vulturi s-au bătut în văzul tuturor soldaţilor şi, după înfrîngerea unuia dintre ei, un al treilea, venit de la răsărit, l-a izgonit pe învingător.

6. Cu toate acestea n-a întreprins nimic, în ciuda insistenţelor prietenilor săi, mai înainte să aibă dovezi de simpatie date spontan de soldaţi necunoscuţi şi aflaţi la mare depărtare de el.

2. Armata din Moesia trimisese în ajutor lui Otho cîte două mii de soldaţi din cele trei legiuni care o compuneau; aflaţi în marş ei au primit ştirea înfrîngerii şi a sinuciderii acestuia; cu toate acestea, au mers mai departe pînă la Aquileea, ca şi cum nu s-ar fi încrezut în acest zvon. Acolo au profitat de anarhia existentă, s-au dedat la tot felul de prădăciuni; deoarece se temeau că vor trebui să dea socoteală şi să suporte pedepse, au luat hotărîrea să aleagă şi să creeze un alt împărat; nu se considerau întru nimic inferiori armatei din Hispania, care îl făcuse împărat pe Galba, nici cohortelor pretoriene, care îl făcuseră pe Otho, şi nici armatei germanice care îl făcuse pe Vitellius. 3. Discutînd numele tuturor legaţilor consulari care se aflau atunci în fruntea armatelor, i-au respins pe toţi din diferite motive; însă soldaţii legiunii a treia, care spre sfîrşitul principatului lui Nero fusese transferată din Siria spre Moesia, îi aduceau laude lui Vespasianus şi i-au raliat acestei alegeri pe ceilalţi; imediat toţi s-au înscris sub stindardele acestuia. Şi totuşi lucrurile n-au mers mai departe, căci trupele au fost readuse pentru cîtăva vreme la datoria lor. Dar s-a răspîndit zvonul că Tiberius Alexander, prefectul Egiptului, a luat iniţiativa şi a pus legiunile să-i jure credinţă lui Vespasianus la kalendele lui iulie, zi care a fost celebrată apoi ca prima zi a principatului; apoi armata iudaică a depus acelaşi jurămînt în a cincea zi înainte de idele lui iulie.

4. Ceea ce l-a ajutat mult pe Vespasianus în proiectele sale a fost o scrisoare autentică sau falsă a lui Otho adresată lui prin care printr-o supremă rugăminte îi cerea să-l răzbune şi să-i vină în ajutor statului; apoi s-a răspîndit zvonul că, după victorie, Vitellius hotărîse să schimbe taberele de iarnă ale legiunilor şi să

le transfere pe cele germanice în Orient, unde serviciul militar era mai puţin periculos şi mai puţin dur; pe lîngă acestea, mai era şi ajutorul pe care îl dădeau Licinius Mucianus şi regele Volagaesus al parţilor; primul, renunţînd la invidia inspirată de rivalitate, i-a promis sprijinul armatei din Siria, al doilea i-a promis patruzeci de mii de arcaşi.

7. Vespasianus a declanşat aşadar războiul civil şi şi-a trimis trupele şi comandanţii în Italia; el însuşi a trecut între timp în Alexandria, pentru a deţine poziţiile cheie ale Egiptului. Aici a vrut să-l întrebe pe zeul Serapis dacă puterea lui era sigură; a intrat în templul zeului, şi-a trimis afară toată suita rămînînd singur; şi cînd s-a întors, după ce se rugase îndelung zeului, i s-a părut că-l vede pe libertul Basilides care îi oferea crengi sfinte de laur, coroane şi prăjituri, conform obiceiului pămîntului; or, era un lucru cert că nimeni nu-l introdusese pe Basilides şi că acesta, din pricina reumatismului, abia putea să meargă şi că se afla la mare distanţă de templu. Imediat după aceea i-au sosit lui Vespasianus scrisori prin care i se anunţa victoria trupelor sale la Cremona şi că Vitellius fusese ucis la Roma.

2. Lui Vespasianus îi lipsea autoritatea şi o oarecare majestate datorită faptului că ascensiunea lui la principat era neaşteptată şi recentă; le-a dobîndit şi pe acestea; doi oameni din popor, dintre care unul era orb, celălalt cu un picior infirm au venit în faţa lui în timp ce şedea pe tribunal şi l-au rugat să împlinească, pentru a-i vindeca, ceea ce le-a indicat zeul Serapis în timpul somnului: orbul îşi va recăpăta vederea, dacă împăratul îi atinge ochii cu salivă, cel cu piciorul infirm va putea merge, dacă îl atinge cu piciorul. 3. Cum era aproape de necrezut că un asemenea tratament putea să aibă succes, Vespasianus nu îndrăznea să facă experienţa; la insistenţele prietenilor s-a decis în sfîrşit şi în faţa adunării le-a îndeplinit dorinţa; deznodămîntul a fost un succes. În aceeaşi vreme, la Tegea în Arcadia, la indicaţia prezicătorilor, a fost dezgropat într-un loc sacru un vas foarte vechi pe care se aflau chipuri foarte asemănătoare lui Vespasianus.

8. Astfel era Vespasianus şi acesta îi era renumele cînd a venit la Roma; a celebrat triumful iudaic, a adăugat opt consulate celui vechi, a preluat şi censura şi în tot timpul cît a fost împărat n-a avut altă preocupare decît să restabilească statul aproape distrus şi nesigur, apoi să-l înfrumuseţeze.

2. Soldaţii, deveniţi aroganţi după victoria repurtată sau demoralizaţi de înfrîngerea suferită, îşi luaseră toate libertăţile şi acţionau cu îndrăzneală; dar şi provinciile şi cetăţile libere, chiar şi unele regate acţionau unele împotriva celorlalte. De aceea Vespasianus a concediat majoritatea trupelor lui Vitellius şi le-a supus; trupelor învingătoare, departe de a le acorda privilegii extraordinare, le-a dat cu întîrziere chiar şi răsplăţile legitime. 3. N-a omis nici o măsură pentru restabilirea disciplinei: unui tînăr care venise parfumat să-i mulţumească, pentru că îi acordase o prefectură, i-a replicat după ce şi-a manifestat dispreţul printr-o mişcare a capului: „aş prefera să miroşi a usturoi", şi i-a anulat numirea. Cînd marinarii care făceau pe rînd drumul de la Ostia şi Puteoli la Roma i-au cerut să le dea o indemnizaţie pentru încălţăminte, nu s-a mulţumit să-i concedieze fără răspuns, ci le-a poruncit ca de acum înainte să meargă desculţi; astfel umblă ei de atunci.

4. A transformat în provincii romane, luîndu-le libertatea, Ahaia, Licia, Rhodos, Byzantium, Samos, de asemenea Thracia, Cilicia şi Comagene, pînă atunci supuse regilor. În Cappadocia, din pricina deselor incursiuni ale barbarilor, a staţionat legiuni şi a numit guvernator un bărbat consular în locul unui cavaler roman.

5. Roma era desfigurată de urmele vechilor incendii şi ruine; Vespasianus a permis oricui să ocupe terenurile goale şi să construiască pe ele, dacă proprietarii renunţau. El însuşi a întreprins reconstruirea Capitoliului şi a pus primul mîna cînd au început lucrările de degajare a terenului şi a dus cu spinarea o încărcătură; a reconstituit trei mii de table de bronz şi a dat ordin să fie căutate peste tot copii: era vorba de cea mai veche şi mai frumoasă colecţie a imperiului care conţinea aproape de la

începuturile Romei *senatus consultum*-urile, plebiscitele relative la tratatele de alianţă şi la privilegiile acordate indiferent cui. **9.** A construit monumente noi: un templu al Păcii în for, un altul pe muntele Coelius dedicat divinului Claudius, început de Agrippina, dar demolat de Nero aproape din temelii; de asemenea, în mijlocul Romei un amfiteatru pe care ştia că Augustus îl proiectase.

2. Cum cele două ordine cele mai importante din stat erau epuizate prin numărul mare de execuţii şi contaminate datorită unei vechi neglijenţe, pentru a le epura şi completa a făcut recensământul senatului şi al ordinului ecvestru, excluzîndu-i pe cei nedemni şi introducîndu-i pe cei mai onorabili dintre italici şi provinciali. Şi pentru a arăta în mod clar că între cele două ordine deosebirea nu este atît în ceea ce priveşte drepturile lor, cît în ceea ce priveşte prestigiul, s-a exprimat în următorii termeni, în timpul unei dispute între un senator şi un cavaler roman: „nimeni nu are dreptul să insulte un senator, dar orice cetăţean are dreptul să răspundă unei insulte".

10. Numărul proceselor crescuse excesiv, deoarece cele vechi nu se judecaseră din cauza întreruperii justiţiei şi apăruseră altele noi datorită circumstanţelor şi tumultului epocii; Vespasianus a ales prin tragere la sorţi magistraţi care să restituie bunurile furate în timpul războaielor civile şi pe cei care să soluţioneze în mod excepţional chestiunile care reveneau centumvirilor (acestea cu greu păreau a putea fi soluţionate în timpul vieţii împricinaţilor), reducîndu-le la cel mai mic număr posibil.

11. În lipsa oricărei măsuri coercitive desfrîul şi luxul se răspîndiseră; Vespasianus a luat iniţiativa în senat pentru un decret conform căruia orice femeie care avea relaţii intime cu un sclav să fie considerată sclavă; iar cămătarii care împrumutau bani fiilor de familie nu aveau dreptul niciodată să ceară restituirea lor, nici măcar după moartea tatălui familiei.

12. În toate ocaziile, de la începuturile principatului său şi pînă la moarte, s-a comportat ca un cetăţean şi a dat dovadă de

clemenţă; n-a ascuns nici o clipă modestia începuturilor sale, ba chiar adesea şi-a făcut din aceasta un titlu de glorie. Cum linguşitorii se străduiau să arate că familia Flaviilor se trăgea din întemeietorii oraşului Reate şi dintr-un însoţitor al lui Hercules al cărui mormînt există încă pe Via Salaria, Vespasianus a fost primul care să-şi bată joc de ei. A fost atît de puţin dornic de distincţii, încît în ziua triumfului, obosit de monotonia defilării şi dezgustat de fastul ei, n-a ezitat să mărturisească faptul că „este pe drept cuvînt pedepsit că la vîrsta lui înaintată a dorit prosteşte triumful ca şi cum l-ar datora strămoşilor săi sau l-ar fi sperat vreodată pentru sine". N-a acceptat decît tîrziu puterea de tribun şi titlul de părinte al patriei. A suprimat obiceiul de a-i percheziţiona pe cei care veneau să-l salute, deşi încă mai era război civil.

13. A suportat cu mare indulgenţă libertăţile pe care şi le luau prietenii, aluziile avocaţilor şi obrăzniciile filozofilor. Pe Licinius Mucianus, un om cu moravuri impudice, dar care îşi permitea datorită serviciilor făcute să fie mai puţin reverenţios faţă de împărat, nu l-a dojenit niciodată în public şi s-a limitat să se plîngă unui prieten comun, încheind cu aceste cuvinte: „totuşi sînt şi eu bărbat". Cînd, luînd apărarea unui om bogat, Salvius Liberalis, a îndrăznit să spună „ce-i pasă Cezarului, dacă Hipparchus are o sută de milioane de sesterţi?", Vespasianus însuşi l-a lăudat pentru acest fapt. Demetrius, filozoful cinic, s-a aflat în drumul lui după ce fusese condamnat; cum n-a socotit de demnitatea lui să se ridice şi să-l salute, ba chiar a trîntit nu ştiu ce înjurătură, Vespasianus s-a limitat să-l numească „cîine".

14. Uita cu mare uşurinţă ofensele şi inimiciţiile, şi nu avea înclinaţii spre răzbunare: a măritat-o cu mare fast, a asigurat zestrea şi a mobilat casa fiicei duşmanului său Vitellius. Cînd, în timpul principatului lui Nero, i-a fost interzis accesul la curte, a întrebat unde să se ducă sau ce trebuie să facă, unul din şefii pazei i-a spus, aruncîndu-l afară: „du-te dracului". Mai tîrziu, cînd acelaşi individ îi implora iertarea, nu s-a înfuriat, ci i-a repetat aproape aceleaşi cuvinte. Nu era bănuitor şi nici nu intra

în panică spre distrugerea cuiva: cînd prietenii îl îndemnau să se ferească de Mettius Pomposianus, deoarece se credea că horoscopul îi prevesteşte imperiul, el l-a făcut chiar consul, garantînd că acesta îşi va aduce cîndva aminte de această binefacere.

15. În timpul principatului său nici un om nevinovat nu a fost pedepsit decît în absenţa sau fără ştiinţa lui, în mod cert în pofida voinţei lui şi în urma unei erori. Helvidius Priscus a fost singurul om care, la revenirea lui din Siria, îl saluta cu numele lui de particular, adică Vespasianus, şi în toate edictele publicate în calitate de pretor s-a abţinut să-i aducă vreun omagiu; cu toate acestea Vespasianus nu s-a supărat decît în momentul în care, în timpul unei dispute, Helvidius i-a replicat cu insolenţă şi aproape l-a pus la punct. În ciuda acestei atitudini, mai întîi l-a condamnat la exil, apoi la moarte, dar a făcut toate eforturile pentru a-l salva, trimiţînd executorilor un contraordin; şi l-ar fi salvat, dacă nu i s-ar fi comunicat în mod fals că era deja mort. De altminteri, Vespasianus nu s-a bucurat niciodată de moartea cuiva, iar execuţiile cele mai legitime îl făceau să plîngă şi să geamă.

16. Singurul defect care i se poate reproşa a fost marea lui dorinţă de bani. Într-adevăr, nu s-a mulţumit numai cu faptul de a fi pretins plata impozitelor neplătite în vremea lui Galba, de a fi creat altele noi şi mai împovărătoare, ci a şi sporit tributurile provinciilor, în unele cazuri le-a dublat; a făcut însă speculaţii dezonorante chiar şi pentru un particular: de pildă, cumpăra mărfuri en gros pentru a le vinde apoi en detail la preţuri mai mari. 2. N-a ezitat să vîndă candidaţilor magistraturile şi acuzaţilor inocenţa, indiferent dacă erau sau nu vinovaţi. Se crede chiar că a promovat intenţionat în funcţii importante pe cei mai rapaci dintre agenţii vistieriei, pentru a- i condamna după ce s-au îmbogăţit; de aceea s-a zis în popor că el îi utiliza pe aceştia, aşa cum se utilizează bureţii: îi uzi cînd sînt uscaţi şi îi storci cînd sînt uzi.

3. Unii susţin că era prin natura lui de o mare cupiditate şi se citează reproşul făcut de un văcar căruia a refuzat după ascensiunea la imperiu să-i acorde libertatea gratuit şi care a exclamat: „lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba". Alţii, dimpotrivă, consideră că a fost obligat să recurgă la prădăciuni şi rapturi din cauza sărăciei îngrozitoare a tezaurului public, pe care a semnalat-o imediat după ce a preluat puterea, declarînd: „pentru ca statul să poată subzista sînt necesare patruzeci de miliarde de sesterţi". Ceea ce face această ultimă opinie verosimilă este că a utilizat în chip optim ceea ce a dobîndit în chip reprobabil. **17.** Foarte generos cu toate categoriile de oameni, a completat averea unor senatori, i-a susţinut pe consularii săraci cu cinci sute de mii sesterţi anual, a restaurat pe toată suprafaţa imperiului, după planuri mai ample, oraşe distruse de incendiu şi de cutremure, şi, mai ales, a încurajat talentele şi artele. **18.** Vespasianus a fost primul împărat care a instituit un salariu anual de o sută de mii de sesterţi, plătit de fisc, pentru retorii latini şi greci; poeţii şi artiştii de talent, restauratorul statuii lui Venus din Cos şi cel al Colosului au primit din partea lui daruri însemnate şi salarii foarte mari; unui inginer care i-a promis că va transporta coloane imense pe Capitoliu cu cheltuieli minime i-a plătit cu bani grei invenţia, dar a refuzat s-o utilizeze spunînd: „permite-mi să hrănesc poporul nevoiaş".

19. Cu ocazia jocurilor celebrate pentru inaugurarea scenei recent restaurate a teatrului lui Marcellus a apelat chiar şi la vechi actori. I-a dat actorului de tragedii Apellaris patru sute de mii de sesterţi, citarezilor Terpnus şi Diodorus, cîte două sute de mii fiecăruia, unora o sută de mii, altora nu mai puţin de patruzeci de mii, fără a mai pune la socoteală nenumăratele coroane de aur. Adesea a oferit ospeţe, de cele mai multe ori fastuoase şi conform regulilor, pentru a-i sprijini pe vînzătorii de alimente. Făcea cadouri importante nu numai bărbaţilor la saturnalii, ci şi femeilor la kalendele lui martie. Cu toate acestea, dărnicia n-a şters vechea lui reputaţie de cupiditate. 2. Alexandrinii continuau să-l numească Cybiosacte („vînzător de

peşte sărat"), poreclă dată unuia din regii lor de o zgîrcenie sordidă. Ba chiar la funeraliile sale Favor, mimul principal care-i purta masca şi, conform obiceiului, imita gesturile şi vorbele defunctului, i-a întrebat public pe organizatori cît au costat convoiul şi înmormîntarea; cînd a auzit că au costat zece milioane de sesterţi, a exclamat: „daţi-mi o sută de mii şi aruncaţi-mă în Tibru".

20. Vespasianus a avut o statură pătrăţoasă, cu membrele bine îmbinate şi puternice, cu un chip care părea crispat de efort; de aceea, cînd i-a cerut unui băncos să facă o glumă despre el, acesta i-a răspuns în chip spiritual: „voi face, cînd îţi vei fi uşurat stomacul". S-a bucurat de o sănătate de fier, deşi, pentru a o păstra, n-a făcut altceva decît să-şi frecţioneze gîtul şi celelalte membre în sala de jocuri şi în fiecare lună să ţină o zi de post.

21. Iată cam în ce fel şi-a organizat viaţa. În timpul principatului său se scula devreme încă din timpul nopţii; după ce citea scrisorile şi rapoartele funcţionarilor, îi introducea pe prieteni şi, în timp ce îl salutau, se încălţa şi se îmbrăca el însuşi; apoi, după ce reglementase toate chestiunile, se plimba şi mai tîrziu se culca alături de una din numeroasele sale concubine care îi luaseră locul lui Caenis după moartea acesteia; din dormitor trecea în baie şi în sufragerie. Se zice că în nici un alt moment nu era într-o stare de spirit mai bună şi mai binevoitor, iar oamenii casei profitau pentru a-i adresa cererile lor.

22. De altminteri, fie la masă, fie în altă parte, era întotdeauna amabil şi rezolva adeseori problemele printr-o glumă; era foarte glumeţ, dar glumele lui erau grosolane şi triviale; nu se dădea înapoi nici de la obscenităţi. Cu toate acestea există unele replici foarte spirituale din partea lui, între care următoarele: consularul Mestrius Florus i-a atras atenţia că se pronunţa mai degrabă *plaustra* („căruţă") decît *plostra*; a doua zi l-a salutat pe acesta spunîndu-i „Flaurus". Cedînd unei femei care pretindea că moare de dragul lui, i-a dăruit patru sute de mii de sesterţi pentru favorurile ei; cînd administratorul l-a întrebat sub ce titlu vrea să pună această sumă în evidenţe, i-a răspuns

„pentru dragostea inspirată de Vespasianus". **23.** Utiliza şi versuri greceşti destul de bine plasate; de pildă, despre un om înalt cu membrul monstruos dezvoltat:

Paşii spre Hector mărind şi-nvîrte puternica lance

(Homer, *Iliada*, 7, 213).

Libertului său Cerylus care, spre a-şi sustrage enorma avere de la obligaţiile faţă de fisc după moartea sa, începuse să declare că este un om liber prin naştere şi să se numească Laches, Vespasianus i-a răspuns cu următoarele versuri din Menandru:

O, Laches, Laches,
cînd vei muri, imediat vei redeveni
ca mai înainte, Cerylos.

Glumea mai ales în legătură cu cîştigurile sale scandaloase, pentru a atenua caracterul lor odios şi a le face mai uşor acceptabile.

2. Unul din servitorii săi favoriţi i-a cerut un post de administrator pentru un pretins frate al său; Vespasianus a amînat răspunsul, l-a chemat la el pe candidat şi, după ce i-a smuls suma pe care acesta o convenise cu protectorul său, i-a făcut pe loc numirea; apoi i-a spus servitorului său: „caută-ţi alt frate; ăsta, pe care-l crezi că este al tău, a devenit fratele meu". Bănuindu-l pe un vizitiu în timpul unei călătorii că sărise din car sub pretextul de a pune saboţi catîrilor, în realitate pentru a da unui avocat posibilitatea de a-l aborda, l-a întrebat ce beneficiu îi aduce punerea saboţilor şi a pretins o parte a cîştigului. 3. Cînd fiul său Titus i-a reproşat că a impozitat urina, i-a pus sub nas prima sumă obţinută din acest impozit şi l-a întrebat dacă este şocat de miros; cînd Titus a răspuns că nu, a răspuns: „şi totuşi urina i-a produs". O delegaţie i-a comunicat faptul că s-a decis să i se ridice din banii publici o statuie colosală care costa enorm; Vespasianus a poruncit să fie ridicată pe loc şi, arătîndu-le mîna scobită, le-a spus: „soclul este pregătit". 4. Nu s-a abţinut de la glume nici din teama şi nici în pericolul morţii. Într-adevăr, cînd între alte prodigii s-au deschis uşile Mauzoleului pe neaşteptate

şi o cometă a apărut pe cer, Vespasianus a declarat că primul se referă la Iunia Calvina din neamul lui Augustus, al doilea la regele parţilor care avea părul bogat; cînd a fost atins de boală, a exclamat: „Vai mie, simt cum devin zeu".

24. În timpul celui de al nouălea consulat a căpătat în Campania o febră uşoară şi s-a reîntors pe dată la Roma; apoi s-a dus la Cutiliae şi pe ogorul său de la Reate, unde obişnuia să-şi petreacă verile. Aici abuzul de apă rece i-a provocat un deranjament intestinal care i-a zdruncinat mai mult sănătatea; n-a renunţat însă la obligaţiile lui de împărat şi acorda diferitelor delegaţii audienţe stînd în pat; gata să moară în urma unei diarei neaşteptate, a spus: „un împărat trebuie să moară în picioare"; în timp ce făcea efortul să se ridice, a murit în braţele celor care îl susţineau, a noua zi înainte de kalendele lui iulie, în vîrstă de şaizeci şi opt de ani, o lună şi şase zile.

25. Este un fapt sigur că avusese întotdeauna o asemenea încredere în horoscopul său şi al alor săi, încît, în ciuda numeroaselor conjuraţii împotriva sa, a îndrăznit să declare în senat că sau îi vor succeda fiii săi sau nu îi va succeda nimeni. Se zice că a visat odată în mijlocul vestibulului palatului un cîntar, ale cărui talere se echilibrau şi pe care se aflau pe unul Claudius şi Nero, pe celălalt el însuşi şi fiii săi. Visul n-a fost mincinos, căci cei menţionaţi au fost împăraţi acelaşi număr de ani (Claudius şi Nero, pe de o parte, Vespasianus şi fiii săi, pe de alta).

DIVINUL TITUS

1. Titus, care avea acelaşi *cognomen* ca şi tatăl său, a fost numit amorul şi deliciul neamului omenesc (avea o extraordinară capacitate naturală, ştiinţă şi noroc în a cîştiga simpatia tuturor şi, ceea ce este foarte greu, chiar în vremea domniei, cîtă vreme, ca particular sau în timpul principatului tatălui său, nu

fusese la adăpost de ura şi blamul public. S-a născut a treia zi înainte de kalendele lui ianuarie în anul asasinării lui Caligula, într-o casă sordidă vecină Septizoniumului, într-o cameră mică şi întunecoasă care există şi este încă şi astăzi arătată. **2.** A fost educat la curte împreună cu Britannicus şi a făcut aceleaşi studii ca şi acesta cu aceiaşi profesori. Se zice că în această perioadă un fizionomist consultat de Narcissus, libertul lui Claudius, pentru a-l studia pe Britannicus, a declarat imperturbabil că acesta n-are nici o şansă să fie împărat, dar că Titus, care se afla alături, va domni cu siguranţă. Cei doi erau atît de intimi, încît Titus, se zice, a gustat şi el din băutura din care a murit Britannicus (erau vecini de masă) şi a zăcut bolnav grav lungă vreme. În amintirea acestei relaţii, Titus i-a ridicat o statuie de aur în palat şi o alta ecvestră de fildeş, pe care a cinstit-o în chip deosebit şi care şi astăzi este purtată în fruntea cortegiilor de la circ.

3. Încă din copilărie au strălucit calităţile lui fizice şi spirituale care s-au dezvoltat apoi cu vîrsta: era de o frumuseţe deosebită, în care majestatea se îmbina cu graţia, şi de o forţă fizică extraordinară, în ciuda staturii mici şi a burţii puţin proeminente; avea o memorie ieşită din comun, o capacitate singulară pentru toate artele civile şi militare. 2. Era mare expert în mînuirea armelor şi a cailor, capabil să ţină discursuri şi să compună versuri în latină şi greacă cu atîta uşurinţă, încît ajungea să improvizeze; nici muzica nu-i era străină, căci cînta şi dansa agreabil şi conform regulilor artei. Am aflat de la mulţi oameni că avea obiceiul să stenografieze cu mare viteză şi că îl distra să se ia la întrecere cu secretarii şi să imite scrisul altora; adesea spunea că ar fi putut fi un excelent falsificator.

4. Şi-a făcut serviciul militar în calitate de tribun în Germania şi în Britannia şi şi-a cîştigat reputaţia prin talentul său militar, cît şi prin modestia lui, cum rezultă din numărul mare de statui şi de imagini ale lui în cele două provincii şi din inscripţiile lor.

2. După serviciul militar a fost avocat preţuit, dar n-a exercitat meseria permanent. În acelaşi timp s-a căsătorit cu Arrecina Tertulla, fiica unui cavaler roman, odinioară prefect al cohortelor pretoriene; după moartea ei, cu Marcia Furnilla, femeie de neam nobil de care a divorţat după naşterea unei fiice.

3. După exercitarea cvesturii a fost pus în fruntea unei legiuni şi a cucerit două oraşe foarte importante ale Iudeei, Tarichaes şi Gamala; într-o luptă i-a fost ucis calul sub el şi s-a urcat pe altul, al cărui călăreţ fusese ucis, luptînd alături de el.

5. Mai tîrziu, cînd Galba a devenit împărat, a fost trimis să-l felicite şi pe tot parcursul drumului a atras privirile tuturor, ca şi cum ar fi fost chemat în vederea adopţiunii. Cînd însă a aflat că totul fusese din nou perturbat, a revenit din drum şi, ajungînd la oracolul lui Venus din Paphos, în timp ce îl consulta despre călătoria sa pe mare, a primit răspunsuri care i-au întărit speranţa că va fi împărat. 2. În scurtă vreme ele s-au realizat şi, lăsat cu misiunea să supună Iudeea, la ultimul asediu al Ierusalimului a doborît doisprezece apărători cu tot atîtea săgeţi şi a cucerit oraşul de ziua de naştere a fetei sale; bucuria şi dragostea soldaţilor faţă de el au fost atît de mari, încît, felicitîndu-l, l-au salutat cu titlul de *imperator*, iar cînd a fost să părăsească provincia, au vrut să-l reţină cerîndu-i cu rugăminţi şi chiar cu ameninţări sau să rămînă sau să-i ia pe toţii cu el. 3. De aici s-a născut bănuiala de a fi vrut să se despartă de tatăl său şi să devină rege al Orientului; a sporit această bănuială după ce în drum spre Alexandria, consacrînd la Memfis boul Apis, şi-a pus pe cap diadema; de fapt era un obicei şi un ritual al unui cult antic, dar nu lipseau oameni care să interpreteze gestul altfel. De aceea Titus, grăbindu-se spre Italia, s-a îmbarcat pe o corabie de transport pînă la Rhegium, apoi pînă la Puteoli, de unde a pornit în mare grabă la Roma unde i-a spus tatălui său, care nu se aştepta să-l vadă, ca pentru a dezminţi zvonurile vane: „am sosit, tată, am sosit".

6. De atunci n-a încetat să fie auxiliarul şi susţinătorul împăratului. A triumfat împreună cu tatăl său, a fost censor împreună cu acesta, i-a fost coleg în exercitarea puterii de tribun şi în şapte consulate; şi-a asumat aproape toate funcţiile guvernării, dictînd el însuşi scrisori în numele tatălui său, redactînd edicte, citindu-i în senat discursurile în locul cvestorului. În cele din urmă a preluat funcţia de prefect al pretoriului, care niciodată pînă atunci nu fusese încredinţată decît cavalerilor romani; în această funcţie s-a comportat prea despotic şi brutal, căci, dacă cineva îi devenea suspect, punea indivizi care la teatru şi în tabără să ceară pedepsirea lui şi-l executa fără ezitare. 2. Între aceştia s-a aflat consularul Aulus Caecina pe care l-a invitat la masă şi a dat ordin imediat ce a ieşit din sufragerie să fie străpuns de lovituri; este adevărat că pericolul era iminent, deoarece Titus pusese mîna pe manuscrisul discursului pe care Caecina urma să-l ţină în faţa soldaţilor. Asemenea fapte i-au asigurat securitatea pentru viitor, dar pe moment multă ură, astfel încît nimeni n-a devenit principe cu o reputaţie atît de proastă şi împotriva voinţei tuturor.

7. În afară de cruzimea lui era suspect şi din cauza nestăpînirii, deoarece prelungea pînă la miezul nopţii orgiile cu cei mai rispitori dintre prietenii lui; şi nu mai puţin din cauza poftelor lui cu găştile de prostituaţi şi eunuci, dar mai ales din pricina dragostei deosebite pentru regina Berenice, căreia, se spune, i-a promis s-o ia în căsătorie; era suspect şi din cauza rapacităţii sale, deoarece era ştiut că obişnuia să facă trafic la procesele judecate de tatăl său, pentru a-şi asigura profituri; în sfîrşit, toţi erau de părere şi prevesteau că va fi un nou Nero. Dar această proastă reputaţie i-a fost de folos şi s-a transformat în cele mai mari elogii, cînd nu s-a mai descoperit nici un viciu, ci dimpotrivă, numai virtuţi.

2. A început să dea banchete mai mult agreabile decît costisitoare. Şi-a ales prietenii atît de bine, încît şi principii care i-au urmat le-au acordat toată încrederea, considerîndu-i necesari lor

înşişi şi statului. În ceea ce-o priveşte pe Berenice, a trimis-o pe dată departe de Roma, în pofida voinţei lui şi a ei. Pe unii dintre favoriţii lui, dansatori atît de buni, încît au devenit maeştri ai scenei mai tîrziu, nu i-a mai copleşit cu favoruri; chiar şi-a interzis să-i privească într-un spectacol public.

3. N-a luat nimic nici unui cetăţean; a respectat bunurile altora ca nimeni altul; n-a acceptat subscripţiile intrate în uz. Cu toate acestea, n-a fost inferior nici unui principe dinaintea sa în generozitate, căci a inaugurat un amfiteatru, a construit foarte repede terme alături de el şi a celebrat un spectacol magnific cu o pompă extraordinară; a organizat şi o bătălie navală în vechiul bazin, cu care ocazie au apărut şi gladiatori şi într-o singură zi cinci mii de animale sălbatice de tot felul.

8. Foarte binevoitor prin natură, cînd toţi împăraţii urmaseră obiceiul instituit de Tiberius să anuleze privilegiile acordate de principele precedent, atîta vreme cît nu le acordaseră ei înşişi, Titus a fost primul care le-a ratificat pe toate printr-un edict şi n-a pretins să i se ceară acest lucru. În ce priveşte celelalte cereri, s-a ţinut cu îndîrjire de principiul ca nimeni să nu plece de la el fără speranţă; ba chiar, cînd oamenii lui de casă i-au atras atenţia că promite mai mult decît poate da, a răspuns: „nimeni nu trebuie să plece trist în urma unei discuţii cu principele"; iar într-o seară, amintindu-şi că în tot timpul zilei nu făcuse nimănui vreo binefacere, a spus această vorbă memorabilă şi pe drept cuvînt lăudată: „prieteni, mi-am pierdut ziua".

2. A fost foarte atent cu poporul în orice ocazie, încît, fiind anunţat un spectacol de gladiatori, a declarat că se va desfăşura nu după voia sa, ci după a spectatorilor, şi şi-a ţinut promisiunea. Căci n-a refuzat nimic din ce îi cereau şi i-a îndemnat el însuşi să ceară ceea ce vor. Ba chiar adesea, cum nu-şi ascundea preferinţa pentru gladiatorii traci, schimba cu poporul, care-i reproşa preferinţa, replici spirituale întovărăşite de gesturi fără să-şi piardă majestatea şi calmul. N-a omis nici un act pentru a

fi popular: uneori a lăsat plebea să intre în termele sale şi s-a spălat în prezenţa ei.

3. În timpul principatului său s-au produs unele catastrofe datorate hazardului, ca, de pildă, erupţia Vezuviului în Campania, un incendiu la Roma, care a durat trei zile şi tot atîtea nopţi, de asemenea o ciumă teribilă cum nu s-a mai văzut vreodată. În toate aceste nenorociri cumplite a dovedit nu numai grija unui împărat, ci şi afecţiunea unică a unui părinte, cînd consolînd poporul prin edicte, cînd ajutîndu-l cu tot ce îi stătea în putere. 4. A numit consulari aleşi prin tragere la sorţi pentru lichidarea efectelor calamităţii din Campania; bunurile celor ucişi de erupţia Vezuviului şi care n-aveau urmaşi le-a utilizat pentru reconstruirea oraşelor distruse. Cu ocazia incendiului de la Roma, declarînd că statul n-a înregistrat nici o pierdere, a destinat monumentelor şi templelor reconstruite toate operele de artă din vilele sale şi a încredinţat mai multor cavaleri misiunea restaurării, pentru ca fiecare edificiu să fie terminat mai repede. Pentru a face să înceteze epidemia de ciumă n-a neglijat nici un mijloc divin şi uman şi a recurs la tot felul de sacrificii şi remedii. 5. Între nenorocirile timpului se numărau şi delatorii şi cei care le dăduseră această sarcină, încurajaţi de o lungă tolerare a lor. Pe aceştia i-a bătut cu biciul şi cu bâtul necontenit în for şi, la sfîrşit, i-a pus să defileze prin arena amfiteatrului; a poruncit ca parte din ei să fie expuşi şi puşi în vînzare, parte exilaţi în cele mai sălbatice insule. Pentru a stăvili pentru totdeauna asemenea practici a interzis între altele să se revină asupra unei chestiuni invocîndu-se mai multe legi şi să se mai facă anchetă după un număr de ani despre situaţia socială a cuiva dintre cei morţi.

9. A declarat că acceptă funcţia de *pontifex maximus* numai pentru a avea mîinile pure şi s-a ţinut de cuvînt, căci din acel moment nimeni nu a fost executat din ordinul sau cu ştiinţa lui; şi nu i-au lipsit motivele de răzbunare, dar el jura că „mai degrabă să moară el decît să-i ucidă pe alţii". Pe doi patricieni dovediţi că pretindeau imperiul s-a limitat să-i îndemne să

renunţe, arătîndu-le că „puterea este dată de destin", şi le-a promis să le acorde ceea ce i-ar cere. 2. Şi imediat a trimis propriii săi curieri mamei unuia din cei doi, care se afla departe de Roma, s-o liniştească în privinţa soartei fiului ei; pe cei doi nu numai că i-a primit la o masă intimă, dar a doua zi, în timpul unui spectacol de gladiatori, i-a aşezat lîngă el şi, cînd i-au fost prezentate armele combatanţilor, le-a dat lor să le examineze. Se zice chiar că le-a cunoscut horoscopul şi că a afirmat că „îi ameninţă un pericol pe amîndoi, dar că nu vine din partea lui şi că se va produce mai tîrziu". Aşa s-a şi întîmplat.

3. În ce-l priveşte pe fratele său, care nu înceta să complotezе şi care aproape fără să se ascundă îndemna armatele să se revolte şi se pregătea să fugă, nici nu l-a ucis, nici nu l-a exilat, nici nu i-a diminuat onorurile, ci, ca în prima zi a principatului, a perseverat să-l proclame asociatul său, succesorul său, rugîndu-l uneori cu lacrimi în ochi, cînd erau numai ei doi, „să consimtă în sfîrşit să-i răspundă cu aceeaşi afecţiune".

10. Între acestea a murit prematur, spre mai marea nenorocire a omenirii decît spre a sa.

După încheierea unui spectacol, cînd a plîns din belşug în prezenţa poporului, a plecat în ţinutul sabinilor mai trist, deoarece victima fugise în momentul sacrificiului şi deoarece tunase pe timp senin. Apoi a fost cuprins de febră la prima escală şi, în timp ce îşi continua drumul în lectică, se zice că, dînd la o parte mantalele şi ridicînd ochii spre cer, s-a plîns că „viaţa i-a fost răpită în ciuda inocenţei sale; n-are de ce să se ruşineze de actele sale, cu excepţia unuia singur". 2. Care va fi fost acesta? El nu l-a spus şi nimeni n-ar putea să-l ghicească cu uşurinţă. Unii cred că se gîndea la relaţia pe care o avusese cu soţia fratelui său; Domitia însă jura că n-a avut nici o legătură cu el; or, dacă ar fi avut, n-ar fi negat, ba chiar s-ar fi lăudat, cum o făcea cu promptitudine pentru fiecare aventură.

11. A murit în aceeaşi vilă ca şi tatăl său, la idele lui septembrie, la doi ani, două luni şi douăzeci de zile după ce i-a

succedat tatălui său, la vîrsta de patruzeci şi unu de ani. Cînd vestea s-a răspîndit, toţi s-au întristat în mod public de parcă ar fi pierdut o rudă; senatorii s-au precipitat la senat mai înainte de a fi convocaţi prin edict; găsind uşile închise, le-au deschis şi au adus atîtea mulţumiri mortului cîte nu i-au adus niciodată în timpul vieţii şi în prezenţa lui.

DOMITIANUS

1. Domitianus s-a născut a noua zi înainte de kalendele lui noiembrie, cînd tatăl său era consul desemnat şi trebuia să intre în funcţie în luna următoare, în a şasea regiune a Romei, într-o casă din cartierul Malum Punicum pe care după aceea a transformat-o într-un templu al familiei Flavia. Se zice că în timpul pubertăţii şi al primei adolescenţe a îndurat o asemenea sărăcie, încît nu avea pentru uzul său nici măcar un singur vas de argint. Este un fapt cunoscut că fostul pretor Clodius Pollio, împotriva căruia exista un poem al lui Nero intitulat *Luscio*, a păstrat şi a arătat uneori un bilet în care Domitianus îi promitea o noapte; nu au lipsit oameni care să afirme că Domitianus s-a prostituat cu Nerva, succesorul său. 2. În timpul războiului cu Vitellius s-a refugiat pe Capitoliu cu unchiul său Sabinus şi o parte a trupelor aflate la Roma, dar în momentul atacului adversarilor şi al incendierii templului s-a ascuns în timpul nopţii la un gardian, iar a doua zi, deghizat în preot al lui Isis, s-a pierdut între sacrificatorii diferitelor religii şi s-a dus cu un singur însoţitor dincolo de Tibru la mama unuia dintre colegii lui de studii; s-a ascuns atît de bine că, în ciuda tuturor căutărilor, n-a putut fi găsit. 3. A apărut numai după victorie şi, salutat cu titlul de Cezar, a primit funcţia de pretor urban cu putere de consul, dar a păstrat numai titlul, căci şi-a delegat primului său coleg atribuţiile judecătoreşti; de altminteri, s-a comportat cu atîta violenţă în exercitarea puterii, încît a arătat de pe atunci ce fel de conducător va fi. Ca să nu recurg la detalii, voi spune numai că, după ce a sedus soţiile multora, a luat-o în căsătorie pe Domitia

Longina, căsătorită cu Aelius Lamia, şi că într-o singură zi a împărţit mai mult de douăzeci de funcţii urbane şi peregrine, ceea ce l-a determinat pe Vespasianus să spună: „mă mir că nu-mi trimite şi mie un succesor". **2.** A pornit chiar şi o expediţie în Gallia şi în Germanii, fără vreo necesitate şi în pofida sfaturilor prietenilor tatălui său, numai să-l poată egala pe fratele său în putere şi renume.

Mustrat pentru aceasta, spre a-şi aminti mai bine de vîrsta şi rangul său, a locuit împreună cu tatăl său; ori de cîte ori Vespasianus şi Titus plecau, el le urma lectica, iar în ziua triumfului iudaic i-a escortat pe un cal alb. Mai mult: din şase consulate cîte a exercitat, unul singur a fost ordinar şi l-a datorat fratelui său care i-a cedat locul. 2. A simulat în chip miraculos modestia şi în special pasiunea pentru poezie, tot atît de necunoscută lui pînă atunci, pe cît i-a fost mai tîrziu de nesuferită; a citit în acea perioadă versuri în public. Totuşi, cînd Volagaesus, regele parţilor, a cerut ajutor împotriva alanilor şi a rugat să-i fie trimis în calitate de comandant unul din fiii lui Vespasianus, Domitianus a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a fi trimis el însuşi. Cum însă cererea sa a fost respinsă, a încercat să obţină prin daruri şi promisiuni o cerere similară din partea altor regi ai Orientului.

3. După moartea lui Vespasianus a ezitat lungă vreme dacă să nu ofere soldaţilor un donativ dublu şi nu s-a jenat să declare adesea că Vespasianus îl lăsase asociat la imperiu, dar că testamentul fusese falsificat; din acel moment n-a încetat să comploteze împotriva fratelui său pe faţă sau pe ascuns şi, cînd acesta s-a îmbolnăvit, mai înainte de a-şi da sufletul, a poruncit să fie declarat mort; apoi nu i-a acordat nici o altă onoare decît apoteoza şi adesea îi sfîrteca memoria prin aluzii şi în edicte.

3. La începutul principatului său obişnuia zilnic să se izoleze cîteva ore şi să prindă muşte pe care le străpungea cu un stilet foarte ascuţit, ceea ce a provocat răspunsul spiritual al lui Vibius Crispus, cînd a fost întrebat dacă se află cineva cu Cezarul: „nici măcar o muscă". Apoi, soţia sa Domitia, cu care avea un fiu născut în timpul celui de al doilea consulat al său, a primit în al

doilea an al principatului titlul de Augusta; dar, deoarece se îndrăgostise nebunește de histrionul Paris, a repudiat-o, însă scurtă vreme mai tîrziu, cum nu putea suporta despărțirea, a reprimit-o pretextînd că face acest gest la insistențele poporului.

2. În administrarea imperiului o vreme s-a comportat inconstant amestecînd în mod egal viciile cu virtuțile, pînă cînd virtuțile au degenerat și ele în vicii: atît cît se poate conjectura, pe lîngă caracterul său, lipsurile l-au făcut rapace, iar frica, crud.

4. A dat constant spectacole magnifice și costisitoare nu numai în amfiteatru, ci și în circ, unde, pe lîngă cursele tradiționale de care trase de doi și patru cai, a organizat două bătălii, una de infanterie și alta de cavalerie; în amfiteatru a organizat chiar și o luptă navală. Ce să mai spun despre vînători și lupte de gladiatori care aveau loc chiar și noaptea la lumina lampadarelor și la care luau parte nu numai bărbați, ci și femei. Pe lîngă aceasta asista cu regularitate la spectacolele date de cvestori, pe care le restabilise după un lung interval, și cu această ocazie dădea poporului dreptul să ceară două perechi din propriii săi gladiatori pe care îi echipa din recuzitele curții. 2. La toate spectacolele de gladiatori la picioarele sale stătea un tînăr sclav îmbrăcat în stacojiu, cu capul mic și monstruos, cu care discuta mult, uneori chiar și lucruri serioase. A fost auzit cu certitudine cînd l-a întrebat dacă știe de ce la ultima numire de magistrați l-a trimis pe Mettius Rufus guvernator al Egiptului? A dat și bătălii navale în care s-au ciocnit aproape flote adevărate într-un bazin săpat pe malurile Tibrului și a privit lupta pînă la sfîrșit sub o ploaie torențială.

3. A organizat și jocuri seculare raportîndu-se, pentru numărarea anilor, nu la ultimele din vremea lui Claudius, ci la cele organizate odinioară de Augustus; în cadrul acestora, în ziua jocurilor de circ, pentru a se putea isprăvi mai ușor cele o sută de curse, a redus numărul de ture de la șapte la cinci.

4. A instituit de asemenea și un concurs cincinal triplu, muzical, ecvestru și de gimnastică, în onoarea lui Iupiter Capitolinul, cu un număr de laureați cu mult mai mare decît astăzi. La acest concurs au luat parte chiar și prozatori greci și

latini, şi, pe lîngă chitarişti, acompaniatori şi solişti la chitară; la cursa din stadion au participat şi fecioare. A prezidat concursul încălţat în sandale, îmbrăcat într-o togă de purpură după moda greacă, purtînd pe cap coroana de aur cu efigia lui Iupiter, a lui Iuno şi a Minervei, alături de el stînd preotul lui Iupiter şi colegiul preoţilor pentru cultul Flaviilor, în aceeaşi ţinută ca şi el, cu singura deosebire că pe coroanele lor se afla propria lui imagine. A celebrat în fiecare an şi sărbătorile Quinquatria dedicate Minervei în onoarea căreia a instituit un colegiu: unii membri ai acestuia traşi la sorţi trebuiau să organizeze vînători deosebite, reprezentaţii teatrale şi concursuri de oratori şi poeţi.

5. A distribuit în trei rînduri poporului trei sute de sesterţi fiecărui individ şi a oferit cu ocazia unui spectacol un banchet magnific în timpul sărbătorii Septimontium (sărbătoarea întemeierii Romei): atunci le-a fost distribuită hrana senatorilor şi cavalerilor în coşuri de pîine, plebei în coşuri mici, iar el însuşi a dat semnalul de începere a ospăţului; a doua zi a răspîndit tot felul de cadouri şi, cum majoritatea au ajuns printre oamenii din popor, a promis cincizeci de bonuri fiecărui sector ocupat de ordinul senatorial şi ecvestru.

5. A reconstruit multe monumente importante mistuite de incendii, între care şi Capitoliul care arsese din nou; pe toate acestea însă le-a pus numai sub numele său, fără să menţioneze numele vechiului constructor. A construit un templu nou consacrat lui Iupiter Gardianul şi forul care acum se numeşte al lui Nerva, de asemenea templul familiei Flavia, stadionul şi odeonul şi un loc de desfăşurare pentru bătăliile navale, din pietrele căruia s-a restaurat mai tîrziu Marele Circ ale cărui laturi fuseseră distruse de foc.

6. A întreprins mai multe expediţii, parte din voinţa lui, parte din necesitate: din voinţa lui împotriva chattilor, iar din necesitate una împotriva sarmaţilor care masacraseră o legiune cu comandantul ei; împotriva dacilor a dus două campanii, prima după înfrîngerea consularului Appius Sabinus, a doua după cea a lui Cornelius Fuscus, prefectul cohortelor pretoriene, căruia îi încredinţase comanda supremă. A celebrat două triumfuri asupra

chattilor şi asupra dacilor, după succese şi eşecuri alternative; după victoria asupra sarmaţilor s-a limitat numai să-i ducă lui Iupiter Capitolinul o coroană de laur.

2. A reprimat războiul civil declanşat de Lucius Antonius, guvernatorul Germaniei Superior, fără să părăsească Roma datorită unui noroc miraculos, deoarece chiar în momentul începerii bătăliei revărsarea Rinului a oprit trupele barbarilor să treacă fluviul pentru a se uni cu Antonius. Domitianus a cunoscut deznodămîntul bătăliei prin prevestiri, mai înainte ca să-i parvină ştiri, dat fiind că, în ziua în care se dădea bătălia, la Roma un vultur deosebit a îmbrăţişat cu aripile statuia sa şi a scos sunete voioase; scurtă vreme mai tîrziu s-a răspîndit atît de insistent ştirea că Antonius fusese omorît, încît mulţi au pretins că au văzut cu ochii lor cum i s-a adus capul.

7. Domitianus a inovat mult şi în ce priveşte viaţa curentă: a suprimat distribuirea publică de hrană şi a reintrodus ospeţele conform regulilor; a adăugat celor patru faţiuni vechi de la circ altele două, una aurie şi alta purpurie; a interzis histrionilor să vină pe scenă, dar le-a permis să-şi exercite arta în case particulare; a interzis castrarea bărbaţilor şi a limitat preţul eunucilor care mai existau încă la negustorii de sclavi. 2. Într-un moment cînd vinul se produsese în abundenţă, dar apăruse o mare lipsă de grîu, socotind că se exagerase cu cultura viţei de vie şi că se neglijase cea a grîului, a dat un edict prin care se interzicea plantarea de vii noi în Italia, iar în provincii obliga să fie tăiaţi jumătate din butaşii existenţi; cu toate acestea n-a pus în aplicare edictul. A împărţit între liberţi şi cavaleri unele din funcţiile cele mai importante. 3. A interzis ca două legiuni să se afle în aceeaşi tabără şi ca soldaţii să depună mai mult de o mie de sesterţi la cartierul general, deoarece, pe cînd pregătea rebeliunea în tabăra de iarnă a două legiuni, L. Antonius părea să-şi fi căpătat încrederea văzînd importanţa sumelor depuse. A adăugat pentru ostaşi o a patra soldă de trei monede de aur.

8. A exercitat cu grijă şi cu zel funcţia de judecător, adesea chiar în for de pe tribunal, cu titlu extraordinar; a casat sentinţele centumvirilor emise pe baza intrigilor; a avertizat permanent

judecătorii în procesele de recuperare de bunuri să nu accepte cereri nefondate; judecătorii care s-au lăsat corupţi au fost înfieraţi împreună cu asesorii lor. 2. A poruncit tribunilor plebei să-l acuze de concusiune pe un edil meschin şi să ceară senatului trimiterea lui în judecată. 3. S-a îngrijit atît de mult să-i ţină sub control pe magistraţii Romei şi pe guvernatorii de provincii, încît aceştia nu s-au arătat niciodată mai modeşti şi mai drepţi; pe mulţi dintre ei i-am văzut acuzaţi de toate crimele. 3. A încercat o reformă a moravurilor şi n-a mai tolerat ca orice spectator să se aşeze la teatru pe locurile rezervate cavalerilor; a distrus scrierile răspîndite în public, în care erau blamaţi bărbaţii şi femeile cele mai cunoscute, ceea ce nu s-a produs fără dezonoarea autorilor scrierilor; pe un fost cvestor l-a exclus din senat din cauza pasiunii lui pentru pantomimă şi dans; le-a luat femeilor imorale dreptul de a folosi lectica şi dreptul de a primi daruri lăsate testamentar sau moşteniri; pe un cavaler roman care s-a recăsătorit cu soţia sa după ce divorţase, apoi a acuzat-o de adulter, l-a şters de pe lista judecătorilor; pe unii din membrii celor două ordine i-a condamnat în virtutea legii Scantinia; cît priveşte abaterile imorale ale fecioarelor vestale le-a pedepsit în chip variat şi sever, chiar şi cînd faptele lor erau trecute cu vederea de către părinţi şi fraţi, mai întîi cu pedeapsa capitală, apoi după obiceiul strămoşesc. 4. Într-adevăr, a permis surorilor Oculata şi Varronilla să-şi aleagă felul morţii şi i-a exilat pe corupătorii lor, apoi pe Cornelia, marea vestală, odinioară achitată, dar care recidivase şi fusese dovedită după o lungă perioadă, a poruncit să o îngroape de vie, iar complicii ei să fie bătuţi pînă la moarte în locul de adunare publică; s-a făcut o singură excepţie: un bărbat fost pretor pe care l-a condamnat doar la exil, deoarece îşi mărturisise crima într-un moment în care nu fusese încă elucidată, iar anchetele nu permiteau o concluzie sigură. Şi, ca să nu lase nepedepsită nici o impietate faţă de zei, a demolat cu ajutorul soldaţilor un mormînt ridicat de un libert imperial pentru fiul său din pietre destinate templului lui Iupiter Capitolinul şi a zvîrlit în mare osemintele şi resturile pe care le conţinea.

9. La început, pînă într-atît sîngele îi făcea oroare, încît în timpul cînd tatăl său se afla departe, amintindu-şi versul din Vergilius:

mai înainte ca un neam nepios să se hrănească cu tauri tineri uciși (*Georgice*, 2, 538),

a vrut să dea un edict prin care să interzică sacrificarea boilor. Pe de altă parte, cît a fost simplu particular şi lungă vreme după ce a devenit împărat, n-a oferit nici cea mai mică bănuială de lăcomie sau de avariție, ci, dimpotrivă, a dat deseori dovadă de dezinteres şi chiar de generozitate. 2. Foarte larg la mînă cu cei din anturajul său, le-a recomandat cu insistență să nu facă nimic cu meschinărie. A refuzat moştenirile din partea celor care aveau copii. A anulat din testamentul lui Rustius Caepio clauza care îi impunea moştenitorului să plătească în fiecare an o sumă fiecărui senator care îşi făcea intrarea în senat. A scos din cauză pe acuzații al căror nume fusese afişat la tezaurul public de mai mult de cinci ani şi n-a permis să fie urmăriți în justiție decît în termen de un an cu prescripția că acuzatorii, dacă pierd procesul, vor fi exilați. 3. Grefierilor cvestorilor care făceau comerț conform obiceiului, dar împotriva legii Clodia, le-a iertat faptele trecute. Parcelele de pămînt rămase libere după împărțirea de terenuri veteranilor, le-a lăsat vechilor proprietari prin dreptul de prescripție. A reprimat denunțurile fiscale pedepsindu-i cu severitate pe autorii lor; se citează următoarea vorbă a lui: „principele care nu-i pedepseşte pe delatori, îi încurajează".

10. N-a perseverat lungă vreme în clemență şi cumpătare; cu toate acestea, mult mai repede a trecut la cruzime decît la cupiditate. L-a ucis pe un elev al pantomimului Paris, deşi încă nu era la pubertate şi se afla bolnav, deoarece semăna prea mult cu maestrul său; de asemenea i-a crucificat pe Hermogenes din Tars, din cauza unor aluzii aflate în istoriile sale, şi pe librarii care le copiaseră. Pe un tată de familie care declarase că un trac este egal unui mirmilon, dar inferior organizatorului jocului, l-a smuls de pe locul său şi l-a aruncat în arenă în mijlocul cîinilor, cu inscripția: „partizan al gladiatorilor cu scut uşor, autor al unei vorbe nepioase".

2. A ucis mulţi senatori, între care şi bărbaţi consulari; între aceştia pe Civius Cerealis, în timp ce era proconsul în Asia, pe Salvidienus Orfitus, pe Acilius Glabrio atunci aflat în exil, sub pretextul unor comploturi, pe ceilalţi pentru motive neserioase; pe Aelius Lamia pentru glume suspecte, este adevărat, dar spuse demult şi inofensive: îi replicase cuiva, care îl lăuda pentru vocea sa după ce Domitianus îi luase soţia, că „sînt abstinent", iar cînd Titus îl îndemnase să-şi ia altă soţie i-a spus „nu cumva vrei şi tu să te căsătoreşti?"; 3. pe Salvius Cocceianus l-a ucis, deoarece a sărbătorit ziua de naştere a unchiului său, împăratul Otho; pe Mettius Pompusianus, deoarece se răspîndise zvonul că horoscopul său indica dobîndirea imperiului şi deoarece făcuse să circule o hartă a lumii desenată pe pergament şi deoarece făcuse o antologie a discursurilor regilor şi comandanţilor din opera lui Titus Livius şi dăduse numele de Mago şi Hannibal la doi sclavi ai săi; pe Sallustius Lucullus, legatul Britanniei, deoarece acceptase să fie numite „luculleene" nişte suliţe de un tip nou; pe Iunius Rusticus, deoarece publicase elogii ale lui Paetus Thrasea şi Helvidius Priscus şi îi numise bărbaţi foarte sfinţi; cu această ocazie i-a izgonit din Roma şi din Italia pe toţi filozofii. 4. L-a ucis şi pe Helvidius fiul, sub pretextul că într-un epilog comic ar fi criticat sub numele de Paris şi Oenone divorţul său de Domitia; pe Flavius Sabinus, unul din cei doi veri primari ai săi, deoarece în ziua alegerilor cînd fusese desemnat consul, crainicul, din greşeală, nu l-a anunţat în calitate de consul, ci de împărat.

5. A devenit şi mai crud după înfrîngerea rebeliunii: în timp ce investiga pentru descoperirea complicilor – chiar şi a celor mai obscuri – ai lui Antonius, a imaginat pentru membrii partidei adverse un nou tip de interogatoriu în care interogatului i se ardeau membrele ruşinoase; unora chiar le-a tăiat mîinile. Este un fapt stabilit că numai doi dintre cei mai cunoscuţi complotişti au fost iertaţi: un tribun laticlav şi un centurion care, pentru a-şi demonstra mai uşor inocenţa, şi-au dovedit moravurile lor infame şi, în consecinţă, că n-ar fi putut avea nici un credit în faţa comandantului sau a soldaţilor. **11.** Era de o

cruzime nu numai inimaginabilă, ci şi vicleană şi neaşteptată. În ajunul zilei cînd l-a crucificat pe casierul său, l-a chemat în camera sa, l-a obligat să se aşeze în pat alături de el, l-a lăsat să plece încrezător şi bucuros şi i-a făcut onoarea de a-i trimite o parte din cina sa. Consularul Arecinus Clemens, unul dintre prietenii şi spionii săi, a cărui condamnare la moarte fusese decisă, şi-a menţinut, ba chiar şi-a sporit favoarea, pînă cînd Domitianus, plimbîndu-se cu el în lectică şi văzîndu-l pe delatorul său, i-a spus: „n-ai vrea să-l audiem mîine pe păcătosul ăsta de sclav?"

2. Ca să abuzeze în chip mai neruşinat de răbdarea oamenilor, n-a rostit nici o sentinţă severă fără să rostească înainte cuvinte pline de clemenţă, încît nu exista un semn mai clar pentru un deznodămînt atroce decît o introducere blîndă. I-a adus în senat pe unii acuzaţi de lezmajestate şi, după ce a spus că „va verifica în această zi cît de drag este el senatului", a obţinut cu uşurinţă condamnarea şi executarea lor conform obiceiului strămoşilor; apoi, îngrozit de atrocitatea pedepsei şi temîndu-se să nu devină mai odios, a intervenit în următorii termeni care merită să fie reproduşi: „permiteţi-mi, senatori, să dobîndesc de la pietatea voastră faţă de mine – şi ştiu cît de greu va fi să dobîndesc – ca să le fie permis condamnaţilor să-şi aleagă singuri supliciul; în felul acesta vă veţi cruţa ochii şi toată lumea va înţelege că am asistat la şedinţa senatului".

12. Ruinat datorită cheltuielilor pentru construcţii şi spectacole şi a măririlor soldelor, a încercat să diminueze bugetul militar micşorînd numărul soldaţilor; dar, observînd că prin această măsură se expune incursiunilor barbarilor fără a obţine o reducere semnificativă a cheltuielilor, nu şi-a mai făcut nici un scrupul în a prăda prin orice mijloace. Bunurile celor vii şi ale celor morţi erau confiscate în baza oricărei acuzaţii venite din partea oricărui delator. Era suficientă orice vorbă sau faptă împotriva majestăţii principelui. 2. Erau confiscate moştenirile cele mai străine principelui, dacă apărea un martor care să declare că l-a auzit pe defunct spunînd în timpul vieţii că împăratul îi va fi moştenitor. Pe lîngă altele, taxa asupra iudeilor

a fost pretinsă cu mare rigoare; erau supuşi acestei taxe fie cei care adoptaseră modul de viaţă iudaic fără să fi declarat acest lucru, fie cei care, ascunzîndu-şi originea, se sustrăseseră acestui tribut. Îmi amintesc cum, în adolescenţa mea, un bătrîn de nouăzeci de ani a fost examinat de un procurator asistat de un numeros consiliu pentru a se constata dacă este sau nu circumcis.

3. Din tinereţe Domitianus s-a dovedit a fi arogant şi neobrăzat, nemăsurat atît în vorbe, cît şi în fapte; cînd Caenis, concubina tatălui său, revenită de la Histria, i-a oferit obrazul s-o sărute, după obiceiul ei, Domitianus i-a întins mîna. Indignat de faptul că ginerele fratelui său avea şi el servitori îmbrăcaţi în alb, a strigat:

nu-i bine să fie mai mulţi suverani

(Homer, *Iliada*, 2, 204).

13. Devenit principe, n-a ezitat să proclame în senat că „el a dat puterea supremă atît tatălui său, cît şi fratelui său şi că aceia i-au redat-o", nici să declare într-un edict cînd, după divorţ, a rechemat-o pe soţia sa că „a readus-o în culcuşul său divin". A ascultat cu plăcere într-o zi de ospăţ public cum în amfiteatru s-a strigat „fericire stăpînului şi stăpînei noastre". Dar, cu ocazia unui concurs capitolin, cînd toată lumea într-un glas l-a rugat să-l reprimească în senat pe Palfurius Sura (îl exclusese odinioară) care cîştigase coroana pentru elocinţă, n-a socotit de demnitatea lui să răspundă şi a impus tăcerea prin vocea crainicului. 2. Cu aceeaşi aroganţă, cînd a dictat o circulară, a început-o în felul următor: „Stăpînul şi zeul nostru porunceşte următoarele". Din acel moment nici în scrieri, nici în discuţii n-a mai fost numit altfel. N-a mai permis să-i fie ridicate statui pe Capitoliu decît din aur şi argint şi numai de o greutate stabilită. A construit atît de multe bolţi şi arcuri de triumf cu cvadrigi şi însemnele victoriilor sale, în toate regiunile Romei, încît pe unul din ele s-a scris în greceşte „suficient". 3. A exercitat şaptesprezece consulate, fapt fără precedent; dintre acestea şapte intermediare au fost continue – dar întotdeauna s-a mulţumit doar cu titlul şi n-a exercitat nici unul dincolo de kalendele lui mai – şi cele mai multe pînă la idele lui ianuarie. Luînd *cognomen*-ul de

Germanicus după cele două triumfuri ale sale, a numit lunile septembrie şi octombrie Germanicus şi Domitianus, deoarece în prima dintre ele a preluat imperiul, iar în a doua s-a născut.

14. Prin asemenea conduită a devenit înspăimîntător şi odios tuturor pînă într-atît, încît a fost victima unei conjuraţii organizate de prietenii săi, de liberţii cei mai intimi şi de soţie. Bănuia de multă vreme care îi vor fi ultimul an şi zi a vieţii, ba chiar şi ora şi felul morţii. Încă din tinereţe astrologii îi preziseseră totul; chiar şi tatăl său şi-a bătut joc în public într-o zi, cînd l-a văzut că refuză să mănînce ciuperci, spunîndu-i că nimeni nu îşi cunoaşte destinul şi că ar trebui să se teamă mai degrabă de fier. 2. De aceea, înspăimîntat permanent şi îngrijorat, era impresionat peste măsură la cea mai mică bănuială. Dacă a revocat edictul în legătură cu tăierea viilor, se crede că a făcut-o nu din alt motiv decît că s-au răspîndit bilete conţinînd următoarele versuri:

Chiar dacă mă mănînci pînă la rădăcină, voi avea încă suficiente fructe
pentru o libaţie cu ocazia, ţapule, a sacrificiului tău.

3. Tot din teamă, deşi era foarte sensibil la orice gest de omagiu, a refuzat o onoare nouă imaginată de senat în cinstea lui, conform căreia se decretase că, ori de cîte ori va fi consul, printre lictori şi însoţitori să fie precedat de cavaleri romani traşi la sorţi, îmbrăcaţi în togă de sărbătoare şi înarmaţi cu suliţe.

4. Mai înspăimîntat pe măsură ce se apropia data pericolului de care se temea, a pus pe zidurile porticurilor plăci de mică a căror suprafaţă strălucitoare îi permitea să vadă prin reflexie ce se întîmpla în spatele lui. Nu-i asculta pe majoritatea arestaţilor decît într-un loc retras şi singur, ţinînd în mînă lanţurile lor. Şi, ca să-i convingă pe servitorii săi că nu trebuie să îndrăznească să-şi ucidă patronul nici măcar luîndu-se după un exemplu salutar, l-a condamnat la moarte pe secretarul său cu petiţiile, Epaphroditus, deoarece l-ar fi ajutat cu mîna sa pe Nero să se sinucidă, după destituirea acestuia. **15.** În sfîrşit, l-a ucis pe neaşteptate pe vărul său Flavius Clemens, un om de o trîndăvie de dispreţuit, în baza unor bănuieli absolut minore,

aproape chiar cînd îşi exercita consulatul, pe ai cărui fii încă copii îi destinase public să-i fie succesori la imperiu şi să-şi schimbe numele: unul să se numească Vespasianus, celălalt Domitianus. Mai ales acest ultim act a grăbit moartea vărului.

2. Timp de opt luni continuu s-au auzit şi au fost semnalate atîtea tunete, încît a exclamat: „să izbească în sfîrşit pe cel pe care-l doresc". Au fost lovite din cer Capitoliul, templul familiei Iulia, de asemenea casa de pe Palatin şi dormitorul său; ba chiar şi inscripţia fixată pe soclul statuii sale triumfale a fost smulsă de violenţa furtunii şi aruncată pe un mormînt vecin. Arborele care, înainte ca Vespasianus să devină împărat, se ridicase de la pămînt, s-a prăbuşit din nou pe neaşteptate. Oracolul de la Praeneste, care în tot timpul principatului său de fiecare dată de anul nou îi dăduse răspuns favorabil întotdeauna cu aceeaşi formulă, în ultimul i-a prezis evenimente triste şi a menţionat sînge.

3. Pe Minerva, zeiţa pe care o cultiva în chip superstiţios, a visat-o ieşind din templu şi declarîndu-i că nu-l mai poate apăra, deoarece Iupiter o dezarmase. Totuşi nimic nu l-a impresionat mai mult decît răspunsul şi aventura astrologului Ascletario. Acesta îi fusese denunţat şi recunoscuse că divulgase previziuni pe care le datora artei sale; Domitianus l-a întrebat care-i va fi propriul sfîrşit; Ascletario i-a răspuns că va fi sfîşiat în scurtă vreme de cîini; Domitianus a poruncit să fie ucis pe dată, dar, pentru a demonstra vanitatea artei sale, să fie înmormîntat cu mare grijă. Pe cînd se executa înmormîntarea s-a produs o furtună neaşteptată care a aruncat de pe rug cadavrul pe jumătate ars, iar cîinii l-au rupt în bucăţi; faptul i-a fost povestit lui Domitianus, pe cînd cina, de către mimul Latinus, între alte fapte diverse ale zilei.

16. În ajunul morţii, cînd i-au fost oferite trufe, a poruncit să-i fie puse deoparte pentru a doua zi, adăugînd: „dacă-mi va fi permis să le mănînc", şi, întorcîndu-se către cei din jur, a afirmat că „a doua zi luna se va colora în roşu în Vărsător şi se va produce un eveniment despre care se va vorbi pe tot întinsul pămîntului". Spre miezul nopţii s-a speriat atît de tare, încît a sărit din pat. Dimineaţă l-a ascultat pe haruspicele trimis din

Germania care, consultat asupra unui fulger, a prezis o schimbare de regim; Domitianus l-a ascultat şi l-a condamnat. 2. Pe cînd îşi freca un neg cu prea multă putere, a izbucnit sîngele: „de-ar curge doar atît", a spus. Cînd a întrebat ora, în loc de a cincea, de care se temea, i s-a spus intenţionat că este a şasea. Bucuros din pricina acestor lucruri, ca şi cum ar fi trecut pericolul, s-a grăbit să se ducă să-şi facă toaleta, cînd Parthenius, valetul său, l-a determinat să revină, anunţîndu-i că venise cineva să-i comunice nu se ştie ce veste importantă care nu suferă amînare. Atunci, îndepărtîndu-i pe toţi, s-a retras în dormitor şi a fost ucis acolo.

17. Despre complot şi uciderea lui Domitianus s-au divulgat următoarele. Conjuraţii ezitau asupra momentului şi felului în care să acţioneze, adică dacă să-l atace în timpul băii sau la masă, cînd Stephanus, procuratorul Domitillei şi în acel moment acuzat de deturnare de fonduri, a sugerat planul şi şi-a oferit concursul. Timp de cîteva zile, pentru a îndepărta orice bănuială, şi-a înfăşurat braţul stîng în bandaje de lînă ca şi cum ar fi fost rănit; la momentul potrivit a ascuns în bandaj un pumnal; pretinzînd că are de denunţat un complot, a fost admis la Domitianus şi, în timp ce acesta citea înmărmurit biletul pe care i-l dăduse, l-a rănit în regiunea inghinală. 2. Rănit şi încercînd să se apere, Domitianus a fost atacat de Clodianus, adjutant, de Maximus, libertul lui Partheianus, şi de Satur, primul ofiţer al gărzii camerei sale, şi de cîţiva gladiatori care l-au ucis cu şapte lovituri. Sclavul cel tînăr care se afla la faţa locului ca de obicei pentru a veghea asupra Larilor camerei şi a asistat la asasinat povestea că Domitianus i-a poruncit de cînd a primit prima rană să-i aducă pumnalul ascuns sub pernă şi să-i cheme pe servitori; n-a găsit însă decît mînerul pumnalului, iar toate uşile erau închise; mai povestea, că între timp, Domitianus s-a luptat lungă vreme cu Stephanus trîntindu-l la pămînt şi încercînd fie să-i smulgă arma, fie să-i scoată ochii cu degetele.

3. A fost ucis în a patrusprezecea zi înainte de kalendele lui octombrie, la vîrsta de patruzeci şi cinci de ani, în al cincisprezecelea an al principatului său. Cadavrul a fost pus într-un sicriu

de om sărac şi dus de gropari; doica sa Phyllis i-a făcut funeraliile în casa ei din apropierea Romei pe Via Latina, apoi i-a aşezat resturile pe ascuns în templul familiei Flavia şi le-a amestecat cu cenuşa Iuliei, fiica lui Titus, pe care tot ea o crescuse.

18. Domitianus avea o talie înaltă, o înfăţişare modestă, cu tenul spre roşu, cu ochi mari, dar cu o vedere destul de slabă; era frumos şi bine proporţionat mai ales în tinereţe; doar degetele de la picioare erau prea scurte; mai tîrziu s-a urîţit datorită cheliei, obezităţii şi a slăbiciunii picioarelor care s-a accentuat din cauza unei boli lungi. 2. Ştia că figura sa ruşinată îi atrăgea simpatii atît de mult, încît într-o zi s-a exprimat astfel în senat: „pînă acum în mod cert aţi aprobat şi sufletul şi chipul meu". Era atît de iritat de chelia sa, încît socotea o injurie dacă i se reproşa în glumă sau în timpul unei dispute; cu toate acestea, într-o broşură dedicată unui prieten şi intitulată *Despre îngrijirea părului*, a inserat ca o consolare următoarele:

„Uită-te-ncoace şi vezi ce mîndru sînt eu şi ce mare".

(Homer, *Iliada*, 21, 108)

cu toate acestea aceeaşi soartă este rezervată părului meu şi suport cu curaj faptul de a-l vedea îmbătrînind în plină tinereţe. Să ştii că nimic nu este mai plăcut decît frumuseţea, dar nimic nu-i mai efemer". **19.** Nu suporta oboseala şi nu s-a plimbat niciodată pe jos în Roma; în timpul expediţiilor şi al marşurilor rareori mergea călare, de obicei în lectică. Nu-l interesau exerciţiile cu sabia, dar era pasionat de trasul cu arcul. Adesea în locul lui de retragere de pe muntele alban a fost văzut doborînd o sută de animale diferite şi chiar înfigînd două săgeţi în capul animalului în chip de coarne. Uneori trăgea către vreun sclav, care îşi ţinea mîna dreaptă cu degetele răşchirate, cu atîta abilitate, încît toate săgeţile treceau prin intervalele dintre degete fără să-l rănească.

20. De la începutul principatului său a neglijat cultivarea artelor liberale, deşi s-a îngrijit să reconstituie cu cheltuieli mari bibliotecile distruse de incendii; au fost căutate exemplare în tot imperiul şi a fost trimisă la Alexandria o misiune care să le

copieze şi să le corecteze. Totuşi niciodată nu şi-a dat silinţa să cunoască istoria sau să studieze poezia şi nu scria nici în caz de necesitate. În afară de memorii şi de actele lui Tiberius n-a citit nimic; scrisorile şi discursurile şi edictele sale erau opera altora. Totuşi, conversaţia sa nu era lipsită de eleganţă şi cîteodată avea şi formulări notabile: „aş vrea", a spus el, „să fiu atît de frumos pe cît se crede Maetius că este"; iar pentru a defini un păr unde roşiaticul era amestecat cu căruntul – „este vin copleşit cu zăpadă".

21. Spunea că soarta principilor este cea mai nenorocită – „ei care nu sînt crezuţi cînd se descoperă o conjuraţie decît dacă au fost ucişi".

Ori de cîte ori se odihnea, juca zaruri chiar şi în zilele de lucru şi în orele dimineţii; lua baia în timpul zilei şi mînca pe săturate dimineaţa, astfel încît la masă nu lua decît un măr maţian şi o cantitate mică de lichid închisă într-un flacon. Adeseori dădea ospeţe costisitoare, dar în grabă, căci nu depăşeau apusul soarelui şi nu le continua prin orgii. Pînă la culcare se plimba de unul singur.

22. Avea pofte excesive şi considera plăcerile amorului ca un exerciţiu zilnic pe care-l numea „gimnastica din pat"; circulă zvonul că le epila personal pe concubinele lui şi că înota între cele mai vulgare curtezane. Fiica fratelui său i-a fost oferită în căsătorie cînd era încă fecioară, dar, îndrăgostit de Domitia, a refuzat-o cu încăpăţînare; însă scurtă vreme mai tîrziu, cînd era măritată cu altul, a sedus-o încă în timpul vieţii lui Titus; mai apoi, cînd i-au murit tatăl şi soţul, a iubit-o pe faţă cu atîta pasiune, încît i-a cauzat moartea obligînd-o să avorteze cînd a rămas însărcinată.

23. Poporul a primit cu indiferenţă moartea lui, soldaţii cu indignare: au vrut să-l proclame pe dată zeu şi erau gata să-l răzbune dacă ar fi avut conducători; au făcut-o totuşi puţin mai tîrziu, deoarece au cerut cu obstinaţie pedepsirea asasinilor săi. Senatorii, dimpotrivă, s-au bucurat atît de mult, încît umplînd senatul nu s-au abţinut să-l copleşească pe mort cu invective din

cele mai injurioase şi violente; au dat ordin să fie aduse scări pentru a da jos medalioanele şi imaginile lui, pe care le-au aruncat pe podea chiar în sala de şedinţe, în fine să decreteze să fie şterse inscripţiile lui şi abolită orice amintire.

2. Cîteva luni înainte de moartea lui o ciocănitoare a spus pe Capitoliu „Totul va fi bine", şi n-au lipsit oameni care să interpreteze astfel minunea:

Cioara care de curînd şedea pe culmea stîncii Tarpeia
neputînd spune „e bine", a spus „va fi bine".

Se zice că Domitianus a visat că o cocoaşă de aur i se aşază pe gît şi a fost convins că statul va avea o perioadă fericită şi prosperă după moartea sa, ceea ce s-a întîmplat în scurtă vreme, graţie cumpătării şi moderaţiei principilor care i-au urmat.

ANEXA I

Principalele evenimente în ordine cronologică de la naşterea lui Caesar la moartea lui Domitianus.

100 î.C.	se naşte Iulius Caesar;
89–85	primul război mitridatic;
88	marşul lui Sulla asupra Romei;
87	Sulla părăseşte Italia; stăpînirea lui Cinna (87–84);
86	moartea lui Marius;
83–82	al doilea război mitridatic;
83	revenirea lui Sulla în Italia; reînceperea războiului civil;
82	dictatura lui Sulla; proscripţiile;
79	retragerea lui Sulla;
78	tentativa revoluţionară a lui M. Aemilius Lepidus;
77–72	războiul împotriva lui Sertorius în Spania, încheiat cu victoria lui Pompeius;
73–71	războiul împotriva lui Spartacus în Italia;
70	consulatul lui Pompeius şi Crassus; anularea constituţiei lui Sulla;
67	războiul lui Pompeius împotriva piraţilor;

66	Pompeius primeşte comanda în războiul împotriva lui Mithridates;
63	Cicero consul; moartea lui Mithridates; conjuraţia lui Catilina;
61	triumful lui Pompeius;
60	primul triumvirat între Caesar, Crassus, Pompeius;
59	Caesar consul;
58–51	cucerirea Galliei de către Caesar;
56	conferinţa de la Luca, reînnoirea primului triumvirat;
53	înfrîngerea şi moartea lui Crassus la Carrhae;
49	începutul războiului civil; Caesar trece Rubiconul; Pompeius părăseşte Italia;
48	victoria lui Caesar asupra lui Pompeius la Pharsalus; asasinarea lui Pompeius în Egipt;
48–47	războiul alexandrin împotriva egiptenilor;
47–46	războiul african împotriva pompeienilor; victoria lui Caesar la Thapsus;
46–45	războiul hispanic împotriva fiilor lui Pompeius; victoria lui Caesar la Munda;
15 martie 44	asasinarea lui Caesar;
43	războiul de la Mutina dintre Brutus şi Marcus Antonius; al doilea triumvirat între Octavianus, Marcus Antonius şi Lepidus; primul consulat al lui Octavianus; proscripţii; moartea lui Cicero;
43	bătălia de la Philippi, înfrîngerea asasinilor lui Caesar;
40	tratatul dintre Octavianus şi Marcus Antonius; împărţirea imperiului între cei doi;
38	căsătoria lui Octavianus cu Livia;
36	înfrîngerea lui Sextus Pompeius la Naulochos;
31	bătălia de la Actium dintre Octavianus şi Marcus Antonius;
30	moartea lui Marcus Antonius şi a Cleopatrei;

27	Octavianus primește *cognomen*-ul de Augustus;
17	jocurile seculare;
12	Augustus *pontifex maximus;*
2	Augustus *pater patriae*;
9 d.C.	înfrîngerea lui Varus în pădurea Teutoburg din Germania;
14	moartea lui Augustus; **Tiberius împărat (14–37)**; răscoalele legiunilor din Pannonia și de la Rin; campaniile lui Germanicus dincolo de Rin (14–16);
19	moartea lui Germanicus la Antiohia;
27	retragerea lui Tiberius la Capri;
29	moare Livia Augusta;
31	căderea lui Seianus, prefectul cohortelor pretoriene;
37	moartea lui Tiberius; **Caligula împărat (37–41).**
41	moartea lui Caligula; **Claudius împărat (41–54).**
43	campania din Britannia;
47	jocurile seculare;
48	executarea Messalinei;
49	Claudius se căsătorește cu Agrippina;
54	moartea lui Claudius; **Nero împărat (54–68).**
59	asasinarea Agrippinei;
62	moartea lui Burrhus și retragerea lui Seneca din viața publică; repudierea și asasinarea Octaviei; căsătoria lui Nero cu Poppaea;
64	incendiul Romei; prima persecuție împotriva creștinilor;
65	conjurația lui Piso; moartea lui Seneca, a poetului Lucanus, a conducătorilor opoziției stoice;
66	încoronarea lui Tiridates la Roma; călătoria lui Nero în Grecia; răscoala din Iudeea;
67	proclamarea libertății Greciei;
68	răscoala lui Vindex în Gallia; moartea lui

Nero; **Galba împărat**;

69 moartea lui Galba; **Otho împărat**; moartea lui Otho; **Vitellius împărat**; moartea lui Vitellius; **Vespasianus împărat (69–79)**;

70 cucerirea Ierusalimului de către Titus;

79 moartea lui Vespasianus; **Titus împărat (79–81)**; erupţia Vezuviului;

81 moartea lui Titus; **Domitianus împărat (81–96)**;

86 înfrîngerea şi moartea lui Cornelius Fuscus în Dacia;

88 rebeliunea lui Antonius Saturninus; înfrîngerea lui Decebal la Tapae; jocurile seculare;

95 izgonirea filozofilor din Italia;

96 asasinarea lui Domitianus;

ANEXA II

Jocuri şi spectacole la Roma

Ca şi astăzi, se utilizau monede, dar în loc de cap şi pajură sau stemă şi ban, se spunea „cap sau corabie" *(caput aut navis)*. Cel mai adesea erau utilizate zarurile sau arşicele *(astragalus, talus);* la zaruri se juca de obicei cu trei zaruri care, pentru a evita trişul, se puneau în pahare cu trepte interioare şi cu gîtul mai îngust decît baza, numite *turricula, orca;* zarurile se aruncau pe table de joc, *tabula.* Suma cea mai mare de puncte era cîştigătoare (trei de şase).

Arşicele se jucau încă din vremea lui Homer; iniţial se utilizau oasele de la încheietura membrelor posterioare ale caprelor, apoi s-au fabricat din fildeş, aur, alte metale, lut ars, piatră. Vîrfurile nu intrau în discuţie; celelalte patru părţi aveau marcate cifre: 6, 1, 3, 4. Se juca cu patru arşice. Existau 35 de combinaţii posibile; fiecare combinaţie avea o valoare şi o denumire; lovitura cea mai norocoasă, numită Venus, era cînd cele patru arşice prezentau numere diferite 1, 3, 4, 6; lovitura care avea valoarea 8 se numea Stesichoros etc. Nu se cunosc toate regulile.

Par şi impar: ghicirea de către adversar dacă celălalt ţine în mînă un număr par sau impar de pietre sau nuci.

La Roma jocurile de noroc erau interzise prin lege; exista un *senatus consultum* care interzicea întrecerile pe bani cu excepţia aruncării suliţei, alergărilor, a săriturilor şi a pugilatului. Edilii vegheau să nu se joace prin cîrciumi. Singura perioadă cînd jocurile de noroc pe bani erau permise legal era perioada saturnaliilor. Cu toate acestea, s-a jucat pe bani foarte mult în timpul Imperiului, chiar şi în palatul imperial. Germanii aveau reputaţia de jucători pasionaţi: după ce pierdeau tot, aruncau în joc propria lor libertate (Tac., *Germ.* 24.).

Existau şi jocuri care necesitau table: *ludus duodecim scriptorum* („jocul celor doisprezece scriitori") în care piesele se mişcau pe o tablă în funcţie de zar; jucătorii abili puteau compensa prin tehnica de joc zarurile nenorocoase; nu se cunosc toate regulile jocului.

Ludus latrunculorum („jocul soldaţilor") nu era un joc de noroc, ci un joc asemănător şahului; se juca cu cîte treizeci de piese dintre care unele erau pioni *(mandra)*, altele ofiţeri *(latrones)*; ca la şah piesele se mişcau diferit pe tablă; nu se cunosc regulile.

Jocuri cu mingea

Foarte frecvente la Roma. Mingea normală era umplută cu păr şi cusută cu aţă colorată; mingea umflată cu aer a fost inventată în secolul I î.C. de către Atticus Napolitanul.

Jocuri: *trigonul* – trei jucători aflaţi la vîrfurile unui triunghi îşi aruncau mai multe mingi care trebuiau prinse; *episcuros* – joc de echipe; echipele erau despărţite de o linie; se juca pe un teren delimitat; se arunca mingea cît mai departe în cadrul terenului; echipa adversă trebuia s-o prindă şi s-o arunce înapoi; *ferinda* – joc asemănător celui precedent, cu deosebirea că aruncătorul desemna o anumită persoană din echipa adversă care să prindă mingea, dar o arunca în ce direcţie voia.

Se făceau jonglerii cu mingi de sticlă.

Alte jocuri prețuite în timpul Imperiului:

– aruncarea unei nuci sau a unei bile la punct fix, fie într-un vas, fie într-un triunghi desenat cu cretă;

– trei nuci sînt așezate pe pămînt una lîngă alta; jucătorul trebuia să arunce o a patra, astfel încît să se așeze pe celelalte trei.

Spectacole

Spectacolele aveau loc în zilele de sărbătoare, foarte numeroase în vremea Imperiului. S-a socotit că erau patruzeci și cinci de zile de sărbătoare publică pe an, la care se adăugau și sărbătorile introduse de fiecare împărat și care, după dispariția lui, cădeau în desuetudine (de pildă, zilele în care se celebrau jocurile actiace din timpul lui Augustus sau jocurile neroniene din vremea lui Nero). Saturnaliile se celebrau între 17 și 24 decembrie, Lupercaliile în februarie etc. De fiecare dată se ofereau jocuri *(ludi)*. La originea fiecărei zile de sărbătoare sau a jocurilor se află religia. De pildă, luptele de gladiatori aveau inițial funcția de a-i îndupleca pe zei prin moartea unui om și de liniștire a morților prin uciderea unor oameni.

Jocurile erau foarte populare la Roma și împărații n-au ezitat să cheltuiască sume enorme pentru organizarea lor. Astfel Claudius a cheltuit 760 000 de sesterți pentru jocurile romane.

Foarte gustate erau cursele de care. Ele aveau loc în circ. La Roma existau trei circuri: circul lui Flaminius cu cele două axe în lungime de 400 și 260 m, circul lui Caligula cu axele de 180 și 90 m și Circus Maximus cu axele de 600 și 200 m. După informațiile furnizate de Plinius cel Bătrîn, Circus Maximus avea o capacitate de 255 000 de spectatori. Partea circului unde se aflau spectatorii se numea *cavea;* terenul de curse avea două borne *(meta)*; cea occidentală era în fața unui șanț unde se afla

altarul zeului Consus care nu se descoperea decît cu ocazia jocurilor. Între cele două borne se afla un terasament longitudinal *(spina)* pe care se găseau statuile divinităţilor propice întrecerilor (Pollentia – Forţa strălucitoare), şapte ouă mari de lemn *(ova)* şi şapte delfini de bronz prin care se semnalau diferitele etape ale întrecerii.

Aveau loc mai multe tipuri de curse: cu doi cai *(bigae),* cu trei *(trigae)* cu patru *(quadrigae)* etc. Startul era dat de consulul, pretorul sau edilul care prezida spectacolul, prin aruncarea unei batiste albe în arenă în sunetele trompetelor. Locurile de start erau trase la sorţi. Existau patru *factiones,* herghelii, fiecăreia fiindu-i asociată cîte o culoare: albă, verde, albastră şi roşie; fiecare avea vizitiu, antrenori, veterinari, paznici etc. Pedigriul cailor era cunoscut; existau cai celebri prin numărul de victorii repurtate: s-au descoperit inscripţii din care aflăm că Tuscus a cîştigat de 386 de ori, Victor de 429 de ori etc. Au existat şi vizitii foarte cunoscuţi; cei care cîştigau cel puţin o mie de curse erau numiţi *miliarii;* sînt celebraţi în inscripţii: despre un vizitiu se spune că „l-a depăşit pe adversar şi a învins" *(successit et vicit),* despre altul că „a ţîşnit şi a învins" *(erupit et vicit).* Vizitiii victorioşi cîştigau sume imense şi se bucurau de simpatiile publicului feminin; într-o inscripţie aflăm că vizitiul Diocles s-a retras după ce a repurtat peste trei mii de victorii care i-au asigurat treizeci şi cinci de milioane de sesterţi! Însă majoritatea nu aveau acelaşi noroc: foarte mulţi mureau tineri în urma accidentelor survenite în timpul curselor.

În fiecare zi de spectacol aveau loc mai multe curse; monotonia lor era ruptă de alte tipuri de spectacole: apăreau *desultores,* adică jochei care conduceau doi cai simultan şi săreau de pe unul pe celălalt, călăreţi care în plin galop ridicau o stofă aflată pe jos etc.

În amfiteatre aveau loc luptele de gladiatori. Cel mai celebru dintre amfiteatre este Colisseum cu o circumferinţă de 527 m, o

înălțime de 57 m și o capacitate de 87 000 de locuri. Aveau loc mai multe tipuri de spectacole: cele mai benigne erau vînătorile *(venationes)*, și ele de mai multe tipuri: a) prezentare de animale rare domesticite (panteră înhămată etc.); b) lupte între animale (urs contra taur, elefant contra rinocer); c) lupte ale gladiatorilor contra animalelor sălbatice. Foarte gustate erau luptele între gladiatori („hoplomahii"). Gladiatorii erau de mai multe tipuri în funcție de armamentul pe care-l utilizau: samniții utilizau scut și spadă, tracii un scut mic rotund și un pumnal, mirmilonii aveau o cască pe care era reprezentat un pește, retiarii aveau plasă și trident.

Cu o zi înainte de spectacol, gladiatorii luau o masă copioasă; a doua zi avea loc mai întîi o paradă, apoi examinarea armelor și tragerea la sorți a perechilor de dueliști. Spectacolul începea printr-o uvertură a orchestrei. În timpul luptelor se făceau pariuri; în final, servitori deghizați în Charon sau Hermes Psihopompul se apropiau de muribunzi. Învinșii implorau să li se acorde viața; în principiu învingătorul avea dreptul de viață și de moarte; de cele mai multe ori se supunea voinței spectatorilor și a împăratului; pe un epitaf al unui gladiator citim îndemnul de a nu cruța pe nimeni („soarta mea să vă fie un avertisment: nu cruțați nici un adversar învins, oricine ar fi el"); gladiatorul nostru își iertase adversarul; or, acesta, într-o altă întîlnire, n-a răspuns cu aceeași monedă în același fel! Existau și meciuri nule cînd ambii adversari rămîneau în picioare. Gladiatorii învingători erau răsplătiți regal, se bucurau de mare popularitate și aveau mare succes la femei.

Existau lupte din care nici un combatant nu trebuia să scape; la ele participau condamnații la moarte și aveau loc dimineața și la prînz, adică în momente cînd arena era mai puțin populată.

Naumahii – lupte navale; în 46 Iulius Caesar organizează pe Cîmpul lui Marte o naumahie, iar în anul 2 î. C. Augustus, cu ocazia dedicării templului lui Mars Ultor, sapă un bazin de

535/357 m pe malul stîng al Tibrului, în care treizeci de corăbii au reeditat lupta dintre atenieni şi perşi; în 52, Claudius organizează o bătălie între rodieni şi sicilieni. Domitianus a organizat o naumahie unde s-au luptat aproape tot atîtea corăbii ca într-o bătălie adevărată.

Teatrul – în Roma imperială existau trei teatre din piatră: teatrul lui Pompeius cu o capacitate de 40 000 de locuri, teatrul lui Marcellus (25 000 de locuri) şi teatrul lui Balbus (11 500 de locuri). Nu se mai reprezintă piese noi: ultimele tragedii scrise pentru a fi puse în scenă sînt *Thyestes* de Varius şi *Medeea* lui Ovidius; ultima comedie a fost scrisă de Pomponius Bassus în timpul lui Claudius.

Erau repuse în scenă piesele vechi celebre, dar după o adaptare. În general se dezvolta mai ales partea cîntată şi dansată a respectivelor piese.

În epoca imperială se dezvoltă mai ales mimul (pantomimul) în care sînt reprezentate prin mişcările stilizate ale corpului scene mitologice cu acompaniament de orchestră, ca şi farse improvizate, de cele mai multe ori obscene. În fruntea unei trupe, în general de cinci actori, se afla un *archimimus;* un rol important îl deţinea *stupidus,* un chel purtător de *phalus.* Rolurile feminine erau interpretate de actriţe care adesea prezentau spectacole de strip-tease *(nudatio mimarum).*

Existau şi mimi literari cu texte scrise în limba populară. Personajele sînt stereotipe: distrugători de căsnicii, hoţi, reprezentanţi a diferite meserii etc. Un mim care s-a bucurat de mare succes de-a lungul întregului secol I d.C. a fost *Laureolus* al lui Catulus: Laureolus este numele unui bandit celebru care, în final, este prins şi crucificat. Împăratul Domitianus a fost elogiat pentru faptul că a permis crucificarea pe scenă: în acest scop era adus un condamnat la moarte care era executat în faţa spectatorilor.

Teatrul rămîne popular pînă la sfîrşitul Imperiului şi constituie un concurent serios pentru spectacolele de circ şi luptele de gladiatori.

Legi menţionate de Suetonius

Lex Cornelia de sicariis (despre asasini), lege a dictatorului Cornelius Sulla din 82 î.C. sub incidenţa căreia cad persoanele care circulă înarmate în scopul de a vătăma pe cineva sau de a leza dreptul la proprietate; se exceptează persoanele care îi ucid pe cei proscrişi.

Lex Cornelia de falsis (despre falsificări), lege a dictatorului Sulla din 81 î.C. în baza căreia erau judecate persoanele acuzate de falsificări (de testamente, de diferite acte).

Lex Iulia agraria campana, promulgată în 59 î.C. de Iulius Caesar, prin care se distribuiau terenurile neocupate din *Ager Campanus* şi *Campus Stellatis.*

Lex Iulia theatralis, promulgată de Augustus în anul 4 î.C., fixa locurile la teatru pentru diferitele categorii de spectatori.

Lex Paedia de interfectoribus Caesaris (despre asasinii lui Caesar), lege propusă de consulul Q. Paedius în august 43 î.C. pentru urmărirea şi pedepsirea asasinilor lui Caesar.

Lex Papia Poppaea nuptialis (despre căsătorii), propusă de consulii M. Papius şi C. Poppaeus Sabinus în anul 9 d.C., constituie un corpus de legislaţie matrimonială valabil pentru cetăţenii romani; încuraja căsătoriile.

Lex Pompeia de iure magistratum (despre drepturile magistraţilor), lege a consulului Pompeius Magnus din 52 î.C. despre care ştim doar că reînnoia dispoziţiile legii din 63 care impuneau candidaţilor prezenţa la Roma pentru a-şi declara candidatura.

Lex Scantia, posibil din 149 î.C., pedepsea sodomia.

Lex Vatinia de provinciis Caesaris (despre provinciile lui Caesar), plebiscit al lui P. Vatinius din 59 î.C. care-i atribuia lui Caesar Gallia Cisalpină şi Illiricum cu trei legiuni pe cinci ani, pînă la sfîrşitul lui 54.

Unităţi de măsură

Distanţe: *palmas* (palmă) – 0, 07 m ; *pes* (picior) – 0,29 m ; *cubitum* (cot) – 0,44 m; *passus* (dublu pas) – 1,47 m. ; *mille* (milă, o mie de paşi) – 1, 478 m.

Greutăţi: *libra* (livră) – 327 g; libra era împărţită în 12 *unciae.*

Monede: unitatea era asul (livra de bronz); mai tîrziu a fost instituit sesterţul care valora patru aşi; dinarul (*denarius*) – 10 aşi; începînd cu Iulius Caesar se utilizează *aureus* valorînd o sută de sesterţi.

Cronologie: împărţirea zilei

Zilele durau de la miezul nopţii pînă la miezul nopţii. Ora era a douăsprezecea parte a intervalului dintre răsărit şi apus şi, în consecinţă, orele erau variabile în funcţie de momentul anului şi se numărau de la răsărit pînă la apus. La 23 decembrie la Roma ziua este de 8 ore şi 54 de minute, ceea ce înseamnă o oră de 44 de minute şi 30 de secunde; la 25 iunie, de 15 ore şi 6 minute, iar ora, de 75 de minute şi 20 de secunde.

În armată noaptea era divizată în patru schimburi de veghe care, în medie, erau de trei ore.

ANEXA III

Glosar

atellana – comedie romană cu patru personaje: nebunul (Maccus), prostănacul (Bucco), bătrînul (Pappus), şarlatanul (Dosenus);

auguri – colegiu sacerdotal care oferea magistraţilor şi împăraţilor previziuni asupra unei întreprinderi prin urmărirea zborului păsărilor, a strigătelor lor, prin studierea apetitului puilor sacri;

auspicii – preziceri ale viitorului prin urmărirea zborului păsărilor;

censor – magistrat roman însărcinat cu recenzarea cetăţenilor, stabilirea impozitelor pe baza averii fiecăruia, alcătuirea listelor senatorilor;

compluvium – deschizătură dreptunghiulară în acoperiş pe unde ploaia cădea într-un bazin *(impluvium);*

consul – magistratul suprem în timpul republicii, ales prin votul cetăţenilor în fiecare an; conform principiului colegialităţii erau doi consuli. Ei convocau senatul şi adunările poporului, prezidau şedinţele, redactau hotărîrile; în timp de război conduceau armatele; denumeau anul (consulii ordinari); o persoană putea fi realeasă consul după un interval de zece ani; cel care înlocuia un consul decedat sau demis se numea *consul*

suffectus. În timpul Imperiului consulii erau numiţi de împărat; funcţia devine pur onorifică;

consular – fost consul; în senat, bărbaţii consulari îşi exprimau primii părerea şi votau primii;

cvestor (*quaestor*) – prima treaptă în cariera politică; funcţionar responsabil cu probleme financiare;

decemviri – colegiu format din zece membri cu atribuţii judecătoreşti;

decurii – colegii (de cavaleri, de judecători) de obicei formate din zece persoane;

decurioni – membri ai consiliilor oraşelor romane, de obicei în număr de o sută; constituiau autoritatea supremă în administraţia locală;

dictator – magistrat excepţional la Roma învestit cu puteri extraordinare numai în situaţii de criză gravă. Durata maximă era de şase luni; îi era asociat un comandant al cavaleriei. Iulius Caesar s-a numit dictator pe viaţă. Augustus a refuzat categoric să fie dictator şi de atunci nu se mai aude nimic despre această magistratură;

diribitorium – clădire în care se făceau distribuţiile acordate poporului şi plata soldei militare;

edil – magistrat roman însărcinat cu poliţia la Roma, cu aprovizionarea cu grîne şi cu organizarea jocurilor oficiale;

falere – decoraţii din metal strălucitor pentru soldaţi, ornamente la gîtul cailor, coliere pentru femei;

fascii – snop de nuiele înmănuncheate în care era înfiptă o secure; erau purtate de lictorii care precedau un înalt magistrat.

flamen – preot al cultului unei divinităţi al cărei nume îl purta (*flamen Dialis* – preot al lui Iupiter);

haruspice – prezicător al viitorului prin interpretarea trăsnetelor, cutremurelor, măruntaielor păsărilor;

ide – jumătatea lunii; cădeau în 13 în lunile ianuarie, februarie, aprilie, iunie, august, septembrie, noiembrie, decembrie; în celelalte, în 15;

imperator – titlu onorific acordat unui general victorios. Augustus îl utilizează ca *praenomen* în urma hotărîrii senatului. Devine *praenomen* obligatoriu al împăratului începînd cu Vespasianus;

kalende – prima zi a fiecărei luni;

libert – sclav eliberat;

lictori – însoţitori ai unui magistrat superior şi ai unor preoţi;

Lupercalii – sărbătoare a fertilităţii în cinstea zeului Faun, celebrată anual la 15 februarie;

lustru – interval de cinci ani la sfîrşitul căruia se făcea recensămîntul;

miliarul de aur – bornă aurită ridicată de Augustus în Forul roman ca loc de pornire al marilor drumuri;

none – a noua zi înaintea idelor;

optimaţi – aristocraţi, membri ai facţiunii conservatoare de la Roma;

Parilia – sărbătoare a zeiţei Pales (zeiţă păstorească); celebrată la 21 aprilie;

Părinte al patriei (*Pater Patriae*) – titlu onorific acordat lui Augustus de către senat, cavaleri şi popor în anul 2 î.C.;

patricieni – membri ai familiilor aristocratice; în timpul Imperiului împăraţii acordau dreptul de apartenenţă la patriciat în virtutea funcţiei lor de censori;

plebiscit – hotărîri luate în adunarea plebei; aveau putere de lege; încetează în timpul Imperiului;

pontifex – preot; *pontifex maximus* – preot suprem, preşedinte al colegiului preoţilor la Roma. Din secolul III î.C. ales de popor. În timpul Imperiului funcţia a fost preluată de împăraţi;

prefect – a) comandant de unităţi militare, de tabere militare şi al flotelor; b) funcţie administrativă a ordinului ecvestru (prefectul Egiptului, al aprovizionării Romei etc.); c) funcţie administrativă pentru senatori (prefectul Romei);

prefectura moravurilor (*praefectura morum*) – funcţia prefectului însărcinat cu asigurarea respectării cadrului moral;

pretori – magistraţi superiori cu competenţe în domeniul juridic; îşi pierd din importanţă în timpul Imperiului;

propretor – fost pretor trimis să administreze o provincie fără să aibă comandă militară;

publicani – cavaleri organizaţi într-o asociaţie care arenda impozitele percepute de statul roman;

res publica – stat; la Suetonius în două rînduri desemnează forma de guvernămînt de dinaintea lui Augustus;

salieni – străvechi colegiu de preoţi care în martie şi octombrie duceau în cadrul unei ceremonii scuturile sacre şi cîntau cîntece închinate în special lui Marte;

Saturnalii – sărbătoare a lui Saturn la 17 decembrie; aminteşte de epoca saturniană în care exista o egalitate deplină; avea caracterul unui carnaval;

togata – comedie cu subiect roman;

trib – împărţire a cetăţenilor romani; din 241 î.C. existau 35 de triburi; fiecare cetăţean aparţinea unui trib; prin triburi se făceau împărţirile administrative, impozările, adunarea comiţilor etc;

tribun al plebei – magistrat reprezentînd interesele plebei; era inviolabil şi avea drept de veto împotriva magistraţilor şi senatorilor. Împăraţii sînt investiţi cu putere de tribun, *tribunicia potestas;*

triumf – sărbătorire a generalului învingător; în timpul Imperiului devine monopolul împăratului;

Indice de persoane

Indicele cuprinde numele de persoane, de eroi mitologici şi de zei care se găsesc în biografiile Cezarilor a lui Suetonius. Sistemul de nume al romanilor era următorul: *praenomen* (prenume), *nomen* (nume de familie), *cognomen* (poreclă – o persoană putea avea mai multe „porecle"). Atît cît a fost posibil am dat numele complet. Ordinea alfabetică este cea a numelui

de familie, cu excepţia personalităţilor care au intrat în conştiinţa publică prin *cognomen*, de pildă Augustus, Caesar, Cicero, împăraţii romani etc. Dăm şi sumare date biografice, atunci cînd sînt cunoscute.

Cn. Acerronius Proculus, consul în 37 d.C.;

C. Acilius, soldat al legiunii a X-a a lui Iulius Caesar;

M. Acilius Aviola, consul în 54 d.C.; proconsul al Asiei în 65/66; moare în 80;

Acilius Glabrio, consul sub Claudius sau Nero; octogenar în vremea lui Domitianus;

Acte, libertă a lui Nero;

Actius, actor de comedii din vremea lui Tiberius;

M. Actorius Naso, autorul unei istorii îndreptate împotriva lui Iulius Caesar;

Adminius, fiul unui principe din Britannia; se predă lui Caligula;

Aegistus, concubin al Clitemnestrei, participă la asasinarea regelui homeric Agamemnon; vezi tragedia lui Eschil, *Agamemnon*;

Aelia Petina, fiica lui Q. Aelius Tubero, a doua nevastă a împăratului Claudius;

L. Aelius Plautius Lamia Aelianus, consul suffectus; căsătorit cu Domitia Longina; ucis de Domitianus;

L. Aelius Seianus, născut între 20–16 î.C.; prefect al pretoriului în vremea lui Tiberius; complotează împotriva împăratului; ucis în 31;

Aemilia Lepida, nepoata lui Augustus;

Aemilius Aelianus Cordubensis, personaj al epocii augustane;

Mamercus Aemilius Lepidus, consul în 78 î.C.;

M. Aemilius Lepidus, consul în 78 î.C., tatăl triumvirului;

M. Aemilius Lepidus, născut în 89 î.C.; consul în 46 şi 42; *magister equitum* în timpul dictaturii lui Caesar; din 43–36 tri-

umvir împreună cu Augustus şi M. Antonius; *pontifex maximus* pînă la sfîrşitul vieţii;

M. Aemilius Lepidus, bărbatul Drusilei, sora lui Caligula, ucis de Caligula în 39;

Aemilius Papus, strămoş al lui Augustus, comandant roman în al doilea război punic în Sicilia;

Aemilius Paulus, fratele triumvirului M. Aemilius Lepidus;

L. Aemilius Paulus, consul în anul 1. d.C.; căsătărit cu Iulia, nepoata lui Augustus; moare în anul 13 sau 14;

Aesius Proculus, poreclit „Amorul colosal", individ asasinat de Caligula;

Afranius, autor de comedii din sec. II î.C.;

M. Vipsanius Agrippa, comandantul flotei lui Augustus la Actium, colaborator al împăratului; în 21 î.C. se căsătoreşte cu Iulia, fiica lui Augustus; moare în martie 12 î.C.;

M. Agrippa Postumus, fiu al lui Agrippa şi al Iuliei, adoptat de Augustus, asasinat de Tiberius în anul 14 d.C.;

Agrippina, nepoata lui Atticus, prima soţie a lui Tiberius;

Agrippina, fiica lui Agrippa şi a Iuliei, nevasta lui Germanicus;

Agrippina, fiica lui Germanicus şi a Agrippinei, mama lui Nero;

Ahile, eroul principal al *Iliadei* lui Homer;

Albia Terentia, mama împăratului Otho;

Alexandru Macedon, rege al Macedoniei 356–323; cuceritorul Imperiului persan; creatorul unui imperiu universal; model pentru unii dintre împăraţii romani; ţinta unor pamflete din partea tradiţionaliştilor romani;

Alexandria, doica lui Nero;

T. Ampius, om politic şi istoric din epoca lui Iulius Caesar;

Ancus Marcius, conform tradiţiei, al patrulea rege al Romei;

Anicetus, pedagog în vremea lui Nero;

T. Annius Cimber, fiul unui libert, partizan al lui Marcus Antonius;

Antiochus, rege al Comagenei; pus pe tron de Caligula în 38 d.C.; detronat tot de Caligula; restabilit pe tron de Claudius; detronat definitiv de Vespasianus în 72; moare la Roma;

Antiochus, un libert oarecare, presupus strămoș al împăratului Vitellius;

Antistius, medic din epoca lui Caesar;

Antistius Labeo, jurist din epoca augustană;

L. Antistius, tribun al plebei, acuzator al lui Iulius Caesar;

Antonia, fiica împăratului Claudius;

Antonia Maior, fiica lui Marcus Antonius;

Antonia Minor, soția lui Drusus, mama împăratului Claudius;

C. Antonius Hybrida, consul în 63 î.C. împreună cu Cicero; unchiul triumvirului Marcus Antonius;

C. Antonius, fratele triumvirului, pretor în 44 î.C., ucis în 43;

L. Antonius, fratele mai mic al triumvirului;

Marcus Antonius, născut cam în 82 î.C., consul în 44, 34, 31; triumvir împreună cu Augustus și Lepidus; se stabilește în Orient cu sediul la Alexandria, unde întreține relații matrimoniale cu Cleopatra; înfrînt la Actium, se sinucide în Egipt în 30 î.C.;

M. Antonius Antyllus, fiul mai mare al lui Marcus Antonius triumvirul și al Fulviei; ucis de Augustus în 30 î.C.;

Antonius Iullus, fiul mai mic al lui Marcus Antonius triumvirul și al Fulviei; consul în anul 10 î.C.; în 21 se căsătorește cu Marcella, fiica Octaviei; condamnat pentru înaltă trădare, se sinucide în anul 2 î.C.;

Antonius Musa, medic personal al lui Augustus;

M. Antonius Primus, general al trupelor flaviene, născut la Tolosa cam în 21 d.C.; cîștigă bătălia de la Bedriacum împotriva lui Vitellius și cucerește Roma; cade în dizgrație scurtă vreme după aceea; mai este în viață spre sfîrșitul domniei lui Domitianus;

Apelles, actor de tragedii din vremea lui Caligula;

Apollo, unul din zeii principali romani; zeu vindecător și artist; Paean, epitet „muzician"; avea un oracol la Delfi;

Apollodor din Pergam, retor grec celebru, pedagog al lui Augustus;

Apollonius Molo, profesor de retorică stabilit la Rhodos la sfîrşitul sec. II î.C.; a fost audiat de Cicero şi Caesar; este primul grec care a avut dreptul să vorbească greceşte, fără interpret, în senatul roman;

Apollophanes, libert, comandant naval al lui Sextus Pompeius înfrînge în 36 î.C. flota lui Augustus la Messina; mai tîrziu trece de partea lui Augustus;

Aponius Saturninus, fost pretor în timpul lui Caligula;

Appelaris, actor de tragedii din vremea lui Vespasianus;

M. Apuleius Sextus, legat de legiune în 23 î.C.; consul în 20 î.C.;

Aquilinius Niger, autor al unei istorii care cuprindea şi bătălia de la Mutina din 43 î.C.;

Archelaos Philopatris, rege al Cappadociei; partizan al lui Marcus Antonius; convocat la Roma la începutul domniei lui Tiberius, a fost inculpat şi a murit înainte de proces;

Areus Didymos din Alexandria, filozof stoic, profesor al lui Augustus;

Argivus, administrator al lui Galba;

Arrecina Tertulla, soţia lui Titus, sora următorului;

Arrecinus Clemens, prefect al pretoriului sub Vespasianus; consul sub Vespasianus şi Domitianus; ucis de Domitianus;

Artaban III, rege al parţilor (12–38 d.C.);

Ascletario, astrolog ucis de Domitianus;

Asklepiades din Mendes (Egipt), gramatician, autor al unei scrieri teologice în vremea lui Augustus;

Aselius, persoană însărcinată de Augustus cu educarea lui Caligula; poate aceeaşi persoană cu Aselius Sabinus;

Aselius Sabinus, autorul unui dialog premiat de împăratul Titus;

Asiaticus, libert al lui Vitellius;

Asinius Epicadeus, probabil libert al lui Asinius Pollio;

Asinius Gallus, nepot al lui Asinius Pollio; născut în 6 d.C. consul în perioada dintre 23–37; implicat într-o conjuraţie împotriva lui Claudius, a fost condamnat la exil;

Asinius Marcellus, consul în 54 d.C.; în 61 implicat într-o afacere de falsificare de testament;

Asinius Pollio, născut în 76 î.C.; istoric, orator, poet celebru; moare în 5 d.C.;

Athenodorus, libert din epoca lui Augustus;

Atia, mama lui Augustus;

Atilius, autor roman de comedii din sec. II î.C.;

M. Atius Balbus, tatăl Atiei, bunicul lui Augustus;

Atticus Vestinus, consul în 65 d.C.; ucis de Nero în același an;

L. Audasius, organizatorul unui complot în ultimul an de domnie al lui Augustus;

Aufidius Lurco, senator roman, presupus în mod greșit de Suetonius a fi bunicul Liviei Augusta;

Augustus, Imperator Caesar Augustus, 63 î.C.–14 d.C., din 31 singur stăpînitor al Imperiului, nepot și fiu adoptiv al lui Iulius Caesar; întemeietorul principatului;

Aurelia, mama lui Iulius Caesar;

Gaius Aurelius Cotta, consul în 75 î.C.;

Lucius Aurunculeius, legat al lui Caesar în războiul galic;

L. Autronius, în realitate P. Autronius Paetus, cvestor în 75 î.C.; consul în 64; participant la conjurația lui Catilina;

Axius, senator, corespondent al lui Cicero;

Balbillus, astrolog din vremea lui Nero; poate identic cu omonimul său din vremea lui Vespasianus;

Basilides, după Suetonius, libert din Egipt care îi apare în mod neașteptat lui Vespasianus ca o prevestire a imperiului; la Tacitus, fruntaș al Egiptului;

Bato, la Suetonius, conducător panonic, în realitate dalmatic; răsplătit de Tiberius;

Berenice, fiica lui Herodes Agrippa, născută în 18 d.C.; iubită de Titus.;

Boter, libert din vremea lui Claudius;

Burrhus, prefect al cohortelor pretoriene din 51–62 cînd moare fie de boală, fie otrăvit;

L. Caecilius Mettelus, tribun al plebei în 49 î.C.;

Aulus Caecina, autorul unui pamflet împotriva lui Caesar;

A. Caecina Alienus, consul suffectus în 69 d.C.; comandant al trupelor lui Vitellius; îl trădează pe acesta şi trece de partea Flaviilor; în 78/79 complotează împotriva lui Vespasianus şi este ucis din ordinul lui Titus;

Appius Claudius Caecus, consul în 307 î.C.; censor în 312; adversar al încheierii păcii cu regele Pyrrhus; autorul unei culegeri de dictoane;

Caesar, C. Iulius Caesar, 100 î.C.–44 î.C., primul „împărat" roman;

C. Caesar, C. Iulius Caesar, nepotul lui Augustus; născut în 20 î.C.; este adoptat de Augustus în 17 î.C.; moare în 4 d.C.;

Lucius Caesar, tînăr ucis în bătălia de la Pharsalus;

L. Caesar, L. Iulius Caesar, al doilea nepot al lui Augustus; născut în 17 î.C. este adoptat împreună cu fratele său de către Augustus; moare în 2 d.C.;

Caesarion, fiul lui Iulius Caesar şi al Cleopatrei;

Caenis, libertă a mamei lui Vespasianus; concubină a lui Vespasianus;

Caesar Strabo, orator menţionat de Cicero în *Brutus* 177;

L. Caesetius Flavus, tribun al plebei în 44 î.C.; se opune tendinţelor monarhice ale lui Iulius Caesar; în replică, acesta îl elimină din senat şi îi retrage funcţia de tribun; recapătă dreptul la magistraturi după asasinarea dictatorului;

Caesonia, soţia lui Caligula;

T. Caesonius Priscus, cavaler roman; numit de Tiberius „maestru al plăcerilor";

Caligula (Caliga: „încălţăminte militară"), Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 37–41;

Q. Calpenus, senator roman din vremea lui Iulius Caesar;

Calpurnia, nevasta lui Iulius Caesar;

Cn. Calpurnius Piso, participant la conjuraţia lui Catilina; după eşecul conjuraţiei trimis în provincia Hispania, unde este ucis în 64 î.C. în timpul unei ciocniri;

C. Calpurnius Piso, soțul Orestillei; organizează în 65 d.C. o conjurație împotriva lui Nero; executat după descoperirea conjurației;

Cn. Calpurnius Piso, consul în 7 î.C.; în 17 d.C., trimis de Tiberius ca guvernator al Siriei, îl supraveghează pe Germanicus; în 20, acuzat în fața senatului de a-l fi ucis pe Germanicus, se sinucide;

L. Calpurnius Piso, socrul lui Iulius Caesar;

L. Calpurnius Piso, trimis guvernator al Hispaniei Citerior de Tiberius; asasinat în 25 d.C.;

L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus, adoptat de Galba în 69 d.C.; este asasinat de partizanii lui Otho;

L. Furius Camillus, dictator în 350 î.C.; consul în 349; figură legendară a Romei;

L. Arruntius Camillus Scribonianus, consul în 32 d.C.; guvernator al Dalmației, complotează împotriva lui Claudius în 42; în urma eșecului complotului se sinucide;

C. Caninius Rebilus, legat al lui Caesar în Gallia; în 45 î.C. consul pentru o singură zi.;

Capys, întemeietorul orașului Capua;

Carnulus, acuzat în vremea lui Tiberius, se sustrage condamnării prin sinucidere;

Casca, P. Servilius Casca Longus, tribun al plebei în 43 î.C.; unul din asasinii lui Caesar; se sinucide după bătălia de la Philippi;

Cassius, mim în vremea lui Caligula;

Cassius Chaerea, în 14 d.C. centurion în Germania Inferior; în 41 tribun al unei cohorte pretoriene; organizează complotul în urma căruia a fost asasinat Caligula; executat de Claudius;

C. Cassius Longinus, cvestor în 53 î.C.; tribun al plebei în 49; pretor în 44; unul din asasinii lui Iulius Caesar; se sinucide după bătălia de la Philippi;

L. Cassius, comandant al flotei lui Pompeius;

L. Cassius Longinus, consul în 30 d.C.; în 40–41; în 45–49 legat al Siriei; în 65 exilat de Nero; rechemat de Vespasianus, moare în 69; autor al unor scrieri de drept;

C. Cassius Parmensis, cvestor în 43 î.C.; unul din asasinii lui Iulius Caesar; în 30 executat din ordinul lui Augustus;

Cassius Patavinus, plebeu condamnat la un exil uşor de către Augustus;

M. Cassius Scaeva, centurion în armata lui Caesar;

T. Cassius Severus, orator celebru al epocii augustane; relegat în Creta din cauza atacurilor repetate împotriva membrilor înaltei societăţi augustane; deoarece şi-a continuat atacurile, Tiberius l-a exilat pe insula Seriphos unde a murit în 32; scrierile lui au fost arse;

Castor, v. Dioscurii;

Castricius, îi divulgă lui Augustus conjuraţia lui Murena din 22 î.C.;

Catilina, L. Sergius Catilina, pretor în 68 î.C.; 67/66 guvernator al provinciei Africa unde se ilustrează prin exploatarea provincialilor; în 64 şi 63 candidează fără succes la consulat; în 63 pune la cale o conjuraţie care este denunţată public de Cicero; moare în bătălia de la Pistoria de la începutul lui 62;

Cato, M. Porcius Cato Censorius, 234–149; 195 consul; 184 censor; se distinge prin seriozitatea şi energia cu care îşi îndeplineşte funcţia; adversar ireductibil al Carthaginei; prototip al romanului tradiţional; autor al unei istorii romane *(Origines),* al unui tratat de agricultură şi al unor discursuri;

Cato, M. Porcius Cato Uticensis, 95–46; 62 tribun al plebei; 54 pretor; partizan al constituţiei tradiţionale şi adversar al lui Iulius Caesar; după bătălia de la Pharsalus adună în Africa resturile armatei republicane; se sinucide la Utica după pierderea bătăliei de la Thapsus;

Celadus, libert al lui Augustus;

Charikles din Asklepiades, medic şi farmacolog din prima jumătate a sec. I d.C.;

Ceres, divinitate italică echivalată cu Demeter; templul ei era centrul religios al plebeilor;

Chrestos, fie o ortografiere greşită a numelui lui Iisus Cristos, fie altă persoană despre care nu avem amănunte;

Cicero, Marcus Tullius Cicero, 106–43; om politic roman, partizan al formei constituţionale tradiţionale romane; consul în 63; orator celebru; autor de scrieri filozofice şi retorice; creator al vocabularului filozofic roman; ucis la Caieta, victimă a proscripţiilor celui de al doilea triumvirat;

Q. Tullius Cicero, fratele precedentului; 102–43; pretor în 63; ucis în timpul proscripţiilor celui de al doilea triumvirat;

Cincinnatus, descendent în vremea lui Caligula al celebrului L. Quinctius Cincinnatus, dictator în 458 şi 439 î.C.;

Civicus Cerialis, senator, proconsul al Siriei, ucis de Domitianus;

Claudia, fiica lui Appius Claudius Caecus;

Quinta Claudia, nepoata lui Appius Claudius Caecus;

Claudia, fecioară vestală;

Claudia, fiica împăratului Claudius;

Claudia, sora lui P. Clodius; fiica vitregă a lui Marcus Antonius, prima nevasta a lui Augustus;

Claudia Augusta, fiica lui Nero;

Claudius, Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 41–54;

Claudius Atta, şeful familiei Claudia; se stabileşte la Roma în timpul regelui Titus Tatius;

Appius Claudius Caudex, fratele lui Appius Claudius Caecus; consul în 264 î.C.; participă la primul război punic;

Claudius Drusus, încearcă să stăpînească Italia prin clienţii săi;

M. Claudius Marcellus, consul în 51 î.C., adversar al lui Iulius Caesar;

P. Claudius Pulcher, la Suetonius *praenomen*-ul greşit Appius; fiu al lui Appius Claudius Caecus; consul în 249 î.C.;

Claudius Regillanus, decemvir însărcinat cu redactarea legilor; o răpeşte pe Verginia, ceea ce provoacă a treia secesiune a plebei în 447 î.C.;

Ti. Claudius Nero, primul soţ al Liviei şi tatăl împăratului Tiberius;

Clemens, sclav al lui Agrippa Postumus; încearcă să-şi răzbune stăpînul;

Cleopatra, 69–31; ultima regină a Egiptului; iubită a lui Iulius Caesar; relaţii matrimoniale cu Marcus Antonius; se sinucide după bătălia de la Actium;

Clodianus, subofiţer din garda lui Domitianus, participant la complotul împotriva împăratului;

P. Clodius Pulcher, 92–52; tribun al plebei în 58; edil în 56; adversar ireductibil al lui Cicero; şef de bandă la Roma; ucis în încăierarea cu banda rivală condusă de T. Annius Milo;

Clodius Macer, guvernator al provinciei Africa în 68 d.C.; îl abandonează pe Nero, dar nu-l recunoaşte pe Galba; ucis din ordinul acestuia din urmă;

Clodius Pollio, fost pretor; poem al lui Nero intitulat *Luscio* îndreptat împotriva sa;

Publius (?) Cluvius Rufus, consul suffectus în 39/40; crainic al lui Nero în Grecia; guvernator al Hispaniei Tarraconensis în timpul lui Galba; autorul unor istorii obiective în aprecierea lui Plinius cel Tînăr;

Columbus, gladiator din vremea lui Caligula;

Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, prima soţie a lui Iulius Caesar;

Cornelia, mare vestală, condamnată şi îngropată de vie de Domitianus;

Cornelius, centurion din vremea lui Augustus;

L. Cornelius Balbus, consul suffectus în 40 î.C.; originar din Gades, devine cetăţean roman datorită meritelor sale în războiul contra lui Sertorius; prieten al lui Iulius Caesar;

L. Cornelius Cinna, consul în 87, 86, 85, 84 î.C.; demis de senat, adună o armată şi porneşte împotriva Romei; după

moartea lui Marius (în 86), domină Roma; pare a fi fost în acord cu Sulla; în 85 recrutează noi soldaţi, dar este ucis în cursul unei rebeliuni a acestora;

L. Cornelius Cinna, pretor în 44 î.C.; participă la complotul împotriva lui Iulius Caesar;

P. Cornelius Dolabella, aprox. 70–43; tribun al plebei în 47; consul în 44; se căsătoreşte cu Tullia, fiica lui Cicero; partizan al lui Caesar; în 44 se asociază complotului împotriva lui Iulius Caesar şi în aprilie interzice cultul lui Caesar la Roma; trece apoi de partea lui Marcus Antonius şi este declarat de senat „duşman al poporului roman"; asediat în Laodiceea, se sinucide;

Cornelius Fuscus, prefect al pretoriului în vremea lui Domitianus; moare în timpul războiului cu dacii din 86/87;

C. Cornelius Gallus, primul prefect al Egiptului numit de Augustus; din cauza faptului că în Egipt şi-a organizat un cult al personalităţii cade în dizgraţie, i se interzice accesul în provinciile imperiale, este condamnat la exil şi la confiscarea averii; se sinucide în 26 î.C.; autor de elegii;

Cornelius Laco, prefect al pretoriului în timpul împăratului Galba;

Cornelius Nepos, aprox. 100–24; scriitor roman prieten cu poetul Catullus, cu Cicero şi cu Varro; autorul unei ample culegeri de biografii din care s-au păstrat numai 23 de biografii de generali neromani, biografia lui Cato censorul şi a lui Atticus; ultima biografie anticipează stilul lui Suetonius;

Cornelius Phagita, comandant militar, în slujba dictatorului Sulla;

Cornelius Sabinus, tribun al unei cohorte pretoriene, organizator al complotului împotriva lui Caligula; iertat de Claudius, nu suportă condamnarea celorlalţi complotişti şi se sinucide;

Cn. Cornelius Dolabella, rudă a împăratului Galba, candidat la succesiunea acestuia; exilat de Otho la Aquinum, este asasinat din porunca lui Vitellius;

L. Cornificius, consul în 35 î.C.; îl denunţă pe M. Brutus ca asasin al lui Caesar; general al lui Augustus; în 34 guvernator al

provinciei Africa; restaurează din ordinul lui Augustus templul Dianei de la Roma;

Cosmus, sclav al lui Augustus;

Cossutia, membră a unei familii aparţinînd ordinului ecvestru; prima logodnică a lui Iulius Caesar;

Cotiso, rege al dacilor care organizează incursiuni peste Dunăre în timpul războiului dintre Augustus şi Marcus Antonius; puţin probabile afirmaţiile lui Marcus Antonius că Augustus a vrut să intre în relaţii matrimoniale cu regele dac;

A. Cremutius Cordus, senator roman în timpul lui Tiberius; autorul unei scrieri istorice cu caracterizări elogioase la adresa lui Brutus şi Cassius; judecat în senat, previne prin sinucidere o condamnare iminentă; opera este interzisă; reeditată la începutul domniei lui Caligula;

M. Licinius Crassus Dives, aprox. 115–53; consul în 70 şi 55; în 65 censor; cel mai bogat om din Roma în timpul lui Caesar; în 60 formează împreună cu Pompeius şi cu Caesar primul triumvirat; primeşte o comandă extraordinară în Siria; porneşte campania împotriva Imperiului part, dar este înfrînt şi ucis în bătălia de la Carrhae în 53;

Q. Curius, senator roman; exclus de censori din senat, participant la conjuraţia lui Catilina; acceptă să-i denunţe consulului Cicero toate detaliile şi pe participanţii la conjuraţie; printre aceştia îl numeşte şi pe Caesar;

Cynaegirus, fiul lui Euphorion; autorul unei fapte de vitejie în bătălia de la Maraton (490 î.C.); vezi Herodot 6,114;

Cynobellinus, rege al britanilor în timpul lui Caligula;

Cyrus, rege al perşilor, 559–529; creatorul Imperiului persan;

Dareus, ostatic part la curtea lui Caligula;

Datus, actor de atellane din vremea lui Nero;

Demetrios Cinicul, filozof sec. I d.C. la Roma; prieten al lui Seneca; relaţii tensionate cu Nero şi cu Vespasianus care-l exilează; revine la Roma în timpul lui Titus la recomandarea lui Apollonios din Tyana;

Democharес, libert grec, unul din cei mai buni comandanți navali ai lui Sextus Pompeius, înfrînge flota lui Augustus în strîmtoarea Messena în 38 î.C.; se sinucide după ce forțele lui Sextus Pompeius sînt zdrobite la Naulochos;

Dido, în semită *Elissa,* întemeietoarea legendară a Carthaginei; eroină a *Eneidei* lui Vergilius;

Diodor, citared în vremea lui Vespasianus;

Diogenes, gramatician din Rhodos în vremea lui Tiberius;

Diomedes, administrator al lui Augustus;

Dionysus, filozof, profesor al lui Augustus, fiul filozofului Areus;

Dioscuri, Castor și Pollux, fiii lui Zeus și ai Ledei; în 484 î.C. li se dedică primul templu la Roma;

Dioscurides, cel mai celebru sculptor de geme din epoca augustană;

Domitia Longina Augusta, fiica lui Corbulo; măritată cu L. Aelius Lamia Aelianus, apoi cu împăratul Domitianus; ia parte la asasinarea acestuia; moare înainte de anul 140;

Domitia Lepida, mătușă a lui Nero acuzată de relații incestuoase cu fratele ei;

Domitianus, Imperator Caesar Domitianus Augustus, împărat roman 81–96;

Domitia Flavia, nevasta lui Vespasianus, mama lui Titus și Domitianus; moare înainte de 1 iulie 69;

Domitilla Flavia, fiica lui Vespasianus, moare înainte de 1 iulie 69;

Domitilla Flavia, nepoata lui Vespasianus, căsătorită cu Flavius Clemens; devenită creștină, este exilată pe insula Pontia și în timpul lui Nerva moare ca martiră la Terracina;

Cn. Domitius Ahenobarbus, consul în 32 î.C.; participă alături de Pompeius la războaiele civile; în timpul consulatului se refugiază la Efes la Marcus Antonius; o respinge pe Cleopatra; înainte de Actium trece de partea lui Augustus; moare înainte de bătălie;

Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl împăratului Nero; consul în 32 d.C.; din 28 căsătorit cu Agrippina Minor; moare în 39/40;

L. Domitius Ahenobarbus, întemeietorul familiei din care descindea Nero;

L. Domitius Ahenobarbus, pretor în 58 î.C.; consul în 54; adversar al lui Iulius Caesar; luat prizonier în 49 la Corfinium de Iulius Caesar; eliberat, organizează rezistenţa oraşului Massalia; moare la Pharsalus;

Cn. Domitius Calvinus, tribun al plebei în 59 î.C.; pretor în 56; consul în 53 şi 40; partizan al lui Iulius Caesar; în 44 se asociază triumvirilor; în 39 guvernator al Hispaniei;

Doryphoros, libert al lui Nero însărcinat cu petiţiile în cabinetul împăratului; cade în dizgraţie şi este ucis, deoarece s-a opus la căsătoria lui Nero cu Poppaea;

Drusilla Iulia, sora lui Caligula; căsătorită cu L. Cassius Longinus; bănuită de relaţii incestuoase cu fratele ei; divinizată după moarte sub numele de Panthea;

Drusus, Nero Claudius Drusus Germanicus, 38–9 î.C.; fratele mai mic al împăratului Tiberius, conduce expediţii militare în Germania; în anul 9 atinge Elba; moare în urma unei căzături de pe cal;

Drusus, Drusus Iulius Caesar, aproximativ 13 î.C. – 23 d.C.; fiu al lui Tiberius cu Vipsania Agrippina; consul în 21; din 22 înzestrat cu putere de tribun şi prin aceasta desemnat succesor al lui Tiberius; în 23 otrăvit probabil de soţia sa, Livilla, la instigaţia lui Seianus;

Egloge, doica lui Nero;

M. Egnatius Rufus, edil în 21 î.C.; candidează fără succes în 19 la consulat; condamnat şi executat în acelaşi an din cauza unui atentat plănuit împotriva lui Augustus;

Q. Elog(i)us, autorul unei scrieri dedicate lui Quintus Vitellius, cvestor al lui Augustus, despre originea familiei Vitellius;

Ennia Thrasylla, la Suetonius *Naevia,* soţia lui Macro, prefectul pretoriului în timpul lui Tiberius; cochetă, îl seduce pe

Caligula; condamnată la sinucidere împreună cu soțul ei de către Caligula în 38;

Q. Ennius, aprox. 239–169; poet epic și dramatic roman, autorul poemului *Annales,* epopeea națională romană până la apariția *Eneidei;*

Epaphroditus, libert al lui Nero, secretar însărcinat cu petițiile în cabinetul împăratului; rămas până la capăt fidel lui Nero; îndeplinește aceeași funcție în cabinetul lui Domitianus; ucis din ordinul împăratului în 95;

C. Epidius Marullus, tribun al plebei în 44 î.C.; se opune tendințelor monarhice ale lui Caesar, este exclus din senat și se autoexilează;

Eunoe, nevasta regelui Bogudes al Mauritaniei, probabil amantă a lui Caesar;

Euphorion din Chalkis, poet elenistic 276/5–200; șeful bibliotecii din Antiohia;

Euripides, 485/4–406, celebru poet tragic grec;

Eutychus, conducător de măgari întîlnit de Augustus înainte de Actium;

Eutychus, conducătorul fracțiunii verzilor de la circ în timpul lui Caligula;

Africanus Fabius Maximus, consul în anul 10 î.C.; guvernator al Africii;

Q. Fabius Maximus, consul suffectus în 45 î.C. pentru ultimele trei luni ale anului;

Fannius Caepio, conducător al conjurației lui Murena împotriva lui Augustus din anul 22 î.C.;

Faunus, rege al aborigenilor, populația autohtonă a Italiei;

M. Favonius, edil în 52 î.C.; pretor în 49; admirator al lui Cato, adversar al lui Iulius Caesar; iertat de Caesar; moare în bătălia de la Philippi;

Favor, mim care la funeraliile lui Vespasianus imita gesturile împăratului defunct;

Felix, M. Antonius Felix, numit comandant de cohortă, apoi guvernator al Iudeii între 52–60;

Flavius Clemens, consul în 95 d.C.; unchiul lui Domitianus; ucis de acesta după ieşirea din consulat;

Flavius Liberalis, socrul lui Vespasianus;

T. Flavius Petro, bunicul lui Vespasianus; originar din Reate; centurion în timpul războiului civil dintre Caesar şi Pompeius;

Flavius Sabinus, tatăl împăratului Vespasianus; însărcinat cu perceperea taxelor vamale în provincia Asia şi apoi în Gallia;

Flavius Sabinus, fratele mai mare al lui Vespasianus; 8–69; între 49–56 guvernator al Moesiei; moare în timpul luptelor împotriva lui Vitellius pe Capitoliu;

Fonteius Capito, consul în 67 d.C.; din 68 legat al Germaniei Inferior; omorît poate din ordinul lui Galba;

C. Fonteius Capito, consul în 12 d.C.; proconsul al Asiei în 22–23;

Fulvia, nevasta lui P. Clodius Pulcher, apoi a lui Scribonius Curio şi a lui Marcus Antonius; moare în 40 î.C. la Sikone;

Fundana, bunica lui Tiberius;

Furius Leptinus, membru al unei familii care avea foşti pretori; participant în timpul lui Caesar la jocuri ca gladiator;

A. Gabinius, tribun al plebei în 67 î.C.; consul în 58; între 57–55 guvernator al Siriei; în 55 îl conduce pe regele Ptolemaios XII Auletes în Egipt; în 54 amestecat în diferite procese, este exilat; revine prin intermediul lui Caesar în 49; în 48/47 legat al lui Caesar în Illyricum unde şi moare;

P. Gabinius Secundus Chaucius, probabil legat consular al Germaniei Inferior, participant în vremea lui Claudius la campanii împotriva chaucilor;

Galba, Servius Sulpicius Galba Imperator Caesar Augustus, împărat roman de la 8 iunie 68 pînă la 15 ianuarie 69;

Galeria Fundana, a doua soţie a împăratului Vitellius;

M. Gallius, fost pretor, s-a aflat în tabăra lui Marcus Antonius; de aceea Tiberius refuză să-i preia numele în ciuda faptului că a acceptat să-i fie moştenitor;

Q. Gallius, pretor în 43 î.C.; eliminat de Augustus deoarece se pare că a încercat să-l asasineze pe viitorul împărat;

Germanicus, Iulius Caesar Germanicus, 15 î.C.-19 d.C.; în 4 d.C. adoptat de Tiberius; rămîne loial față de Tiberius în timpul rebeliunii de la Rin din 14; în 15 și 16 campanii în spațiul germanic; în 17 rechemat la Roma sărbătorește triumful; primește o misiune excepțională în Orient; vizitează fără aprobarea lui Tiberius Egiptul; moare în 19 la Antiohia; zvonuri că ar fi fost asasinat de Piso; autor de poeme astronomice;

Glycias, călăuză a lui Claudius Pulcher, propus de acesta în bătaie de joc dictator;

Glyco, medic în vremea lui Augustus;

Gracchus, C. Sempronius Gracchus, tribun al plebei în 123 și 122 î.C.; autor al unor legi agrare care-l pun în relații de ostilitate cu senatul;

Gracchus, Tib. Sempronius Gracchus, cvestor în 137; tribun al plebei în 133 î.C.; conflict cu senatul datorită legii agrare propuse de el;

Halotus, eunuc de la curtea lui Claudius; contribuie la otrăvirea lui Claudius; își continuă cariera sub Nero și este numit într-o importantă funcție de către Galba;

Hannibal, 247/246–183; general cartaginez din timpul celui de al doilea război punic; celebru prin trecerea Alpilor în 218 și victoriile de la Trebia, lacul Trasimenus și Cannae; în 202 pierde la Zama (în Africa) lupta în fața lui Scipio Africanul; încearcă după război să pună mîna pe putere la Carthagina, dar trebuie să se exileze la regele Antiohus al Siriei; se sinucide urmărit de romani în 183;

Harpocras, libert al împăratului Claudius; ucis din ordinul acestuia;

Hasdrubal, fratele lui Hannibal, numit în 218 î.C. comandant suprem în Hispania; în 207 moare în timpul bătăliei pierdute de la Metaurus;

Q. Haterius, fost consul, orator celebru în vremea lui Augustus și Tiberius;

Hector, fiul regelui Priam și al Hecubei; cel mai redutabil adversar al grecilor la Troia; vezi *Iliada;*

Hecuba, soţia regelui Priam de la Troia;

Helius, libert al lui Nero; lăsat guvernator al Romei în timpul turneului elenic al ultimului iulio-claudin;

C. Helvidius Priscus, pretor în 70 d.C.; ginerele lui Paetus Thrasea, celebrul adversar al lui Nero; din cauza opoziţiei sale faţă de principat este exilat şi în cele din urmă ucis în timpul lui Vespasianus;

Helvidius Priscus, fiul precedentului; ucis de Domitianus care a bănuit că într-o piesă de teatru făcea aluzie la divorţul său;

C. Helvius Cinna, tribun al plebei în 44 î.C.; partizan al lui Iulius Caesar; ucis din greşeală după asasinarea lui Caesar; poet adept al noului curent literar;

Hercules, fiul lui Zeus şi al Alcumenei;

Hermogenes din Tarsos, retor celebru din sec. I–II;

Hiempsal II, rege al Numidiei la începutul războaielor civile de la Roma;

Hilario, libert al lui Augustus;

A. Hirtius, pretor în 46; consul în 43; ofiţer şi secretar al lui Iulius Caesar; moare în bătălia de la Mutina; autor al cărţii a VIII-a din *De bello Gallico* şi, probabil, al războiului alexandrin;

M. Hortensius Hortalus, nepotul oratorului Q. Hortensius; aflat în dificultăţi materiale în timpul lui Tiberius;

Q. Hortensius Hortalus, celebru orator şi om politic în sec. I. î.C.; consul în 69;

Hylas, pantomim din vremea lui Augustus;

Ianus, unul din cei mai vechi şi mai misterioşi zei romani; după toate probabilităţile, zeu al începuturilor;

Icar, fiul lui Dedal; moare în timpul încercării de a evada din Creta zburînd;

Icelus Marcianus, libert atotputernic al împăratului Galba;

Iosephus, Flavius Iosephus, istoric iudeu devenit cetăţean roman în timpul lui Vespasianus; autor al *Antichităţilor iudaice* şi al *Războiului iudaic;*

Isis, divinitate egipteană care pătrunde la Roma în ciuda interdicţiilor repetate;

Isidor Cinicul, filozof exilat de Nero;

Iuba I, rege al Numidiei; adversar al lui Caesar; după victoria lui Caesar de la Thapsus se refugiază la Zama şi în 46 î.C. pune un sclav să-l ucidă;

Iugurtha, rege al Numidiei născut cam în 160 î.C. şi ucis în 104; vezi monografia lui Sallustius *Bellum Iugurthinum*;

Iulia, mătuşa lui Iulius Caesar, măritată cu Marius;

Iulia, sora mai mică a lui Iulius Caesar, măritată cu M. Atius Balbus; depune mărturie în chestiunea profanării de către Clodius a ceremoniei religioase organizate de nevasta lui Caesar;

Iulia, fiica lui Iulius Caesar şi a Corneliei; măritată din raţiuni politice cu Pompeius; în ciuda diferenţei de vîrstă căsătoria este reuşită; moare scurtă vreme după ce naşte în 54 î.C.;

Iulia, fiica lui Augustus şi a Scriboniei, 39 î.C. - 14 d.C.; în 25 măritată cu vărul ei Marcellus; după moartea acestuia, cu Agrippa, apoi cu Tiberius; în anul 2 î.C. exilată de Augustus din motive pentru noi necunoscute;

Iulia, 19/18 î.C. - 28 d.C.; fiica lui Agrippa şi a Iuliei; măritată cu L. Aemilius Paulus; exilată din motive nu foarte clare în 8 d.C.;

Iulia, 6–43; fiica lui Drusus şi a Livillei; ucisă datorită Messalinei;

Iulia Flavia, 65–88/89; singurul copil al împăratului Titus; iubită de Domitianus şi consacrată după moarte;

Iulius Marathus, libert şi istoriograf al lui Augustus;

Iulius Saturninus, senator roman în 43 î.C.;

Iulus, întemeietorul legendar al familiei Iulia;

Iunia Calvina, fiica lui M. Iunius Silanus şi a Aemiliei Lepida; în 49 exilată datorită Agrippinei; revine la Roma după asasinarea Agrippinei; mai trăieşte în timpul lui Vespasianus;

Iunia Claudilla, căsătorită cu Caligula; moare înainte de 37, după naştrere;

Iunius Novatus, autorul unei scrieri îndreptate împotriva lui Augustus;

Iunius Rusticus, autorul unor elogii pentru Paetus Thrasea şi Helvidius Priscus; condamnat la moarte de Domitianus;

Iuno, zeiţă italică echivalată încă de timpuriu cu Hera;

Iupiter, echivalentul roman al lui Zeus; zeul suprem al panteonului latin;

Decimus Liberius, cavaler roman din vremea lui Caesar; joacă la teatru un mim compus de el însuşi;

T. Labienus, tribun al plebei în 63 î.C.; 58–50 legat al lui Caesar în Gallia; în 50 reprezentantul lui Caesar în Gallia Cisalpina; de partea lui Pompeius în timpul războaielor civile; moare în 45 la Munda;

C. Laetorius, tînăr patrician, proprietarul terenului unde se născuse Augustus;

Lari, divinităţi protectoare ale patrimoniului agricol şi ale casei;

Latinus, mim din vremea lui Domitianus;

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus, senator; consul în 18 î.C.;

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus, augur, consul în 14 î.C.; moare în 25 d.C.;

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus Gaetulicus, consul în 26 d.C.; legat al Germaniei Superior 30–39; executat de Caligula în 39; autor de epigrame;

Lepida, femeie nobilă, fostă nevastă a lui Quirinus, condamnată de Tiberius pentru a-i face pe plac fostului soţ;

Lepida, nevasta lui Galba;

Liber Pater, divinitate italică, echivalată încă din sec. VI î.C. cu Dionysos / Bacchus;

Libitina, divinitate care prezida funeraliile; în templul ei se ţinea evidenţa defuncţilor;

Calvus Licinius Macer, 82–47; orator şi poet din epoca lui Caesar; prieten cu Catullus;

L. Licinius Crassus, 140–91; tribun al plebei în 107; consul în 95; orator celebru, adept al stilului asianic;

Licinus, libert al lui Augustus;

Livia Drusilla, 58 î.C.–29 d.C.; căsătorită cu Ti. Claudius Nero; în 38 se căsătorește cu Augustus; capătă titlul de Augusta; consacrată în 42 de către Claudius;

Livia Medullina Camilla, logodnică a lui Claudius; moare în ziua fixată pentru căsătorie;

Livia Ocellina, a doua nevastă a tatălui împăratului Galba;

Livia Orestilla, luată în căsătorie de Caligula și repudiată imediat după aceea;

Titus Livius, istoric din epoca augustană, autor al scrierii *Ab Urbe condita* („De la întemeierea Romei");

Lollia, nevasta lui A. Gabinius; amantă a lui Caesar;

Lollia Paulina, nevasta lui C. Memmius; Caligula se căsătorește cu ea în 38, apoi o repudiază; încearcă mai tîrziu să-l seducă pe Claudius și este ucisă de Agrippina;

M. Lollius, consul în 21 î.C.; guvernator de provincii; în 16 î.C. înregistrează un dezastru militar în Gallia cunoscut sub numele de *clades Lolliana;* consilier al lui C. Caesar în Orient; cade în dizgrație și se sinucide în anul 2 d.C.;

L. Lucceius, pretor în 67 î.C.; prieten al lui Pompeius; după eșecul la consulat se dedică istoriei;

Lucullus, L. Licinius Lucullus, edil în 79 î.C.; pretor în 78; consul în 74; repurtează victoriile decisive în războiul contra lui Mithridates; în 66 îi predă comanda lui Pompeius; general celebru, de o bogăție neobișnuită, de un rafinament proverbial;

Lucusat, specialist în otrăvuri al lui Nero;

Q. Lutatius Catulus Capitolinus, consul 78 î.C.; censor în 65; partizan al senatului; moare în 61;

Macro, Q. Naevius Cordus Sutorius Macro, prefect al cohortelor pretoriene în timpul lui Tiberius; sprijină succesiunea lui Caligula; în 38 prefect al Egiptului; apoi, constrîns la sinucidere;

Maecenas, prieten și consilier atotputernic al lui Augustus; protector rămas proverbial al artiștilor; moare în 8 î.C.;

Mallonia, femeie sedusă de Tiberius; se sinucide, deoarece, neacceptînd să se supună la perversiuni, a fost persecutată de împărat;

Mumurra, iubit al lui Caesar;

Mani, zeii Mani, spirite ale morţilor;

Marcella, nepoată a lui Augustus, nevastă a lui Agrippa;

Marcellus, M. Claudius Marcellus, edil în 23 î.C.; considerat succesor al lui Augustus şi rival al lui Agrippa şi al lui Tiberius; moare în 23 la Baiae;

Marcia Furnilla, a doua nevastă a împăratului Titus;

L. Marcius Philippus, pretor în 62 î.C.; consul în 56; în 58 se însoară cu mama lui Augustus; îi recomandă lui Augustus să nu accepte moştenirea lui Caesar;

C. Marius, tribun al plebei în 119 î.C.; pretor în 115; consul în 107, 104–100, 86; adversar al nobilimii; învingătorul cimbrilor şi teutonilor; reformează armata romană;

Marabodus, rege al marcomanilor, un neam germanic, în timpul lui Tiberius;

Marte, zeul războiului la romani; echivalat cu Ares;

Masgabas, prieten al lui Augustus înmormîntat la Capri;

Masintha, tînăr numit nobil din vremea lui Caesar;

Maximus, libert, participant la complotul împotriva lui Domitianus;

C. Memmius, pretor în 58 î.C.; încearcă să determine în senat condamnarea lui Caesar; eşuează în 54 la candidatura la consulat; poetul Lucretius îi dedică poemul *Despre natură;* moare în 46;

C. Memmius Regulus, consul suffectus în 31 d.C.; căsătorit cu Lollia Paulina, viitoarea nevastă a lui Caligula;

Menandru, celebru autor de comedii din sec. IV î.C.; reprezentant al comediei noi;

Menas, libert al lui Augustus;

Menecrates, citared din vremea lui Nero;

Messalina Valeria, fiica lui M. Mesalla Barbatus şi a Domitiei Lepida, a treia nevastă a împăratului Claudius; asasinată de Claudius după ce s-a măritat cu Silius;

Mastrius Florus, senator în vremea lui Vespasianus;

Mettius Pompusianus, senator în vremea lui Vespasianus;

Milo, T. Annius Milo, tribun al plebei în 57 î.C.; pretor în 55; şef de bandă la Roma, rival al lui P. Clodius; în 52, în urma unei încăierări între cele două bande, este ucis Clodius; Milo este condamnat pentru omucidere şi se exilează la Massilia; moare în 48;

Minerva, divinitate protectoare a Romei, echivalată cu Palas Atena;

Minos, rege legendar al Cretei, fiul lui Zeus şi al Europei;

Mithridates VI Eupator Dionysos, 132–63; rege al Pontului din 120; încercare de creare a unui imperiu în Asia Mică şi Grecia; înfrînt de Lucullus şi de Pompeius;

Mnester, pantomim; iubit de Caligula; amant al Messalinei; ucis de Claudius;

Mucia Tertia, căsătorită în 80 cu Pompeius; amantă a lui Caesar; o a doua căsătorie cu M. Aemilius Scaurus; în 39 încearcă să fie intermediarul între fiul ei Sextus Pompeius şi Augustus;

Mucianus, C. Licinus Mucianus, consul înainte de 67 apoi în 70 şi 72; guvernator al Siriei în 67; îi acordă lui Vespasianus un sprijin decisiv în lupta pentru imperiu; moare în 77;

Mummia Achaica, mama împăratului Galba;

L. Mummius Achaicus, pretor în 153; consul în 146; censor în 142; cucereşte şi distruge Corintul în 146;

L. Munatius Plancus, consul în 42 î.C.; legat al lui Caesar în Gallia; administrează Asia şi Siria pentru Marcus Antonius; trece de partea lui Augustus din cauza unui diferend cu Cleopatra; în 27 are iniţiativa acordării titlului de Augustus lui Octavianus;

Narcissus, libert, secretar însărcinat cu petiţiile în cabinetul lui Claudius; contribuie la căderea Messalinei; în 54, imediat

după ascensiunea lui Nero, este asasinat din iniţiativa Agrippinei;

Neoptolemus, actor de tragedii de la curtea regelui Philip al II-lea al Macedoniei;

Neptun, zeu italic al apelor echivalat cu Poseidon;

Nero, Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 54–68;

Nerva, Marcus Cocceius Nerva, născut în 30; ales principe de către senat după moartea lui Domitianus în 96; în 97 îl adoptă pe Traian;

Nicanor, filozof, profesor al lui Augustus;

Nicomedes IV Epiphanes Philopator, rege al Bithyniei (95–75); îşi lasă regatul moştenire prin testament Romei;

P. Nigidius, senator roman din vremea lui Caesar;

Nonius Asprenas Torquatus, senator din vremea lui Augustus;

Norbanus Flaccus, consul în 15 d.C.;

Novius Niger, cvestor în 62 î.C.;

Nymphidius Sabinus, prefect al pretoriului din 65; după proclamarea lui Galba ca împărat încearcă să provoace o rebeliune a pretorienilor şi să fie el însuşi proclamat împărat; moare în timpul rebeliunii;

Octavia Claudia, fiica lui Claudius şi a Messalinei; din 53 căsătorită cu Nero; relegată la Pandateria în 62 şi ucisă scurtă vreme mai tîrziu;

Octavia Maior, sora vitregă a lui Augustus;

Octavia Minor, sora mai mare a lui Augustus; măritată cu C. Claudius Marcellus; după moartea soţului se mărită în 40 î.C. cu Marcus Antonius; în 32 primeşte scrisoarea de divorţ; moare în 11 î.C.;

Octavius, individ oarecare din vremea lui Caesar;

C. Octavius, pretor în 61 î.C.; tatăl lui Augustus;

Oculatae, surori, fecioare vestale condamnate de Domitianus;

Oedip, erou mitologic grec; vezi *Oedip Rege* şi *Oedip la Colonos* de Sofocle;

Oinone, iubita lui Paris; acesta o părăseşte pentru Elena;

Onesimus, personaj de comedie atellană;

C. Oppius, autor din vremea lui Caesar; conform unor păreri antice autorul *Războiului alexandrin, african şi hispanic*, atribuite lui Caesar;

C. Oppius Sabinus, consul în 84 d.C.; moare în primul război dacic al lui Domitianus;

Orestes, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei; vezi trilogia *Orestia* de Eschil;

Otho, Marcus Salvius Otho Caesar Augustus, împărat roman din 15 ianuarie 69 pînă la 16 aprilie 69;

T. Paconius, legat al proconsulului Asiei; condamnat de Tiberius;

Pacuvius, poet tragic roman din secolul II î.C.;

Paetus Thrasea, şeful opoziţiei stoice împotriva lui Nero; în 66 primeşte ordinul de sinucidere;

Palfurius Sura, senator roman exclus din senat de Domitianus;

Pallas, M. Antonius Pallas, libert, secretar cu finanţele în cabinetul lui Claudius; în 55 părăseşte funcţia, iar în 62 se pare că a fost otrăvit din ordinul lui Nero;

Palumbus, gladiator din vremea lui Claudius;

Pansa, C. Vibius Pansa, tribun al plebei în 51; consul în 43; moare în 42 după bătălia de la Mutina;

Paris, fiul regelui Priam al Troiei; vezi *Iliada* lui Homer;

Paris, histrion în vremea lui Nero;

Paris, pantomim în vremea lui Domitianus;

Parrhasios, celebru pictor grec din secolul V–IV;

Parthenios din Nicea, soseşte la Roma în 73 î.C. ca prizonier; poet elegiac celebru în Antichitate; s-a păstrat numai o culegere de *Patimi erotice*, de fapt o culegere de subiecte pentru elegii şi poeme epice;

Parthenius, valetul lui Domitianus;

Pasiphae, nevasta regelui Minos al Cretei; din legătura ei amoroasă cu un taur s-a născut Minotaurul;

Passienus Crispus, orator celebru, tatăl vitreg al lui Nero; moare în 44;

Q. Pedius, pretor în 48; consul suffectus în 43; în 43 iniţiază legea Pedia pentru urmărirea asasinilor lui Iulius Caesar; moare scurtă vreme mai tîrziu;

Penaţi, zei ai interiorului casei şi ai familiei; existau şi Penaţi ai Romei;

M. Petrius, pretor în 64 î.C.; militar de carieră; după bătălia de la Thapsus, fugind din faţa lui Caesar, îl ucide pe regele Iuba I şi apoi îl pune pe un sclav să-l omoare;

Petronia, nevasta împăratului Vitellius;

Petronianus, fiul împăratului Vitellius;

Phaeton, fiul Soarelui; primeşte pentru o zi carul Soarelui; dar, cum nu ştie să-l conducă, provoacă un incendiu universal; trăsnit de Zeus;

Phaon, libert al lui Nero; în vila acestuia împăratul se sinucide;

Pharnaces II, fiul lui Mithridates VI, 63–47, rege al Bosforului; în 48 înfrînt de Caesar la Zela;

Philemon, sclav al lui Caesar;

Phoebe, libertă, complice a Iuliei, fiica lui Augustus;

Phoebus, Apollo, zeul luminii, zeu profet echivalat cu Soarele;

Phillys, doica lui Domitianus;

Pinarius, cavaler roman din vremea lui Augustus;

L. Pinarius, unul din moştenitorii lui Caesar;

Pitholaus Voltacilius, libert care întemeiază în 81 î.C. o şcoală de retorică la Roma; autorul unei biografii a lui Pompeius;

Plautia Urgulanilla, prima nevastă a împăratului Claudius;

Aulus Plautius, consul suffectus în 29 î.C.; legat al Pannoniei 39–42; însărcinat cu campania în Britannia; în 57 nevasta sa este acuzată a fi adepta unei religii străine;

Plautius Rufus, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

C. Plinius Secundus, 23/24–79; savant enciclopedist; a ajuns pînă la noi doar *Naturalis Historia*; a murit în timpul erupţiei Vezuviului din 79;

Polemon II, rege al Pontului pînă în 63 cînd devine provincie romană;

Polus, libert al lui Augustus; condamnat la moarte din cauza legăturilor sale amoroase cu matroane romane;

Polybius, libert al lui Augustus;

Polybius, libert atotputernic în cabinetul lui Claudius;

Polykrates, tiranul Samosului în secolul VI î.C.;

Pompeia, sora lui Sextus Pompeius;

Pompeia, a doua nevastă a lui Iulius Caesar;

Pompeius, un cavaler oarecare din vremea lui Tiberius;

Cn. Pompeius Magnus, 106–28 sept. 48; consul în 70, 55, 52; om politic şi general celebru la Roma; în 67 şi 66 primeşte comanda extraordinară împotriva lui Mithridates; în 60/59 primul triumvirat cu Caesar şi Crassus; intră în conflict cu Caesar; pierde bătălia de la Pharsalus; se refugiază în Egipt unde este asasinat;

Cn. Pompeius Magnus, descendent al precedentului în vremea lui Caligula şi Claudius; Caligula îi interzice utilizarea „poreclei" tradiţionale;

Q. Pompeius Rufus, tribun al plebei în 99; pretor în 91; consul în 88; al doilea socru al lui Caesar;

Sextus Pompeius Magnus, 69–35; fiul lui Cn. Pompeius; organizează din Sicilia blocada Italiei în 43 î.C.; în 36 pierde bătălia de la Naulochos; se refugiază în Asia unde este asasinat în 35;

Sextus Pompeius, consul în 14 d.C.;

Pompeius Macer, administrator al bibliotecilor întemeiate de Augustus;

Pomponius Flaccus, guvernator al Siriei în timpul lui Tiberius;

C. Pontius Nigrinus, consul în 37 d.C.;

L. Pontius Aquila, tribun al plebei în 45 î.C.; participant la complotul împotriva lui Caesar; moare în bătălia de la Munda;

Poppaea Sabina, 31–65; căsătorită a doua oară cu viitorul împărat Otho, apoi cu Nero în 62; divinizată după moarte;

C. Poppaeus Sabinus, consul în 9 d.C.;

Porius, gladiator în vremea lui Caligula;

Posides, libert eunuc al lui Claudius;

Priam, regele Troiei; vezi *Iliada* lui Homer;

Postumia, nevasta lui Servius Sulpicius, amanta lui Iulius Caesar;

Priap, zeu al fecundităţii;

Proserpina, soţia lui Pluto, zeul Infernului;

Ptolemaios XII Neos Dionysos Auletes, 111– 51; domneşte în Egipt din 80–58 şi 55–51; recunoscut de Roma abia din 59 după ce i-a cumpărat pe o serie de politicieni;

Ptolemaios XIII, domneşte 51–47; soţ şi coregent al surorii sale Cleopatra; moare în timpul luptelor de la Alexandria cu Iulius Caesar;

Ptolemaios XIV Philopator, rege al Ciprului, 47–44, soţ şi coregent al surorii sale Cleopatra; otrăvit în 44 de Cleopatra;

Ptolemaios, fiul lui Iuba şi al Cleopatrei Selene, fiica faimoasei Cleopatra;

Pyrallis, prostituată celebră în vremea lui Caligula;

Pyrrhus, rege al Epirului, 306–302 şi 297–273; încearcă să refacă imperiul lui Alexandru Macedon; îi învinge la Heracleea şi la Ausculum pe romani, dar înregistrînd grele pierderi (victorii à la Pyrrus); moare în timpul unor lupte de stradă în Argos;

Quirinus, consular în timpul lui Tiberius;

C. Rabirius, senator roman; în 100 î.C. îl distruge pe Saturninus; în 63 este adus în faţa justiţiei pentru acest fapt la instigaţia lui Caesar; apărat de Cicero, nu pare a fi fost condamnat;

C. Rabirius Postumus, bancher roman care a acordat mari credite lui Ptolemaios XII Auletes;

Rhianos din Creta, poet şi savant alexandrin din a doua jumătate a secolului III î.C.;

Romulus, întemeietorul legendar al Romei;

Rubria, fecioară vestală din vremea lui Nero;

Rufio, libert al lui Caesar lăsat în Egipt în fruntea a trei legiuni;

Rufrius Crispinus, fiul vitreg al lui Nero, băiatul Poppaei;

Rutilius Rufus, autorul unui discurs despre înălţimea edificiilor;

Salinator, M. Livius Salinator, consul în 219 şi 207 î.C.; dictator în 207; censor în 204;

C. Sallustius Crispus, celebru istoric roman din secolul I î.C., autor al monografiilor *Despre conjuraţia lui Catilina* şi *Despre războiul cu Iugurtha*;

Salvidienus Orfitus, individ condamnat de Nero;

Salvidienus Orfitus, senator executat de Domitianus;

Q. Salvidienus Rufus, consul în 39 î.C.; prieten intim al lui Augustus; condamnat pentru înaltă trădare, se sinucide;

Salvius Cocceianus, nepotul împăratului Otho executat de Domitianus;

L. Salvius Otho, tatăl împăratului Otho;

M. Salvius Otho, bunicul împăratului Otho;

L. Salvius Titianus, fratele împăratului Otho;

Semiramida, legendară regină a amazoanelor;

Satur, ofiţer din garda lui Domitianus, participant la complotul împotriva împăratului;

Scipio, Q. Caecilius Metellus Pius Scipio, tribun al plebei în 60 î.C.; pretor în 55; consul în 52; adversar al lui Caesar; pierde bătălia de la Thapsus în 46 şi se sinucide;

Scribonia, a doua nevastă a lui Augustus;

Scribonius, astrolog din vremea lui Tiberius;

M. (la Suetoniu, L.) *Scribonius Libo Drusus,* pretor în 16 d.C.; acuzat de înaltă trădare, în 16 se sinucide;

Scutarius, reangajat al lui Augustus;

Seleucus IV Philopator, născut după 220 î.C.; domneşte singur 187–175; relaţii bune cu Roma;

Seleucus Homericus, gramatic din şcoala lui Aristarh; mai întîi profesează la Alexandria, apoi la curtea lui Tiberius; a scris comentarii la Homer, Hesiod, Solon;

Seleucus, astrolog din anturajul împăratului Otho;

Seneca, Lucius Annaeus Seneca, filozof roman născut în 4 î.C.; mort în 65; om politic atotputernic în primii ani de domnie ai lui Nero; în filozofie adept al stoicismului; implicat, pare-se, în conjuraţia lui Piso împotriva lui Nero;

Serapis, zeu egiptean de origine necunoscută care avea virtuţi terapeutice;

Q. Sertorius, cvestor în 90 î.C.; adversar al nobililor; îşi stabileşte o bază de acţiune în Hispania; declinul său începe cu succesele lui Pompeius; în 72 cade victimă unei conjuraţii;

Servilia, mama lui M. Brutus, asasinul lui Caesar; iubită de Caesar, a avut o mare influenţă politică;

Servilia Nais, amanta lui Domitius, strămoş al lui Nero;

Quintus Servilius Caepio, legat al lui Pompeius în războiul cu piraţii; logodit cu fiica lui Caesar, trebuie să renunţe la ea în favoarea lui Pompeius;

P. Servilius Vatia Isauricus, pretor în 54; consul în 48 şi 41; partizan al lui Caesar; după moartea lui Caesar se pronunţă împotriva lui Marcus Antonius; în 43 face alianţă cu Augustus;

Sestius Gallus, bătrîn desfrînat din vremea lui Tiberius;

Sextilia, mama împăratului Vitellius;

Appius Silanus, C. Appius Iunius Silanus, în timpul lui Claudius guvernator de provincie în Hispania; în 42 cade victimă unei intrigi de curte şi este executat;

Silanus, D. Iunius Silanus, consul în 62 î.C.; cumnatul lui Cato cel tînăr; moare în 61;

Silanus, L. Iunius Silanus, în 42 se logodeşte cu Octavia, fiica împăratului Claudius; în 48 pretor; cade victimă intrigilor Agrippinei şi se sinucide în momentul căsătoriei acesteia cu Claudius;

Silanus, M. Iunius Silanus, consul în 15 d.C.; în 33 fiica sa Iunia Claudia se mărită cu Caligula; în 37 se sinucide din cauza persecuţiilor permanente ale lui Caligula;

C. Silius, consul în 13 d.C.;

C. Silius, consul desemnat în 47/48; amantul Messalinei; se căsătoreşte cu ea în 48 şi este ucis în tabăra pretorienilor;

C. Sosius, consul în 32 î.C.; partizan al lui Marcus Antonius; comandant al flotei lui Antonius la Actium; iertat după bătălie, reconstruieşte la Roma templul lui Apollo şi participă la jocurile seculare ale lui Augustus;

Spartacus, conducătorul marii răscoale a sclavilor din 73–71;

Spiculus, gladiator din vremea lui Nero;

Sporus, iubit al lui Nero;

Spurina, prezicător din vremea lui Caesar;

Statilia Messalina, a treia soţie a lui Nero;

Statilius Capella, cavaler roman, amantul Flaviei Domitilla, nevasta lui Vespasianus;

Statilius Corvinus, organizator al unui complot împotriva lui Claudius;

T. Statilius Taurus, consul suffectus în 37 î.C.; consul ordinar în 26; după Agrippa, cel mai important comandant militar al lui Augustus; străbunicul Messalinei, a treia nevastă a lui Nero;

Stephanino, actor de comedii togate din vremea lui Augutus;

Stephanus, administratorul Domitilei, sora lui Domitianus;

Suetonius Laetus, tatăl istoricului Suetonius;

Sulla, astrolog din vremea lui Caligula;

Sulla, L. Cornelius Sulla Felix, 138–78; consul 88, 80; dictator 82–79; introduce puterea personală la Roma; sprijinitor al aristocraţiei; îşi asasinează adversarii politici în timpul proscripţiilor;

Q. Sulpicius Camerinus, consul în 9 d.C.;

Servius Sulpicius Rufus, pretor în 65 î.C.; consul în 51; împreună cu Mucius Scaevola cel mai important jurist al epocii republicane;

Tanusius Geminus, istoric roman; adversar politic al lui Caesar;

Tarquinius Priscus, conform legendei, al cincilea rege al Romei;

Telephus, sclav nomenclator, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

Terentia, nevasta lui Maecenas;

Terpnus, citared din vremea lui Nero;

Terinus Gallus, senator din vremea lui Augustus;

Tertia, sora lui Marcus Brutus, asasinul lui Caesar;

Tertulla, nevasta lui Crassus, amanta lui Caesar;

Tertulla, mătuşa paternă a lui Vespasianus;

Tetrinius, bandit din vremea lui Caligula;

Thallus, secretarul lui Augustus;

Theodor din Gadara, profesor de retorică din secolul I d.C., reprezentantul aticismului; profesor la Rhodos al lui Tiberius;

Theagenes, astrolog celebru în vremea lui Augustus;

M. Thermus, pretor în armata căruia Caesar îşi face serviciul militar;

Thrasyllus, astrolog celebru în vremea lui Augustus şi Tiberius;

Tiberius, Tiberius Iulius Caesar Augustus, împărat roman 14–37;

Tiberius Iulius Alexander, prefect al Egiptului în timpul lui Nero; joacă un rol decisiv în proclamarea ca împărat a lui Vespasianus;

C. Ofonius Tigellinus, prefect al cohortelor pretoriene sub Nero; îl trădează pe Nero, dar este demis din funcţie; condamnat la sinucidere de către Otho;

Tigranes II, rege al Armeniei înscăunat de Tiberius din ordinul lui Augustus în 20 d.C;

L. Tillius Cimber, participant la asasinarea lui Caesar;

Tiridates, rege al Armeniei încoronat la Roma de către Nero în anul 66;

Q. Titurius Sabinius, legat al lui Caesar în războiul galic;

Titus, Titus Flavius Vespasianusus Caesar Augustus, împărat roman 79–81;

Toranius, negustor de sclavi din vremea lui Augustus;

C. Toranius, tutore al lui Augustus; ucis în timpul proscripţiilor celui de al doilea triumvirat;

C. Trebatius Testa, jurist roman născut cam în 80 î.C., mort cam în 4 d.C.; consilier juridic al lui Caesar şi Augustus;

Servilus Tullius, conform tradiţiei, al şaselea rege al Romei;

C. Caecina Tuscus, prefect al Egiptului în timpul lui Nero;

M. Valerius Messalla Messallinus Corvinus, consul în 31 d.C.; comandant al aripii drepte a armatei republicanilor în lupta de la Philippi; din cauza unor neînţelegeri cu Cleopatra trece de partea lui Augustus; în 21 î.C. îl numeşte pe Augustus „părinte al Patriei"; moare în 13 d.C.; scriitor, conducător de cerc literar la care au participat şi Tibullus şi Ovidius;

M. Valerius Messalla Messallinus, consul în 3 î.C.; moare în 21 d.C;

P. Quinctilius Varus, consul în 13 î.C.; proconsul al Africii în 7/6; legat al Siriei în 6–4; 7–9 legat în Germania; cade în ambuscadă în pădurea Teutoburg împreună cu trei legiuni, şase cohorte şi trei aripi de cavalerie în anul 9 d.C;

Varro, M. Terentius Varro, născut în 116 î.C.; 86 cvestor; legat al lui Pompeius; iertat de Caesar după Pharsalus şi numit în 47 organizatorul bibliotecilor din Roma; reuşeşte să scape de proscripţiile lui Antonius; moare în 27 î.C.. Operă literară imensă din care s-au păstrat doar un tratat de agricultură şi, parţial, unul despre limba latină;

Varro, M. Terentius Varro Murena, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

Varronilla, vestală condamnată în timpul lui Domitianus;

Venus, zeiţa frumuseţii echivalată de timpuriu cu Afrodita;

P. Vergilius Maro, născut în 70 î.C., mort în 19 î.C.; poetul naţional al Romei, autorul *Bucolicelor*, *Georgicelor* şi al epopeii *Eneida*;

Vespasia Polla, mama lui Vespasianus;

Vespasianus, Titus Flavius Vespasianusus Caesar Augustus, împărat roman 69–79;

Vespasius Pollio, bunicul pe linie maternă a lui Vespasianus;

Vesta, zeița focului, zeiță protectoare a Romei;

Lucius Vettius, delator, îl acuză pe Caesar de complicitate cu Catilina;

Vibius Crispus, orator din vremea lui Domitianus;

Vindex, C. Iulius Vindex, fiul unui senator de origine acvitană; 67 legat în Gallia Lugdunesis; în 68 declanșează rebeliunea împotriva lui Nero; înfrînt la Vesontium, se sinucide;

M. Vinicius, consul suffectus în 19 î.C.; prieten personal al lui Augustus; moare în 20 d.C;

Titus Vinius, consul în 69 d.C.; unul din oamenii de încredere ai lui Galba; asasinat o dată cu acesta;

T. Vinius Philopoimen, libert ridicat la rangul de cavaler de către Augustus;

A. Vitellius, cavaler roman, procurator al averii lui Augustus;

Vitellius, Aulus Vitellius Germanicus, împărat roman de la 19 aprilie 69 la 21 decembrie 69; 60/61 proconsul al Africii; ca împărat refuză titlurile de Caesar și de Augustus;

Vitellius Germanicus, fiul împăratului Vitellius;

L. Vitellius, tatăl împăratului; legat al Siriei în 35–39; are mare influență politică în vremea lui Claudius; moare în 54;

Volagaesus, rege al parților între 51–79; după zece ani de război încheie cu Nero un tratat valabil și în vremea lui Vespasianus;

Vonones, rege al parților din 8/9–11/12; rămîne pînă în 16 rege al Armeniei, apoi internat de romani încearcă să fugă și este ucis;

Xenofon, celebru scriitor grec, elev al lui Socrate, autor al scrierilor *Anabasis, Ciropedia, Apologia lui Socrate.*

În colecția **RAO CLASIC**
au mai apărut:

- ❑ *Mîndrie și prejudecată* de Jane Austen
- ❑ *Rațiune și simțire* de Jane Austen
- ❑ *Iluzii pierdute* de Honoré de Balzac
- ❑ *La răscruce de vînturi* de Emily Brontë
- ❑ *Moll Flanders* de Daniel Defoe
- ❑ *Impresii din Italia* de Charles Dickens
- ❑ *Amintiri din Casa Morților* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Crimă și pedeapsă* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Demonii* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Frații Karamazov* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Idiotul* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert
- ❑ *Suferințele tînărului Werther* de J.W. Goethe
- ❑ *Suflete moarte* de N.V. Gogol
- ❑ *Oblomov* de I.A. Goncearov
- ❑ *Departe de lumea dezlănțuită* de Thomas Hardy
- ❑ *Litera stacojie* de Nathaniel Hawthorne
- ❑ *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo
- ❑ *Mănăstirea din Parma* de Stendhal
- ❑ *Roșu și negru* de Stendhal
- ❑ *Bîlciul deșertăciunilor* de W.M. Thackeray
- ❑ *Un cuib de nobili* de I.S. Turgheniev

În continuare vor apărea:

- ❑ *Strălucirea și suferințele* de Honoré de Balzac
- ❑ *Adolescentul* de F.M. Dostoievski
- ❑ *Învierea* de L.N. Tolstoi

RAO INTERNATIONAL PUBLISHING COMPANY S.A.

COLECŢIA „RAO CLASIC"

Honoré de BALZAC	➢ *Iluzii pierdute*
Emily BRONTË	➢ *La răscruce de vînturi*
Daniel DEFOE	➢ *Moll Flanders*
Charles DICKENS	➢ *Impresii din Italia*
F.M. DOSTOIEVSKI	➢ *Fraţii Karamazov* (2 vol.)
	➢ *Amintiri din Casa Morţilor*
J.W. GOETHE	➢ *Suferinţele tînărului Werther*
Nathaniel HAWTHORNE	➢ *Litera stacojie*
STENDHAL	➢ *Roşu şi negru*
W.M. THACKERAY	➢ *Bîlciul deşertăciunilor* (2 vol.)

COLECŢIA „OPERE XX"

Albert CAMUS	➢ *Străinul, Ciuma, Căderea,*
	Exilul şi împărăţia
	➢ *Faţa şi reversul, Nunta,*
	Mitul lui Sisif, Omul revoltat, Vara
Gabriel GARCÍA MÁRQUEZ	➢ *Generalul în labirintul său*
	➢ *Toamna patriarhului*
André GIDE	➢ *Falsificatorii de bani*
	➢ *Amintiri de la Curtea cu Juri, Sechestrata*
	din Poitiers
	➢ *Pivniţele Vaticanului*
Hermann HESSE	➢ *Jocul cu mărgele de sticlă*
	➢ *Lupul de stepă*
	➢ *Siddhartha,*
	Călătoria spre Soare-Răsare
I.ILF, E.PETROV	➢ *Douăsprezece scaune*
	➢ *Viţelul de aur*
Franz KAFKA	➢ *Opera antumă*
	➢ *Castelul*
Thomas MANN	➢ *Doctor Faustus*
	➢ *Casa Buddenbrook*
André MALRAUX	➢ *Antimemorii I – Oglinda limburilor*
	➢ *Condiţia umană*
Antoine de SAINT-EXUPÉRY	➢ *Citadela*
J.P. SARTRE	➢ *Cuvintele, Greaţa*
	➢ *Zidul*
Virginia WOOLF	➢ *Între acte*

COLECŢIA „RAO CONTEMPORAN"

Don DeLILLO	➢ *Mao II*
Dominique FERNANDEZ	➢ *Îngerul destinului*
Joseph HELLER	➢ *Catch-22*
John IRVING	➢ *Hotelul New Hampshire*
Julia KRISTEVA	➢ *Samuraii*
Rose TREMAIN	➢ *Restauraţia*

SUCCESE INTERNAŢIONALE

Ted ALLBEURY	➢ *Arată-mi un erou*
	➢ *Oglinzi*
	➢ *De o parte şi de alta a frontierei*
Kevin J. ANDERSON	➢ *Dosarele X – Ruinele*
Jeffrey ARCHER	➢ *O duzină de tertipuri*
	➢ *Hoţi de onoare*
Noel BARBER	➢ *Plîns şi rîs*
John le CARRÉ	➢ *Jocul*
	➢ *Un spion desăvîrşit*
	➢ *O crimă la case mari*

Cathy CASH-SPELLMAN	➢ *Binecuvîntat fie copilul*
Tom CLANCY	➢ *Fără şovăire*
	➢ *Datorie de onoare* (2 vol)
Nelson DeMILLE	➢ *Spencerville*
William DIEHL	➢ *Fiinţa răului*
	➢ *27*
	➢ *Huliganii*
	➢ *Chipul răului*
Dominick DUNNE	➢ *Un anotimp în purgatoriu*
Paul ERDMAN	➢ *Ultimele zile ale Americii*
	➢ *Panica din '89*
Colin FORBES	➢ *Führerul şi damnaţii*
	➢ *Omul cu două feţe*
Mark FROST	➢ *Lista celor 7*
	➢ *Cei 6 Mesia*
Ernest K. GANN	➢ *Magistratul*
John GRISHAM	➢ *Firma*
	➢ *Clientul*
	➢ *Partenerul*
Laura HASTINGS	➢ *Secretul şoimului*
Mary HIGGINS CLARK	➢ *Aminteşte-ţi de mine*
	➢ *Noapte de vis*
P.D. JAMES	➢ *Planuri şi dorinţe*
	➢ *Moartea unui expert*
	➢ *Fiul omului*
John KATZENBACH	➢ *Ziua răfuielii*
Brian LOWRY	➢ *Adevărul este dincolo de noi (Dosarele X – Ghidul oficial)*
	➢ *Nu vă încredeţi: Noul ghid oficial al Dosarelor X*
Margaret MITCHELL	➢ *Insula pierdută*
	➢ *Pe aripile vîntului (2 vol.)*
Marcia MULLER	➢ *Trofee şi lucruri moarte*
	➢ *Lupul din umbră*
Ralph PETERS	➢ *Flăcări din cer*
Rosamunde PILCHER	➢ *Caruselul*
	➢ *Sfîrşitul verii*
Mario PUZO	➢ *Arena sumbră*
	➢ *Norocosul pelerin*
	➢ *Naşul*
Anne RICE	➢ *Interviu cu un vampir*
	➢ *Vampirul Lestat*
	➢ *Regina damnaţilor*
Kenneth ROYCE	➢ *Dansul marionetelor*
	➢ *Preşedintele a murit*
Robert ROSENBERG	➢ *Teroare la Ierusalim*
	➢ *Camera de montaj*
Lawrence SANDERS	➢ *Secretul lui McNally*
	➢ *Reversul medaliei*
	➢ *Norocul lui McNally*
John SAUL	➢ *Se arată furia oarbă*
	➢ *Pedeapsă păcătoşilor*
	➢ *Vlăstarul minţii*
	➢ *Roiul*
Paul THEROUX	➢ *Dublă personalitate*
Michael TOLKIN	➢ *Printre morţi*
Scott TUROW	➢ *Vinovăţie dovedită*
	➢ *Vină mărturisită*
Barbara VICTOR	➢ *Coriander*

A.E. van VOGT	➢ *Destinația Univers*
	➢ *Cartea lui van Vogt*
Robert James WALLER	➢ *Vals lent la Cedar Bend*
Joseph WAMBAUGH	➢ *Nopțile fugarului*
	➢ *Execuția*
Michael WEAVER	➢ *Impuls*
Herman WEISS	➢ *Operațiunea Jessica*

COLECȚIA „PROZĂ ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ"

Ioan-Mihai COCHINESCU	➢ *Visul de iarnă al Isabellei*
Damian NECULA	➢ *Sărbătoare continuă*
Alex Mihai STOENESCU	➢ *Misiunea dominicană*
Cristian TEODORESCU	➢ *Povestiri din lumea nouă*

COLECȚIA „RAO PENTRU COPII"

J.M. BARRIE	➢ *Peter Pan*
L.Frank BAUM	➢ *Vrăjitorul din Oz*
Kenneth GRAHAME	➢ *Vîntul prin sălcii*
Erich KÄSTNER	➢ *35 Mai*
C.S. LEWIS	➢ *Nepotul magicianului*
	➢ *Șifonierul, leul și vrăjitoarea*
Louis PERGAUD	➢ *Războiul bumbilor*
Felix SALTEN	➢ *Bambi*
R.L. STEVENSON	➢ *Răpit de tîlhari*
P.L. TRAVERS	➢ *Mary Poppins*
	➢ *Mary Poppins se întoarce*
	➢ *Mary Poppins deschide ușa*
	➢ *Mary Poppins în Parc*
	➢ *Mary Poppins pe Aleea Cireșilor*
	➢ *Mary Poppins și Casa de Alături*
* * *	➢ *Povestiri de la curtea regelui Arthur*

COLECȚIA „LOVE STORY"

Jaymi CRISTOL	➢ *Trei dorințe*

NON-FICȚIUNE

Carlos CASTANEDA	➢ *Călătorie la Ixtlan*
	➢ *Povestiri despre Putere*
Zlata FILIPOVIČ	➢ *Jurnalul Zlatei*
Sam & Chuck GIANCANA	➢ *Trădarea*
Hans HOLZER	➢ *Fereastră spre trecut*
Holger KERSTEN & Elmar R. GRUBER	➢ *Isus?*
Brian LANE & Wilfred GREGG	➢ *Enciclopedia ucigașilor în serie*
Naomi OZANIEC	➢ *Elemente de ceakra*
Martin PALMER	➢ *Elemente de taoism*
John SNELLING	➢ *Elemente de budism*
L. Fletcher PROUTY	➢ *JFK*
Donald SPOTO	➢ *Marilyn Monroe*

Editura FAHRENHEIT

SCIENCE FICTION

Lino ALDANI	➢ *Crucea de gheață*
Dean DEVLIN & Roland EMMERICH	
Stephen MOLSTAD	➢ *Ziua Independenței*
Gérard KLEIN	➢ *Povestiri de parcă ar fi...*
Walter M. MILLER Jr	➢ *Cantică pentru Leibowitz*
Norman SPINRAD	➢ *Între două lumi*

DOCUMENT

Ion HOBANA	➢ *Un englez neliniștit*

Editura ENCICLOPEDIA RAO

➢ *Incredibila călătorie*

PRIMA MEA ENCICLOPEDIE

➢ *Animalele*
➢ *Cum se face...*
➢ *Pământul*
➢ *Plantele*

ENCICLOPEDIA PENTRU TINERI

➢ *Corpul uman*
➢ *Descoperirea Pământului*
➢ *Istoria lumii*
➢ *Religiile lumii*

Editura RAO EDUCAŢIONAL

Viorela ANASTASIU	➢ *Geografia României*
Z. APOSTOIU, M. POPA, A. SOARE	➢ *Limba Franceză pentru clasa a IV-a*
Vasile TEODORESCU	➢ *Limba şi literatura română pentru admiterea în liceu*
Aurelia TURCU, Ilie MINESCU	➢ *Limba Franceză pentru clasa a V-a*
	➢ *Caiet de exerciţii pentru Limba Franceză clasa a V-a*

ULTIMELE APARIŢII

SUETONIUS	➢ Vieţile celor doisprezece Cezari [RAO CLASIC]
Virginia WOOLF	➢ *Valurile* [OPERE XX]
Javier MARÍAS	➢ *Inimă atît de albă* [RAO CONTEMPORAN]
Anne RICE	➢ *Povestea hoţului de trupuri*
Stanley POTTINGER	➢ *A patra tentativă*
Ridley PEARSON	➢ *Nume de cod: Albatros*
Mario PUZO	➢ *Ultimul Don*
Alex Mihai STOENESCU	➢ *Armata, Mareşalul şi evreii* [NON-FICŢIUNE]

CLUBUL CĂRŢII RAO

Şi dumneavoastră puteţi deveni membru al Clubului Cărţii RAO, beneficiind de următoarele avantaje:

- Veţi primi cu maximum de rapiditate cărţile comandate şi veţi fi informat cu regularitate asupra ultimelor apariţii, planuri editoriale, oferte speciale.
- Pentru cărţile comandate, *editura suportă costurile de transport prin poştă*. În plus:
  - pentru 2 cărţi se acordă o reducere de *10%*;
  - de la 3 cărţi în sus se acordă o reducere de *15%* şi titlul de membru al *Clubului Cărţii RAO*.

Despre *alte avantaje* ce decurg din calitatea de membru al Clubului Cărţii RAO vă puteţi informa din talonanele editurii noastre sau scriindu-ne pe adresa:

C.P. 2-124, Bucureşti